

kapocs

KINCS

KOPP MÁRIA INTÉZET
A NÉPESEDÉSÉRT
ÉS A CSALÁDOKÉRT

CSALÁD – GONDOZÁS – GONDOSKODÁS

TARTALOM

Köszöntő	2
Előszó – Betekintés a tanulmányokba	3
Medgyesi Márton <i>Módszertani bevezetés</i>	7
Bocz János György – Bencze Ádám <i>Változás és állandóság a családokkal kapcsolatos attitűdökben</i>	14
Uhljár Péter – Kozák Kökény <i>Emancipációs folyamatok a magyar háztartásokban</i> <i>Percepciók, egyenlőtlenségek és irányzatok</i>	27
Orosz Adrienn <i>Az apák családon belüli szerepei</i>	41
Bencze Ádám <i>A nők munkavállalásának megítélése a gyermekvállalás aspektusából</i>	56
Tomka Zsófia – Gábos András <i>A fizetett gyermekgondozási szabadsággal kapcsolatos attitűdök változása</i> <i>Magyarországon, 2012–2022</i>	72
Medgyesi Márton – Kopasz Marianna <i>Az állam gyermekgondozási szerepvállalásával kapcsolatos vélekedések Magyarországon</i>	90
Kapdebo Ágnes – Papházi Tibor – Pári András <i>Gyermekvállalás és gyermektelenség a foglalkoztatási viszonyok tükrében</i>	108
Ludescher Melinda – Nyírády Adrienn <i>Mennyire erős a szolidaritás a közeli rokonok között?</i>	123
Trásy Lilla <i>Idős családtagot gondozók főbb társadalmi-demográfiai jellemzői</i> <i>és szubjektív jólléte, az otthoni és munkahelyi teendők egyensúlya</i>	137
Székely András – Ifj. Székely András – Major Enikő <i>A vallásosság és a családi szerepek összefüggéseinek vizsgálata</i>	152
Engler Ágnes – Dusa Ágnes Réka <i>Férfiak és nők vezető szerepben</i>	167

Köszöntő

Család, gondozás, gondoskodás – fogalmak, amelyek a maguk mindennapi valóságában mindenkinek az életében jelen vannak, vagy így, vagy úgy. A gondozás és a gondoskodás a családi élet természetes része, amely ősidőktől fogva jelen van az ember életében. A család szerepe a gondoskodásban a családi kötelék kétségtelen megnyilvánulása, akkor is, amikor gyermek születik a családba, akinek ellátása és felnevelése hosszú távú elkötelezettséget igényel és akkor is, amikor felmenőink vagy más hozzátartozóink egészségi állapota romlik meg és emiatt van szükségük a segítségünkre. Szeretteink ellátása – különösen az élet kezdetén és az élet végén – olyan családi felelősség és feladat, amelynek megváltozott világunkban egyre több kihívás leküzdésével tudnak csak eleget tenni a családok tagjai.

A családi munkamegosztás és a különféle családi szerepek egész világon érvényesülő átalakulása jól követhető az International Social Survey Programme (ISSP) évtizedekre visszanyúló nemzetközi kutatásorozat eredményei alapján, amelynek 2022-es magyarországi adatfelvétele, lebonyolítása és feldolgozása a TÁRKI Társadalomkutatási Intézet és a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) együttműködésével valósult meg. A mostani felmérésben e két intézet szakemberei dolgoztak együtt, akiknek szakmai tevékenységét az ISSP keretében megvalósuló családkutatás most egy vágányra terelte annak érdekében, hogy átfogó képet kapjunk a magyarok családi élettel, családi feladatokkal és általában a családdal kapcsolatos attitűdjeiről.

Tóth István György

*TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
vezérigazgatója*

A TÁRKI az idén negyven éves ISSP kutatási program kezdetétől gazdája a magyarországi adatfelvételeknek, és azok feldolgozásának. A családról és változó nemi szerepekről szóló kérdőív lekérdezésére (1988, 1994, 2002 és 2012 után) immár ötödik alkalommal került sor 2022-ben. Ennek előkészítésébe és az eredmények feldolgozásába kapcsolódott be most a KINCS a korábbi tapasztalatok figyelembevétele mellett, új kérdésvetésekkkel és látásmóddal.

Az ISSP-hez kapcsolódó közös kutatási projektből készült a KINCS szakmai folyóiratának, a Kapocsnak a mostani tematikus száma, amelynek tanulmányait kollégáink ugyan különböző nézőpontokból, de a családok ügyét szolgálva írták. A kötet többek között olyan kérdésekben nyújt betekintést a családi attitűdök változásainak nyomon követésére, mint a nők megnövekedett munkaerő-piaci részvételének következményeivel kapcsolatos vélemények, a családformák növekvő változatosságával kapcsolatos attitűdök, a férfiak részvétele a családban és a háztartási munkában, a gyermekvállalás, az idősgondozás, valamint a vallásosság és a családi szerepek összefüggéseinek vizsgálata.

Bízunk benne, hogy jelen kiadványunk tanulmányai érdekes információkkal és hasznos tudással szolgálhatnak mind a széles olvasóközönség, mind a családok helyzetével foglalkozó szakpolitikusok és szakemberek számára.

Budapest, 2024. október

Fűrész Tünde

*Kopp Mária Intézet
a Népesedésért és a Családokért elnöke*

Előszó

Betekintés a tanulmányokba

Az International Social Survey Programme (ISSP) egy olyan nemzetközi összehasonlító survey-kutatás, mely a társadalmi attitűdökről és véleményekről évenként változó témában ad betekintést. 1985-ben hat ország részvételével kezdődött ez a nemzetközi együttműködés és az elmúlt négy évtizedben már összesen 45 ország kapcsolódott be a vizsgálatba. Magyarországon 1986-ban kérdezték le az első ISSP kérdőívet.

Jelenleg ez a legnagyobb rendszeres nemzetközi összehasonlító survey vizsgálat, amely harmonizált szociológiai mérőeszközt (kérdőívet) használ. A „Család és változó nemi szerepek” modul első, 1988-as lekérdezése a családokkal kapcsolatos attitűdök nemzetközi összehasonlító vizsgálatában játszott fontos szerepet. A kérdőív blokk kialakításának szükségességét az utóbbi évtizedekben tapasztalható, a családi életben bekövetkezett olyan változások indokolták, mint a női foglalkoztatás növekedése, a család-munka összehangolásának növekvő nehézségei és az olyan demográfiai változások, melyek a gyermekvállalás későbbre tolódásában, a termékenység csökkenésében, az elöregedés és az időskori eltartottsági ráták emelkedésében is megragadhatók. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül továbbá a párkapcsolatok, a párválasztási preferenciák alakulását sem.

Tematikus Kapocs számunk az ISSP kutatás legújabb adatfelvételének eredményeibe enged betekinteni. Az első tanulmányban Medgyesi Márton mutatja be az adatfelvételek módszertani hátterét. 2022-ben a „Család és változó nemi szerepek” című kérdőívet 1988 óta Magyarországon már ötödik alkalommal kérdezték le. Az 1027 fős súlyozott minta a magyar társadalomban látható demográfiai változásokat követi, így abban a városban élők, a magasabb végzettséggel rendelkezők és az idősebb korcsoportba tartozók egyaránt nagyobb arányban jelennek meg, mint a minta korábbi adatfelvételeinek idején. A tanulmány kitér arra, hogy olyan új témák (modulok) kerültek a kérdőívbe, mint házassággal kapcsolatos attitűdök, a háztartási munka nemek szerinti megosztása, a munka és család közötti egyensúly, a gyermekvállalással kapcsolatos vélemények, a gondozás/

háztartási munka és a fizetett munka vágyott és tényleges, nemek szerinti megosztása, valamint a szakpolitikai preferenciák. A 2022-es kérdőívben a család definíciója és a családi szolidaritás, a szubjektív anyagi helyzet mérése, az anyai és apai szerepek percepciója, a nők és férfiak vezetői pozíciókra való alkalmasságával kapcsolatos vélemények új és kiemelt modulban kerültek lekérdészésre.

Bocz János és Bencze Ádám „Változás és állandóság a családokkal kapcsolatos attitűdökben” címmel a párválasztással kapcsolatos véleményeket, a szülők szerepének megítélését, valamint a gyermekneveléssel összefüggő kérdéseket vizsgálták keresztábra-elemzéssel. Fő kérdésük, hogyan változott a társadalom megítélése, milyen elmozdulás történt, és mi maradt változatlan a gyermekvállalási attitűdökben. Két hipotézisük közül az egyik egyértelműen beigazolódott, a magyar társadalomban felértékelődött a nők munkaerőpiaci és a férfiak családi munkamegosztáson belüli szerepvállalása, ugyanakkor a hagyományos családi szerepek is fennmaradtak. Míg a másik, mely a gyermekvállalási korban lévőkre vonatkozott, és azt vizsgálta, hogy a szülők szabadságát korlátozza-e a gyermekvállalás, illetve a gyermekvállalásban nem érintettek arról hogyan vélekednek, részben került igazolásra. Eredményeik szerint míg 1994-ben a gyermekvállalást több esetben is azok tartották nagyobb arányban korlátozónak, akik közvetlenül érintettek voltak benne, addig 2022-ben már a gyermektelenek állították ezt. Fontos kiemelni, hogy az ideális gyermekszámmal kapcsolatban az 1994-es és 2012-es eredmények a gyermektelen vagy egy gyermekes családmodellt preferálták, addig 2022-ben már a kétgyermekes családot tartották többen ideálisnak, mely összecseng több friss kutatás eredményeivel.

Uhljár Péter és Kozák Kókény tanulmánya a magyar háztartásokban megfigyelhető emancipációs folyamatokat ragadta meg. Vizsgálatukból kiderült, hogy mind a nők, mind a férfiak eltolódást érzektek az egalitárius magatartás felé a láthatatlan munka párkapcsolaton belüli megosztásában, azaz a társadalom homogenizálódott a vizsgált két évtizedben. Magyarországon a párkapcsolatok egyre

használják az otthoni munkamegosztás terén, így első hipotézisük alátámasztást nyert, azaz bár a nemek percepciója eltér egymástól, ugyanakkor a kiegyenlítődési folyamatot mindegyikük érzékeli. Ami a második hipotézisüket illeti, a férfiak és a nők esetében is csak közepesen erős korreláció látható a párkapcsolatukhoz tartozó munkamegosztási arány és a válaszadók igazságosság-igazságtalanság érzete között. Ez azt jelenti, hogy a két nem – legalábbis társadalmi szinten – csupán valamelyest érzékeli igazságtalannak a nők jóval nagyobb szerepvállalását az otthoni feladatok terén. Ami pedig a házimunka-típusokat illeti, több szerepet vállaltak a férfiak 2022-ben 2002-höz képest, vagyis hipotézisük, hogy *„a férfiak az inkább nők által végzett házimunkatípusok terén 2002-höz képest jelentősebb szerepet vállaltak 2022-ben”*, részben nyert alátámasztást.

Orosz Adrienn tanulmánya az apaszerepek megítéléséről szól. A 2022-es (ISSP) adatfelvétel elemzésével mutatja be a szülői szerepekkel kapcsolatos attitűdöket a legfőbb szociodemográfiai változók mentén. Az eredményei azt mutatják, hogy a nők és a férfiak családon belüli szerepeivel kapcsolatos véleményekben továbbra is jelen van a tradicionális szemlélet. A szülői szerepekkel kapcsolatos értékutatás még mindig az anyák kiemelkedő feladatának tekinti a gyermeknevelést és a családról való mindennapi gondoskodást, míg az apákkal szembeni elvárás elsődlegesen a család anyagi biztonságának megteremtése. Jelentős ugyanakkor a tradicionális értékek mellett megmutatkozó egalitárius attitűd, ami egyfajta társadalmi polarizáltságra utal. Mindemellett az apákkal szembeni kettős szerepelvárás (gondoskodás és kenyérkeresés) is megmutatkozik. A gyermekkel közösen végzett tevékenységek (játék, szabadidős tevékenység) és a gyermek támogatása, érzelmi nevelése (meghallgatása) tekintetében mindkét szülő részvételét fontosnak tartja a megkérdezett populáció. A kisgyermekes édesapák családon belüli szerepei a gyermek életébe aktívan bevonódó, gondoskodó mintázatot tükröznek, azonban az apának a család anyagi biztonságát megteremtő tradicionális szerepe továbbra is fontos és elvárt a társadalom részéről.

A sorban az ötödik tanulmányt Bencze Ádám jegyzi, a női munkavállalás megítélésének jellemzőit vizsgálta a gyermekvállalási hajlandósággal összefüggésben. Négy adatfelvétel eredményeit hasonlította össze klaszterelemzés bevonásával. Mindegyik

adatfelvétel esetében a női munkavállalást megítélő állításokból egy hagyományos és egy modern felfogású csoportot hozott létre nemek szerint: vagyis a hagyományos felfogású férfiak és nők, valamint a modern felfogású férfiak és nők csoportjait vizsgálta. Eredményei a szakirodalom azon vizsgálatait támogatják, melyek szerint hazánkban is elmozdult a társadalom álláspontja a modernebb felfogás felé a női munkavállalás megítélésében. Elfogadottabb a női és anyai munkavállalás korábban kevésbé támogatott időzítése és módja, ezzel együtt pedig az apák munkavállalásának és otthoni munkavégzésének a megítélése is változott, illetve változik. Az utóbbi tíz év során hazánkban is nőtt az ideálisnak tartott gyermekszám, és nagyobb arányban gondoljuk, mi magyarok, hogy a nagycsalád, azaz három vagy több gyermek vállalása az ideális, még a hagyományos és a modern módon gondolkodók között is. Az utóbbi közel harminc évben a női munkavállalásról hagyományosan gondolkodók minden esetben magasabb gyermekszámot tartottak ideálisnak, miközben a hagyományosan gondolkodók arányának csökkenésére is felhívja a figyelmet.

Tomka Zsófia és Gábos András szerzőpáros arra vállalkozott, hogy a fizetett gondozási szabadsággal kapcsolatos hazai attitűdöket, azok időbeli változását, valamint a fontosabb társadalmi-demográfiai jellemzők, a munkaerőpiaci helyzet, a munka-család egyensúly és a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök által meghatározott csoportok közötti eltéréseiket vizsgálta. Leíró és a többváltozós statisztikai elemzést használva a 2012-es és 2022-es ISSP családmódul adatait értékelték. Megfigyelték, hogy a fizetett gondozási szabadság támogatottsága magas a magyar felnőtt népességben (2022-ben 82%), de a 2012 és 2022 között eltelt tíz évben jelentős elmozdulás történt. Erőteljesebb változás történt a gondozási szabadság preferált időtartamában is, melynek átlaga míg 2012-ben 22,5 hónap volt addig egy évtizeddel később 14,5 hónapra csökkent. Meglátásuk szerint ebben az időszakban – mindenekelőtt a GYED extra bevezetésével – a családtámogatási rendszer rugalmasabbá vált. Számos, a gyermekvállalást támogató új lehetőség nyílt meg, melyek elősegítették a gyermek gondozásával, a munkába állással vagy a munkába való visszatéréssel kapcsolatos döntések meghozatalát is. A szerzők szerint a kutatás korlátja, hogy az egyéni tényezőkre koncentráltak, és a szakirodalom által is hangsúlyozott intézményi környezetre nem tudtak kitérni, ahogy a két

időpontból rendelkezésre álló adatok sem engedtek nagyobb időbeli kitekintésre lehetőséget.

A magyar felnőtt népesség gyermekgondozási szerepvállalására vonatkozó attitűdjeit vizsgálta Medgyesi Márton és Kopasz Marianna. Anapközbeni gyermekellátás területén olyan fontos szakpolitikai lépések történtek az elmúlt évtizedben, mint a 3 éves kortól kötelező óvodai ellátás. A szerzők elsősorban két kérdést vizsgáltak többváltozós elemzésünkben és a magyarázó változók hatását valószínűségi modellel elemezték. Az első a 2012-ben és 2022-ben is feltett *„Az embereknek különböző elképzeléseik vannak arról, ki gondoskodik a még nem iskoláskorú gyermekekről. Ön szerint elsősorban ki gondoskodik ezekről a gyermekekről?”* kérdés volt. A második pedig arra vonatkozott, hogy ki finanszírozza ennek a szolgáltatásnak az előállítását. Mindkét kérdésre elsősorban a családot és az államot jelölték meg és azt a választ kapták, hogy az állam gyermekgondozási szerepvállalásával kapcsolatos vélemények csak részben támasztják alá az egyéni érintettséget. A külföldi kutatási eredményekkel szemben hazánkban nem mutatható ki a nők körében az állami szerepvállalás nagyobb támogatottsága. Az 5 éven aluli kisgyermeket nevelők körében ugyanakkor várakozásaiknak megfelelően nagyobb támogatottsággal bír az állam gyermekgondozási szerepvállalása. Az iskolai végzettség szerint – elsősorban – a legfeljebb általános iskolát végzettek körében nagyobb, míg településtípusok szerint a kisvárosokban és a falvakban alacsonyabb a gyermekgondozásban való állami részvétel támogatottsága.

Kapdebo Ágnes és szerzőtársai a vizsgálatukban a három legutóbbi (2002, 2012, 2022) ISSP-adatfelvétel segítségével kereste arra a választ, hogy vajon a munkával való terheltség mennyiben befolyásolja a gyermekvállalást, netán a gyermektelenséget, illetve mennyire van hatással az ideális gyermekszámra, továbbá a gyermekvállalás elmaradása mennyiben vezethető vissza a tágabb értelemben vett munkaviszonyok hatásaira. A munkaviszony hatását fogalmilag a fáradtság, a túlmunka és a terheltség független változóival igyekeztek megragadni. Vizsgálatuk központi eleme a munkavégzési viszonyok okozta fáradtság, a túlmunka gyakorisága és az ezekből adódó munkával való leterheltség illetve az, hogy ezeknek van-e mérhető hatása a megszületett gyermekek számára, és befolyásolják-e a válaszadók véleményét az ideális gyermekszámról. A családalapítás előtt állók számára az átlagos ideális gyermekszám

a 2,1 fő, az ennél kisebb gyermekszám elsősorban nem a szándékokban, sokkal inkább a körülményekben keresendő. Így a munkával való terheltség növelheti annak esélyét, hogy a tervezett gyermekek nem születnek meg, azonban a munkaviszonynak ez az érzékelhető hatása nem olyan erős, mint amit a párkapcsolati helyzet, életkor vagy befejezett iskolai végzettség és a gyermekvállalás összefüggése jelent. A munkahelyi fáradtság, túlmunka és az ezek együtteséből eredő rendszeres leterheltség összefüggésbe hozható a kisebb átlagos gyermekszámmal és – ugyan csekélyebb mértékben – az ideális gyermekszám csökkenésével is. Ennek ellenére az látható, hogy a gyermekvállalásnak nem elsődleges tényezői a munkaerőpiaci pozíciók. A gyermekvállalás önmagában nem a munkaidő hosszának vagy a keresetnek a függvénye, viszont a negatívumok érezhetően befolyásolják a második és további gyermek vállalását. A közeli rokonok iránti szolidaritás egy kevésbé kutatott téma, ennek elemzésére Nyírády Adrienn és Ludescher Melinda vállalkozott. A családi szolidaritás erősségét háromféle szituáció segítségével mérték a 2022-es adatokon (egy azonos generációhoz tartozó testvér ideiglenes befogadásával, egy idősebb generációhoz tartozó nagypapa tartós befogadásával, ápolás nélkül, míg a harmadik esetben pedig a fiatalabb generációhoz tartozó unoka átmeneti támogatásáról). Az eredmények alapján megállapították, hogy kiemelten fontos a családtagokkal való szolidaritás, és a válaszadóknak több mint a kétharmada támogatná a közeli rokonát. A legerősebb segítő szándék a testvér átmeneti befogadásával kapcsolatban mutatkozik. Ezt követi az unoka támogatásával való egyetértés. Harmadikként pedig a nagypapa befogadása esetén is többségben vannak azok, akik szerint segíteni kell ilyen helyzetben a rászoruló közeli rokonok. A válaszadók vélekedésében látható különbségek leginkább a településtípus és a szubjektív anyagi helyzet mentén mutatkoznak meg. A magyar társadalom meglehetősen egységes attitűdjét mutatja az is, hogy a megkérdezettek életkora, családi állapota, iskolai végzettsége vagy gyermekeinek száma egyáltalán nem befolyásolja szolidaritásuk erősségét. Röviden összegezve tehát a magyar társadalom továbbra is tradicionális, fokozottan családközpontú szemléletmóddal jellemezhető, ahol fontos a családtagokról való gondoskodás.

A modern társadalmakban komoly kihívást jelent a születéskor várható életkor emelkedése mellett, hogy ez a mutatószám pozitív statisztikai adat. Egyre

többet él meg az időskort, és emelkedik a szépkorúak aránya is, ami viszont azzal is jár, hogy egyre többek szorulnak segítségre, gondozásra. Miközben a fejlett társadalmakban kevesebben tartoznak az aktív korúak (15–64 évesek) közé, az idős személyek családtagjaira egyre nagyobb gondozási teher hárul. Trásy Lilla kutatásában megvizsgálta azokat, akik időseket gondoznak és azt találta, hogy 2022-ben a válaszadók ötödének (20,6%) napi szintű tevékenységeinek része az idősgondozás. Ki kell emelni, hogy tízedük pedig ezt úgy teszi, hogy mellette gyermeket is nevel. A családtagjukról napi szinten gondoskodók körében a nem gondozókhöz képest magasabb a nők, a házasok, a 40–49 évesek, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők és a gazdaságilag aktívak aránya. Megállapította, hogy a válaszadók átlagos boldogságszintje nem különbözött attól, hogy idős családtagot ápol-e vagy sem. Kiemelendő, hogy nagyobb arányban vannak a gondozók között, akik valamely vallási felekezethez, közösséghez tartozóknak tartják magukat. Tehát egy idős hozzátartozó gondozása a családok egyéb hétköznapi kötelezettségeik, vagyis a munkavégzés, a gyermeknevelés és a háztartással kapcsolatos teendők mellé társulva meghatározó és kihívásokkal teli feladat.

Székely András szerzőtársaival a vallás és a családi szerepek kölcsönhatásának vizsgálatát helyezte előtérbe. A vallásos életmód családi életet formáló hatását, és befolyását elemezte a családi szerepek betöltésében. Négy adatfelvétel eredményei alapján megerősítették azokat a korábbi eredményeket, melyek szerint a társadalmi környezet határozza meg a családi szerepeket, mintsem a vallásosság. Az anya vagy az apa szerepére vonatkozó, 2022-ben feltett kérdéseknél alig látható különbség a vallásosság alapján. Talán amit ki lehet emelni az az, hogy az apa példakép-szerepével a vallásosak kétszer akkora eséllyel értenek egyet, mint a nem vallásosak. Fő konklúziójuk, hogy az ISSP-vizsgálatok

adatai alapján a vallásosság nem befolyásolja jelentősen a családi szerepekhez való viszonyulást. Amennyiben pedig van különbség, ott a hagyományos szerepeket inkább a vallásosak, tehát azok támogatják, akik – bármilyen gyakorisággal, de – járnak templomba, istentiszteletre.

A jelenlegi lapszámunk utolsó tanulmányának az volt a célja, hogy a magyar társadalom hozzáállását elemezze nemek szerint, a vezető beosztásban (pl. miniszter, rektor, nagyvállalat vezetője) lévőkről. Dusa Ágnes és Engler Ágnes kutatási kérdése az volt, hogy vannak-e kifejezetten női vezetőket és kifejezetten férfi vezetőket előnyben részesítők, valamint van-e olyan csoport, amelynek tagjai mindkét nemet alkalmas vezetőnek tartják. A válaszadók több mint felét végül ez utóbbi csoportba sorolták és azt találták, hogy a válaszadók harmada a férfi vezetőket részesíti előnyben, tízedük pedig a női vezetőket. A női vezetőket inkább a nők, a férfi vezetőket inkább a férfiak tartják alkalmasnak. A mindkét nemet ugyanúgy támogatók között volt a legmagasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkező válaszadók aránya, sőt, a diploma megléte kifejezetten gyengíti a férfi vezetői preferenciát. A férfi vezetőket választók inkább a hagyományos családi munkamegosztást támogatják mind a kereső foglalkozást, mind az otthoni háztartási munkák beosztását illetően. Felfigyeltek ugyanakkor arra is, hogy a vezetők nemi preferenciája mögött húzódnó okok nem mutatnak egységes mintázatot. Mind a szerepfelfogások, mind a demográfiai jellemzők további típusokra tagolják ezeket a csoportokat.

Reméljük az ISSP kutatások jelenlegi család, gondozás és gondoskodás témakörét érintő tanulmányai további kutatás(ok)ra fogják ösztönözni az érdeklődő szakértőket. Bízunk benne, hogy az adatfelvételek a jövőben is tovább folytatódnak és a családok helyzetéről a következő években is releváns képet kapunk.

Medgyesi Márton (szerkesztő)
TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
vezető kutatója

Pári András (szerkesztő)
Kopp Mária Intézet a Népesedésért
és a Családokért kutatási vezetője

Medgyesi Márton

Módszertani bevezetés

Az International Social Survey Programme bemutatása

Az International Social Survey Programme (ISSP) nemzetközi összehasonlító survey-kutatásokat végez a társadalmi attitűdökről és véleményekről évenként változó témában. A nemzetközi együttműködés 1985-ben hat ország részvételével kezdődött, de egyre több ország csatlakozásával az elmúlt években már mintegy 45 ország vett részt a kutatásban. Az ISSP jelentősége abban áll, hogy jelenleg ez a legnagyobb rendszeres nemzetközi összehasonlító survey vizsgálat, amely harmonizált szociológiai mérőeszközt (kérdőívet) használ. Az Eurobarométerhez vagy a European Social Survey-hez képest az országok szélesebb körét fedile, mivel Európán kívül négy másik kontinensről (Amerika, Ázsia, Afrika és Ausztrália) is szerepelnek országok a vizsgálatban. A World Values Survey-hez képest pedig az az előnye, hogy évente kerül megrendezésre, ami lehetővé teszi, hogy az egyes kutatási témákat részletesebb kérdőívekkel vizsgálják. Mivel az egyes kutatási témák néhány évenként megismétlődnek, így nemcsak az attitűdök országok közötti különbségeit, hanem azok időbeli változását is vizsgálni lehet az ISSP kutatás adatainak segítségével. Magyarország a kezdetektől részt vesz ebben a nemzetközi együttműködésben hozzájárulva ezzel hazai tudományos ismereteink gyarapodásához. Az évek során az ISSP projektben való részvétel javította a magyar szociológia nemzetközi megítélését, növelte presztízsét.

A „Család és változó nemi szerepek” című kérdőívet 2022-ben már ötödik alkalommal kérdezték le, korábban 1988-ban, 1994-ben, 2002-ben és 2012-ben

végeztek hasonló témájú vizsgálatot. A Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) és a TÁRKI Társadalomkutatási Intézet együttműködésének köszönhetően a 2022-es adatfelvétel is elkészült hazánkban, így a korábbi négy vizsgálattal összehasonlítva a családokkal kapcsolatos attitűdök változását több mint három évtizeden keresztül lehet vizsgálni. A 2022-es modul olyan kérdésekben nyújt lehetőséget a családi attitűdök változásainak nyomon követésére, mint a nők megnövekedett munkaerő-piaci részvételének következményeivel kapcsolatos vélemények; a családformák növekvő változatosságával kapcsolatos attitűdök; a férfiak részvétele a családban és a háztartási munkában, valamint a gyermekvállalással és a szakpolitikai intézkedésekkel kapcsolatos vélemények. A későbbiekben a nemzetközi összehasonlító adatbázis publikálása – amely 2025-re várható – pedig a hazai folyamatoknak a nemzetközi összehasonlításban való vizsgálatát teszi majd lehetővé. Bár a családokkal kapcsolatos véleményeket az utóbbi években több hazai kutatás is vizsgálta (pl. Husz 2022, Gyorgyovich és Pári 2023), ezek mindegyike Magyarországra fókuszáló, egyszeri vizsgálat volt, nemzetközi eltéréseket és időbeli változásokat nem tudtak az ISSP-hez hasonlóan vizsgálni. Az ISSP adatai alapján a családokkal kapcsolatos attitűdök magyarországi változásait 1988 és 2012 között Spéder (2023) dolgozta fel, a jelen kutatás lehetővé teszi, hogy a trendeket az elmúlt évtized folyamán történt változásokkal egészítsük ki.

Az ISSP „Család és változó nemi szerepek” moduljának története

Az ISSP „Család és változó nemi szerepek” első, 1988-as lekérdezése a családokkal kapcsolatos attitűdök nemzetközi összehasonlító vizsgálatában úttörő szerepet játszott (ISSP 2022). A modul kontextusát a családi életben a megelőző évtizedekben bekövetkezett egyik legjelentősebb változás, a női foglalkoztatás nagymértékű növekedése és a nyugati társadalmakban ezzel párhuzamosan

zajló demográfiai változások, a gyermekvállalás későbbre tolódása, a termékenység csökkenése, a válási arányok emelkedése és új párkapcsolati formák (együttélés, szingliség) elterjedése jelentette. Az attitűdök jelentőségét a 20. század utolsó harmadában Nyugat-Európában lezajlott demográfiai változások magyarázatában a második demográfiai átmenet elmélete is kiemeli. Lesthaeghe

(2014) szerint az ezekben az országokban zajló értékváltás lényege az egyéni autonómia szerepének erősödése. Ez pl. a gyermekvállalás esetében azt jelenti, hogy a fiatalok akkor vállalnak gyermeket, ha ez beleillik az életcéljaikba. Az elméletre hatással volt Maslow szükséglet-hierarchiája (Maslow 1954), amely a gazdasági fejlődéssel a magasabb rendű szükségletek, például az önmegvalósítás fontosabbá válását hangsúlyozta, illetve Inglehart (1977) kutatásai, amelyek a poszt-materiális értékek (pl. autonómia és önkifejezés) terjedését mutatták ki.

Mindezek miatt az ISSP első 1988-as „Család és változó nemi szerepek” kérdőívének kérdései a női foglalkoztatásnak a családokra gyakorolt hatásával kapcsolatos véleményekre, a gyermekekkel kapcsolatos attitűdökre, valamint a házassággal és a válással kapcsolatos attitűdökre terjedtek ki. A kérdőív későbbi módosításainál figyelembe vették a szakirodalomban megfogalmazott kritikákat is (ISSP 2022). Pl. Braun et al. (1994) vagy Walter (2017) szerint a felmérésekben használt attitűdkérdések főleg a nők szerepére és a nők munkavállalásának a családra gyakorolt következményeire összpontosítottak és figyelmen kívül hagyták a férfiak szerepét, illetve a férfiak nagyobb családi felelősségvállalásának következményeit (Braun et al. 1994). Ezen kívül Walter (2017) szerint a korai vizsgálatok a családon belüli hagyományos munkamegosztással kapcsolatos attitűdök felmérésére fókuszáltak és az egalitáriusabb megosztásra vonatkozó véleményekre kevesebb figyelem jutott. Hook (2006) az alapján kritizálta az ISSP korai kérdőíveit, hogy hiányoztak belőle a háztartási munkával és gondozási kötelezettségekkel kapcsolatos tényleges körülményekre és viselkedésre vonatkozó információk. Ezekre a kritikákra is reflektálva kerültek kialakításra a későbbi felvételek kérdőívei. A későbbi években a vizsgálat nagyobb hangsúlyt helyezett a háztartáson belüli munkamegosztás vizsgálatára, mind az attitűdök, mind a tényleges gyakorlat szempontjából. Bár a gyermekekkel és a házassággal kapcsolatos területek az idők során némileg visszaszorultak, a női munkavállalás következményei mindig fontos témát képeztek a modulon belül. A társadalmi változásokhoz alkalmazkodva a későbbi modulok a férfiak családban betöltött szerepével bővítették a kutatási fókuszot. A fejlettebb

országokban ugyanis a nyilvános viták elsősorban nem arról szóltak, hogy a nőknek kell-e fizetett munkát végezniük, hanem inkább a férfiak szerepéről a háztartási munka elvégzésében, továbbá a nemek közötti egyenlőségről ezeken a területeken (ISSP 2022). A 2012-es modul egyik átfogó célja az volt, hogy mind a férfiak és nők szerepét, mind a partnerek közötti kapcsolatokat vizsgálja a háztartási munka, a gondozás és a fizetett munka tekintetében.

A csökkenő termékenységi arányszámok és az előregedő társadalmak kontextusában különösen releváns kérdéssé vált a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdök vizsgálata. Mivel a termékenység csökkenése sok országban váltott ki aggodalmat, az ideális családméretre vonatkozó kérdés visszakerült a 2012-es kérdőívbe. A családi modul másik sajátossága, hogy viszonylag nagy hangsúlyt fektet a tényleges körülményekre és viselkedésre, amelyek kulcsfontosságúak a megfigyelt attitűdök megértéséhez. A szakirodalmat áttekintve (például Daly & Rake 2003; Gornick & Meyers 2003), a 2012-es modul megerősítette a háztartási munkával és gondozási kötelezettségekkel kapcsolatos tényleges körülményekre és viselkedésre vonatkozó információk kérdés-blokkját (ISSP 2022).

A 2012-es modulban a munka-család egyensúlyt javító szakpolitikai eszközökkel kapcsolatos preferenciák is bekerültek a kérdőívbe. Amint azt Korpi (2000) és Esping-Andersen (1999) elemzése kimutatta, a közvéleménynek a gondozási kötelezettségekkel és a szolgáltatások nyújtásával kapcsolatos preferenciái országok között eltérőek. Ezért bekerültek a kérdőívbe olyan kérdések, amelyek a gyermekgondozás és az idősgondozás esetében azt mérik, hogy a szolgáltatás nyújtását illetve finanszírozását állami, piaci vagy családi feladatnak tekintik a kérdeztettek. A kérdések célja annak vizsgálata, hogy ezeket a gondozási feladatokat tisztán magánügynek tekinti-e a közvélemény, amelyet a családnak kell megoldania, vagy pedig olyan társadalmi kérdésnek tartják, amelyet a politikai intézményi úton kell megoldani. A másik fontos szakpolitikai téma, amelyre a kérdőív kiterjedt a fizetett szülői szabadság kérdése, mivel ennek kialakítása hatással van a munka és a család egyensúlyára, a nők munkaerőpiaci részvételére és a háztartáson belüli hatalmi viszonyokra (Mandel & Shalev 2009).

Kutatási témák és kérdések a 2022-es vizsgálatban

Az ISSP kérdőívalkotási gyakorlata szerint egy-egy modul újonnan lekérdezett kérdőívének összeállításánál a kérdések egyharmada lehet új kérdés, kétharmadának korábbi években feltett kérdések megismétlésének kell lennie. A modul 2022-es megtervezésekor igyekeztek a korábbi modulokkal való összehasonlítás lehetőségét a legnagyobb mértékben biztosítani, ugyanakkor figyelembe vették a korábbi kérdések minőségét és felhasználását, valamint tudományos kutatás kurrens vitáit, amelyekhez az ISSP adatai hasznos információkkal szolgálhatnak (ISSP 2022). A 2022-es kérdőívbe a korábbi kérdőívekben az alábbi főbb témák kerültek be: női foglalkoztatással kapcsolatos vélemények az életciklus során; házassággal kapcsolatos attitűdök; a háztartási munka nemek szerinti megosztása; hatalom és döntéshozatal a párkapcsolaton belül; munka és család közötti egyensúly; a gyermekekhez való viszonyulás; a gondozás/háztartási munka és a fizetett munka preferált és tényleges nemek szerinti megosztása; alternatív családformákkal kapcsolatos attitűdök; szakpolitikai preferenciák. Az alábbiakban az ISSP (2022) alapján mutatom be a kérdőívben szereplő új témákat és kérdéseket.

A család definíciója és a családi szolidaritás

A korábbi években meglepően kevés figyelmet szentelt a kérdőív annak, hogy a válaszadók hogyan definiálják magát a családot, kit tartanak a családhoz tartozónak és mennyire tartják erősnek a családi szolidaritást. A 2012-es modul óta azonban az ISSP-ben résztvevő országok között nagyobb lett a földrajzi és kulturális heterogenitás, így a család meghatározásának kultúrák közötti eltéréseit is jobban lehet vizsgálni. Bár a népszámlálási adatok alapján jelentős eltérések vannak az európai és ázsiai vagy afrikai országokban élő családok között az átlagos háztartásméret, a többgenerációs családok aránya vagy a gyermekek száma tekintetében, meglepően kevés adat áll rendelkezésre az országok közötti attitűdbeli eltérésekről.

A család határait elemző tanulmányok többnyire a nukleáris családra korlátozódnak. A szakirodalomban van példa a váláskor és újra-házasodáskor kialakuló családi határokkal kapcsolatos kvalitatív módszertannal készült kutatásra (pl. Castrén és Widmer 2015) vagy az azonos nemű párok család-ként való elfogadására (pl. Powell et al. 2010), de

kevesebb olyan tanulmány található, amely a család definíciójának kultúrák közötti különbségeit elemzi. A családi szolidaritás esetében számos tanulmány vizsgálja azt, hogy a jóléti államok és jóléti politikáik gyengítik-e a családi szolidaritást vagy éppen annak erősödéséhez tudnak hozzájárulni (pl. Daatland és Lowenstein 2005), de itt is szükség van az ilyen összehasonlítások kontextusának kiszélesítésére.

A szakirodalom áttekintése alapján tehát az ISSP előkészítő munkacsoportja indokoltan látta annak vizsgálatát, hogy a közvélemény hogyan határozza meg a családot, és milyenek a rokoni szolidaritás erősségei és mintái. Az új kérdések ezért azt próbálják körüljárni, hogy a családi kötelek mennyire térnek el kiterjedésükben és a velük járó kötelezettségük mértékében? Az egyik új kérdés azzal kapcsolatban kéri a válaszadók véleményét, hogy kiket tartanak közeli rokonaiknak. Másik három kérdés pedig azt vizsgálja, hogy mi a véleményük az embereknek a rokonokkal kapcsolatos kötelezettségekről, adott helyzetben kell-e a közeli rokonnak (pl. testvér, édesapa, unoka) segítséget nyújtani.

Két másik új kérdés pedig azt vizsgálja, hogy vannak-e jelentős különbségek a világ társadalmában a vérségi kötelek illetve a barátok és ismerősök iránti affinitás fontosságában. Az első kérdés arra vonatkozik, hogy az ember inkább a közeli rokoni-ira vagy inkább a közeli barátaira támaszkodhat, a második azt kérdezi, hogy a közeli rokonoknak vagy a közeli barátoknak kellene a legfontosabb személyeknek lenniük az ember életében.

Az anyai és apai szerepek percepciója

A szülőség komplex társadalmi szerep (a szülő családfenntartó, játszótárs, gondozó, tanácsadó, követendő példa stb.), amelyet befolyásolnak a társadalmi-gazdasági körülmények, valamint az apa- és az anyaszereppel kapcsolatos elvárások és normák is. A közelmúltban a bekövetkezett változások, pl. a nők munkaerő-piaci részvételének növekedése, vagy az apáknak a házimunkához és a gyermekgondozáshoz való hozzájárulásának növekedése (ld. pl. Bianchi és Milkie 2010) együtt járnak az említett anyai és apai szerepek megváltozásával. Ez a kutatási téma tehát olyan kérdésekre keresi választ, hogy eltérnek-e a szülők szerepéről alkotott vélemények

a különböző országokban és az egyes társadalmi kategóriákban, és lehet-e beszélni a szerepek sokféleségéről és heterogenitásáról napjainkban?

Az új témakörökben felhasználható változók számával kapcsolatos korlátozások nem tették lehetővé, hogy többféle családformára vonatkozóan feltegyék ezeket a kérdéseket, valamint azt sem, hogy a valós gyakorlatok és a normatív elvárásokat egyaránt felmérje a kérdőív. A feltett kérdés ezért azt vizsgálja, hogy a válaszadók véleménye szerint egy anyából, apából és óvodáskorú gyermekből álló család esetében melyik szülőnek kellene végezni a gyermek nevelésével és a szülői szereppel kapcsolatos kiválasztott tevékenységeket (anyagiak előteremtése, gondozás, játszás, fegyelmezés, tanácsadás, példamutatás).

A szubjektív anyagi helyzet mérése

A munkával illetve a családdal kapcsolatos attitűdökkel foglalkozó kutatások is kimutatják a társadalmi-gazdasági státusz fontos hatását. Például a háztartási hatalmi dinamikát és a házimunka megosztását vizsgáló kutatások eredményei szerint különösen a munkásosztálybeli nők ütköznek nagyobb ellenállásba partnereik részéről a házimunka egyenlő megosztásával kapcsolatban (ld. pl. Miller és Carlson, 2015). Más tanulmányokban a társadalmi-gazdasági státusz közvetítő-változóként (pl. Voydanoff, 2004) szerepel.

Bár az ISSP a háttérváltozók között gyűjt információt a kérdezett iskolai végzettségéről, foglalkozásáról és jövedelemről, jól ismert, hogy a jövedelemmel kapcsolatos kérdések több okból is problémásak a felmérésekben. Ezért a kérdőív kidolgozói indokoltan tartották, hogy a háztartások szubjektív anyagi helyzetét mérő változó is bekerüljön a kérdőívbe, mert ezzel valószínűleg nagyobb válaszadási arányt lehetne elérni. Ez lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy a különböző társadalmi háttérrel rendelkező családok hogyan osztják meg a munka és a családi kötelességeket. A kérdőívbe bekerült

kérdés arra kéri a válaszadót, hogy minősítse háztartásuk anyagi helyzetét (gondok nélkül élnek; beosztással jól kijönnek; éppen, hogy kijönnek a havi jövedelmükből; hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak; nélkülözések között élnek). A másik kérdés pedig azt kérdezi, hogy a háztartás anyagi helyzete az egy évvel korábbihoz képest javult, változatlan maradt vagy romlott.

Nők és férfiak vezetői pozíciókra való alkalmasságával kapcsolatos vélemények

A 2012-es modul nem vizsgálta a nemi szerepekkel kapcsolatos véleményeket az elit, vezetői pozíciók esetében. Ezért a 2022-es kérdőívben új kérdést emeltek be annak felmérésére, hogy az emberek mennyire gondolják a férfiakat illetve a nőket alkalmasnak a nagy felelősséggel járó vezetői pozíciók betöltésére. Három fontos „elit” pozíciót (miniszter, egyetem rektora, nagyvállalat vezetője) lefedő kérdéssorról van szó, és mindegyik esetében a válaszadóknak azt kell megjelölni ötfokú válaszkálán, hogy a nőket vagy a férfiakat tartják alkalmasabbaknak ezekre a pozíciókra.

A teljesen új kutatási témákat lefedő kérdések mellett olyan új kérdések is kerültek a 2022-es kérdőívbe, amelyek valamelyik régebbi kutatási témához kapcsolódnak. Így pl. a korábbi kérdéssor áttekintése arra az eredményre jutott, hogy szükség van a férfiak családban és otthon betöltött szerepét megragadó további kérdésekre, mert a modul 2012-es változatából két erre vonatkozó kérdés törlésre került. A kiesett tételek helyett két másik kérdés került be a 2022-es kérdőívbe. Az egyik kérdésben azt kellett megjelölni a válaszadóknak, hogy mennyi felelősséget kellene vállalni a nőknek illetve a férfiaknak az otthon és a családot illetően (5-fokú skála 1-nőknek sokkal többet kell, 5-férfiaknak sokkal többet kell). A másik kérdésben pedig arra vonatkozóan kellett véleményt nyilvánítaniuk, hogy mennyire tartják alkalmasnak az anyákat illetve az apákat a gyermekeikről való gondoskodásra.

Az adatfelvétel jellemzői

Az ISSP 2022-es kutatásának előkészítése a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) és a TÁRKI Zrt közös munkája, az adatfelvétel pedig a TÁRKI Zrt. negyedévi rendszerességű „Omnibusz” kutatása részeként került lebonyolításra 2023 januárjában. A minta nagysága 1000 fős, az adatfelvétel a felnőtt (a 18 éves és idősebb, állandó lakcímmel rendelkező, nem intézményes háztartásban élő) magyarországi lakosságot reprezentáló, valószínűségi mintán, személyes kérdéssel készült. A mintával szemben támasztott általános követelmény, hogy pontosan reprezentálja a vizsgálni

kívánt népességet, tükrözze annak társadalmi, területi differenciáltságát, egymástól viszonylag homogén elkülönülő rétegzettségét. A kutatás valószínűségi mintán készült, tehát minden felnőtt magyar lakosnak azonos az esélye volt a mintába való bekerülésre. Így, a minta segítségével begyűjtött adatokból levont következtetések – a statisztikai mintahiba mértékén belül – általánosíthatók a teljes populációra. A kutatás régióra lebontva is reprezentálja a felnőtt magyar népességet nem, életkori csoport, és településtípus szerint.

1. táblázat Az ISSP „Család és változó nemi szerepek” moduljának magyarországi adatfelvételeinek mintája

	1988 (%)	1994 (%)	2002 (%)	2012 (%)	2022 (%)
Nem					
férfi	43	47	47	47	47
nő	57	53	53	53	53
Összesen	100	100	100	100	100
Életkor					
18-30	21	21	20	20	14
31-45	33	31	30	30	30
46-64	31	29	32	32	34
65+	16	18	18	18	22
Összesen	100	100	100	100	100
Legmagasabb iskolai végzettség					
általános iskola	51	42	26	26	16
alsó középfok	15	28	31	31	34
felső középfok	24	21	31	31	34
felsőfok	11	9	12	12	16
Összesen	100	100	100	100	100
Településtípus					
nagyváros	38	43	36	36	38
kisváros	21	19	30	30	35
falu	41	38	34	34	28
Összesen	100	100	100	100	100
N	1730	1494	1012	1012	1027

Megjegyzés: az 1988-as év kivételével súlyozott arányok. Az iskolai végzettség és a Településtípus kérdésében kismértékű változás történt 1994 és 2002 között.

A kutatásban több lépcsős, arányosan rétegzett valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztunk. A rétegzés első lépcsőjében minden régióból kiválasztottuk a mintába kerülő településeket. Ennek során általános szabály az, hogy Budapest és a megyeszékhelyek szerepeljenek a mintában. Ezt követően meghatároztuk, hogy az egyes régiókból, és ezen belül az egyes településtípusokból hány személynek kell bekerülnie a mintába. A konkrét elemszámok kialakításakor azt az elvet követtük, hogy minden megye minden településtípusából akkora arányban kerüljenek be a mintába kérdezettek, amekkora az alapsokaság (esetünkben a 18 éven felüli lakosok) aránya a teljes népességben belül, régióra, és régió belüli településtípus lakosságára lebontva.

A kérdezés CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing) módszerrel zajlott, azaz a kérdezők a válaszadók válaszait laptopra, illetve tabletre

telepített kérdőprogramban rögzítették. A megvalósult minta eloszlását négy dimenzió – nem, kor, iskolai végzettség, valamint a településtípus – mentén vizsgáltuk. Az elvárt társadalmi-demográfiai megoszlást a KSH a kutatás idején legfrissebbnek tekinthető, erre vonatkozó adatbázisa alapján határoztuk meg. Ezt követően a fent említett négy dimenzió mentén készítettük el a súlyválogatót, annak érdekében, hogy a mintánk a lehető legjobban közelítse az általunk ismert populációs eloszlásokat.

A korábbi évek adatfelvételei is a legutóbbi vizsgálathoz hasonlóan, az ISSP előírásainak megfelelően az ország felnőtt népességét reprezentáló valószínűségi mintán készültek, személyes kérdéssel. Az egyes adatfelvételek mintájának összetételét az 1. táblázat mutatja.

Hivatkozások:

Braun, M.; Scott, J., és Alwin, D.F. (1994). Economic necessity or self-actualization? Attitudes toward women's labour-force participation in East and West Germany. *European Sociological Review*, Vol. 10(1)

Bianchi, S. M., és M. A. Milkie. (2010). Work and family research in the first decade of the 21st century. *Journal of Marriage and Family*, 72, 3: 705-725.

Castrén, A. M., és Widmer, E. D. (2015). Insiders and Outsiders in Stepfamilies: Adults' and Children's Views on Family Boundaries. *Current Sociology* 63 (1): 35–56. doi:10.1177/0011392114551650.

Daatland, S. O., és Lowenstein, A. (2005). Intergenerational Solidarity and the Family – Welfare State Balance. *European Journal of Ageing* 2: 174–182. doi:10.1007/s10433-005-0001-1.

Daly, M. és Rake, K. (2003). *Gender and the Welfare State*. Care, Work and Welfare in Europe and the USA. Cambridge: Polity Press.

Esping-Andersen, G. (1999). *Social foundations of postindustrial economies*. New York: Oxford University Press.

Gornick, J. és Meyers, M. (2003). *Families that work: policies for reconciling parenthood and employment*. New York, N.Y.: Russell Sage Foundation.

Hook, J. L. (2006) Care in Context: Men's Unpaid Work in 20 Countries, 1965-2003. *American Sociological Review*, Vol. 71, No. 4, 639-660.

Husz I. (2023, szerk.) *Mi a család?* Tanulmányok a család fogalmáról a jelenkori Magyarországon Akadémiai Kiadó, Budapest.

Inglehart R (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton Univ Press, Princeton.

ISSP (2022) Family and Changing Gender Roles V, Drafting Group Paper: Compiled by Sweden (convenor) with the additional input from India, Slovakia, Thailand, Turkey, and Switzerland (invited expert), Version: 2021-05-03 to General Assembly meeting

Korpi, W. (2000). Faces of Inequality: Gender, Class, and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States. *Social Politics* 7:127-191.

Lesthaeghe, R. (2014). The second demographic transition: A concise overview of its development. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(51), 18112–18115. <https://doi.org/10.1073/pnas.1420441111>

Mandel, H. és Shalev, M. 2009. Gender, Class, and Varieties of Capitalism. *Social Politics*, 16(2):161-181.

Maslow A (1954) *Motivation and Personality*, Harper and Row, New York.

Miller, A. J., és Carlson, D. L. (2016). Great Expectations? Working- and Middle-Class Cohabitators' Expected and Actual Divisions of Housework. *Journal of Marriage and Family*, 78(2), 346–363. <https://doi.org/10.1111/jomf.12276>

- Gyorgyovich, M., és Pári, A. (2023). A család(fogalom) pluralizálódása a magyar társadalomban. In *Család – Érték – Tér* (pp. 13–36).
- Spéder, Z. (2023). A Quarter Century of Change in Family and Gender-Role Attitudes in Hungary. *Comparative Population Studies*. 48, <https://doi.org/10.12765/CPoS-2023-29>.
- Voydanoff, P. (2004). The effects of work demands and resources on work-to-family conflict and facilitation. *Journal of Marriage and Family*, 66(2), 398–412. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00028.x>
- Walter, J.G. (2018). The adequacy of measures of gender roles attitudes: a review of current measures in omnibus surveys. *Quality and Quantity* 52, 829–848 <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0491-x>

Változás és állandóság a családokkal kapcsolatos attitűdökben

Bevezetés

Magyarországon a közgondolkodásban a gyermek és a család jelentőségét, a nemi szerepmegosztást illetően sokáig a tradicionális szemléletmód volt az általánosan elfogadott, s ez részben ma is így van. Hazai kutatásokból ugyanakkor ismert, hogy a magyar lakosság értékrendje és tényleges demográfiai magatartása némileg részben eltér. Miközben a lakosság többsége az értékek, vélemények szintjén határozottan tradicionális értékrendet képvisel (például a család és a házasság fontosságával, a gyermekvállalás szükségességével kapcsolatban), a statisztikákkal mérhető demográfiai magatartásban mindez nem mindig tükröződik vissza. A közmegejtés által kialakított értékek, attitűdök, normák követik a társadalomdemográfiai és gazdasági státuszt, és összefüggnek a családcentrikus, „pronatalista” (a születésszámot ösztönző) megközelítésekkel. A házasságkötés előtti együttélést a társadalom többsége támogatja, és konszenzus van arról is, hogy a magyar társadalom gyermekorientált: jellemzően két-három gyermeket tart ideálisnak egy családban. Az ezredforduló idején azonban

a tervezett és a ténylegesen vállalt gyermekek száma már eltért. 2000-ben a halogatást a legtöbben materiális nehézségekkel indokolták (például lakáshiány, alacsony jövedelem, munkavállalási akadályok). Egy évtizeddel később viszont felerősödött az úgynevezett posztmateriális, individuális életmódbeli, érzelmi okok (például egyéni életcélok, a munkahelyi karrier, az önmegvalósítás) szerepe. 2011 és 2021 között Magyarországot Európában is kiemelkedő demográfiai eredmények jellemezték. A házasságkötések száma a duplájára (35 812-ről 72 033-ra) nőtt, a csökkenő létszámú termékeny női népesség ellenére az élveszületéseké 88 049-ről 93 039-re, a teljes termékenységi arányszám pedig 1,23-ról 1,59-re növekedett, miközben a válások száma 23 335-ről 18 092-re, a terhességmegszakításoké pedig 38 443-ról 21 907-re csökkent. A pandémia közvetlen és/vagy közvetett hatásai, a világpolitikai környezet feltehetően szintén közrejátszottak abban, hogy a fenti mutatók 2022 óta már csökkennek, de e jelenség hátterének értelmezéséhez hosszabb időszak és további vizsgálatok szükségesek.¹

Elméleti háttér

A kortárs elméletek alapján az attitűdváltozások háttérében alapvetően két társadalomtudományi megközelítéssel ragadható meg az attitűdváltozások háttere: „strukturális” tényezők és az „általános értékek megváltozása” (Brooks és Bolzendahl, 2004). Az első szerint az egyének attitűdjei, társadalmi státusza erősen kötődik a társadalmi struktúrához, intézményrendszerhez. A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos elvárások és az egyének viselkedése, magatartása a foglalkoztatási szerkezethez, a munkaerőpiaci viszonyokhoz, valamint

a családi rendszerekhez kapcsolódik. A második megközelítés a nemi szerepekre és a partnerkapcsolatokra vonatkozó beállítottságok átalakulását egyfajta általános értékváltozással, annak internalizációjával magyarázza. Eszerint szoros kapcsolat van a nemi szerepek liberalizációja, az egyenlőség és szabadság, az individualizáció és a polgári értékek és/vagy a szekularizáció között.

Tanulmányunkban elsőként egy olyan elemzést érdemes megemlítenünk, amely elméleti keretet adhat a kötet más tanulmányaihoz is. Spéder

¹ A KSH legfrissebb adatai szerint 2023-ban a házasságkötések száma 50 150, az élveszületéseké 85 200, a teljes termékenységi arányszám 1,51, a válások száma 16 700, a terhességmegszakításoké pedig 21 200 volt.

Zsolt (2023) ISSP-adatok² alapján a demográfiai magatartással, a nemi szerepek megváltozásával is összefüggő hazai és nemzetközi értékek, normák átalakulásával, az úgynevezett SDT (*Second Demographic Transition*), vagyis a „második demográfiai átmenet” posztszocialista országokban megfigyelt eltéréseivel foglalkozott (Spéder, 2023).

Nemzetközi viszonylatban népszerű, de vitatott fogalom és folyamat az SDT. Alapvetően azt jelenti, hogy a fejlett országokban a halandósági és termékenységi ráta csökken, és ezzel párhuzamosan átalakulnak a korábbi családi, házassági kapcsolatok, nemi szerepek. Nő az élettársi és más alternatív együttélési formák elterjedtsége. A lakosság várható életkora megnő, az értékek, normák változása miatt viszont eltolódik/halasztódik a gyermekvállalás, megváltozik az ezzel összefüggő viselkedés, és ezért a népességszám csökken. A tradicionális értékek mellett és helyett a személyes önmegvalósítás és az individuális elvárások, érdekek kerülnek előtérbe, s alapvetően ezek az értékváltozások „vezérik” a demográfiai magatartást. E hosszú távon ható és fluktuáló folyamat az úgynevezett

posztszocialista országok esetében részben eltért; ezt alátámasztó és cáfoló adatok egyaránt vannak. Spéder eredményeit összefoglalva: a nemi szerepekkel kapcsolatos elvárások Magyarországon 1988 és 2022 között folyamatosan változtak, de ennek iránya nem volt konvergens, hagyományos és modernizációs mintázatok is jellemezték. A tradicionális nemi szerepek és családmodell támogatottsága továbbra is magas, ugyanakkor nőtt a nemek közötti szerepek egyenlőségének (például családon belüli munkamegosztás, jövedelmi különbségek csökkentése) és a különböző partnerségi formákkal kapcsolatos tolerancia támogatottsága. A változó értékorientációk (például a házasságon kívüli együttélés, az individuális érdekeket előtérbe helyező egzisztenciális szempontok: a munkahely biztonsága, az önálló életvitel és lakás fontossága) szintén egyre fontosabb szerepet játszanak az egyének és családok értékrendjében. A mikroszintű (például az egyéni és generációs értékváltozások) és a makroszintű (például a strukturális és az intézményesült családpolitikai) tényezők egyaránt hatnak a demográfiai magatartásra.

A kutatás célja, hipotézisek, a tanulmány módszertana

Az alábbi fejezetben azokat az attitűdöket vizsgáljuk, amelyek a gyermekneveléssel, a nők és a szülők szerepével, valamint a párválasztással kapcsolatos véleményeket tükrözik vissza az 1988 és 2022 közötti keresztmetszeti adatok alapján. Elsődleges kutatási kérdésünk az volt, hogyan és milyen irányban változott a válaszadók fentiekkel összefüggő megítélése társadalomdemográfiai és szocioökonómiai hátterük szerint, milyen konstans és milyen változó „beállítottságok” jellemezték őket. Kiindulópontunk az, hogy Magyarországon az intézményrendszer és a munkaerőpiac átalakulása (strukturális tényezőként) és a nemi szerepekkel, a családon belüli munkamegosztással összefüggő normarendszer megváltozása egyaránt befolyásolta a fentiekkel kapcsolatos társadalmi magatartást. H1: Első hipotézisünk az, hogy a magyar társadalomban felértékelődött a nők munkaerőpiaci és a férfiak családi munkamegosztáson belüli szerepvállalása, ugyanakkor a hagyományos családi

szerepek is fennmaradtak, és ezzel párhuzamosan terjedtek el az új családi szerepvállalási formák és értékek.

H2: Második hipotézisünk szerint a gyermekvállalásban érintett társadalmi csoportok nagyobb mértékben ítélik meg szabadságot korlátozónak a gyermekvállalást, mint a gyermekvállalásban nem érintett társadalmi csoportok.

Az elemzés során módszertanilag releváns problémaként merült fel, hogy az egyes években eltérően és különböző skálákon mérték a válaszadók attitűdjeit. A komparativitás érdekében ezért tanulmányunk egyes részeiben egységesítettük az egyes változók mérési skáláját, leválasztva a „nem tudja” és az „ismeretlen” válaszokat, amelyek befolyásolják az átlagértékeket. Bizonyos kérdések/válaszlehetőségek nem minden évben szerepeltek a kérdőívekben, a változók közötti kapcsolatot/összefüggést mutató úgynevezett szignifikanciaszint pedig jelentős értékben szóródott. A továbbiakban

² *International Social Survey Program*

bemutatott súlyozott adatok és eredmények ezért módszertani kiegészítésekkel tartalmazzák a szignifikáns és nem szignifikáns összefüggéseket, vizsgálatunk fókuszja pedig a vizsgálati kérdések összehasonlíthatósága miatt eltérő évekre vonatkozott. Eredményeink részletesebb bemutatása előtt érdemes röviden összefoglalni néhány fontos tényezőt. A hazai és nemzetközi kutatók között konszenzus van azt illetően, hogy az elmúlt évtizedek társadalmi és demográfiai változásai miatt átalakultak az együttélési formák és a családi életutak (Gyorgyovich és Pári, 2023). Habár a házasság továbbra is fontos és elismert társadalmi intézmény,³ ezt megelőzően sokan az élettársi együttélést választják. Mindkettő racionális döntés a hazai átalakulások tükrében is, és csak részben indokolja őket

a makroszintű társadalmi érték- és normarendszer változása. A közvélekedés ellenére a hivatalosan is bejegyzett élettársi (azonos nemű) kapcsolatok száma hazánkban továbbra is nagyon alacsony: 2010-ben összesen 80, 2022-ben 151, 2023-ban pedig 177 ilyen jellegű kapcsolatot kötöttek.⁴ Az oktatás expanziója és az értékváltozások miatt viszont Magyarországon is el/kitolódott az első házasságkötés átlagos életkora: ez 2010-ben a férfiaknál 31,4, a nőknél pedig 28,7 év volt, és 2022-re 33,1, illetve 30,4 évre emelkedett.⁵ A nők későbbi életkorban vállalják első gyermeküket,⁶ elfogadottabbá vált a házasságkötés nélküli együttélés és a házasságon kívüli gyermekvállalás, többen és hosszabb ideig egyedülállóak, valamint kevésbé stabilak a párkapcsolatok.

Eredmények

Vannak, akik a politikai diskurzusból a család és a kereső tevékenység összeegyeztetésének nehézségeivel magyarázzák a nők gyermekvállalási hajlandóságának elmúlt évtizedekben tapasztalt változását, de az empirikus eredmények ezt nem támasztják alá. Az összehasonlító eredmények szerint nincs feszültség az anyák munkahelyi és gyermeknevelési szerepe között. A válaszadók minden vizsgált évben az 1-től 5-ig terjedő skála középértékét tükröző átlagot (3,00) meghaladóan értékelték egyet azzal, hogy a gyermekek és anyák közötti szoros és szerető kapcsolat attól függetlenül fennállhat, hogy a nő dolgozik-e, vagy sem (1. ábra). Figyelemre méltó, hogy e mutató 1988 (3,27) óta szinte folyamatosan nőtt (2022-ben 3,94 volt), ami arra utal, hogy az anyák társadalmi helyének és szerepének megítélése a gyermek „vagy” munkahely irányából nagymértékben a gyermek „és” munkahely irányába változott. A fentiekkel összhangban 1994

óta (4,07 és 3,79) jelentősen csökkentek az átlagértékek azzal kapcsolatban, hogy a kisgyermek számára hátrányos, ha az anyja a gyermek hatéves kora előtt dolgozik (2022-ben 3,24), illetve hogy a család életére is káros, ha az anyja teljes munkaidőben foglalkoztatott (2022-ben 3,09).

Az átalakuló női, családon belüli szerepfelfogásokra utal, hogy csökkenő átlagértékek jellemzik azt az állítást, mely szerint a nők számára az állás is fontos, de valójában igazi vágyuk, hogy saját otthonuk és gyermekük legyen. 1988-ban ez a mutató 3,89, 2002-ben 3,75, 2022-ben pedig 3,47 volt. Jelezni kell azonban, hogy a stabil munkahely, illetve az otthon és gyermek nem egymást kizáró tényezők: életciklustól függően változhat az ezzel összefüggő élethelyzet, adaptálva és integrálva a strukturális környezetet és a perszonális, közösségi normákat, elvárásokat. Hasonló trend figyelhető meg azon

³ A KSH adatai szerint a házasságkötések ezer lakosra jutó mutatója 2010 és 2022 között 3,6-ről 6,6-re nőtt (2023-ban 5,2 volt), a válásoké pedig ugyanezen időszakban 2,4-ről 1,8-ra (2023-ra 1,7-re) csökkent, https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nepoo15.html A letöltés ideje: 2024. 03. 28.

⁴ Forrás: KSH, https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nepoo18.html A letöltés ideje: 2024. 03. 28.

⁵ Forrás: KSH, https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nepoo16.html A letöltés ideje: 2024. 03. 28. 2023-ra nincs adat.

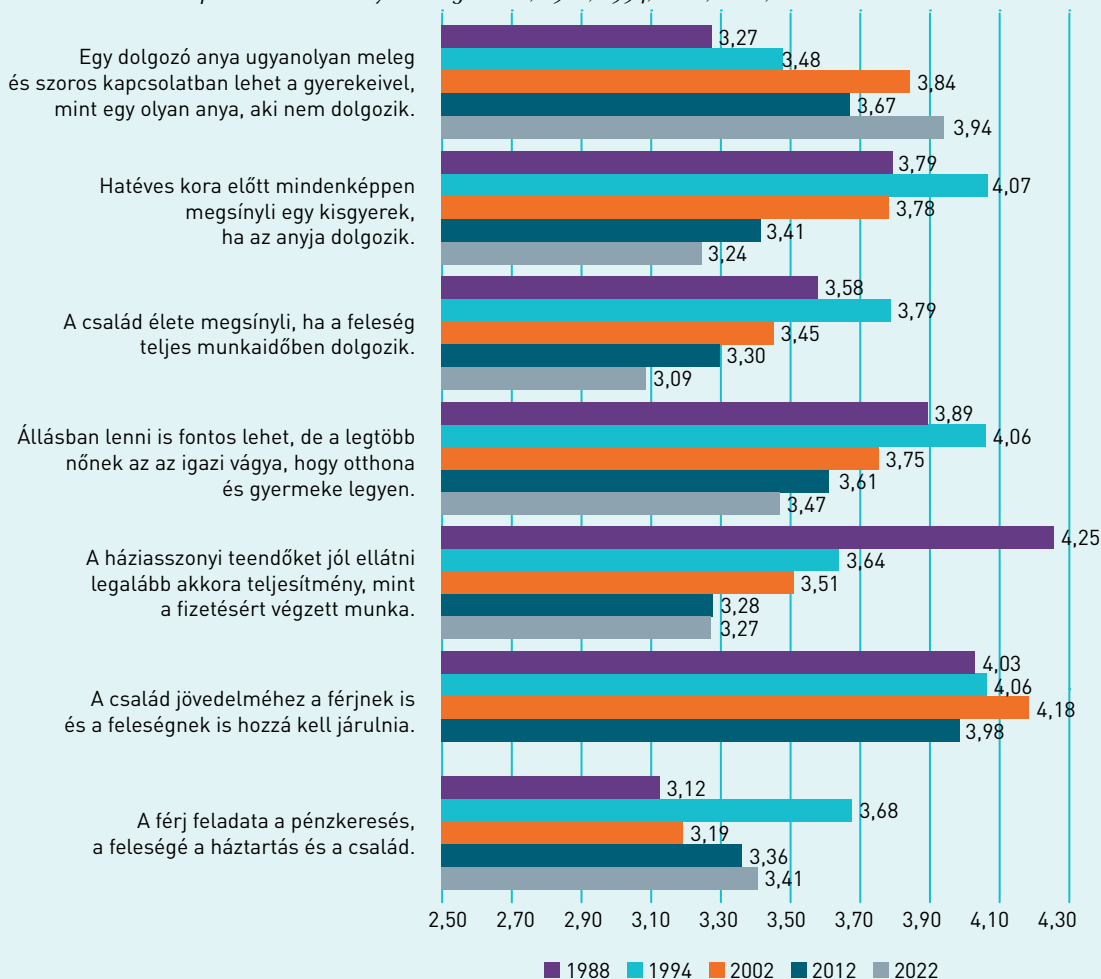
⁶ A nők átlagos életkora az első gyermekük születésekor 2010-ben 28,23, 2022-ben 29,15, míg 2023-ban 29,24 év volt. Forrás: KSH, https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nepoo07.html A letöltés ideje: 2024. 03. 28.

⁷ A megkérdezettek 1-től 5-ig terjedő skálán értékelték, mennyire értenek egyet az adott állítással. Az 1-es érték az „egyáltalán nem ért egyet”, az 5-ös a „teljes mértékben egyetért” választ jelentette. Ennek megfelelően ha az átlagérték 3,00-nál kisebb volt, az azt jelenti, hogy az állítással inkább nem, a 3,00-nál nagyobb érték pedig azt jelenti, hogy az állítással inkább egyetértettek a megkérdezettek.

állítást illetően is, hogy a háziasszonyi munka⁸ nagyjából ekvivalens a fizetésért végzett munkával (1988-ban 4,25, 2002-ben 3,51, 2022-ben 3,27). Ebben az esetben is érdemes jelezni, hogy e mutatók többsége is jóval a középérték (3,00) feletti, vagyis a megkérdezettek többsége inkább egyetért az adott állítással, még akkor is, ha a mutatók időben csökkenő támogatottságot jeleznek. Ez szintén arra utal, hogy

a családi értékek és normák esetében átalakuló folyamat jellemző, és nem csak Magyarországon. Fontos és kiemelendő, hogy erős, az egyik legnagyobb mértékű társadalmi konszenzust és támogatottságot mértünk annál az állításnál, hogy a család jövedelméhez a férjnek és a feleségnek is hozzá kell járulnia (3,98), ami összhangban van a kétkeresős családmodell általánossá válásával és a nők változó, a munkaerőpiacon egyre fontosabbá váló szerepével.

1. ábra: A családokkal kapcsolatos vélemények átlagértékei, 1988, 1994, 2002, 2012, 2022

A hazai népesség értékrendjének inkonzisztens mintázatára utal ugyanakkor, hogy tradicionálisan továbbra is a férj feladatának tartják a családi jövedelmek biztosítását, míg a feleség feladatának a háztartás és a család ellátását és fenntartását (1988-ban 3,12, 2002-ben 3,19, 2022-ben 3,41). Végül – annak

ellenére, hogy csak 2012-ről és 2022-ről állnak rendelkezésünkre adatok – a gyermekesek széles körű társadalmi elismertségét jelzi, hogy tíz év alatt 3,05-ről 3,44-ra nőtt annak az állításnak az átlagérték-mutatója, mely szerint „a gyermekes embereknek nagyobb a társadalmi megbecsültségük”.

⁸ Az ezzel kapcsolatos állítás szerint: „A háziasszonyi teendőket jól ellátni legalább akkora teljesítmény, mint a fizetésért végzett munka.”

Összességében a fenti adatok alátámasztják, hogy hazánkban családcentrikus a lakosság, ugyanakkor a tradicionális szerepek fennmaradása és az úgynevezett posztmaterialista, részben individualizált értékek, az atipikus családformák elterjedése egyaránt megfigyelhető. Ezek „súlya”, illetve „egyensúlya” azonban szorosan összefügg az aktuális társadalomdemográfiai státusszal, a családi szocializációval és a posztmodern értékek elterjedtségével, a nemi szerepek változásával. A továbbiakban azt vizsgáltuk meg, hogy a fenti állítások hogyan függték össze a megkérdezettek társadalomdemográfiai hátterével.⁹ Eredményeink többfajta interpretálásra is lehetőséget adnak. Elsőként azt érdemes kiemelni, hogy az adatok alátámasztják, hogy Magyarország átmeneti státuszban van, amelyben a fejlett országokra jellemző posztmodernizációs és az SDT-től eltérő tradicionális mintázatok, megközelítések egyaránt jelen vannak.

A vizsgált szignifikáns mutatók (Pearson-féle χ^2 -négyzet $\leq 0,05$) többségénél az adott állításokkal egyetértők aránya összességében csökkent, de ez évenként hullámzóan, az oksági társadalomdemográfiai változóktól függően alakult. Eredményeink szerint leginkább az egymással is összefüggő társadalmi nem, életkor, lakóhely, családi állapot, valamint az iskolai végzettség alacsony/magas szintje és a munkahelyi aktivitás befolyásolta az érték- és beállítódásváltozásokat. A hatás erőssége a (Cramer V- és Gamma-értékek alapján) ugyanakkor nem nevezhető kiemelkedőnek, jóval valószínűbb, hogy az egyes magyarázó változók egymást felerősítve fejtették ki hatásukat.

A fentiek hátterében strukturális és értékrendbeli változások egyaránt feltételezhetők. Közvetve az oktatás expanziójával, az emiatt eltolódott gyermekvállalással, a nők növekvő munkavállalásával, a családon belül is egyre fontosabbá váló kereső szerepével, valamint a nemi szerepek átalakulásával és az egyéni értékek/érdekek előtérbe helyeződésével magyarázható, hogy a „család/gyermek vagy munkahely” jellegű állításokkal egyetértő nők aránya csökkent. Ugyanakkor a hagyományos értékrend fennmaradására és az aktuális

élethelyzet fontosságára utal, hogy az ezekkel kapcsolatos állítások az idősebbek, a községben élők, a gyermekesek, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, valamint a gyermektámogatásban (például gyesy, gyedy, születési szabadság) részesülők körében továbbra is magas, az átlagot meghaladó.

A szignifikáns korcsoportos mutatók jellemzően a tradicionális minták megmaradására utalnak, az idősebb generációk inkább egyetértenek az állításokkal, de ez bizonyos esetekben (például az állás is fontos, de a nők vágya az önálló otthon és gyermek; a férj feladata a pénzkeresés, a felesége a család) a fiatalabb generációknál is megfigyelhető, ami a hagyományos értékek áthagyományozódására, továbbélésére utalnak. A fentiekhez hasonló, de még egyértelműbb mutatók figyelhetők meg a válaszadók településtípusával kapcsolatban. A kisebb településen élők – különösen a községiek – az átlagnál nagyobb mértékben értettek egyet a hagyományosabb női és férfiszerepek megítélését illető állításokkal (például azzal, hogy a házasság emberek társadalmi megbecsültsége nagyobb), miközben a városban élőket köztes, a nagyvárosi népeséget pedig a szekularizált és liberálisabb értékrendet követő magatartásminták jellemezték.

A házasságok és özvegyek, valamint a gyermekesek átlagot meghaladóan értettek egyet azokkal az állításokkal, amelyek nagymértékben befolyásolták a nők munkavállalásával és nemi szerepével összefüggő attitűdöket. Viszont ezzel ellentétes mutatókat lehetett megfigyelni a nőtlenek, hajadonok és a gyermekektelenek esetében, akik életkoruk, (aktuális) életviszonyaik miatt a munkahelyi karriert előtérbe, a gyermekvállaló nők státuszát pedig inkább háttérbe helyezték.

Figyelemre méltók a legmagasabb iskolai végzettséggel és az aktuális gazdasági státusszal kapcsolatos adatok is. Az alacsonyabb iskolai végzettségűek az átlagnál nagyobb, a diplomával rendelkezők pedig az átlagnál kisebb mértékben értettek egyet a női munkavállalással kapcsolatos állításokkal, és hasonló trend volt megfigyelhető az inaktívak, illetve az aktív munkavállalók esetében. Összefoglalva: az alacsonyabb iskolai végzettségűek és az élethelyzetükből

⁹ Az elemzés áttekinthetősége érdekében összevontuk az adott állítással inkább és teljes mértékben egyetértők éves mutatóit, adataink ezért „csak” az állítással egyetértőkre vonatkoznak. További módszertani kiegészítés, hogy a 1. táblázat a változások irányát is tartalmazó szignifikáns eredményeket tartalmazza, vastag betűvel kiemelve azokat a társadalomdemográfiai jellemzőket, amelyek a kontingenciatáblák elemzése alapján érdemben befolyásolták az egyes attitűdállításokat. A változók összefüggését jelző χ^2 -négyzet- (χ^2) statisztika mellett a kapcsolat erősségét – a változók (nominális/ordinális) mérési szintjétől és a mutatók szimmetrikus, illetve aszimmetrikus jellegétől függően – mutató Cramer V- és Gamma- (γ) mutatókat használtuk.

(gyes, özvegy stb.) adódóan inaktívak „családorientált”, a diplomások és az aktív munkavállalók „munkahely-orientált” beállítódással rendelkeztek, ami szintén meghatározó szerepet játszhatott abban, hogy a vizsgálatunkba bevont hazai attitűdök és értékbeállítódások nagymértékben és hullámzóan változtak 1988 és 2022 között.

Szabadság és gyermekvállalás

Az ISSP kérdőívei változnak az adatfelvételek között, de mindig a társadalom attitűdjeit kívánják vizsgálni. Az elemzéshez a kérdőív családokkal és gyermekvállalással kapcsolatos kérdéseit használtuk fel. A longitudinális megállapításokat nehezítik a kérdések, állítások időbeli változásai, melyek az egyes adatfelvételeknél sok esetben másképp lettek operacionalizálva. Ezért a témát illetően az elemzés során tendenciákat, tendenciaszerű változásokat kívánunk feltárni. A kutatási kérdésünk, hogy mely társadalomdemográfiai háttérrel rendelkező egyének ítélik meg a szülői szabadságot jobban korlátozónak a gyermekvállalást. Feltételezésünk szerint a gyermekvállalást nagyobb arányban tartják szabadságot korlátozónak a gyermekvállalásban érintett társadalmi csoportok (Berlin, 1990; Tóth, 2009). Az elemzéshez az 1994-es, a 2012-es és a 2022-es adatfelvétel adatait tudtuk felhasználni, és keresztábra-elemzéseket végeztünk.

Szabadság és gyermekvállalás 1994-ben

A 1994-es adatfelvétel során a gyermekvállalás szabadságot korlátozó hatásának megítéléséről a kérdőívben a következő állítás szerepelt, mely tartalmilag megegyezik a 2012-es és a 2022-es állításokkal: „A gyerekek korlátozzák a szülők szabadságát.” A megkérdezettek ötfokozatú skálán ítélték meg, mennyire értenek egyet az állítással (1 – egyáltalán nem; 5 – teljes mértékben). A válaszadók (n = 1474) 23 százaléka egyetértett az állítással (9 százalék teljes mértékben, 14 százalék inkább egyetértett), 32 százalék bizonytalan volt (egyet is ért, meg nem is), és további 45 százalék nem értett egyet (18 százalék egyáltalán nem, 27 százalék inkább nem).

Eredményeink alapvetően alátámasztják a korábban leírtakat. Magyarországon részben egyfajta „hullámzó”, gyakran inkonzisztens trend figyelhető meg, amely eltér a fejlett országokban tapasztaltaktól. Az értékek változása és fennmaradása, az atipikus párkapcsolati formák, modernizációs minták terjedése és a hagyományos családi, nemi szerepek megmaradása, sőt megerősödése egyaránt megfigyelhető.

A kiválasztott háttérváltozókkal végzett elemzés során szignifikáns különbségeket találtunk a gyermekvállalás szabadságot korlátozó megítélése, valamint a nem ($p = 0,001$), az életkor ($p = 0,003$), a településtípus ($p = 0,008$), az iskolai végzettség ($p < 0,001$), a családi állapot ($p = 0,009$), a gyermekvállalás ($p = 0,004$), a gazdasági aktivitás ($p = 0,007$), a havi nettó jövedelem ($0,011$), a háztartás havi nettó jövedelme ($p < 0,001$) és az ideálisnak tartott gyermekszám ($p = 0,025$) összefüggését vizsgálva.

Azzal, hogy a gyermekvállalás korlátozza a szülők szabadságát, szignifikánsan nagyobb arányban értettek egyet a férfiak, az idősebbek, a városban élők, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, az elváltak és az özvegyek, a gyermekesek, a kisgyermeket nevelők és a nyugdíjasok, a havi nettó jövedelem alapján a legrosszabb és a legjobb anyagi helyzetűek, továbbá a háztartás havi nettó jövedelme alapján a legrosszabb anyagi helyzetűek. Akik szerint a gyermekvállalás korlátozza a szülőket, azok a gyermektelenséget vagy egy gyermek vállalását tartották ideálisnak.

Szabadság és gyermekvállalás 2012-ben

Mint említettük, a 2012-es¹⁰ adatfelvétel során használt állítás tartalmilag megegyezik az 1994-es állítással: „A gyermekvállalás túlságosan korlátozza a szülők szabadságát.” A megkérdezettek ebben az esetben is ötfokozatú skálán válaszolhatták meg, hogy mennyire értenek egyet az állítással (1 – egyáltalán nem; 5 – teljes mértékben). A válaszadók (n = 1008) 28 százaléka egyetértett az állítással (6 százalék teljes mértékben, 22 százalék inkább egyetértett), 33 százalék bizonytalan volt (egyet is ért, meg nem is), és további 39 százalék nem értett egyet (12 százalék egyáltalán nem, 27 százalék inkább nem).

¹⁰ A 2002-es adatbázisban a vonatkozó állítást másképpen, szűkebben értelmezve fogalmazták meg, ezért nem használtuk fel az elemzéshez: „Mit gondol, családi kötelezettségei mennyire korlátozták vagy korlátozzák az Ön szakmai előrelépését?”

Szignifikáns különbségeket találtunk a gyermekvállalás szabadságot korlátozó megítélése, valamint a családi állapot ($p = 0,026$), a gyermekvállalás ($p = 0,016$) és az ideálisnak tartott gyermekszám ($p = 0,007$) összefüggését vizsgálva. A nőtlenek/hajadonok és az elváltak, valamint a gyermektelenek nagyobb aránya szerint korlátozza a szülők szabadságát a gyermekvállalás. Akik szerint a gyermekvállalás korlátozza a szülőket, azok a gyermektelenséget vagy egy gyermek vállalását tartották ideálisnak.

Szabadság és gyermekvállalás 2022-ben

A 2022-es adatfelvétel során használt állítás teljesen megegyezett a 2012-es állítással: „A gyermekvállalás túlságosan korlátozza a szülők szabadságát.”

A megkérdezettek szintén ötfokozatú skálán ítélték meg, hogy mennyire értenek egyet az állítással (1 – egyáltalán nem; 5 – teljes mértékben). A válaszadók ($n = 1025$) 37 százaléka egyetértett az állítással (10 százalék teljes mértékben, 27 százalék inkább egyetértett), 31 százalék bizonytalan volt (egyet is ért, meg nem is), és további 32 százalék nem értett egyet (10 százalék egyáltalán nem, 22 százalék inkább nem).

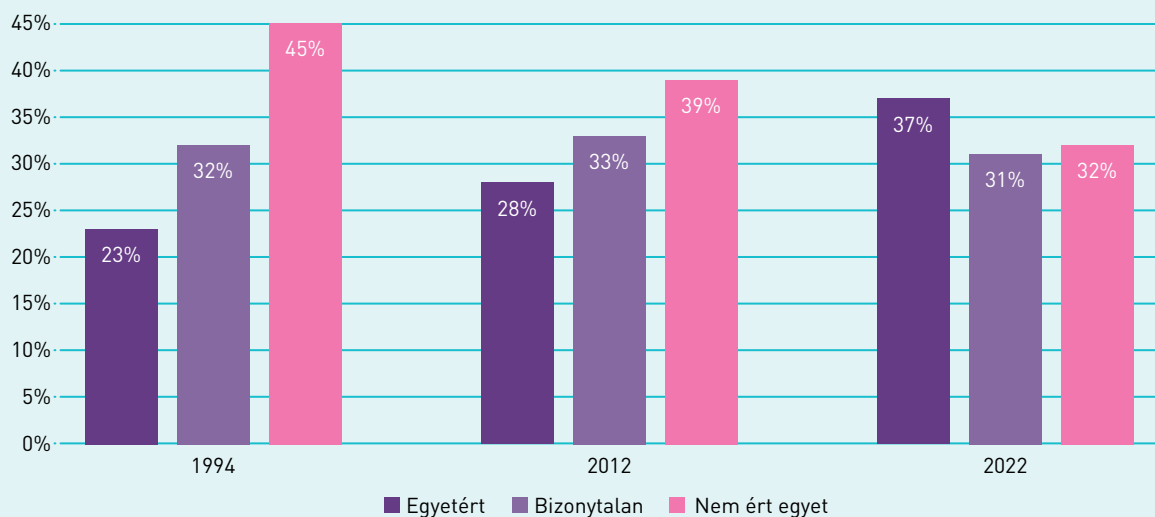
Szignifikáns különbségeket találtunk a gyermekvállalás szabadságot korlátozó megítélése, valamint az életkor ($p < 0,001$), a családi állapot ($p = 0,058$),

a gyermekvállalás ($p = 0,053$), a gazdasági aktivitás ($p = 0,023$), a háztartás havi nettó jövedelme ($p = 0,064$) és az ideálisnak tartott gyermekszám ($p = 0,014$) összefüggését vizsgálva. A legfiatalabbak, a nőtlenek/hajadonok és az elváltak, a gyermektelenek, a munkanélküliek, az eltartottak, valamint a háztartásbeliek, továbbá a háztartás havi nettó jövedelme alapján a legrosszabb anyagi helyzetűek nagyobb arányban tartják a gyermekvállalást szabadságot korlátozónak. Akik szerint a gyermekvállalás korlátozza a szülőket, azok két gyermek vállalását tartották ideálisnak.

Szabadság és gyermekvállalás 1994 és 2022 között

A szabadság és a gyermekvállalás kapcsolata megítélésének tendenciaszerű változásait összefoglaló ábrán/táblázatban mutatjuk be. A 2. ábrán az látható, hogyan változott a gyermekvállalás szülői szabadságot korlátozó tényezőként való értelmezése a vizsgált szűk három évtizedben. Látható, hogy az állítással egyetértők aránya, azaz azoké, akik úgy gondolták, hogy a gyermekvállalás korlátozza a szülők szabadságát, folyamatosan növekedett, míg ezzel párhuzamosan azok aránya folyamatosan csökkent, akik ezzel nem értettek egyet. Eközben a bizonytalanok aránya mindvégig egyharmad körül mozgott.

2. ábra: „A gyerekek korlátozzák a szülők szabadságát” / „A gyermekvállalás túlságosan korlátozza a szülők szabadságát” állítások megítélésének százalékos megoszlása (1994, 2012, 2022)

Forrás: ISSP, 1994; 2012; 2022

A fentebb bemutatott szignifikáns eredményeket az 1. táblázatban foglaltuk össze. Láthatjuk, hogy míg 1994-ben mind a tíz vizsgált háttérváltozóval kapcsolatban szignifikáns különbségek voltak a gyermekvállalás szabadságot korlátozó voltának

megítélésében, addig 2012-ben már csak három ilyen eltérés volt, 2022-ben viszont hat szignifikáns eltérést találtunk.

1. táblázat: A szignifikáns összefüggések változásai azok feltüntetésével, akik nagyobb arányban választották, hogy a gyermekvállalás korlátozza a szülők szabadságát (1994, 2012, 2022) Forrás: ISSP, 1994; 2012; 2022

Megnevezés	1994	2012	2022
Nem	férfiak**	-	-
Életkor	minél idősebbek**	-	legfiatalabbak***
Településtípus	városban élők**	-	-
Iskolai végzettség	minél alacsonyabb iskolai végzettségűek***	-	-
Családi állapot	elváltak, özvegyek**	nőtlenek/hajadonok, elváltak*	nőtlenek/hajadonok, elváltak
Gyermekvállalás	gyermekesek**	gyermektelenek*	gyermektelenek
Gazdasági aktivitás	kisgyermeket nevelők, nyugdíjasok**	-	munkanélküliek, eltartottak, háztartásbeliek*
Havi nettó jövedelem	legrosszabb és legjobb anyagi helyzetűek*	-	-
Háztartás havi nettó jövedelme	a rosszabb anyagi helyzetűek***	-	a legrosszabb anyagi helyzetűek
Ideális gyermekszám	gyermektelenség vagy egy gyermek az ideális*	gyermektelenség vagy egy gyermek az ideális**	két gyermek az ideális*

Megjegyzés: *** jelöli a 0,001 alatti, ** jelöli a 0,001 és 0,01 közötti, * jelöli a 0,01 és 0,05 közötti szignifikanciát.

Nemek közötti különbség egyedül 1994-ben volt, amikor is a férfiak gondolták inkább szabadságkorlátozónak a gyermekvállalást. Ezek a különbségek 2012-ben és 2022-ben eltűntek, azaz a férfiak és a nők azonos mértékben tartották szabadságot korlátozónak a gyermekvállalást. A településtípus, az iskolai végzettség és a havi nettó jövedelem esetében is hasonló tendenciákat láthattunk: az 1994-es összefüggések 2012-ben és 2022-ben nem voltak megtalálhatók. 1994-ben a városban élők, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, illetve a legrosszabb és legjobb anyagi helyzetűek között jelentek meg nagyobb arányban azok, akik szerint a gyermekvállalás korlátozza a szabadságot.

A korcsoportok tekintetében nagy változás következett be a vizsgált közel harminc évben, ugyanis míg 1994-ben minél idősebb volt a válaszadó, annál inkább gondolta a gyermekvállalást korlátozó tényezőnek, addig 2012-ben már nem volt összefüggés az életkorral, 2022-ben viszont már a legfiatalabbak

(a 18–29 évesek) választották a legnagyobb arányban azt, hogy a gyermekvállalás korlátozza a szülők szabadságát.

A családi állapot tekintetében is felfedezhetünk egy életkori eltolódást a fiatalabbak irányába a gyermekvállalást szabadságkorlátozó tényezőnek beállítók között. Míg 1994-ben az elváltak mellett az özvegyek gondolták ezt így a legnagyobb arányban, addig 2012-ben és 2022-ben az elváltak mellett a nőtlenek és a hajadonok. Hasonló tendencia figyelhető meg a gyermekvállalás esetében is: míg 1994-ben a gyermekesek állították nagyobb arányban, hogy a gyermekvállalás korlátoz, addig 2012-ben és 2022-ben már a gyermektelenek mondták ezt. A gazdasági aktivitás tekintetében míg 1994-ben a kisgyermeket nevelők és a nyugdíjasok között voltak nagyobb arányban, akik szerint a gyermekek korlátozzák a szülők szabadságát, addig 2012-ben nem találtunk összefüggést, 2022-ben viszont már a munkanélküliek, az eltartottak és

a háztartásbeliek válaszolták ezt. A háztartás nettó jövedelmét tekintve 1994-ben a rosszabb anyagi helyzetűek, 2022-ben pedig a legrosszabb anyagi helyzetűek szerint volt korlátozó a gyermekvállalás, viszont 2012-ben nem találtunk összefüggést. A gyermekvállalást korlátozó tényezőként felfogók 1994-ben és 2012-ben is a gyermektelenséget és egy gyermek vállalását nevezték meg nagyobb arányban ideálisnak, 2022-ben viszont már a kétgyermekes családot mondták ideálisnak a legnagyobb arányban.

Összefoglalás

Tanulmányunk célja az volt, hogy az ISSP adatai alapján bemutassuk, milyen átalakulások és „állandóságok” jellemezték a válaszadók nemi szerepekkel és párválasztással kapcsolatos attitűdjait. Eredményeinket összegezve kimutatható, hogy Magyarországon az intézményi és strukturális változások következményeként történtek értékelődésök, amelyek a családdal és a nemi szerepekkel kapcsolatos beállítódások/vélemények változása irányába hatottak, de megfigyelhető a hagyományos értékek fennmaradása, sőt megerősödése is. Első hipotézisünket alátámasztották az adatok. A nő munkaeerőpiaci szerepvállalásának elfogadottsága és fontossága egyre nagyobb hangsúlyt kapott a magyar társadalom egészében. Egyértelmű konszenzust lehetett megfigyelni azt illetően is, hogy a család jövedelméhez a férjnek és a feleségnek is hozzá kell járulnia, továbbá abban, hogy a gyermekes embereknek nagyobb a társadalmi megbecsültségük. A megkérdezettek

Összességében azt látjuk, hogy míg 1994-ben a gyermekvállalást több esetben is azok tartották nagyobb arányban korlátozóknak, akik jobban érintettek voltak benne, például az idősebbek, a gyermekek, a kisgyermeket nevelők; addig 2022-ben már sok esetben azok állították ezt, akiknek nagyobb arányban csak prekonceptiókon és közvetett tapasztalatokon alapulhat a tudásuk, például a legfiatalabb korosztály tagjai, a nőtlenek/hajadonok és a gyermektelenek.

társadalomdemográfiai háttérével összefüggően ugyanakkor a hagyományos nemi, családon belüli szerepek továbbélésére, fennmaradására utal, hogy továbbra is jelentős azok aránya, akik szerint a férj feladata a családi jövedelmek biztosítása, míg a feleségé a háztartás és a gyermeknevelés.

A gyermekvállalás és a szülők szabadságának kérdéskörében azt láthattuk, hogy míg 1994-ben a gyermekvállalást több esetben is azok tartották nagyobb arányban korlátozóknak, akik korábban vagy a vizsgálat idején (véltetően) közvetlenül érintettek voltak benne, például az idősebbek, a gyermekek, illetve a kisgyermeket nevelők; addig 2022-ben már a legfiatalabb korosztály tagjai, a nőtlenek/hajadonok és a gyermektelenek állították ezt, akiknek a kérdéssel kapcsolatos tudása nagyobb arányban alapulhatott prekonceptiókon és közvetett tapasztalatokon.

Felhasznált irodalom

Berlin, I. (1990). *Négy esszé a szabadságról*. Európa.

Brooks, C. & Bolzendahl, C. (2004). The transformation of US gender role attitudes. Cohort replacement, social-structural change, and ideological learning. *Social Science Research*, 33(1), 106–133. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0049-089X\(03\)00041-3](https://doi.org/10.1016/S0049-089X(03)00041-3)

Gyorgyovich M. & Pári A. (2023). A család(fogalom) pluralizálódása a magyar társadalomban. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.): *Család – érték – tér. Tanulmányok a családi értékekről* (pp. 13–35). KINCS–Századvég.

KSH STADAT https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0001.html. A letöltés ideje: 2024. 03. 28.

Spéder Zs (2023). A quarter century of change in family and gender-role attitudes in Hungary. *Comparative Population Studies*, 48, 741–770. DOI: <https://doi.org/10.12765/CPoS-2023-29>

Tóth I. Gy. (2009). *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékrendszerében*. TÁRKI.

Melléklet

2. táblázat: A választadók adott állítással kapcsolatos jellemzői társadalomdemográfiai hátterük szerint, 1988, 1994, 2002, 2012, 2022.

Állítás	Trend	Nem	Életkor	Lakóhely	Családi jogállás	Van-e gyermeke?	Iskolai végzettség	Dolgozik-e?	Vallásosság
Egy dolgozó anya ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyerekeivel, mint egy olyan anya, aki nem dolgozik.	Változó. ≈						2022-ben a szakmunkás végzettségűek az átlagnál nagyobb, diplomások annál kisebb arányban értettek egyet az állítással.		
Érvényesség		2002-2022 n. sz.	2002-2022 n. sz.	1988-2012 n. sz.	1988, 2002-2012 n. sz.	1988-ra n. a. 2012-2022 n. sz.	1988-ra és 2022-re n. a. 1994-2012 n. sz.	1988, 2012-2022 n. sz.	
Hat éves kora előtt mindenképpen megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik	1994 óta csökken. ↓	1994 óta csökken az egyetértő nők és férfiak aránya, ami a nők növekvő munkavállalásával, strukturális változásokkal magyarázható.	A korcsoport kategóriák többségében csökkenő mutatók jellemzők, de a 40-55 éves generációkban 2022-ben az átlagosnál nagyobb volt az egyetértők aránya.	Átlag alatti mutatók voltak jellemzők a nagyvárosokra és átlag feletti a városi és községi népességre.	Átlag alatti mutatók különösen a nőknél, hajadonok körében figyelhető meg, míg a házaspárok mutatója átlag feletti volt.	A gyermektelenek mutatói átlag alattiak, míg a gyermekeké az átlag feletti.	Az alacsonyabb iskolai végzettségűek az átlagot meghaladóan, a diplomások annál kisebb mértékben értettek egyet az állítással.	A gyermektámogatásokban részesülők és a nyugdíjasok az átlagot meghaladóan, a dolgozók és tanulóik az átlag alatti mértékben értettek egyet az állítással.	
Érvényesség		1994 és 2012 n. sz.	2012 n. sz.		2012 n. sz.	1988-ra n. a.	1988-ra és 2022-re n. a. 2002 és 2012 n. sz.		
A család élete megsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik.	1994 óta csökken. ↓	1988 óta a férfiak és a nők mutatói egyaránt csökkentek és nagyjából kiegyenlítődtek. 2022-ben a nők mutatói átlag felettiek voltak.	1988-1994 között az 50 év feletti mutatói voltak átlag feletti, de ez 2022-re ez már az aktív középkorú (40 feletti) generációknál is jellemző volt.	Átlag feletti a közszégi és átlag alattiak a nagyvárosokban élő mutatói.	Átlag feletti mutatók jellemzők az özvegyeket, a házaspárokat és az elváltakat, miközben átlag alattiak a női és hajadonok.	A gyermektelenek mutatói átlag alattiak, míg a gyermekeké az átlag feletti.	Az alacsonyabb iskolai végzettségűek mutatói jellemzően átlag feletti, a diplomásoké pedig átlag alatti.	1998-2012 között a gyermektámogatásokban részesülők és a nyugdíjasok az átlagot meghaladóan, a dolgozók és tanulóik az átlag alatti mértékben értettek egyet az állítással.	A vallások 1994-2002 közötti mutatói átlag feletti, míg a nem vallásosaké annál kisebbek.
Érvényesség		2002 és 2012 n. sz.	2012 n. sz.	2022 n. sz.	2012 n. sz.	1988-ra n. a.	1988-ra és 2022-re n. a. 2012 n. sz.		

Állítás	Trend	Nem	Életkor	Lakóhely	Családi jogállás	Van-e gyermeke?	Iskolai végzettség	Dolgozik-e?	Vallásosság
Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyermeke legyen.	1988 óta csökken. ↓		A tradicionális értékek áthagyományozására utal, hogy 2002 óta a fiatalabb 18-25 éves generációk, a középkoriak, valamint a legidősebbek többsége az átlagot meghaladóan értékelt egyet az állítással.	Átlag feletti figyelhetők meg a községekben élőknel és átlag alattiak nagyvárosokban lakóknál. A kisebb városok arányai jellemzően átlag közeliek.	A hagyományos és modernizációs értékek átalakulására és megmaradására utal, hogy a nőlenek, hajadonok mutatói átlag alattiak, a házasság átlag közeliek, míg az özvegyeké azt meghaladó.	1994 óta a gyermektelenek mutatói átlag alattiak, míg a gyermekeseké az átlagossal nagyobbak.	1988 és 2012 között az alacsonyabb iskolai végzettségűek mutatói átlag felettek, a diplomásoké pedig átlag alatti volt.	A gyermektámogatásokban részesülők és a nyugdíjasok az átlagot meghaladóan, a dolgozók és tanulók az átlag alatti mértékben értékelték egyet az állítással.	A vallásosak 1994-2002 közötti mutatói átlag felettek, míg a nem vallásosaké annál kisebbek.
Érvényesség		1988-2022 nem szignifikáns	2012 nem szignifikáns		1988 és 2012 nem szignifikáns	1988-ra nincs adat 2012 és 2022 nem szignifikáns		2002 nem szignifikáns	1988-ra és 2022-re nincs adat 2012 nem szignifikáns
A háziasszonyi teendőket jól ellátni legalább akkora teljesítmény, mint a fizetésért végzett munka.	1988 óta csökken. ↓	2022-ben a nők mutatói az átlagossal nagyobbak, a férfiaké annál valamivel kisebbek voltak.	1988-2012 között a 41 évnél fiatalabak nagyon változó, az 55 évesnél idősebbek az átlagossal nagyobb arányban értékelték egyet az állítással.	A kisebb települések válaszadóit átlagot meghaladó, a nagyvárosok lakói annál kisebb mutatók jellemezték.	A nőlenek, hajadonok mutatói 2002 kivételével átlag alattiak, a házasság átlag közeliek, az özvegyeké az átlagot meghaladó.	A gyermekeseket az átlagossal nagyobb, a gyermekteleneket annál kisebb mutatók jellemezték.	Az alacsonyabb iskolai végzettségűek mutatói átlag felettek, a diplomásoké pedig átlag alattiak.	Az aktív munkavállalók a tanulók mutatói az átlagossal kisebbek, a GYES-ben, GYED-ben részesülők és a nyugdíjasok az átlagot meghaladó.	A vallásosak mutatói átlag felettek, a nem vallásosaké annál kisebbek.
Érvényesség		1988-2012 n. sz.	2022 n. sz.	2022 n. sz.	1988 n. sz.	1988-ra n. a.			1988-ra és 2022-re n. a. 2012 n. sz.
A család jövedelméhez a férjnek is és a feleségnek is hozzá kell járulnia.	Változó. ≈	1988-2002 között az egyetértő nők aránya nagyobb, a férfiaké kisebb volt az átlagossal. Feltehetően ez a trend volt érvényes a későbbi években is.			Az elváltak 2002-2012 között az átlagot meghaladóan értékelték egyet az állítással, házasság mutatói hullámzóak voltak.		Az alacsonyabb iskolai végzettségűek mutatói 1988-ban és 1994-ben átlag felettek, a diplomásoké pedig átlag alattiak voltak.	Nagyértékben fluktuáló adatok jellemzők minden kategóriában, érdemi következtetést nem lehet levonni.	
Érvényesség		2022-re n. a. 2012 n. sz.	2022-re n. a. 1988, 2002-2022 n. sz.	2022-re n. a. 1994-2012 n. sz.	2022-re n. a. 1988-1994 n. sz.	1988-ra és 2022-re n. a. 2002-2012 n. sz.	2022-re n. a. 2002-2012 n. sz.	2022-re n. a. 1988 n. sz.	1988-ra és 2022-re n. a. 1994-2012 n. sz.

Állítás	Trend	Nem	Életkor	Lakóhely	Családi jogállás	Van-e gyermeke?	Iskolai végzettség	Dolgozik-e?	Vallásosság
A férfi feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család.	Változó. ≈		Az 50 évnél idősebbek mutatói átlag feletti, a 18-40 év közöttieké nagymértékben változó.	Átlag feletti mutatók jellemzik a községekben élőkét és az alattiak a nagyvárosokban lakókat.	A nőtlenekre, hajadonokra és elváltakra az átlagosnál kisebb, az özvegyekre az átlagosnál nagyobb mutatók érvényesek.	A gyermektelenek mutatói átlag alattiak, a gyermekeseké az átlagot meghaladó.	A legalacsonyabb iskolai végzettségűek átlag feletti, az érettségivel vagy magasabb végzettséggel rendelkezők mutatói átlag alattiak voltak.	Az aktív munkavállalók az átlagosnál kisebb, az inaktívak pedig inkább az átlagot meghaladóan értékelték egyet az állítással.	A vallásosak mutatói 1994-2012 között átlag feletti, a nem vallásosaké annál kisebbek voltak.
Érvényesség		2002-2022 n. sz.	2012 n. sz.			1988-ra n. a. 2012 n. sz.			1988-ra és 2022-re n. a.
Akik gyermeket szeretnének, azoknak mindenképpen házasodni kellene köztük.	1994 óta csökkenő. ↓	Csökkenő trend. Átlag felett a nők, átlag alatt a férfiak.	Változó. Átlag felett az idősebbek, átlag alatt a fiatalabbak.	Átlag alatt a nagyvárosiak, átlag felett a községek, a városiak köztes állapotban.	Átlag alatt a nőtlenek, hajadonok, átlag felett az özvegyek és a házások.	Átlag alatt a gyermektelenek, átlag felett a gyermekesek.	Átlag alatt a legalább szakmunkás végzettséggel rendelkezők, átlag felett a legalacsonyabb iskolai végzettségűek.	Átlag alatt a dolgozók és tanulók, átlag felett a nyugdíjasok.	Átlag felett a vallásosak, átlag alatt a nem vallásosak.
Érvényesség		1988-ra n. a. 2002-2012 n. sz.	1988-ra n. a.	1988-ra n. a. 2002 és 2022 n. sz.	1988-ra n. a.	1988-ra n. a. 1994 n. sz.	1988-ra n. a. 2012 n. sz.	1988-ra n. a.	1988-ra és 2022-re n. a.
Egy egyedülálló anya ugyanolyan jól fel tudja nevelni a gyerekeit, mint egy házaspár (két szülő együtt).	Növekvő. ↑	Növekvő trend. Átlag felett a nők, átlag alatt a férfiak.	Változó. Átlag felett az idősebbek, átlag alatt a legfiatalabbak.	Átlag felett a nagyvárosokban élők. A kisebb településeken változók a mutatók.	Átlag felett az elváltak, a többi kategória átlag közele.	Mindkét kategória átlag közele.	Változó. 2022-ben átlag feletti a szakmunkás és az érettségivel rendelkező, átlag alatti a legalacsonyabb végzettségű.	Változó. 2022-ben átlag feletti a tanulók, GYES, GYED-et igénybe vevők, valamint a dolgozók, átlag alatti a nyugdíjas és az „egyéb” kategória.	Csak egy évről (2012) vannak adatok. Nem lehet érdemi következtetést levonni.
Érvényesség		1994-re és 2002-re n. a. 2012 n. sz.	1994-re és 2002-re n. a. 2012 n. sz.	1994-re és 2002-re n. a. 2012 n. sz.	1994-re és 2002-re n. a.	1994-re és 2002-re n. a.	1994-re és 2002-re n. a. 2012 n. sz.	1994-re és 2002-re n. a.	1998-2002-re és 2022-re n. a. 2012 n. sz.
Egy egyedülálló apa ugyanolyan jól fel tudja nevelni a gyerekeit, mint egy házaspár (két szülő együtt).	Növekvő. ↑	Növekvő trend. Átlag felett a nők, átlag közele a férfiak.	2022-ben átlag alatt a 18-20, a 26-34 évesek és átlag felett a 40-60 évesek.	Átlag alatt a nagyvárosiak, átlag felett a városiak, a községek átlag közele.	2022-ben az elváltak az átlagosnál nagyobb, az özvegyek és „egyéb” párkapcsolatban élők annál kisebb mértékben értékelték egyet az állítással.	Mindkét kategória átlag közele.	Változó. 2022-ben átlag felett az érettségivel rendelkezők, átlag alatt a legalacsonyabb végzettségűek.	Változó. 2022-ben átlag felett a tanulók, GYES, GYED-et igénybe vevők, valamint a dolgozók, átlag alatti a nyugdíjas és az „egyéb” kategória.	1998-2002-re és 2022-re n. a.
Érvényesség		1994-re és 2002-re n. a. 2012 n. sz.	1994-re és 2002-re n. a. 1988 és 2012 n. sz.	1994-re és 2002-re n. a. 1988 n. sz.	1994-re és 2002-re n. a.	1988-2002-re n. a.	1994-2002-re n. a.	1994-re és 2002-re n. a. 1988 n. sz.	1998-2002-re és 2022-re n. a.

Állítás	Trend	Nem	Életkor	Lakóhely	Családi jogállás	Van-e gyermeke?	Iskolai végzettség	Dolgozik-e?	Vallásosság
Semmi kivétel nélküli, abban, hogy egy pár együtt él házasság nélkül.	Változó. ≈ de 2002 óta csökken. ↓	2022-ben a férfiak arányában a nőknél kisebb arányban értettek egyet az állítással.	Változó trend jellemző. 2022-ben az átlag feletti és a legfiatalabbak és a 35-60 év közöttiek, átlag alattiak a 60 év felettiek.	2022-ben az átlag alatti városokban élők. A kisebb településeken az átlag közeliek a mutatók.	Átlag felett a nőknél, átlag felett a férfiaknál, átlag alatti az özvegyek.	A gyermektelenek mutatói 1994-2012 között átlag felettiek, a gyermekeké átlag alattiak. A 2012-es adatok n. sz.	Változó. Nem lehet érdemi következtetést levonni. A 2022-es adatok n. sz.	Változó. Átlag feletti a tanulók és dolgozók, átlag alatti a nyugdíjasok mutatója.	A vallások mutatói átlag alattiak, míg a nem vallásosaké jellemzően átlag meghaladók. 2022-re n. a.
Érvényesség		1988-ra n. a. 1994-2012 n. sz.	1988-ra n. a.	1988-ra n. a. 2002-2012 n. sz.	1988-ra n. a.	1988-ra n. a. 2022 n. sz.	1988-ra n. a. 2022 n. sz.	1988-ra n. a.	1988-ra és 2022-re n. a.
A házas emberek általában boldogabbak, mint azok, akik nem élnek házasságban.	Változó. ≈ de 1994 óta csökken. ↓	1994 óta csökkenő trend, de 2022-re n. a. Erdekies módon a férfiak mutatói átlag felettiek, a nőké átlag közeliek.	2002-öt kivéve az átlag felettiek az idősebbek, átlag alattiak a 34 év alatti fiatalabbak. 2022-re n. a.	Átlag alattiak a nagyvárosi lakosok, átlag felettiek a községekben élők mutatói. 2022-re n. a.	Átlag alatti a nőknél, átlag felett a férfiaknál, átlag alatti az özvegyek, és a házasok mutatói. 2022-re n. a.	Átlag alatti a gyermektelenek, átlag felett a gyermekeké. 2022-re n. a.	Átlag feletti a legáltalánosabb végzettségűek, átlag alattiak az érettségivel vagy magasabb végzettséggel rendelkezők mutatói. 2022-re n. a.	Átlag feletti a nyugdíjasok, átlag alatti a dolgozók és tanulók mutatója. 2022-re n. a.	Átlag felettiek a vallások, átlag alattiak a nem vallásosak mutatói. 2022-re n. a.
Érvényesség		2022-re n. a. 2002-2012 n. sz.	2022-re n. a.	2022-re n. a. 2002 n. sz.	2022-re n. a.	1988-ra és 2022-re n. a.	2022-re n. a.	2022-re n. a.	1988-ra és 2022-re n. a.
A gyermekek embereknél nagyobb a társadalmi megbecsültségük.	Növekvő. ↑		2022-ben az átlag felettiek a 18-25 évesek és a 60 évesnél idősebbek, átlag alattiak a 26-45 évesek mutatói.	2022-ben az átlag alatti városokban élők, átlag felettiek a városi és községi népesség mutatói.		Átlag közeli mindkét kategória.	Átlag felettiek a legáltalánosabb végzettségűek és érettségizettek, átlag alattiak az érettségit követő képzéssel rendelkezők mutatói.	Átlag feletti a tanulók és a nyugdíjasok mutatója. Erdekies módon 2022-ben már átlag alatti volt a dolgozók mutatója, miközben 2012-ben még átlag közeliek voltak.	
Érvényesség		1988-2002-re n. a. 2012-2022 n. sz.	1988-2002-re n. a. 2012 n. sz.	1988-2002-re n. a. 2012 n. sz.	1988-2002-re n. a. 2022 n. sz.	1988-2002-re n. a. 2012 n. sz.	1988-2002-re n. a.	1988-2002-re n. a.	1988-2002-re és 2022-re n. a. 2012 n. sz.

Megjegyzés: n. sz. = nem szignifikáns; n. a. = nincs adat.

Uhljár Péter – Kozák Kökény

Emancipációs folyamatok a magyar háztartásokban

Percepciók, egyenlőtlenségek és irányzatok

Bevezetés

A párkapcsolaton, illetve a családon belül vannak inkább a nőkre és inkább a férfiakra jellemző kompetenciák (Cs. F. Nemes, 2005). Mindez természetesen nem zárja ki, hogy a két szerephez tartozó feladatok keveredjenek egymással (Papp és Lovász, 2004). Ellenkezőleg, az elmúlt ötven-hatvan évben felerősödő emancipációs folyamatok Európa országaiban jelentősen átalakították a férfi-nő párkapcsolatokat, ezzel együtt a családok működésének belső dinamikáját. Mindezt olyan hatótényezők segítették elő, mint például a nők tömeges munkába állása, a férfiak reálbérének csökkenése vagy az individualista gondolkodásnak teret adó demokratikus környezet (DeRose, 2021; Lesthaeghe, 2010). Következésképpen egyre nagyobb lehet az igény a nők oldaláról, hogy a férfiak aktívabban kivegyék részüket az otthoni „lát-hatatlan”, azaz nem fizetett munkából (háztartási teendők, gyermeknevelés, a mindennapi élet menedzselése). Emellett azt is feltételezhetjük, hogy

a párkapcsolatok harmonikusabb működése érdekében ez az egalitárius irányba tartó törekvés a férfiak oldaláról is felmerül.

Kutatásunkban az ISSP Család adatfelvétel három hulláma segítségével követjük végig 2002, 2012 és 2022 között a kiegyenlítődesi – vagy az ezzel ellentétes – folyamatokat az otthoni munkák nemek közötti megosztása terén. A tanulmány speciális megközelítést alkalmaz, mivel több kérdés megválaszolásában is figyelembe veszi mind a nők, mind a férfiak percepcióját, amelynek jelentőségére már A. Robert Kohn és Fred E. Fiedler (1961) is felhívta a figyelmet: a nemi különbség konzisztensen megjelenik mint a demográfiai háttérrel kapcsolatos faktor az interperszonális érzékelésben. Emellett célként fogalmaztuk meg, hogy ne csak a két nem közötti egyenlőtlenségre, valamint feszültségekre koncentráljunk, hanem a férfiak és a nők körén belüli attitűdkülönbségeket is megvizsgáljuk.

Szakirodalom

A Központi Statisztikai Hivatal 2009/2010. évi időmérleg-felvétele szerint a 15–74 éves lakosság Magyarországon átlagosan napi három és fél órányi időt fordít az általunk is vizsgált háztartási és házkörül munkára, valamint a vásárlással, a szolgáltatások igénybevételével és az ügyintézésrel kapcsolatos feladatokra (KSH, 2021). A European Institute for Gender Equality kutatási beszámolója, mely a *Gender Equality Index 2019: Hungary* címet viseli, tovább árnyalja az összképet. A felmérés szerint Magyarországon a nők 56 százaléka, míg a férfiaknak csupán 14 százaléka fordított 2019-ben naponként legalább egy órát házimunkára. Ugyanakkor felhívják a figyelmet, hogy más hatótényezők, többek

között a munkaerőpiacon való részvétel formája (például a lehetőség a rugalmas munkaidőre) meghatározó lehet a munkamegosztásban (European Institute for Gender Equality, 2019).

Pongrácz Tiborné és Murinkó Livia (2009) szerint Európa nyugati felén az egalitáriusabb munkamegosztás jellemző, szemben a keleti régiókkal, ahol a hagyományos felfogás uralkodik. Elgondolkodtató, hogy az európai országokra vonatkozó időmérleg-vizsgálatok eredményei alapján a magyar nők töltik az egyik legtöbb időt házimunkával és gyermekellátással.

Ami a nemi szerepeket illeti, Spéder Zsolt (2023) kutatása szerint az ezekkel kapcsolatos attitűdök

az elmúlt negyed évszázad során folyamatosan változtak. Például a rendszerváltás időszakában egyértelműen kivehető volt egy konzervatív irányvétel. Ez a fordulat azonban átmenetinek bizonyult, mert megindult egy attitűdliberalizáció, amely azonban nem volt teljes körű, és a mai napig felbukkannak megújuló konzervatív elképzelések.

A Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS, 2023) *A kisgyermekes anyák által végzett láthatatlan munka* című kutatási jelentésében a 18–49 éves anyák által végzett láthatatlan munkára vonatkozó felmérés eredményeit mutatta be. A megkérdezett kisgyermekes édesanyák 96 százaléka végez láthatatlan munkát, közel felük hetente tíz órát meghaladó mértékben (a feladatok között a leggyakoribb a mosás, a takarítás és a főzés). A munkamegosztásra vonatkozó női percepció kapcsán azt tapasztalták, hogy a nőknek csak az egyötöde érzi arányosnak a férfiak és a nők felelősségvállalását. A fenti eredményt erősíti meg a a nagycsaládosok körében végzett felmérés (2018). Ebből kiderült, hogy a nők szerint csak a családok negyedében kiegyensúlyozott a felelősségvállalás a házimunka terén a két szülő között. Következésképpen az anyák közel háromnegyede érzi úgy, hogy mindig vagy általában neki kell ellátnia a ház körüli feladatokat.

Mindemellett még számtalan demográfiai faktor meghatározó lehet a munkamegosztásban. Nem csupán a fentebb említett munkaerőpiaci lehetőségek (European Institute for Gender Equality, 2019), hanem a településhierarchia, avagy a településtípus, az életkor és az iskolai végzettség is szignifikánsan determinálhat (Kozák és Uhljár, 2023).

Módszertan

Fontos célunk volt, hogy a láthatatlan munka nemek közötti megosztását több adatfelvételi hullámot összevetve vizsgáljuk, így nem csupán egy statikus, keresztmetszeti képet tárva fel, hanem a folyamatok változását is. Ehhez először a legfrissebb, 2022-es kérdőív szerint meghatároztuk a kutatási témának megfelelő attitűdkérdéseket. Ezután a további négy adatfelvétel (1988, 1994, 2002, 2012) kérdőíveit is áttekintettük, hogy vajon a korábbi hullámokban is felmerültek-e a 2022-ből kiválasztott kérdések. Ennek alapján három adatbázis összevetésére volt lehetőség: 2002-ből, 2012-ből

Összességében három fő következtetést vontunk le a szakirodalom megismerése után. Egyrészt a nők nagyobb felelősséget vállalnak a láthatatlan munka elvégzésében. Másrészt az elmúlt évtizedekben olyan emancipációs folyamatok érvényesülnek, amelyek kihathatnak az otthoni fizetetlen munka nemek közötti időmérlegére. Harmadrészt az eltérő demográfiai karakterek és hatótényezők is differenciálhatják a férfiak és a nők szerepvállalását.

A szakirodalom és a rendelkezésre álló adatkészlet alapján a következő hipotéziseket fogalmaztuk meg: H1: A nemek percepciója eltérő, ugyanakkor egyaránt kiegyenlítődési folyamatokat mutat.

H2: A párkapcsolaton belüli munkamegosztásban a nők túlteljesítő helyzete összekapcsolódik az igazságtalanság érzetével.

H3: A férfiak az inkább nők által végzett házimunkatípusok terén 2002-höz képest jelentősebb szerepet vállaltak 2022-ben.

A hipotézisek cizellált alátámasztása vagy cáfolata érdekében a következő kérdéseket fogalmaztuk meg:

- Vannak-e jelentős eltérések a férfiak és a nők csoportján belül a munkamegosztás társadalomra jellemző homogenizálódása vagy heterogenizálódása, illetve ezek érzékelése terén? (H1)
- Az alulteljesítők, az egalitáriusok és a túlteljesítők aránya hogyan változott a férfiak és a nők demográfiai alcsoportjaiban? (H1)
- Az igazságosság érzete hogyan függ össze a munkamegosztással? (H2)
- A házimunkatípusok (mosás, bevásárlás stb.) vállalása hogyan változott a nemek közötti és a nemeken belüli eltérések viszonyában? (H3)

és 2022-ből vontuk be a vizsgálatba az alábbi nyolc attitűdkérdést (zárójelben a 2022-es kérdéskód):

- Körülbelül hány órát tölt Ön egy átlagos héten házimunkával? (R15A)
- A házastársa, illetve élettársa hány órát tölt hetente házimunkával? (R16A)
- Ki szokott mosni / beteget ápolni / bevásárolni / takarítani / főzni? (RX18_1; RX18_3; RX18_4; RX18_5; RX18_6)
- Hogyan osztják meg egymás között a házimunkát a házastársával, illetve élettársával? (R19)

1. táblázat: Az általunk kialakított alminta néhány jellemzője (egymással együtt élő házastársak, élettársak és partnerek)

	2002	2012	2022
Teljes minta (n)	1023	1012	1027
Alminta (n)	609	501	496
Alminta aránya, %	59,5%	49,5%	48,3%
Férfi (alminta) (n)	281	274	226
Nő (alminta) (n)	328	227	270

A minta leírása

A kutatás során kialakítottunk egy almintát a párkapcsolatban, párjukkal együtt élő válaszadók csoportjából. A párkapcsolat formája nem differenciált, a lényegi szempont a közös háztartás volt, függetlenül attól, hogy házasságról, élettársi viszonyról vagy nem hivatalos élettársi viszonyról (párkapcsolat hivatalos igazolás nélkül) volt szó.¹ Ennek megfelelően 2002-ben 609, 2012-ben 501, 2022-ben pedig 496 fő került be a vizsgálatba. Ez a létszám a teljes minta 59,5 százalékát (2002), 49,5 százalékát (2012), valamint 48,3 százalékát (2022) teszi ki (ezek még a négydimenziós súlyozás nélküli elemszámok).² Emellett a nemek percepciójának vizsgálata miatt fontos szempont volt, hogy a nők és a férfiak is jelentős, több száz fős elemszámmal jelenjenek meg a három almintában, amely feltétel teljesült (1. táblázat).

Változókészlet

A változók lényegében két részre oszthatók, a demográfiai és az attitűdmutatókra. Az elemzés során jellemzően az előbbiekkal magyarítottuk az utóbbiakat. Csupán néhány kivétel akadt, például amikor a nemek közötti munkamegosztás változót az igazságosság dimenzióját mérő változóval korreláltattuk, amelyek egyaránt attitűdöket fejeznek ki.

Visszatérve a munkamegosztás változóra: először meghatároztuk az idevonatkozó arányokat az R15A és az R16A változók hányadosaként, azaz a válaszadó által láthatatlan munkával ledolgozott heti óraszámot elosztottuk a partner ugyanezen óraszámával („Körülbelül hány órát tölt Ön egy átlagos héten házimunkával?” „A házastársa, illetve élettársa hány órát tölt hetente házimunkával?”). Az osztást megelőzően minden válaszadó és partnere munkaóráihoz korrigálásként hozzáadtunk egy-egy órát. Ennek matematikai oka volt, mégpedig hogy a nulla óra házimunkát végzők esetében elkerüljük az osztás értelmetlenségét. Ami a hányadosok értelmezését illeti: ha egynél kisebb arány került a válaszadóhoz, az azt jelentette, hogy kevesebbet vállalt a házimunka terén, mint a partnere, valamint vice versa. Végül a dimenziótlan (mértékegység nélküli) arányokat figyelembe véve három csoportra osztottuk az almintát: az alulteljesítők (0,00–0,49), az egalitáriusok (0,50–2,00), valamint a túlteljesítők (2,01–) klaszterekre, támaszkodva egy másik kutatásunk (Kozák és Uhljár, 2023) empirikus tapasztalataira. A csoportok kialakításánál szempont volt a megfelelő elemszám is, ezért is esett a választás az egalitáriusok esetében a 0,50 és a 2,00 határértékekre. Ugyanakkor erre nem minden esetben volt szükség, mivel egyes elemzési eljárásoknál vagy csak abszolút változókat, azaz súlyozatlan óraszámokat használhattunk (Gini- és Hoover-index), vagy nem volt szükség ilyen jellegű kategorizálásra.

¹ Az azonos nemű bejegyzett, illetve nem hivatalos élettársi viszonyban élő párok kiszűrésére nem volt lehetőségünk az ehhez szükséges változó hiánya miatt. Ez torzítást okozott, ugyanakkor ennek mértéke elhanyagolható, mivel az azonos nemű párok almintán belüli aránya valószínűleg minimális, már csak abból kifolyólag is, hogy a házasságban élők aránya 88,5 százalék (2002), 79,0 százalék (2012) és 89,1 százalék (2022) volt a három hullám alkalmával. (Az azonos nemű párok házasságkötését Magyarországon a törvény nem teszi lehetővé, viszont élettársi kapcsolatot 2009 óta létesíthetnek.)

² Az elemzéseket már a négydimenziós, nemre, életkorra, iskolai végzettségre és településtípusra kialakított súly alkalmazásával futtattuk.

Fontos kitérnünk a változók kódolására is, mivel ez meghatározó volt a Spearman-féle korreláció esetében. Kiindulási alapunk volt, hogy a házimunkával töltött órák számának kivételével az adatfelvétel az attitűdkérdéseket egy-egy ötfokozatú Likert-skála segítségével mérte, ami ordinális mérési szintet jelent. Következésképpen a demográfiai változókat is erre a szintre konvertáltuk, bizonyos esetekben valós (például iskolai végzettség), más esetekben pedig fiktív hierarchia alapján (utóbbira példa a nem, melynek esetében a férfiakat az 1-es, a nőket a 2-es kód jelölte). Összességében az alábbi demográfiai alcsoportokat alakítottuk ki a nyers inputadatokból, ügyelve arra, hogy mind a férfiaknál, mind a nőknél százhoz közelítő, de legalább ötven elemszámmal dolgozhassunk alkategóriánként (sajnos a nevelt gyermekek számát és életkorát nem tudtuk megfelelően kinyerni a három adatfelvételtől):

- Életkor: 18–39 évesek (1-es kód); 40–59 évesek (2-es kód); 60+ évesek (3-as kód).
- Iskolai végzettség: alapfok (1); középfok (2); felsőfok (3).
- Munkaerőpiaci státusz: aktív (1); inaktív (2).
- Vallás: soha nem jár templomba (1); ritkán jár templomba (2); gyakran jár templomba (3).
- Településtípus: község (1); kisváros (2); nagyváros (3).
- Ingatlanjellel: lakásjellegű ingatlan (1); ház (2).
- Háztartásméret: két fő (1); három fő (2); négy vagy annál több fő (3).
- A párok tagjainak relatív iskolázottsága: hipogám, avagy a nő iskolázottabb (1); homogám,

avagy az iskolázottság szintje megegyezik (2); hipergám, avagy a férfi iskolázottabb (3).

- A párok tagjainak relatív munkaerőpiaci státusza: csak a férfi aktív (1); mindketten aktívak vagy inaktívak (2); csak a nő aktív (3).

A háztartási munka típusára, az igazságosságra, valamint a már általunk kialakított munkamegosztási csoportokra vonatkozó attitűdök kódolása a következőképp értelmezhető:

- Háztartási munkák (Ki szokott mosni / beteget ápolni / bevásárolni / takarítani / főzni?): mindig a válaszadó (1); általában a válaszadó (2); egyformán a válaszadó és a partner (3); általában a partner (4); mindig a partner (5).
- Igazságosság (Hogyan osztják meg egymás között a házimunkát a házastársával, illetve élettársával?): „Sokkal több házimunkát végzek, mint amennyi igazságos lenne.” (1); „Valamivel több házimunkát végzek, mint amennyi igazságos lenne.” (2); „Nagyjából igazságos rész jut rám a házimunkából.” (3); „Valamivel kevesebb házimunkát végzek, mint amennyi igazságos lenne.” (4); „Sokkal kevesebb házimunkát végzek, mint amennyi igazságos lenne.” (5).
- Munkamegosztás: alulteljesítő (1); egalitárius (2); túlteljesítő (3).

Az attitűdváltozók vizsgálatakor fontos kiindulási szempont volt, hogy a három vizsgált év eltérjen egymástól, azaz mutasson változást, ami a Likert-skálán mért átlagértékeket illeti. A 2. táblázatból látható, hogy ez az előzetes feltételünk teljesült. Nem mellesleg a kérdésekre nem válaszolók száma minimális volt, így mind a férfi, mind a női alcsoport elemszáma

2. táblázat: A vizsgált attitűdkérdésekhez tartozó válaszok nemenkénti átlagértéke

	2002		2012		2022	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
	Átlag					
Munkamegosztás, válaszadó (átlagos heti óraszám)	12,07	29,13	11,70	25,04	9,87	20,90
Munkamegosztás, partner (átlagos heti óraszám)	28,49	12,26	24,43	9,82	19,06	9,63
Mosás (1 = a válaszadó; 5 = a partner)	4,53	1,34	4,19	1,37	4,21	1,80
Betegápolás (1 = a válaszadó; 5 = a partner)	3,66	2,18	3,70	2,02	3,69	2,18
Bevásárlás (1 = a válaszadó; 5 = a partner)	3,58	2,41	3,39	2,28	3,43	2,45
Takarítás (1 = a válaszadó; 5 = a partner)	3,95	1,75	3,96	1,72	3,94	2,12
Főzés (1 = a válaszadó; 5 = a partner)	4,30	1,58	3,98	1,62	4,05	2,02
Saját felelősségvállalás (1 = túl nagy; 5 = túl kicsi)	3,53	2,48	3,54	2,30	3,61	2,28

1. ábra: A Hoover-index és a Gini-együttható számítása. Saját szerkesztés, Nemes-Nagy (2005) alapján

$$h = \frac{\sum |x_i - f_i|}{2}$$

ahol az X_i és az F_i az a két megoszlási viszonyszám, amelyre fennállnak az alábbi összefüggések:

$$\sum x_i = 100 \text{ és } \sum f_i = 100.$$

$$G = \frac{1}{2\bar{x}n^2} \sum \sum |x_i - x_j|$$

ahol x_i = a megoszlási viszonyzámként megadott területi jellemző az i területegységben;

x_j = a megoszlási viszonyzámként megadott területi jellemző a j területegységben; \bar{x} = az x_i átlaga.

az egyes kérdéseknél jellemzően 200 és 300 között mozgott az általunk kialakított, párkapcsolatban élők almintájában. Előzetesen jól látható, hogy mind a nők, mind a férfiak által végzett óraszámok csökkentek. Emellett, hogy a két nem, bár a férfi és a női válaszadók nem alkottak egy párt, nagyjából hasonló értékeket adtak meg a heti óraszámokra, mind magukra, mind a partnerre vonatkozóan. Ami pedig a házimunka altípusokat és a generális felelősségvállalást illeti, lényeges átalakulás nem érzékelhető. Mindenestre a 2. táblázatban lévő értékek csupán átlagok, a következő fejezetben bemutatott módszerek az átalakulási folyamatokat cizelláltabban fogják leírni.

Elemzési módszerek

A rendelkezésre álló adatkészlet több szempontból korlátozta az összetett matematikai-statisztikai eljárások alkalmazását, ennek ellenére lehetőség adódott a Hoover-index, a Gini-együttható, a Lorenz-görbe, a Spearman-féle rangkorreláció és a Pearson-féle korreláció alkalmazására.

A férfiak és a nők csoportján belüli attitűdkülönbségek mérésére a közgazdaságtanból, illetve a regionális tudományból kölcsönzött Hoover-indexet és Gini-együtthatót használtuk fel, többek között egymás referenciájaként (az egyenlőtlenségeket mérő vizsgálatokban érdemes egyszerre több mutatót is alkalmazni az eredmények minél megbízhatóbb értelmezése érdekében). A Hoover-index megmutatja, hogy elméleti alapon a megfigyelési egységek – ebben az esetben a válaszadók – között az egyik mennyiségi ismérv hány százalékát kellene átcsoportosítanunk, hogy a megoszlás a másik mennyiségi ismérv megoszlásával azonos legyen

(mértékegység: %; értékészlet: $0 \leq h \leq 100$). A Gini-együttható ezzel szemben a koncentráció relatív nagyságát határozza meg, ebben az esetben csak egy mennyiségi ismérv tekintetében úgy, hogy megméri a megfigyelési egységekhez tartozó értékek összes többi megfigyelési egység értékétől való átlagos eltérését, majd ezt viszonyítja az átlaghoz (mértékegység: dimenziótlan; értékészlet: $0 \leq G \leq 1$) (Nemes-Nagy J., 2005) (1. ábra).

A kapott összefüggések értelmezhetőségét tovább erősítette a Lorenz-görbe alkalmazása. Utóbbi lényegében egy kumulált eloszlásgörbét jelent, egy kétdimenziós, egységnégyzet nagyságú koordináta-rendszeren belül ábrázolva, ahol a görbe átlótól való eltérése mutatja meg vizuálisan az egyenlőtlenség mértékét. Itt a Hoover-index értéke megfeleltethető a görbe és az átló közötti maximális függőleges távolsággal, a Gini-együttható értéke pedig a görbe és az átló közötti terület és a fél négyzet területének arányával (Nemes-Nagy, 2005). A Hoover-index esetében az egyik mennyiségi ismérvet úgy kaptuk meg, hogy a négydimenziós súllyal való beszorzás után a válaszadó óraszámából kivontuk a partnerhez tartozó plusz egy órával korrigált óraszámot. Ezt követően – a negatív értékek eltüntetése érdekében – külön a férfiak és külön a nők csoportjában minden különbséghez hozzáadtuk a legkisebb különbség abszolút értékét. Ennek matematikai oka volt, mivel az egyenlőtlenségi mutatók számításához pozitív értékekre volt szükségünk, nem beszélve a Lorenz-görbéről, amely negatív értékekkel szintén értelmezhetetlen. A másik mennyiségi ismérv az előbbi mennyiségi ismérv adott értékét felvevő válaszadók elemszáma volt. (Következésképpen a Hoover-index esetében a megfigyelési egységek nem a válaszadók, hanem a válaszadók által alkotott csoportok voltak.) A Gini-együtthatónál ilyen csoportosításra nem volt szükség, mivel a képletbe csupán egy változó illeszthető be, amely ebben az esetben a Hoover-indexbe bevont első mennyiségi ismérv volt. Az empirikus eredményeket bemutató második részben a munkamegosztást, az igazságosságot, valamint a demográfiai változókat a Spearman-féle rangkorrelációval elemeztük, ügyelve arra, hogy a normális eloszlású változókat ne vonjuk be az elemzésbe. Utóbbi a Spearman-féle rangkorreláció egyik fontos megkövetése, a diszkrét eloszlás és a legalább ordinális mérési szint mellett (ezeket szintén figyelembe vettük a változókészlet kialakításakor).

A demográfiai alcsoportokra jellemző munkamegosztás vizsgálatkor kézenfekvő lett volna a klaszterelemzés alkalmazása, ellenben a változók nem normális eloszlása miatt nem futtathattuk le ezt a matematikai-statisztikai eljárást. Ehelyett jellemzően leíró statisztikák mentén elemeztünk, amellett, hogy egy következtetés kapcsán alkalmunk nyílt a Pearson-féle korreláció használatára is.

A házimunkatípusok vizsgálatánál az előbb bemutatott eljárások elegyeként egyrészt a Spearman-féle rangkorrelációt, másrészt pedig a Hoover-indexet és a Gini-együtthatót használtuk. Utóbbiak esetében már

nem volt szükség a korábban ismertetett korrigálásra (negatív értékek elkerülése), így csak súlyoznunk kellett az ötfokú Likert-skálán mért értékeket, mielőtt a változókat, illetve a rekordokhoz tartozó értékeket a képletekbe illesztettük.

Ami a számítógépes programokat illeti, a kódoláshoz és a Spearman-rangkorrelációhoz az SPSS-t (29.0.0.0. verzió), az eredmények vizuális ábrázolásához, valamint az egyenlőtlenségi mutatók számításához az MS Excelt használtuk. Utóbbi esetben a műveleteket félig automatizáltan, az általunk kódolt képletek segítségével hajtottuk végre.

Eredmények

A férfiak és a nők csoportján belüli egyenlőtlenségek

A férfiak és a nők csoportján, illetve percepcióján belüli egyenlőtlenségek vizsgálata megmutatta, hogy a figyelembe vett két évtized (2002–2022) alatt mindkét nem csoportjában csökkent a szóródás a házimunkával kapcsolatos magatartás terén. Ez azt jelenti, hogy a párkapcsolaton belüli munkamegosztás kérdésében homogenizálódott a két nemi csoport, azaz a kiugró attitűdöt mutató nemen belüli esetek már kevésbé térnek el az átlagtól. A tanulmány ezen pontján a módszertan sajátossága miatt nem vonhatunk le direkt következtetést a kiegyenlítődéssel jellemezhető, hanem a nemeken belüli átstrukturálódást vizsgáltuk. Mindamellert feltételezhető – és ez a tanulmány későbbi fejezeteiben alátámasztást nyer –, hogy az egalitárius munkamegosztás felé való eltolódás volt a meghatározó faktor, nem pedig az alulteljesítő, illetve a túlteljesítő magatartás terjedése. Ennek ismeretében a nemen belüli kiegyenlítődéssel járó folyamatok pozitív változásként értelmezendők (2. ábra, 3. táblázat).

A húsz év alatt lezajlott relatív változások jelentősnek mondhatók. Mindamellert az adott évről jellemző abszolút különbségek – egy év kivételével – nem számottevők, azaz mind a férfiak, mind a nők hasonló munkamegosztással jellemezhető párkapcsolatokban éltek a többi férfi, illetve a többi női válaszadóhoz viszonyítva. Ami a változásokat illeti, nemek szerint differenciálva feltűnő, hogy

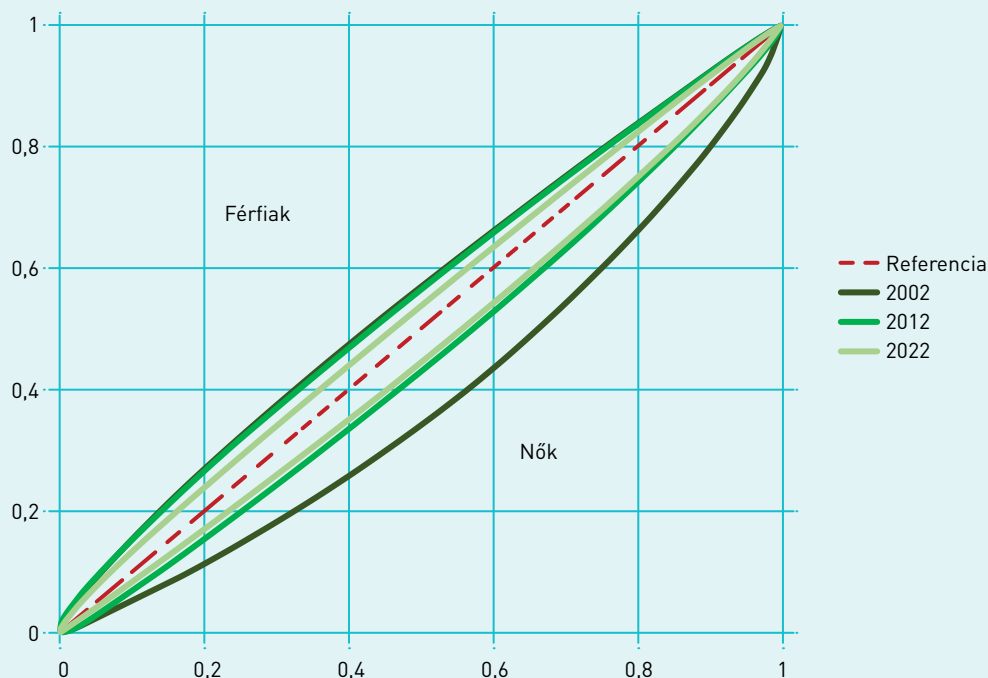
a 2002 és a 2012 között eltelt egy évtized a férfiak percepciójában csak minimális relatív változást hozott. A férfiaknál a jelentősebb kiegyenlítődéssel járó folyamat 2012 és 2022 között zajlott le, amikor mind a Hoover-index, mind a Gini-együttható majdnem feleződött. Ezzel szemben a nők percepciója alapján a 2002–2012-es időszak definiálható fordulópontként, amikor a nemen belüli egyenlőtlenségek több mint a felükre estek vissza. Az eltérés okát nem tudtuk magyarázni.

Ezek az eredmények egyrészt az időbeli változás jelentőségére hívják fel a figyelmet, másrészt az elhanyagolható nemen belüli attitűdkülönbségekre, harmadrészt pedig a nemek közötti eltérő percepciókra. Valamelyest torzít, hogy a férfi és a női válaszadók, bár egyaránt párkapcsolatban éltek a megkérdezéskor, nem egymás párjai voltak. Ennek ellenére a két nem érzékelése szimmetrikusnak mondható, azaz egymástól függetlenül alátámasztja a relatíve alacsony szórást és az általános kiegyenlítődéssel járó folyamatot. Mindamellert figyelemre méltó megfigyelés, hogy 2002-ben a nők érzékelése több mint kétszeres nagyságú egyenlőtlenségre utalt a férfiakéhoz képest (3. táblázat).

Csoportképzés a férfi-női dimenzióban

A kutatás ezen részében kilenc demográfiai változó és kategóriáik szerint kialakítottunk 25-25 férfi és női alcsoportot, hogy feltárjuk a demográfiai háttér (például az életkor) munkamegosztást befolyásoló hatását (bár ez az összefüggéselemzés

2. ábra: A kiegyenlítődés folyamata Lorenz-görbén ábrázolva, 2002–2012–2022
(a vörös szaggatott vonal az abszolút homogén társadalmi struktúra referenciája)

3. táblázat: A megoszlások férfiakra és nőkre jellemző együtthatói, valamint ezek változása, 2002–2022

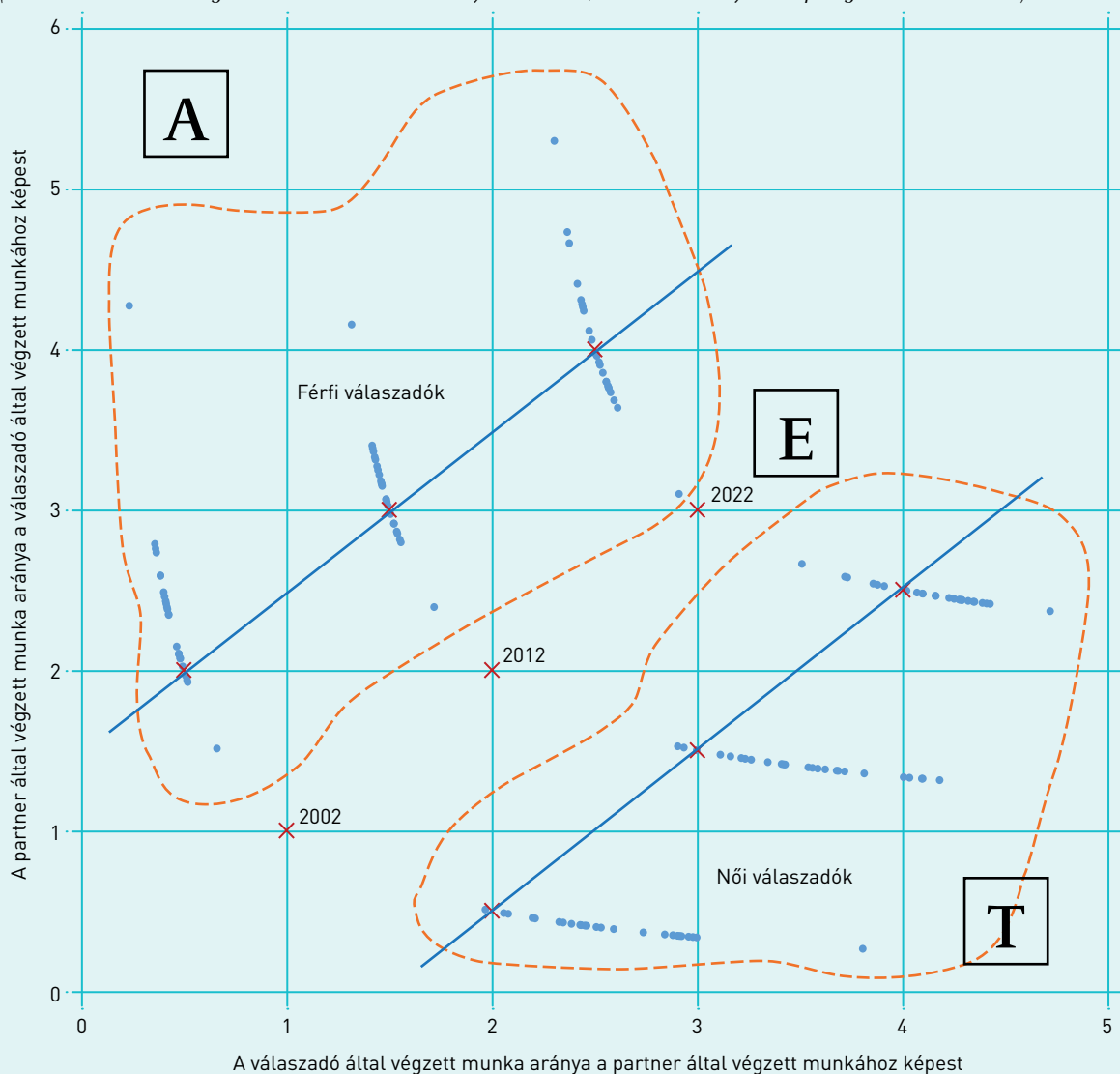
	2002	2012	2022
	Férfiak (férfipercepció)		
Hoover-index	7,5% (n = 281)	6,9% (n = 274)	4,0% (n = 226)
Gini-index	0,105 (n = 281)	0,100 (n = 274)	0,060 (n = 226)
	Női (női percepció)		
Hoover-index	16,6% (n = 328)	7,3% (n = 227)	5,1% (n = 270)
Gini-index	0,230 (n = 328)	0,106 (n = 227)	0,074 (n = 270)

korlátozottan, jellemzően csupán össztársadalmi léptéken sikerült).³ Ez alapján feltűnő, hogy az alcsoportokra jellemző átlagolt munkamegosztási arányok eltolódtak az egalitárius attitűd irányába. Emellett a férfi és a női alcsoportok élesen elválnak egymástól, mivel előbbiek körében nincsenek túlteljesítő, utóbbiak között pedig alulteljesítő

magatartásminták. A percepció ebben az esetben is torzíthat, mindenesetre a társadalom szerkezetéről kirajzolódó összkép jól értelmezhető (3. ábra). A férfi válaszadók percepciója szerint az alulteljesítő csoportok aránya jelentősen, 84 százalékról 40 százalékra esett vissza, amivel párhuzamosan az egalitárius párkapcsolatban élő demográfiai

³ Életkor: 18–39 évesek, 40–59 évesek, 60+ évesek. Iskolai végzettség: alapfok, középfok, felsőfok. Munkaerőpiaci státusz: aktív, inaktív. Vallás: soha nem jár templomba, ritkán jár templomba, gyakran jár templomba. Településtípus: község, kisváros, nagyváros. Ingatlanjelleg: lakásjellegű ingatlan, ház. Háztartásméret: két fő, három fő, négy vagy annál több fő. A párok tagjainak relatív iskolázottsága: hipogám, homogám, hipergám. A párok tagjainak relatív munkaerőpiaci státusza: csak a férfi aktív, mindketten aktívak vagy inaktívak, csak a nő aktív.

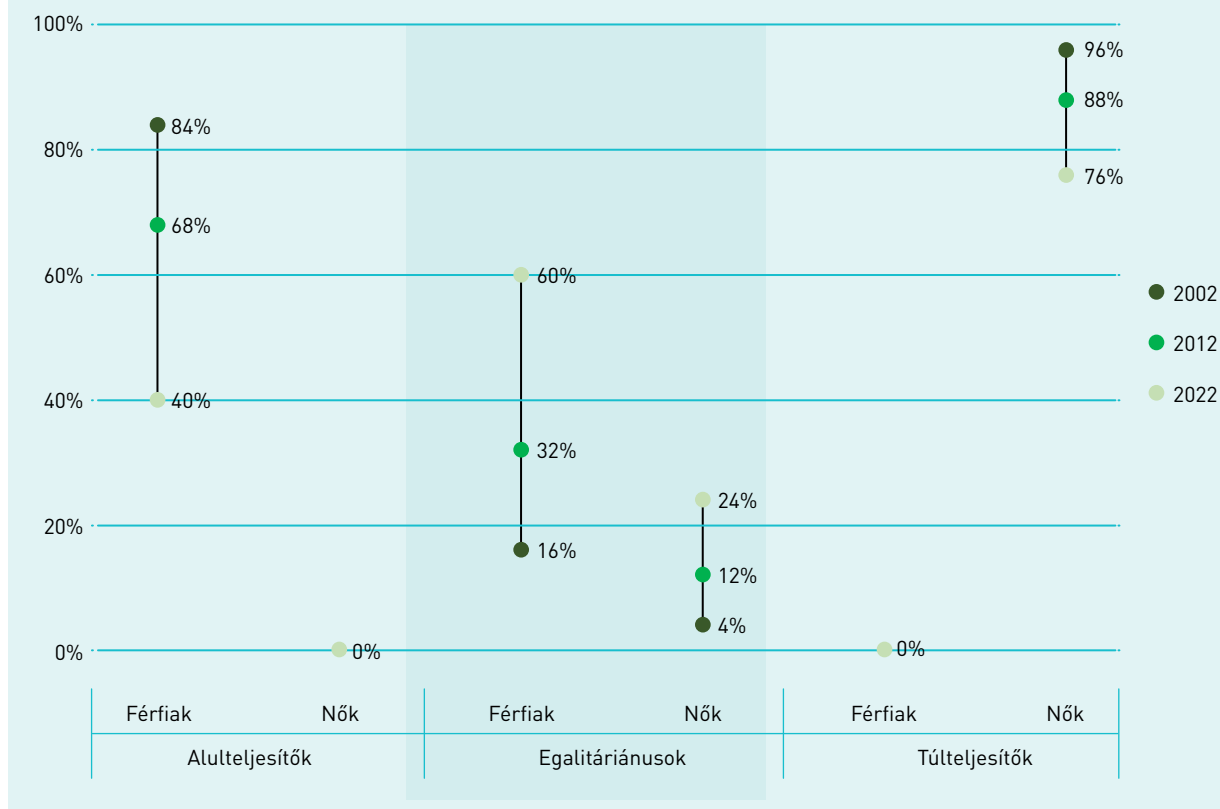
3. ábra: A 25-25 férfi és női demográfiai alcsoport súlyozott átlaga szerint kirajzolt munkamegosztási struktúra a társadalmon belül, illetve ennek változása, 2002–2022 (A = az alutjeljesítők zónája; E = az egalitáriusok zónája; T = a túteljesítők zónája) (az évek összevethetősége érdekében a 2012-es arányokhoz +1-et, a 2022-es arányokhoz pedig +2-t hozzáadtunk).

kategóriák részesedése 16 százalékról 60 százalékra nőtt. A változás, figyelembe véve a 2012-es keresztmetszetet is, megközelítőleg lineáris trendet mutat. Ezt az irányzatot, azaz a szélsőséges magatartások enyhülését a női válaszadók percepciója szintén tükrözi, amellyel hogy az átalakulás dinamikájával kapcsolatban eltérő az érzékelés. 2002-ben a női válaszadók csoportjainak 96 százaléka túteljesítő volt (24 a 25-ből; az egyetlen kivétel a 18–39 éves nők csoportja), ez az arány 2012-re 88 százalékra, 2022-re pedig 76 százalékra csökkent. Következésképp egyrészt a nők kisebb mértékű javulást észleltek a férfiakhoz képest, ami a láthatatlan munkavégzés nemek közötti kiegyenlítetttségét illeti. Másrészt

fontos megfigyelés, hogy a karakterváltást mutató, a férfiaknál korábban még alutjeljesítő (például a kisvárosban élő férfiak), a nőknél pedig a korábban még túteljesítő demográfiai alcsoportok (például az iskolai végzettség tekintetében hipergám kapcsolatban élő nők) nem a másik szélsőséget, hanem kivétel nélkül az egalitárius magatartásmintát öltötték magukra. Ezért is állhat fenn az a helyzet, hogy 2022-ben sem voltak olyan női alcsoportok, amelyek megjelentek volna az alutjeljesítők között, amely fordítva is érvényes, azaz továbbra sincsenek jellegzetes demográfiai karaktert mutató férfiak a túteljesítő intervallumban (4. ábra).

4. ábra: A 25-25 demográfiai alcsoport aránya az alulteljesítők, az egalitáriusok és a túlteljesítők körében, 2002–2022

Valószínűleg azon demográfiai kategóriák által differenciált párcapcsolatokban történt a leglátványosabb előrelépés, amelyekben a nők 2002-ben annyira előnytelen helyzetben voltak, hogy a férfiak kismértékű átvállalása is látványos, pozitív töltetű fejlődést okozott. Például az alapfokú végzettségű nők 2002-ben még 2,84-szor, 2022-ben viszont már csak 1,51-szor végeztek több házimunkát a partnerükhöz képest. Ez az arány egy másik példa, a felsőfokú végzettségű férfi válaszadók esetében 0,36-ról 0,61-ra változott a két évtized leforgása alatt. Tehát ezt az átalakulást mindkét nemi percepció alátámasztja, és megerősíti az is, ha a 25-25 demográfiai csoportkategoría 2002-es munkamegosztási arányát a 2002–2012–2022-re számolt átlagos munkamegosztás-változással korreláltatjuk, nemenként külön-külön. A kiszámolt Pearson-féle együtthatók alapján a férfiak ($r = -0,546$; $p = 0,01$) és a nők ($r = -0,805$; $p = 0,01$) esetében közepesen, illetve erősen összefüggő, negatív irányú kapcsolatot kapunk. Máshogy megfogalmazva: a férfi válaszadóknál a túlságosan alacsony 2002-es szerepvállalás viszonylag sok demográfiai kategóriában párosul – hozzáteszük, hogy relatíve

– jelentős aránynövekedéssel 2002 és 2022 között, ami a láthatatlan munkavégzés női partnerhez viszonyított mértékét illeti. Ez fordítva is helytállónak bizonyult, azaz a 2002-ben még szélsősegesen túlteljesítő női demográfiai kategóriák közül, még ha az egalitárius karaktert huszonötből csupán hat csoport vette is fel, a többség látványosan eltolódott a kiegyenlített párcapcsolati magatartás felé, aránycsökkenést mutatva.

Az alacsony elemszámok miatt megítélésünk szerint a demográfiai karakterre vonatkozó megalapozott következtetések levonására erősen korlátozott a lehetőség, ezért hoztunk fel csak néhány, azonban jellegzetes példát az említett folyamatok prezentációjára. Mindezek ellenére az előbb ismertetett, társadalmi szintű strukturális következtetéseket helytállónak tartjuk.

Igazságosság és munkamegosztás

A munkával töltött órák száma és az igazságosság megítélése is szubjektív jelzőszám. Mint számos elemzés kimutatta (például Kozák és Uhljár, 2023) a női percepció alul-, a férfipercepció túlértékeli

a férfiak szerepvállalását a láthatatlan munka felosztásában. Emellett fontos megjegyezés, hogy a saját párkapcsolatunkon belül gyakran az adott pillanat által befolyásolt látásmód határozza meg, mit vélünk igazságosnak.

Az attitűdökre irányuló változók között megtalálható a „Hogyan osztják meg egymás között a házimunkát a házastársával, illetve élettársával?” kérdés. Az erre adott válasz megmutatja, hogy a kérdezett mennyire tartja igazságosnak a rá eső terhelést egy olyan ötfokozatú Likert-skálán, amelynél az 1-es érték jelöli az igazságtalan túlteljesítést, az 5-ös pedig az igazságtalan alulteljesítést.

A Spearman-féle rangkorreláció során az igazságosság mint percepció előbb ismertetett Likert-skálán mért pontszámainak összefüggését vizsgáltuk a munkamegosztás kategóriájával, nemenként

külön-külön (alulteljesítők = 1; egalitáriusok = 2; túlteljesítők = 3). A 4. táblázatban a férfiak esetében közepes erősségű, fordított irányú kapcsolat rajzolódik ki. Feltételezve, hogy az otthoni teendők nagy része a nőkre hárul a párkapcsolatokban, elmondható, hogy az alulteljesítő férfiak egy része a láthatatlan munka terén mutatott alulvállaló magatartását morálisan aggályosnak tartja. A női válaszadók esetében hasonló a helyzet: a korrelációk együtthatók szintén közepes erősségű, fordított irányú kapcsolatot mutatnak, azaz a túlvállaló nők egy része igazságtalannak érzi a helyzetét. A feltárt eredmények a Spearman-féle együtthatók esetében 2002-re, 2012-re és 2022-re egyaránt érvényesek, mivel a vizsgált két évtizedben nem történt lényegi átalakulás.

4. táblázat: A munkamegosztás igazságosságának összefüggése a munkamegosztás kategóriájával, nemenként, 2002–2022 (**: $p = 0,01$).⁴

	Igazságosság		
	2002	2012	2022
Férfiak	-0,438**	-0,393**	-0,418**
Nők	-0,400**	-0,309**	-0,336**

Összességében fontos következtetés lehet, hogy az érzékelt morális aggályok ellenére (ahol ez fennáll) az érintett férfiak egy része nem vállal vagy vállalt eddig nagyobb aktivitást az otthon végzett láthatatlan munka terén. Ez az ellentmondás érvényes a nők egy részére is, akik akarattuk, illetve hozzáállásuk ellenére szintén nem tudnak kilépni a kiszolgáltatott, esetükben a túlteljesítő szerepből. Az ehhez hasonló élethelyzeteket meghatározhatják a mikro- (például a válaszadó és a partner személye), valamint makroszintű hatótényezők (például a társadalmi norma vagy gazdasági krízishelyzetek). Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy az összefüggések csupán közepes korrelációra utalnak, következésképpen az egyébként általánosságban túlteljesítő nők és az általánosságban alulteljesítő férfiak egy része megfelelőnek tartja a helyzetét. Kérdés, hogy ezt a beletörődés (megalkuvás) vagy

tudatos, a partnerrel egyeztetett konszenzus motíválja. Utóbbira jellegzetes példa az átmenetileg felmerülő egykeresős családi működés az anya szülői szabadságának ideje alatt.

A házimunkák típusai

A házimunkák felosztásának vizsgálatakor a „Ki szokott mosni / beteget ápolni / bevásárolni / takarítani / főzni?” kérdésekre adott, Likert-skálán mérhető válaszokból indultunk ki (mindig a válaszadó = 1; általában a válaszadó = 2; egyformán a válaszadó és a házastársa, partnere = 3; általában a házastárs, partner = 4; mindig a házastárs, partner = 5). A válaszok összefüggését a nemmel mint kiemelt demográfiai változóval, valamint a már többször említett további kilenc demográfiai változóval a Spearman-féle rangkorreláció segítségével elemeztük.

⁴ A vörös színnel jelölt együtthatók csak korlátozottan értelmezhetők, mivel a Spearman-korrelációba bevont változók legalább egyike normális eloszlású volt. Az eljárás alkalmazási feltétele az adatsor nem normális eloszlása.

5. táblázat: A nem összefüggése az öt házimunkatípussal, 2002–2022 (a két percepciót, azaz a férfi és női válaszadók válaszait összevontuk) (**: $p = 0,01$).⁵

	Összefüggés a nemmel (összevont percepciók)				
	Mosás	Ápolás	Bevásárlás	Takarítás	Főzés
2002	-0,884**	-0,630**	-0,476**	-0,774**	-0,822**
2012	-0,795**	-0,664**	-0,460**	-0,743**	-0,749**
2022	-0,772**	-0,658**	-0,471**	-0,711**	-0,743**

Az 5. táblázatban megfigyelhető, hogy a mosás, a takarítás és a főzés feladatainak ellátása erősen, a betegápolás erősen közepesen, a bevásárlás pedig közepesen függ a nőktől (a negatív irányú kapcsolat erre utal). Következésképpen a férfiak a legnagyobb aktivitást a bevásárlás, illetve a betegápolás terén mutatják, ami mindhárom vizsgált évre érvényes. Ugyanakkor a gyakoriságok alapján (ezt a táblázatban nem közöltük) viszonylag még így is ritka, hogy a férfiak a női partnernél nagyobb felelősséget vállaljanak a bevásárlásban és a betegápolásban. A férfiak nagyobb szerepvállalását az a látens összefüggés vezérli, hogy mindhárom vizsgált évben, függetlenül a megkérdezett nemétől, a válaszadók mintegy fele (például 2022-ben bevásárlás: 43,2 százalék, betegápolás: 53,6 százalék) érzékelték úgy, hogy egyformán aktív a párjával.

Ami az időbeli változásokat illeti, a mosás, a takarítás és a főzés volt az a három az öt megkérdezett munkatípusból, amelyek esetében a férfiak 2022-ben láthatóan nagyobb felelősséget vállaltak, mint 2002-ben. Véleményünk szerint ennek fontos hatótényezője lehet, hogy a háztartási eszközök és gépek jelentős technológiai fejlődésen mentek keresztül (automatizáció, egyszerűbb kezelhetőség), ami a férfiak bevonódására ösztönzőleg hatott. Ennek ellenére úgy látjuk, hogy a házimunkák felosztásának gyakorlata 2002 óta nem mutat jelentős strukturális változást. Ez valószínűleg nem véletlen, mivel a kérdőíves adatfelvétel olyan házimunkákat emelt ki, amelyek a hagyományos megközelítés szerint a nőkhöz rendelt feladatok, és ez a nemi alapú felosztás szemmel láthatóan a mai napig tartja magát. Feltehetően egészen más lenne az összkép, ha rákérdeznénk az

úgymond hagyományosan a férfiakkhoz tartozó feladatokra is, például a fűnyírásra, a barkácsolásra.

A nemen kívüli demográfiai változók minimális hatást fejtenek ki a láthatatlan munka megosztásának arányára. Ugyanakkor a férfi válaszadók percepciója alapján több szignifikáns kapcsolat is fennáll, és feltételezhető, hogy gyenge összefüggés van a lakhelytípus és az otthoni fizetetlen munka megosztása között. A mosás, a takarítás és a főzés tekintetében a férfiakra (legalábbis a férfiak érzékelése szerint) minimálisan, de ösztönzőleg hathat az urbanizáció magasabb szintje, azaz a városi-nagyvárosi környezet, valamint az ingatlantípus esetén a lakásjellegű otthon. Ezzel ellentétben a családi házas ingatlanban élők – a falun vagy községben lakókhöz hasonlóan – inkább a hagyományos felosztást képviselik (6. táblázat).

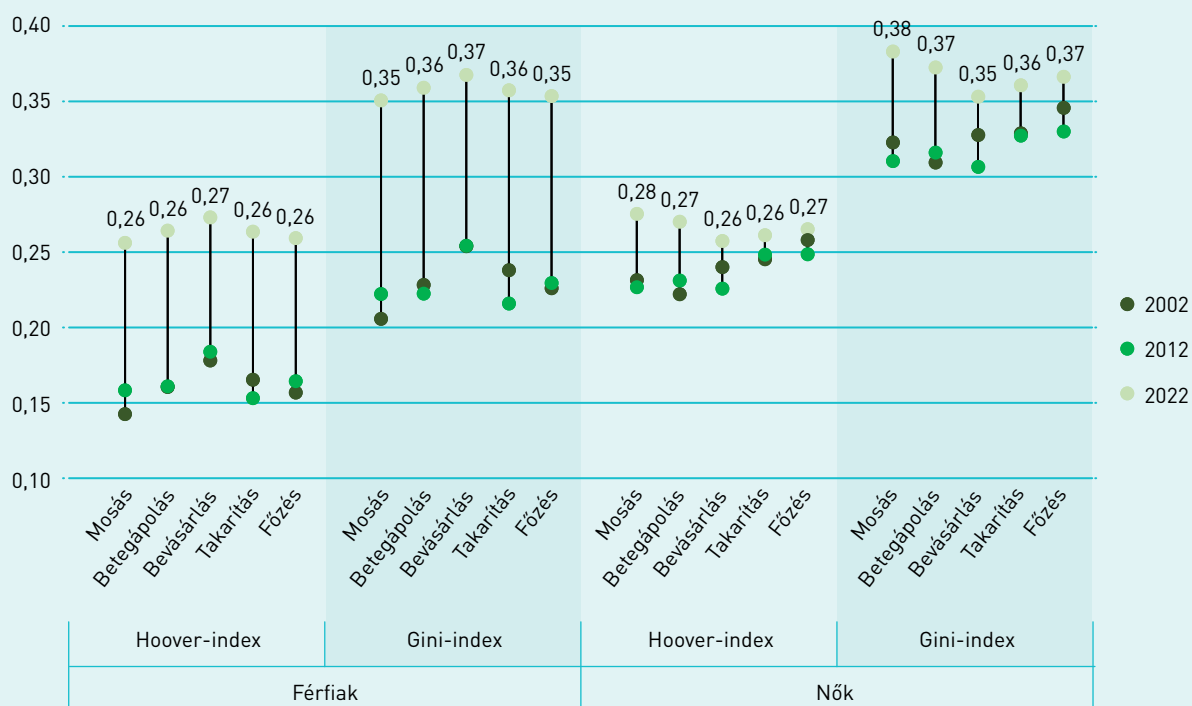
Az 5. ábrán látható, hogy a korábban már alkalmazott Hoover- és Gini-index alapján az öt házimunkatípusban való felelősségvállalás terén hogyan alakulnak az egyenlőtlenégi folyamatok a társadalmon belül. Észrevehető, hogy 2012 és 2022 között a különbségek jelentősen megnöttek, kimondottan a férfiak érzékelésében. Szignifikáns hatótényező lehet, hogy a háztartási eszközök technológiai fejlődése eltérően érintette az otthonokat, azaz a háztartások egy részében megjelent például a mosáshoz kapcsolódó szárítógép vagy a takarítás konyhai szegmenséhez kapcsolódó mosogatógép. Ez az érintett otthonokban jelentősen átstrukturálhatta a párok egymáshoz viszonyított időfelhasználását (különösen a nőknél okozva óraszám jelentős visszaesést; lásd 2. táblázat), amely mind a női, mind a férfi válaszadókhoz tartozó arányoknál megnövelte a szórást.

⁵ A Spearman-féle rangkorrelációba a következő kódolással kerültek be a változók. Nem: férfiak = 1; nők = 2. Mosás, betegápolás, bevásárlás, takarítás, főzés: mindig a válaszadó = 1; általában a válaszadó = 2; egyformán a válaszadó és a házastárs vagy partnere = 3; általában a házastárs vagy partner = 4; mindig a házastárs vagy partner = 5.

6. táblázat: Az öt házimunkatípus összefüggése a kilenc demográfiai változóval, nemenként, 2002–2022 (a 0,2-nél vagy a -0,2-nél gyengébb összefüggéseket nem vettük figyelembe) (**: $p = 0,01$).¹

			Nemek szerint				
			Munka	Vallás	Település	Ingatlan	Háztartás
Mosás	Férfiak	2002	-	-	-0,234**	0,258**	-
		2012	-	-	-0,219**	0,218**	-
		2022	-	-0,201**	-	-	-
Takarítás	Férfiak	2002	-	-	-	0,224**	-
		2012	-	-	-0,225**	0,233**	-
		2022	-	-0,237**	-0,236**	-	0,242**
Főzés	Férfiak	2002	-	-	-0,220**	0,218**	-
		2012	-	-	0,205**	-	-
		2022	-	-0,229**	-	-	-
	Nők	2002	-0,266**	-	-	-	-
	Nők	2002	-0,216**	-	-	-	-
	Nők	2012	-	-	0,205**	-	-

5. ábra: A társadalmon belüli egyenlőtlenségek az öt házimunkatípus párkapcsolaton belüli megosztása terén, a férfi és a női percepció szerint, 2002–2012 (értékkészlet: $0 \leq$ Hoover-index ≤ 1 ; $0 \leq$ Gini-index ≤ 1 ; minél inkább közelít az érték az 1-hez, annál nagyobb az egyenlőtlenség).

¹ A Spearman-féle rangkorrelációba a következő kódolással kerültek be a változók. Nem: férfiak = 1; nők = 2. Munka(erőpiaci státusz): aktív = 1; inaktív = 2. Vallás: soha nem jár templomba = 1; ritkán jár templomba = 2; gyakran jár templomba = 3. Település(típus): község = 1; kisváros = 2; nagyváros = 3. Ingatlan(jelleg): lakásjellegű ingatlan = 1; ház = 2. Háztartás(méret): két fő = 1; három fő = 2; négy vagy annál több fő = 3. Mosás, beteg(ápolás), bevásárlás, takarítás, főzés: mindig a válaszadó = 1; általában a válaszadó = 2; egyformán a válaszadó és a házastársa vagy partnere = 3; általában a házastárs vagy partner = 4; mindig a házastárs vagy partner = 5.

Következésképpen ezek az innovációs hullámok fokozzák a társadalmi polarizációt, mivel a nehezebb anyagi helyzetben lévő háztartásokban még mindig nem sikerült kiváltani az időigényes feladatokat, annak ellenére, hogy már megvan erre a(z elvi) lehetőség. Emellett – látens hatótényezőként – azt is feltételezzük, hogy a férfiak kiválasztottak néhány, adott esetben egy-egy olyan feladatot a párkapcsolatukon

Összefoglalás

Kutatásunk az előre sejtett felvetéseket részben alátámasztotta, részben pedig váratlan eredményeket hozott magával.

Ami a láthatatlan munkában a férfi és női felelősségvállalás szintjét illeti, a társadalom magatartása egyre inkább homogenizálódott a vizsgált két évtizedben. Máshogy fogalmazva Magyarországon a párkapcsolatok egyre hasonlóbban működnek az otthoni munkamegosztás terén. Az eredményeket némileg árnyalja, hogy bár a női válaszadók ugyanazt a kiegyenlítődési folyamatot érzékelték, szerintük a szóródás némileg nagyobb volt, mint a férfi válaszadók percepciója esetében.

Amennyiben a férfiakat és a nőket demográfiai alcsoportokra bontjuk például az iskolai végzettség alapján, látható, hogy nemcsak hasonló mintázatokról beszélhetünk, hanem egyre jelentősebb az eltolódás is az egalitárius párkapcsolati magatartás felé. Ebben az esetben is igaz, hogy a nők ezt kevésbé érzik, mint a férfiak. Ugyanakkor fontos észrevenni, hogy a párok tagjai által végzett heti óraszámok mind a nőknél, mind a férfiaknál visszaestek 20 év alatt. 2002-ben a nők átlagosan kb. 30, 2022-ben kb. 20 órát dolgoztak otthon, a férfiaknál pedig kb. 12 órától 9 órára esett vissza az időráfordítás. Ez nagy valószínűséggel arra utalhat, hogy a férfiak nem lettek aktívabbak, viszont a nőket érő terhelés nagyobb mértékben esett vissza, például a korszerű háztartási gépek elterjedése miatt. Következésképpen a munkamegosztási arányok javulásának az elsődleges oka ez a látens folyamat lehet.

Mindenesetre ez utóbbi észrevétel ellenére első hipotézisünk alátámasztást nyert, azaz a kiegyenlítődési folyamatot egyaránt érzékeli a két nem, amellett, hogy percepciójuk hordozz különbségeket. Ezek a megállapítások nemcsak a párkapcsolatokon belüli, a partnerrel szemben megnyilvánuló munkamegosztásban érvényesek, hanem társadalmi szinten, a párkapcsolatok karakterét egymással

belül, amiért korábban, 2002-ben és 2012-ben még a nők voltak felelősek. A házimunkatípusok párkapcsolaton belüli megosztásában mérhető növekvő egyenlőtlenségeket pedig az magyarázza, hogy háztartásonként különbözik az a feladat, amelyet a férfiak átvesznek a párjuktól. Ez szintén átstrukturálja az időfelhasználást.

összevetve is. A férfiak és a nők esetében is csak közepesen erős korrelációs összefüggéseket kaptunk a párkapcsolatukhoz tartozó munkamegosztási arány és a válaszadók igazságosság-igazságtalanság érzete között. Ez azt jelenti, hogy a két nem csupán valamelyest érzékeli igazságtalannak a nők nagyobb szerepvállalását az otthoni feladatok terén. Ráadásul 2002 és 2022 között nem történt lényegi átalakulás ebben az attitűdben.

Mindebből az következik, hogy második hipotézisünk részben megdőlt, mivel a párkapcsolati munkamegosztásban a nők túlteljesítése nem feltétlenül vonja maga után az igazságtalanság érzetét, még a nők véleménye szerint sem. Ennek oka, hogy a nők felülreprezentáltsága, azaz túlvállalása sok esetben tudatos döntés vagy beletörődés (megalkuvás) eredménye lehet.

Ami a házimunkák típusait illeti, a mosás, a takarítás és a főzés feladatának elvégzése még mindig erősen függ a nőtől, ugyanakkor ezek az összefüggések minimálisan, de láthatóan gyengülnek. A betegápolás és különösen a bevásárlás esetében a legnagyobb a férfiak aktivitása. Ennek elsődleges oka, hogy mindkét nem percepciója szerint ezeket a tevékenységeket a pár két tagja a párkapcsolatok mintegy felében közösen végzi. Ugyanakkor a válszokból kiderült, hogy a férfiak szinte soha nem vállalnak a párjuknál nagyobb felelősséget a betegápolás és a bevásárlás terén.

Érdekes megfigyelés, hogy a párkapcsolatok működését egymással összevetve 2012 és 2022 között jelentősen megnöttek az egyenlőtlenségek az öt említett házimunkatípus esetében. Ennek véleményünk szerint két oka lehet. Egyrészt a gépesítés terén megjelenő innovációk (például mosogatógép vagy szárítógép) a háztartások időmérlegét jelentősen átstrukturálták, de csak bizonyos esetekben. Következésképpen ezek az innovációs hullámok társadalmi polarizációhoz vezetnek a láthatatlan

munka terén: a szegényebb, deprivációval küzdő háztartásokban a nőknek továbbra is több időt kell eltölteniük e feladatok elvégzésével. Másrészt látens hatótényezőként azt is feltételezzük, hogy a férfiak kiválasztottak néhány, adott esetben egy-egy olyan feladatot a párkapcsolatukon belül, amelyért korábban, 2002-ben és 2012-ben még a nők voltak felelősek. A növekvő társadalmi szintű egyenlőtlenségeket – a férfiak házimunka-specifikus felelősségvállalása terén – pedig az magyarázza, hogy háztartásonként különbözik az a feladat, amelyet a férfiak átvesznek a párjuktól.

Következésképpen a harmadik hipotézis, miszerint „a férfiak az inkább nők által végzett

házimunkatípusok terén 2002-höz képest jelentősebb szerepet vállaltak 2022-ben” inkább nem nyert alátámasztást. A férfiak által leginkább végzett betegápolás és bevásárlás terén nem láttunk előrelépést, illetve a másik három házimunkatípus esetében még mindig erősen determinál a nem, így nem történt látványos átstrukturálódás 2002 és 2022 között. Ennek ellenére feltételezzük, hogy bizonyos, hagyományosan úgymond a nőkhöz tartozó feladatok ellátása terén, igaz, a párkapcsolatoknak csak kicsiny arányában, a férfiak 2002-höz és 2012-höz képest jóval nagyobb felelősséget vállaltak 2022-ben.

Felhasznált irodalom

Cs. F. Nemes M. (2005). *Keresem a páromat...* A Családi Nevelésért Alapítvány.

DeRose, L. F. (2021). Gender equity, religion, and fertility in Europe and North America. *Population and Development Review*, 47(1), 41–55. <https://doi.org/10.1111/padr.12373>

European Institute for Gender Equality (2019). Gender Equality Index 2019: Hungary. https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/20190376_mho119028enn_pdf.pdf

Kardosné Gyurkó K. (2018). Gondolatok a főállású anyaságról. *Kapocs*, 1(2), 9–13.

KINCS (2023). *A kisgyermekes anyák által végzett láthatatlan munka*. KINCS. https://www.koppmariaintezet.hu/docs/KINCS_Lathatatlan_munka_2023.pdf

Kohn, R. & Fiedler, F. E. (1961). Age and sex differences in the perception of persons. *Sociometry*, 24(2), 157–164. <https://doi.org/10.2307/2786064>

Kozák K. & Uhljár P. (2023). A párkapcsolatban élők láthatatlan munkára szánt idejének megoszlása. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.). *Család – Érték – Tér* (pp. 55–70). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.

KSH (2021). 10.1.1.2. A 15–74 éves népesség napi átlagos időráfordítása nemek szerint [perc/fő]. https://www.ksh.hu/stadat_files/ido/hu/ido00002.html

Lesthaeghe, R. (2010). The unfolding story of the Second Demographic Transition. *Population and Development Review*, 36(2), 211–251. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x>

Nemes-Nagy J. (szerk.) (2005). *Regionális elemzési módszerek*. ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport.

Papp Gy. & Lovász Zs. (2004). *Családvédelem, családgondozás: Segédanyag a szociális szakvizsgálóhoz*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

Pongrácz T. & Murinkó L. (2009). Háztartási munkamegosztás: Azonosságok és különbségek Európában. In Nagy I. & Pongrácz T. (szerk.). *Szerepváltozások* (pp. 95–116). Szociális és Munkaügyi Minisztérium – TÁRKI.

Spéder, Zs. (2023). A quarter century of change in family and gender-role attitudes in Hungary. *Comparative Population Studies*, 48, 741–770. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2023-29>

Az apák családon belüli szerepei

Bevezetés

Az elmúlt időszakban a szülői szerepek átalakulásának eredményeként az apaszerepről való gondolkodás jelentős változáson esett át. Egyre több kutatás foglalkozik a férfiak családon belüli szerepeinek átalakulásával és az apákra vonatkozó szerepelvárásokkal, tekintettel arra is, hogy a demográfiai, társadalmi változások a férfiak családi szerepeit is jelentősen érintik. Az apa hagyományos, a család anyagi biztonságát nyújtó szerepének meghatározása az utóbbi évtizedekben átalakult, megjelent az igény a gyermekei életében minél aktívabban részt vevő, róluk gondoskodni képes és akaró apára (Drjenovszky és Sztáray Kézdy, 2021; Sztáray Kézdy és Drjenovszky, 2021a), s ez az édesapák ketts – gondoskodó és kenyérkereső – szerepének elvárásában mutatkozik meg (Makay és Spéder, 2018; Nagy et al., 2023). Az apák családban betöltött szerepével kapcsolatos attitűd annak eredményeként

változhat, hogy milyen apaszerepet tart támogathatónak egy társadalom, ez pedig gazdasági, társadalmi és kulturális kérdésekkel függhet össze.

Tanulmányomban ismertetem a szülői szerepek átalakulásával összefüggésben az apaszerep változásának jellemzőit, továbbá a családon belüli szerepekkel kapcsolatos attitűdkutatások apákra vonatkozó eredményeit. Bemutatom továbbá a szülői szerepekkel kapcsolatos aktuális attitűdöket az International Social Survey Programme (ISSP) 2022-es család és változó nemi szerepek tematikájú magyarországi adatfelvételének elemzésével. Ennek során kiemelt figyelmet fordítok a gyermekgondozási és gyermeknevelési feladatok megosztásával kapcsolatos véleményekre, valamint az édesapák gyermekgondozási szerepének társadalmi megítélésére.

A szülői szerepek és az apaszerep változása

A hagyományos (tradicionális) ideológia szerint a családban a férfi testesíti meg a kenyérkereső szerepet, a nő pedig a háztartási, gondozói teendőket látja el (Spéder, 2011). A családalapítás előtt álló fiatalok többsége Magyarországon hagyományos párkapcsolatra vágyik, ahogy ezt a legutóbbi ifjúságkutatás eredményei is megerősítették (Engler és Pári, 2021). A hagyományos, konzervatív társadalmakban a közvélemény a nők egyik kiemelkedő feladatának tekinti a gyerekeket nevelést, a családról való mindennapi gondoskodást, míg a férfiakkal szemben támasztott elvárás a család anyagi biztonságának megteremtésében jelenik meg (Gyorgyovich és Pári, 2023). Ezzel szemben a kétkeresős/kétgondozós (egalitárius) szemlélet kiindulópontja a kenyérkereső és a gondoskodó szerep nemek közötti egyenlő megosztása (Nagy et al., 2023; Szabó, 2015). E családmodell szerint nincsenek éles szerephatárok és elvárásbeli különbségek, mindkét

szülő részéről feltételezi a részvételt mind az anyagi, mind a családi feladatokban, melyeket a szülők gyakran méltányossági alapon, preferenciák és kompetenciák szerint osztanak fel. Tekintettel arra, hogy a mai szülők mind a munkaerőpiacon, mind a családalapítás terén igyekeznek jól teljesíteni, egyre inkább előtérbe kerül az egalitárius családmodell (Danis, 2020). Ezt elősegítheti például az alternatív munkalehetőségek megteremtése vagy a férfiak és nők egyenlőségének ösztönzése mind a munkaerőpiacon, mind a háztartási feladatmegosztásban (Drjenovszky és Sztáray Kézdy, 2023a), továbbá a gyermekgondozási szabadság igénybevétele (Danis, 2020; OECD, 2016; Surányi et al., 2010), mindez pedig hozzájárulhat a munka és a magánélet egyensúlyához (Drjenovszky és Sztáray Kézdy, 2023b; Engler és Pusztai, 2022), valamint a család jóllétéhez (Sztáray Kézdy és Drjenovszky, 2021b).

Az apaszerepek tipológiájának két pólusát is a „hagyományos” és a „modern” szerepek alkotják. Előbbi esetében a család biztonságának megteremtése és ezzel összefüggésben a munkavállalás áll a kenyérkereső apa szerepének középpontjában: ő a család fő döntéshozója, ezt az apatípust a családon belüli „hatalmi” pozíció jellemzi. A modern apakép jellemzőjeként az otthoni munkában való egyenlő részvétel, az emancipáció és a gyermeknevelés mint életcél jelenik meg (Spéder, 2011). A lényeges különbség a tipológia két pólusán elhelyezkedő apaszerepek között abban jelenik meg, hogy az „új típusú apák” aktívan részt vesznek a gyermekgondozásban, lényeges ismérvük az apasággal való pozitív azonosulás (Spéder, 2011; Sztáray Kézdy és Drjenovszky, 2021a; Nagy et al., 2023). Az egyes családmódel-szemléletek ismeretében látható, hogy az apaszerepről való gondolkodás jelentős változáson esett át az elmúlt évtizedekben. Míg korábban az apai munkavégzés a család közéletében zajlott, hiszen a keresőmunka és a család élettere nem különült el egymástól térben és időben (Török, 2014), addig az iparosodás változtatott az apa családi életbe való bevonódásán is: az apai munkavégzés távol került a családtól. Az apa fő feladataként az anyagi, külső biztonság megteremtése jelent meg, és elsődlegesen a nők feladatává vált a gyermeknevelés (Török, 2014). A kétkeresős családmódel általánossá válásával az elvárás a nőekkel szemben már túlmutat a gyereknevelésen, az anyákra vonatkozóan kettős szerepelvárás (gondoskodás és helytállás a munkahelyen) fogalmazódik meg (Latshaw és Hale, 2016, Drjenovszky és Sztáray Kézdy, 2023b). Az 1960-as, 1970-es évek Magyarországon – más szocialista országokhoz hasonlóan – a gyermekek körüli fő szülői-gondoskodó szerepeket a nők látták el, jellemzően a nőrokonok informális kapcsolathálója támaszkodva. Ezzel párhuzamosan az apai törődés a családnak nyújtott anyagi stabilitás megteremtésében nyilvánult meg, illetve a gyermek körül „anyainasként” végzett tevékenységre korlátozott (Takács, 2017). Az apa e hagyományos szerepmeghatározása azonban az utóbbi évtizedekben átalakult: megjelent az igény a gyermekei életében

minél aktívabban részt vevő apára, a kenyérkereső apa típusa fokozatosan alakul át a gyermekéről gondoskodni képes és akaró apává (Drjenovszky és Sztáray Kézdy, 2021; Nagy et al., 2023), ami az apákra vonatkozóan is kettős szerepelvárást (gondoskodás és a család anyagi biztonságának megteremtése) eredményez (Makay és Spéder, 2018).

A családon belüli férfiszerepeket, így az apaszerepet is több tényező határozza meg. Az egyik lényeges szempont a munkaerőpiac, amely – egyebek mellett – a nemek szerinti munkamegosztásnak, ebből adódóan pedig a családi szerepmegosztásnak is központi intézménye. A másik lényeges tényező a jóléti szolgáltatásokhoz, ezen belül a gyermekellátás intézményrendszeréhez való hozzáférés feltételrendszere. A gyermekek napközbeni intézményes ellátása a hagyományos nemi szerepek átalakulását eredményezheti azzal, hogy nem kizárólag a nő feladatává teszi a gyermeknevelést (Spéder, 2011). Emellett a gyermekgondozásban való aktív apai részvételt ösztönözheti egy adott társadalom jogi és intézményi berendezkedése, szabályrendszere, ilyen például az apák át nem ruházható szülői szabadságának jogintézménye (Drjenovszky és Sztáray Kézdy, 2023a). A fentiek mellett egy adott társadalomnak a családi szerepelvárásokkal kapcsolatos elképzelései, a női szerepfelfogások is hatással vannak a családon belüli férfiszerepekre.

Az apaszerepet részben meghatározó munkaerőpiaci tényező egyik fontos aspektusa a munkával töltött idő kérdése. A mai Magyarországon ugyanis az apák jellemzően teljes munkaidőben dolgoznak (a részmunkaidőben foglalkoztatott férfiak aránya meglehetősen alacsony, 2023-ban csupán 2,4 százalék volt¹), így többnyire csak a szabadidejükben van lehetőségük arra, hogy gyermekeikkel töltsenek időt, ennek elősegítése érdekében pedig az anyák inkább felmentik az apákat a háztartási munkákban való részvétel alól. Ez a gyakorlat illeszkedik a munkaerőpiaci részvétel és az aktív apasági elvárások harmonizációjába, azonban ahhoz is vezet, hogy a házimunkák végzése terén fennmaradhatnak a nemek szerinti egyenlőtlenségek (Szalma és Takács, 2022).

¹ https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/munoo21.html

A családon belüli szerepekkel kapcsolatos attitűdök Magyarországon

A European Values Study elnevezésű 2017-es értékkutatás családra vonatkozó feltáró elemzése szerint az észak-európai országokban a lakosság igen kis része (például a Dániában élők 4,91 százaléka) vélekedik úgy, hogy a munkavégzés a férfiak feladatának tekintendő, míg a nőké a családról és otthonról való gondoskodás. Ezzel szemben a kelet-közép-európai országok lakosságára sokkal inkább jellemző a férfi és női szerepek közötti tradicionális feladatmegosztás elfogadottsága. Magyarország lakosságának is a 47,75 százaléka a hagyományos gondolkodásmóddal ért egyet (Pátkainé, 2022). A European Values Study 2020-as adatai szintén az anyai szerepet érintő tradicionális gondolkodásmódot tükrözik, az elemzés szerint Magyarországon (51%) inkább egyetértenek azzal, hogy a család élete megsínyli, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik (Engler és Pári, 2022). A magyarok 47,75 százaléka vélekedik úgy, hogy az anyai munkavállalás negatívan hat a gyermekre. Ehhez kapcsolódóan 52,1 százalékuk ért egyet azzal az állítással, amely szerint a nő elsősorban otthonra és gyermekre vágyik (Pátkainé, 2022).

A közös apa-gyermek tevékenységek jellegzetességeit, továbbá az apa-gyermek kapcsolat működését apai részről vizsgáló kérdőíves kutatás eredményei is azt tükrözik, hogy a modern apaság eszméje mellett továbbra is jelen van az a hagyományos szemlélet és nemi szerepelvárás, mely az édesanyák feladatának tekinti a gyermeknevelést és -gondozást. A kutatás alapján feltételezhető azonban, hogy a gondoskodó szerep egyre inkább beépül az apai szerepkészletbe (Benedek és Dorner, 2015).

A férfiak családi szerepére vonatkozó társadalmi elvárásokat vizsgáló, 1429 fő bevonásával 2009-ben készült kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy a társadalom a hagyományos kenyérkereső szerep betöltése mellett fontosnak tartja a gyermeknevelésben való részvételt is, a népesség kétötöde pedig mindkét szerepet fontosnak tartja, vagyis kettős elvárásrendszer fogalmazódik meg (Spéder, 2011). A 2018-as Demográfiai portré megállapításai alapján a „kettős elvárás” a 20–44 évesek körében a legelterjedtebb, azonban a nőkhöz képest a férfiak nagyobb arányban fogalmazzák meg (Makay és Spéder, 2018). A Századvég Konzorcium 2021-es, „család” tematikájú nagymintás adatfelvételének elemzése (Gyorgyovich és Pári, 2023)

mege erősíti, hogy az apákkal szemben meglévő – Spéder Zsolt által több mint tíz évvel korábban is vizsgált – kettős szerepelvárás tekintetében nem történt változás. További eredménye a kutatásnak, hogy a kettős szerepelvárás (vagyis a család-fenntartói szerep mellett a törődő apa szerepének betöltése) kettős szerepmegvalósításként értelmezendő: egyrészt a hagyományosan férfiakhoz kötött feladatok ellátása apaként, másrészt egyenlőségre törekvés az anyával. A kutatási eredmények azt is igazolják, hogy az apák a kettős elvárásnak igyekeznek megfelelni, amire abból lehet következtetni, hogy magasabb volt azok aránya (77,7%), akik azt választották, hogy a gyermekekkel való foglalkozás mindkettejük feladata (Szodorai, 2022). Látható tehát, hogy az utóbbi években elmozdulás mutatkozik a modern apakép irányába, azonban továbbra is olyan fogalmakkal azonosítják az apát és az anyát, amelyek a klasszikus modellre utalnak (Nagy et al., 2023).

A férfiak családi szerepére vonatkozó társadalmi elvárásokat vizsgáló, már említett 2009-es kutatás (Spéder, 2011) keretében a legfontosabbnak és a legkevésbé fontosnak tartott apai feladatok elemzéséből arra is lehet következtetni, hogy a férfiakal szemben támasztott elvárások heterogén jellegűek. A kutatásban megkérdezettek fele például nem tartja lényegesnek a gyermekgondozásban vállalt aktív apai részvételt, a nemek szerinti legjelentősebb különbség pedig az, hogy a nők a szeretet kimutatását, míg a férfiak az anyagi biztonság megteremtését tekintik fontosabbnak. Az igazán számottevő különbség azonban az iskolai végzettség szerint mutatkozik meg, ugyanis a kevésbé képzetek körében háromszor annyian vannak azok, akik a legfontosabb apai feladatnak az anyagi biztonság megteremtését tekintik, míg a szeretet kimutatását inkább a magasan képzetek jelölték meg (Spéder, 2011).

A családi és nemi szerepek változását az ISSP ismétlődő moduljainak elemzésével vizsgáló attitűdkutatás legfrissebb magyar eredményei (Spéder, 2023) szerint az időszaki hatások negyedszázadonként, míg a népességváltási hatások folyamatosan és egyértelműen a család és a nemi szerepek iránti attitűdök liberalizálódása felé mutatnak. 1988 és 1994 között, a társadalmi átmenet és a rendszerváltás csúcsideszakában a családi

attitűdök a hagyományos családmoddal megnövekedett támogatásának irányába változtak. 1994 és 2002 között azonban ellentétes irányú változás figyelhető meg az előző időszakhoz képest: a vélemények a modernebb családideál felé mozdulnak el. A leíró statisztikák alapján arra lehet következtetni, hogy bár volt elmozdulás a rendszerváltás után a hagyományosabb családideál felé, a nemek közötti egyenlőség és a modern családi kapcsolatok támogatása később és talán összességében is emelkedett. A 2002 és 2013 közötti évtizedben alapvetően a liberalizáció irányába ható attitűd tűnik dominánsnak, azonban két tétel esetében konzervatív eltolódás tapasztalható: egyértelműen nőtt „A férfi

dolga a pénzkeresés; a nő dolga az, hogy gondoskodjon az otthonról és a családról” tétel támogatottsága, továbbá csökkent a kétkeresős családmoddal támogatottsága.

A családi szerepekkel kapcsolatos attitűdök elmúlt évtizedben bekövetkezett változására vonatkozóan az ISSP 2022-es adatfelvételének elemzésével további következtetéseket vonhatunk le. Jelen tanulmányban a szülői szerepekkel kapcsolatos kérdések vizsgálata kerül a fókuszba, különös tekintettel az apák szerepének megítélésére, valamint a kisgyermekneveléssel és -gondozással kapcsolatos feladatok szülők közötti megosztásának kérdésére.

Módszer

Tanulmányomban az ISSP 2022-es, „család és változó nemi szerepek” tematikájú adatfelvételének alábbi kérdéseire adott válaszokat (függő változók) elemeztem a demográfiai különbségek mérésére szolgáló legfontosabb szociodemográfiai változók (nem, életkor, iskolai végzettség, lakóhely és szubjektív anyagi helyzet mint független változók) mentén:

- A férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család ellátása. (R1 f)
- Mennyi felelősséget kellene, hogy vállaljanak a nők és a férfiak az otthon és a családot illetően? (N2A)
- Mennyire alkalmasak az anyák és az apák a gyermekeikről való gondoskodásra? (N2B)
- Egy ötéves gyermeket nevelő családban melyik szülőnek kellene gondoskodnia a család anyagi biztonságáról? (N7 a)
- Egy ötéves gyermeket nevelő családban melyik szülőnek kellene a gyermekről gondoskodnia napi szinten? (N7 b)
- Egy ötéves gyermeket nevelő családban melyik szülőnek kellene játszania a gyermekkel, és részt venni annak szabadidős tevékenységeiben? (N7 c)
- Egy ötéves gyermeket nevelő családban melyik szülőnek kellene megtanítania a gyermeket viselkedni? (N7 d)
- Egy ötéves gyermeket nevelő családban melyik szülőnek kellene időt szakítania arra, hogy a gyermeket meghallgassa és tanácsot adjon neki, amikor problémái vannak? (N7 e)

- Egy ötéves gyermeket nevelő családban melyik szülőnek kellene példaképnek lenni a gyermek számára? (N7 f)

A kérdőívet kitöltők 1-től 5-ig terjedő skálán értékelhették az állítást vagy válaszolhattak a kérdésekre. Az ötfokú skálán a két szélsőérték az R1f kérdés tekintetében: 1 – teljesen egyetért, 5 – egyáltalán nem ért egyet; az N2A kérdés tekintetében: 1 – a nőknek sokkal több felelősséget kellene vállalniuk, 5 – a férfiaknak sokkal több felelősséget kell vállalniuk; az N2B kérdés tekintetében: 1 – az anyák sokkal inkább alkalmasak, 5 – az apák sokkal inkább alkalmasak. Az N7 alkérdései tekintetében is 1-től 5-ig terjedő skálán válaszolhattak a megkérdezettek a kérdésekre, a két szélsőérték a következő volt: 1 – főként az anyának, 5 – főként az apának.

Az egyes szociodemográfiai változók tekintetében szükséges volt az egyes értékek összevonása. A válaszadók születési éve alapján három életkor szerinti alcsoportot hoztam létre (fiatalok: 30 éven aluliak, középkorúak: 31 és 64 év közöttiek, idősek: 65 éven felüliek). Iskolai végzettség szempontjából is a válaszadók három alcsoportját különböztettem meg (alapfokú végzettség, középfokú végzettség, felsőfokú végzettség). A lakóhely tekintetében három csoport (nagyváros, kisváros, falu/község) értékeit vettem figyelembe, a kis elemszámú (n = 16) nagyváros környéke csoportot kivettem az elemzésből. A szubjektív anyagi helyzet változó az alábbi értékeket tartalmazza: gondok nélkül élnek; beosztással jól kijönnek; éppen hogy kijönnek a havi jövedelmükből; hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak; nélkülözések között élnek. A szubjektív

anyagi helyzet ötfokú skáláján a két szélsőérték (1 – gondok nélkül élnek; 5 – nélkülözések között élnek) elemszámai rendre alacsonyabbnak bizonyultak a többi csoport elemszámainál ($n_1 = 23$; $n_5 = 13$). A szubjektív anyagi helyzettel kapcsolatos eredményeket a fentiek tükrében szükséges szemlélni.

Az első kérdés mint ismétlődő kérdés (R1 f) kivételével valamennyi kérdés új elemként szerepel az ISSP 2022-es adatfelvételi hullámában, ezért e tételeknek a korábbi adatfelvételi hullámok eredményeivel való összevetésére nem kerülhetett sor. Az 1. táblázatban szerepeltetem a vizsgált kérdésekre adott válaszok számát, átlagát, szórását és az eloszlás normalitáshipotézisének eredményeit,

vagyis azt, hogy statisztikailag normálisnak tekinthető-e az eloszlás.

Az adatelemzést az SPSS 29-es programcsomaggal végeztem el. A statisztikai vizsgálatok közül a varianciaanalízis (ANOVA), a kétmintás T próba, a korrelációs elemzések normalitásra robusztus próbáit használtam (Vargha, 2007). A szignifikáns eredmények megállapítása 95 százalékos konfidencia-intervallumon történt.

1. táblázat: leíró statisztikai adatok

Vizsgált kérdések	A kérdések kódja	Elemzés (N)	Átlag (M)	Szórás (S)	Normális
A férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család ellátása.	R1 f	1010	2,66	1,074	nem
Mennyi felelősséget kellene, hogy vállaljanak a nők és a férfiak az otthon és a családot illetően?	N2A	1009	2,55	0,622	nem
Mennyire alkalmasak az anyák és az apák a gyermekeikről való gondoskodásra?	N2B	1010	2,22	0,599	nem
Melyik szülőnek kellene gondoskodnia a család anyagi biztonságáról?	N7 a	1010	3,56	0,998	nem
Melyik szülőnek kellene a gyermekről gondoskodnia napi szinten?	N7 b	1011	2,33	0,649	nem
Melyik szülőnek kellene játszania a gyermekkel, és részt venni annak szabadidős tevékenységeiben?	N7 c	1011	2,73	0,355	nem
Melyik szülőnek kellene megtanítania a gyermeket viselkedni?	N7 d	1011	2,79	0,327	nem
Melyik szülőnek kellene időt szakítania arra, hogy meghallgassa a gyermeket és tanácsot adjon neki, amikor problémái vannak?	N7 e	1011	2,8	0,307	nem
Melyik szülőnek kellene példaképnek lenni a gyermek számára?	N7 f	1011	2,91	0,268	nem

Eredmények

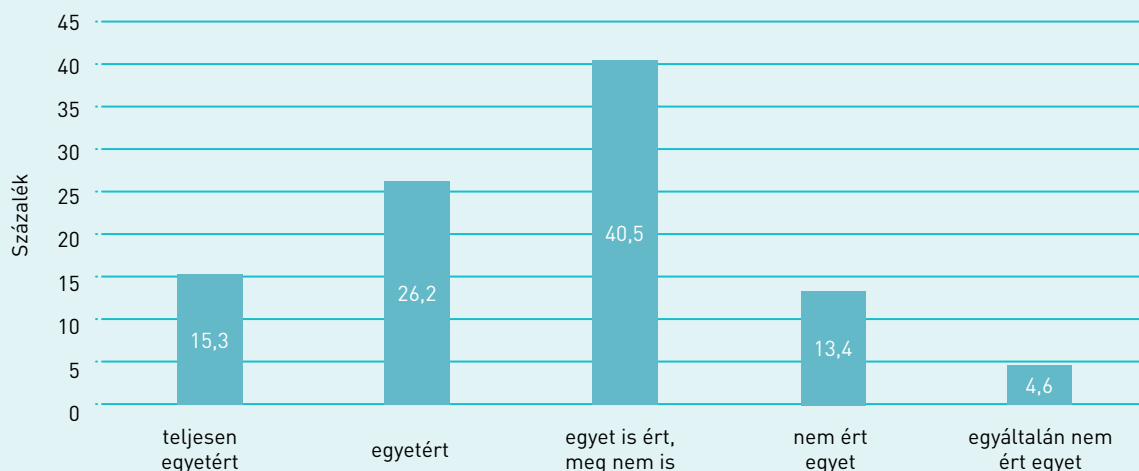
A nők és a férfiak által adott válaszok átlaga nem tér el egymástól, a családért való felelősség, a gyermek-gondoskodásra való alkalmasság, a családon belüli feladatok, a szülői szerepek megoszlása tekintetében nagyon hasonlóan gondolkodnak. Egyetlen esetben mutatkozik eltérés: a férfiak és a nők tekintetében gyenge hatású szignifikáns különbség van abban a kérdésben, hogy melyik nemű szülőt tartják inkább a gyermek fő példaképének ($t[942,725] = 3,681$; $p = 0,000$). Az látható, hogy a férfiak inkább a férfiakat, a nők inkább a nőket tartják követendő példának

(ez a hatás azonban kis erősségű [Cohen $D = 0,23$]). Ez a különbség feltételezhetően a kérdésvetetésnek tulajdonítható, a gyakoriság alapján mindkét nem feladatának tekinthető, azonban mind a nők, mind a férfiak önmagukat jelölték meg inkább.

Nemi szerepek

A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűd mérésére „A férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család ellátása” állítás értékelése mutatkozik a legalkalmasabbnak.

1. ábra: A férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család ellátása(%), $N = 1010$

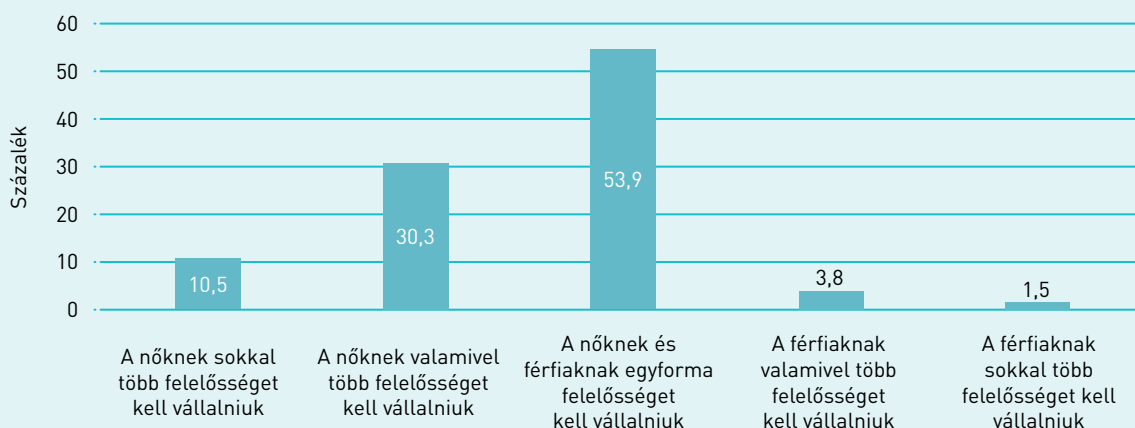
Az 1. ábra azt jelzi, hogy a fenti állításra adott válaszokat nézve nagyobb az állítással egyetértők aránya (41,5%), az egyet nem értés ritkábban jelent meg. Ez a tradicionális családmodell támogatására irányuló attitűd meglétére utal, és úgy tűnik, nincs elmozdulás a 2002 és 2013 közötti évtized hagyományos nemi szerepek támogatottságához való visszatéréseivel összehasonlítva (Spéder, 2023). Nem elhanyagolható ugyanakkor azoknak a válaszadóknak az aránya (40,5%) 2022-ben, akik részben egyetértenek az állítással, részben nem.

E tétel tekintetében a különböző végzettségű válaszadók átlagai között szignifikáns különbség ($F_{Welch}(2) = 3,817$; $p = 0$; $\eta^2 = 0,036$) mutatkozik, az alacsony végzettségűek csoportja a közép- és felsőfokú végzettségűek csoportjához képest szignifikánsan különbözik, ami gyenge erősségű pozitív együtt

járásként is megmutatkozik (Spearman $R = 0,183$). E csoport ért egyet inkább azzal, hogy a férj feladata a pénzkeresés, a feleségé pedig a háztartás és a család ellátása, így az is elmondható, hogy minél magasabb a válaszadók végzettsége, annál inkább az egalitárius szemléletet támogató válaszok születtek. E kérdés tekintetében a különböző korcsoportok átlagai között nincs szignifikáns különbség, vagyis nem térnek el egymástól a fiatalok és a náluk idősebbek által adott válaszok átlagai, s lineáris összefüggést sem mutat a korrelációs számítás.

A lakóhely és a vizsgált kérdés tekintetében nem mutatkozik szignifikáns különbség az átlagokat illetően, pusztán tendencia szintű eredmények találhatók, melyek gyenge negatív irányú együtt járást mutatnak a lakóhely mérete és a kérdés között.

2. ábra: Mennyi felelősséget kellene, hogy vállaljanak a nők és a férfiak az otthon és a családot illetően? (%), N= 1009

Az otthonért és a családért való felelősség

Az otthonért és a családért való felelősség megosztásával kapcsolatos attitűdöt vizsgálta a 2. ábrán szereplő kérdés.

A kérdésre adott válaszok körében kiemelten magas azoknak az aránya (53,9%), akik azzal értenek egyet, hogy a nőknek és férfiaknak egyforma felelősséget kell vállalniuk az otthon és a családot illetően. Ez az egalitárius családmodell elképzelésébe illeszthetően a nemi szerepek családon belüli egyenlő megosztásának támogatottságát mutatja. Jelentős továbbá azoknak a válaszoknak az aránya (40,8%), amelyek inkább a nők felelősségvállalásával értenek egyet, ritkábban (5,3%) jelent meg a válaszok között a férfiak elsődleges felelősségvállalásával való egyetértés. E kérdés tekintetében a válaszadók lakóhelye szerinti kis hatásnagyságú ($\eta^2 = 0,008$), szignifikáns eltérés mutatkozik ($F_{Welch}(2) = 3,817$; $p = 0,025$). A post-hoc vizsgálatok azt mutatják, hogy a különbség a nagyváros lakóhelyűek csoportjában rejlik, mely csoport tagjai a kisvárosban, faluban, községben élőkhez képest szignifikánsan alacsonyabb pontszámot adnak a kérdésre, amit azt tükrözi, hogy a nagyvárosban élők a családért való felelősség kérdésében fokozottabb női felelősségvállalást tartanak ideálisnak. A fent említett lakóhely szerinti különbség szignifikáns, de gyenge erősségű, pozitív együtt járásként is megmutatkozik (Spearman $R = 0,106$).

E kérdés tekintetében a válaszadók szubjektív anyagi helyzete szerinti kis hatásnagyságú ($\eta^2 = 0,012$), szignifikáns eltérés is megmutatkozik ($F_{Welch}(4) = 3,154$; $p = 0,025$). A nélkülözések között élők a többi csoporthoz képest szignifikánsan magasabb pontszámot

adtak a kérdésre, ami azt tükrözi, hogy a családért való felelősség kérdésében a férfiak nagyobb mértékű felelősségvállalását tartják támogathatónak. Az említett szubjektív anyagi helyzet szerinti különbség szignifikáns, de gyenge erősségű, pozitív együtt járásként is megmutatkozik (Spearman $R = 0,113$). Mindez arra utal, hogy a tradicionálisabb irányba mutató válasz a nehezebb anyagi helyzettel jár együtt.

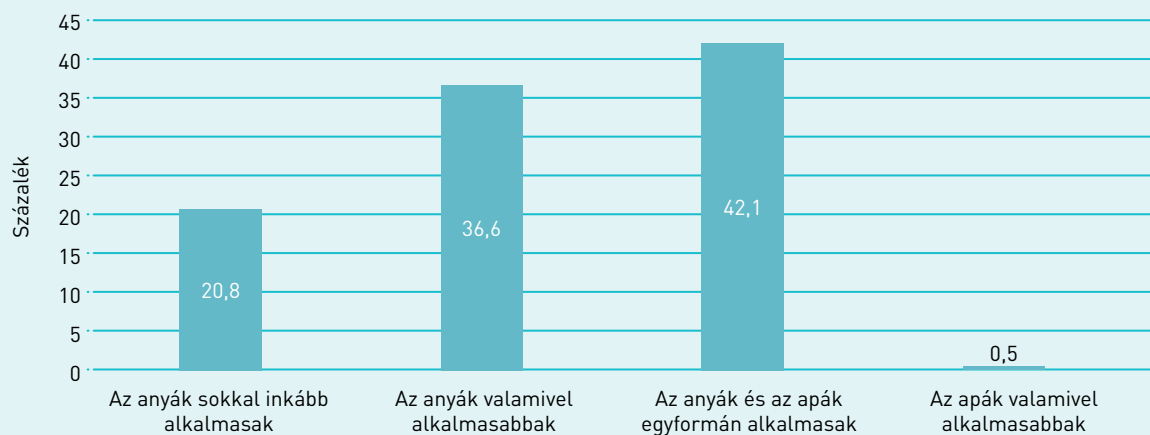
Szülői kompetenciák megítélése

A szülők családon belüli szerepének kiemelten fontos aspektusa annak a kérdésnek a megítélése, hogy mennyire alkalmasak az anyák és az apák a gyermekeikről való gondoskodásra.

A vizsgált kérdésre adott válaszok (3. ábra) körében kiemelten magas azoknak az aránya (57,4%), akik inkább az anyákat tekintik alkalmasnak a gyermekeikről való gondoskodásra, és elhanyagolható mértékben (0,5%) jelent meg az apák alkalmasságával való egyetértés. Egyetlen válaszadó sem értett egyet azzal, hogy az apák sokkal inkább alkalmasak a gyermekeikről való gondoskodásra. Jelentős továbbá azok aránya (42,1%), akik az anyát és az apát egyformán alkalmasnak tekintik a gyermekeikről való gondoskodásra. Ez utóbbi az egalitárius családmodell szerinti attitűdöt mutat.

A vizsgált kérdésben ugyan nem jelenik meg, hogy a válaszadók a gyermek mely életkorára vonatkozóan jelöljék meg azt a szülőt, akit alkalmasabbnak tekintenek a gyermekgondozásra, de a hivatkozott szakirodalom alapján kimutatható, hogy az alacsonyabb apai énhatékonyság-érzés jellemzően a kisgyermekes életszakaszban mutatkozik meg. Ez a jelenség azzal az apai érzéssel magyarázható, hogy a gyermekek önállóbbá válását jelentő gyermeki

3. ábra: Mennyire alkalmasak az anyák és az apák a gyermekeikről való gondoskodásra?(%), N= 1010

fejlődési szakaszt megelőzően az anyákhoz képest a férfiak kevésbé érzik magukat kompetensnek (Petényi, 2013).

Ebben a kérdésben szignifikáns iskolai végzettség szerinti különbség (F Welch (2) = 3,863; p = 0,022, Eta2 = 0,008) mutatkozik: az alacsony végzettségűek inkább az anyákat tekintik alkalmasnak a gyermekeikről való gondoskodásra, mint a közép- és felsőfokú végzettségű csoportok tagjai. A végzettség szerinti különbség szignifikáns, de gyenge erősségű, pozitív együtt járásként is megmutatkozik (Spearman R = 0,077).

Kisgyermekes szülők családon belüli feladatai

Az alábbiakban az ötéves gyermeket nevelő szülők családon belüli szerepeit érintő kérdésekre adott válaszok (N7 a–f) elemzésének eredményeit ismertetem. A vizsgált kérdések az alábbiak:

- Melyik szülőnek kellene gondoskodnia a család anyagi biztonságáról? (N7a)
- Melyik szülőnek kellene a gyermekről gondoskodnia napi szinten? (N7b)
- Melyik szülőnek kellene játszania a gyermekkel, és részt venni annak szabadidős tevékenységeiben? (N7c)
- Melyik szülőnek kellene megtanítania a gyermeket viselkedni? (N7d)
- Melyik szülőnek kellene időt szakítania arra, hogy meghallgassa a gyermeket és tanácsot adjon neki, amikor problémái vannak? (N7e)

- Melyik szülőnek kellene példaképnek lennie a gyermek számára? (N7f)

Elsőként a kérdések korrelációs mátrixa (2. táblázat) ad áttekintést az alkérdések csoportosíthatóságáról, s ennek mentén kerül sor az egyes részeredmények bemutatására.

„A férj feladata a pénzkeresés, a felelősége a háztartás és a család ellátása” (R1f kérdés) korrelációinak a korrelációs mátrixban való „megfordításával” a kérdésekre adott magasabb átlagpontszámú válasz valamennyi kérdésnél az apai felelősség- és/vagy feladatvállalást mutatja.

Látható, hogy az „Egy ötéves gyermeket nevelő családban melyik szülőnek kellene gondoskodnia a család anyagi biztonságáról?” kérdés (N7a), illetve „A férj feladata a pénzkeresés, a felelősége a háztartás és a család ellátása” állítás (R1f) egymással pozitívan korrelál, a többi kérdésre adott válasszal pedig negatívan. Ez alapján az vélelmezhető, hogy az említett két kérdés a szülői feladatok egyik csoportjába (anyagi biztonság) tartozik, míg a többi kérdés az anyagi biztonságon túli, egyéb (jelen lévő) szülői feladatok² csoportját alkotja. Utóbbi csoporton belül, az N7 alkérdései között is láthatóvá válik egy elkülönülő kérdéscsoport (N7c, N7d, N7e), e tételek között a többi kérdés közül kiemelkedő közepes erősségű, pozitív együtt járással mutatkoznak.

² Napi szintű gondoskodás a gyermekről (N7b), szabadidős tevékenység, játék a gyermekkel (N7c), a gyermek viselkedésre tanítása (N7d), a gyermek meghallgatása és tanácsadás (N7e), példakép a gyermek számára (N7f).

2. táblázat a vizsgált kérdések együtt járása. Megjegyzés: A korrelációs mátrix elemei -1 és 1 között vesznek fel korrelációs értéket (a Spearman-féle rangkorrelációs együtttható mutatószámái: 0→korrelálatlanság, +1→legerősebb pozitív korreláció, -1→legerősebb negatív korreláció), melyet a színskála is segít értelmezni (-1 – mélykék; 0 – fehér; 1 – mély narancssárga). A narancssárga érték a két változó közötti (anyai vagy apai felelősség-és/vagy feladatvállalással kapcsolatos érték) pozitív együtt járást, míg a kék szín azok fordított együtt járását mutatja (csak a szignifikáns korrelációs értékek kerültek feltüntetésre).

	R1f	N2a	N2b)	N7a	N7b	N7c	N7d	N7e	N7f
R1f (férj és feleség feladata)	1	-0.224	-0.335	0.344	-0.31	-0.233	-0.18	-0.148	-0.088
N2a (felelősség)	-0.224	1	0.417	-0.194	0.129	0.23	0.162	0.185	0.127
N2b (gondoskodás)	-0.335	0.417	1	-0.324	0.35	0.273	0.248	0.182	0.144
N7a (anyagi biztonság)	0.344	-0.194	-0.324	1	-0.417	-0.113			
N7b (napi gondoskodás)	-0.31	0.129	0.35	-0.417	1	0.423	0.356	0.332	0.172
N7c (szabadidő)	-0.233	0.23	0.273	-0.113	0.423	1	0.505	0.496	0.388
N7d (viselkedés)	-0.18	0.162	0.248		0.356	0.505	1	0.551	0.501
N7e (meghallgatás)	-0.148	0.185	0.182		0.332	0.496	0.551	1	0.443
N7f (példakép)	-0.088	0.127	0.144		0.172	0.388	0.501	0.443	1

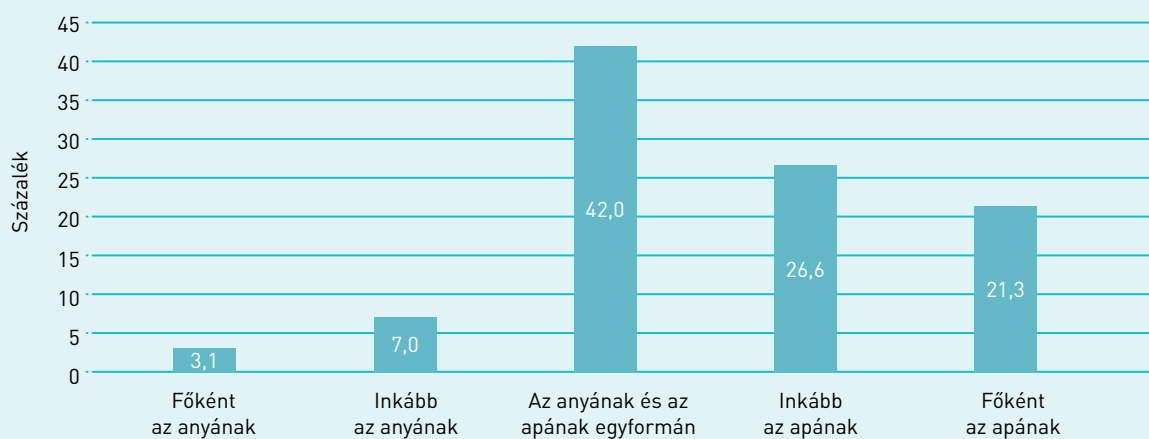
A kisgyermekes szülői feladatok egyik elkülönülő csoportjába tartozó kérdés a család anyagi biztonságára vonatkozik, ennek elemzésével kívánom kezdeni az eredmények bemutatását.

A nemi szerepekkel kapcsolatos értékeket a szülői feladatok szempontjából mérő kérdés arra keresi a választ, hogy „egy ötéves gyermeket nevelő családban melyik szülőnek kellene gondoskodnia a család anyagi biztonságáról?” (4. ábra).

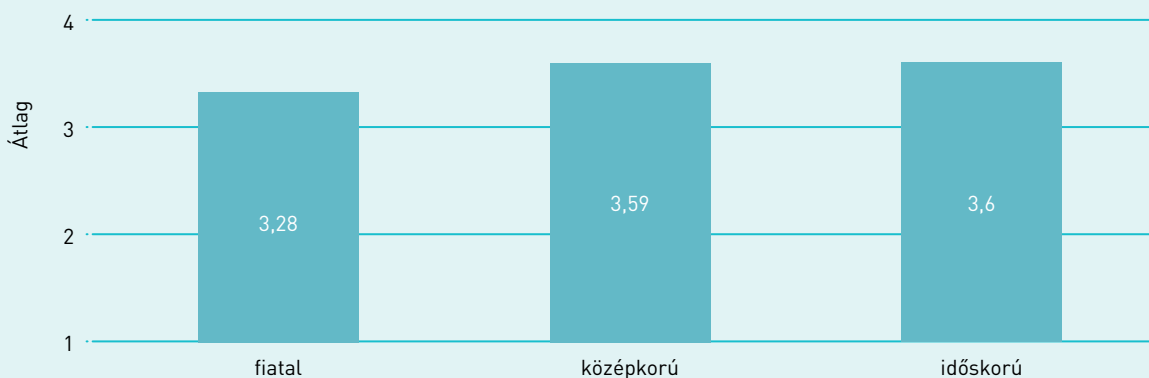
A fenti kérdésre adott válaszok körében magasabb azoknak az aránya (47,9%), akik inkább azzal

értenek egyet, hogy az apa feladatának tekintendő a család anyagi biztonságáról való gondoskodás, s a válaszadók 10,1 százaléka szerint kellene főként vagy inkább az anyának gondoskodnia a család anyagi biztonságáról. Jelentős továbbá az egalitárius családmódel elképzelésébe illeszthető válaszok aránya (42%), ami a kenyérkereső és gondoskodó szerepek nemek közötti egyenlő megosztását támogató attitűd meglétét mutatja.

4. ábra: Melyik szülőnek kellene gondoskodnia a család anyagi biztonságáról? (%), N= 1010

5. ábra: Melyik szülőnek kellene gondoskodnia a család anyagi biztonságáról (5 fokú skála átlagértéke, ahol 1 = főként az anyának, 2 = inkább az anyának, 3 = az anyának és az apának egyformán, 4 = inkább az apának, 5 = főként az apának; életkor)

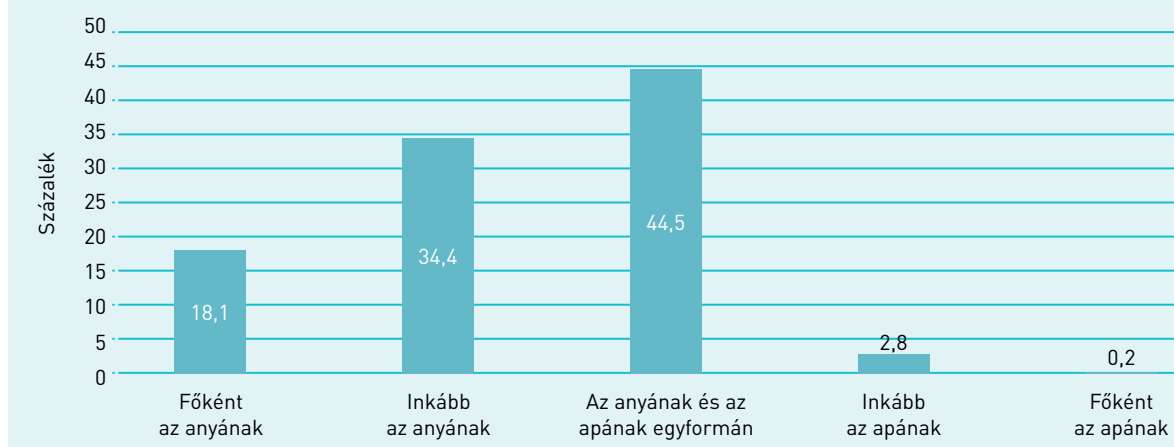
E kérdés tekintetében a különböző korcsoportok (fiatal, középkorú, időskorú) szerint kis hatásmagyságú ($\eta^2 = 0,01$), szignifikáns eltérés mutatkozik ($F_{\text{Welch}}(2) = 6,758$; $p = 0,01$). A post hoc vizsgálatok (5. ábra) azt mutatják, hogy a fiatalok különböznek a többi csoporttól, ők a közép- és időskorúakhoz képest szignifikánsan kisebb pontszámot adtak erre a kérdésre, ami arra enged következtetni, hogy a fiatalok az anyagi biztonság megteremtése kérdésében nagyobb mértékű anyai bevonódást tartanak szükségesnek. Az említett korosztályos különbség szignifikáns, de gyenge erősségű, pozitív együtt járásként is megmutatkozik (Spearman $R = 0,08$).

Kis hatásmagyságú ($\eta^2 = 0,01$), szignifikáns eltérés mutatkozik a lakóhely szerinti csoportok között is ($F_{\text{Welch}}(2) = 4,861$; $p = 0,008$). A post hoc vizsgálatok azt mutatják, hogy a falun/községben

élők a nagyvárosban élőkhez képest szignifikánsan alacsonyabb pontszámot adtak a kérdésre, ami azt tükrözi, hogy ebben a csoportban többen tartották elképzelhetőnek az anyai bevonódást az anyagi biztonság megteremtésébe. Ez vélelmezhetően a nehezebb anyagi helyzetük miatt térhet el a falvakban élők általánosan elfogadott tradicionálisabb szemléletétől. A lakóhely szerinti említett különbség szignifikáns, de gyenge erősségű, negatív együtt járásként is megmutatkozik (Spearman $R = -0,078$), mely gyengesége miatt inkább a függetlenséget támasztja alá. E kérdés tekintetében a válaszadók szubjektív anyagi helyzete szerint nincs szignifikáns eltérés.

A napi szintű gyermekgondozásról való vélekedés a családon belüli szerepek megosztásának további fontos aspektusa.

6. ábra: Melyik szülőnek kellene a gyermekről gondoskodnia napi szinten? (%), N= 1011

A 6. ábra azt mutatja, hogy a kérdésre adott válaszok körében magasabb azoknak az aránya (52,5%), akik inkább azzal értenek egyet, hogy az anya feladatának tekintendő a gyermekről való napi szintű gondoskodás, és elhanyagolható mértékben (3%) jelent meg az apai gondoskodással való egyetértés. Mindebből a hagyományos családmodell támogatottságára következtethetünk. Különösen igaz lehet ez a kisgyermek születése utáni időszakban, a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök változása ugyanis gyakrabban fordul elő életúti átmenetek idején, például a szülővé váláskor is (Perales et al., 2018). A gyermek születését követő időszakban az anyák átlagosan tradicionálisabb nemiszerep-attitűdről adnak számot (például Katz-Wise et al., 2010).

Jelentős továbbá azoknak a válaszoknak az aránya (44,5%), amelyek az anyát és az apát egyformán jelölik meg elsődleges gondozóként. Ez az egalitárius családmodell elképzelésébe illeszthetően a kétkezes-kétgondozós feladatmegosztásról való gondolkodást támogatottságát mutatja. Az iskolai végzettség szerint szignifikáns különbség ($\eta^2 = 0,012$) mutatkozik a napi szintű gyermekgondozással kapcsolatos kérdésben. Az alapfokú végzettségűek inkább az anya feladatának tekintik a napi szintű gyermekgondozást, ami a tradicionálisabb nemi szerepek szerinti megosztás támogatottságát tükrözi ezen populációban. A végzettség szerinti különbség gyenge erősségű, pozitív együtt járásként is megmutatkozik ($R = 0,1$). E kérdés tekintetében a válaszadók szubjektív anyagi helyzet szerinti, kis hatásnagyságú ($\eta^2 = 0,01$), szignifikáns eltérése is megfigyelhető (FWelch (4) = 2,539; $p = 0,042$). A hónapról hónapra anyagi gondokkal élők a többi csoporthoz képest szignifikánsan alacsonyabb

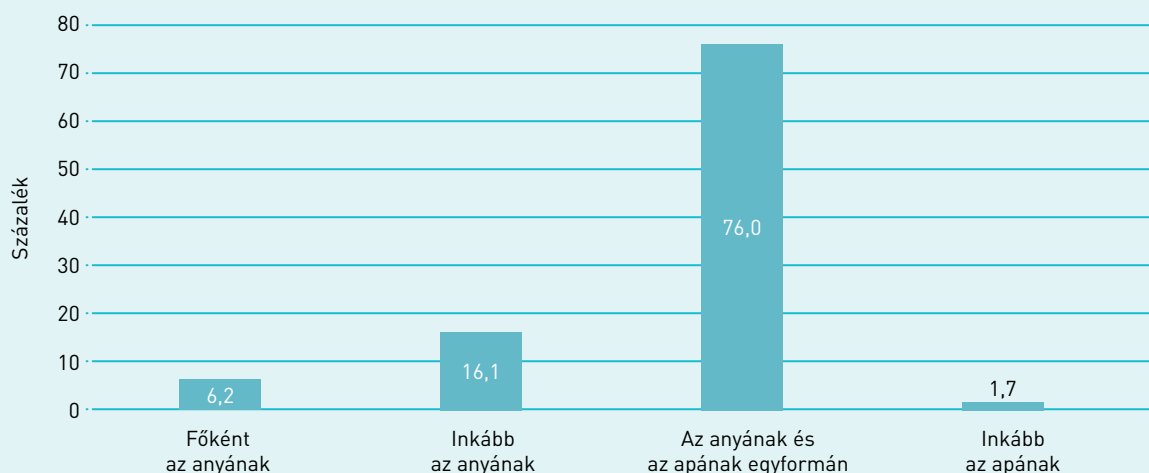
pontszámot adtak a kérdésre, vagyis e csoport a gyermekről való napi szintű gondoskodás kérdésében nagyobb mértékű anyai bevonódást tart támogathatónak. A szubjektív anyagi helyzet szerinti említett különbség szignifikáns, de gyenge erősségű, negatív együtt járásként is megmutatkozik (Spearman $R = -0,108$), ami azt jelenti, hogy minél jelentősebb az anyagi nehézség, annál inkább támogatott az elsődleges anyai szerep a napi szintű gondoskodás területén. A legnehezebb anyagi helyzetben levők csoportjának kis elemszáma okozza azt, hogy a legalacsonyabb érték nem az ő csoportjukhoz kapcsolható.

A *gyermekkel közösen végzett játékról és szabadidős tevékenységről* való vélekedés a családon belüli szerepek megosztásának fontos aspektusa.

A 7. ábra azt mutatja, hogy a kérdésre adott válaszok körében kiugróan magas azoknak az aránya (76%), akik azzal értenek egyet, hogy az anyának és az apának egyformán kellene a gyermekkel játszania, illetve a gyermek szabadidős tevékenységeiben részt vennie. Ez az egalitárius családmodell elképzelésébe illeszthetően a nemi szerepek családon belüli egyenlő megosztásának támogatottságát mutatja. Magasabb azoknak a válaszadóknak az aránya, akik inkább az anyáénak (22,3%), mint az apáénak (1,7%) mondják ezt a tevékenységet.

A gyermekkel közös szabadidős tevékenységben a szülők egyforma részvételének támogatása igazolja azokat a korábbi kutatási eredményeket, amelyek szerint az apák a kettős szerepeltvárásnak (az anyagi biztonság megteremtése mellett a gyermekekkel kapcsolatos teendőikben való részvétel) igyekeznek megfelelni (Spéder, 2011; Szodorai, 2022).

7. ábra: Melyik szülőnek kellene játszania a gyermekkel, és részt venni annak szabadidős tevékenységeiben? (%), N= 1011

A gyermekkel közös játék, illetve szabadidős tevékenységek tekintetében az anya és az apa egyforma részvételével kapcsolatos egyetértés összeegyeztethető a kutatási eredménnyel, amely arra utal, hogy a férfiak inkább a gyermeknevelés szórakoztatóbb felét vállalják magukra (Petényi, 2013). Az érzelmi közelség kialakítására törekvő apák (Dermott, 2003) elsősorban a gyermekek kötetlenebb tevékenységeiben (játék, esti olvasás) vesznek részt (Sztáray Kézdy és Drjenovszky, 2021a; Drjenovszky és Sztáray Kézdy, 2023a). Ennek okaként az jelölhető meg, hogy a megkérdezett apák jellemzően a gyermekek önállóbbá válásától kezdve élvezik a gyermeknevelést (Petényi, 2013). A változó apakép Instagram-posztok segítségével végzett vizsgálatának eredményei is azt tükrözik, hogy az apai bevonódás elsősorban a szabadidős tevékenységekben mutatkozik meg, a posztok jellemzően a könnyed szabadidős tevékenységekben való apai részvételt jelenítik meg (Sztáray Kézdy és Kovácsné Hegedűs, 2023).

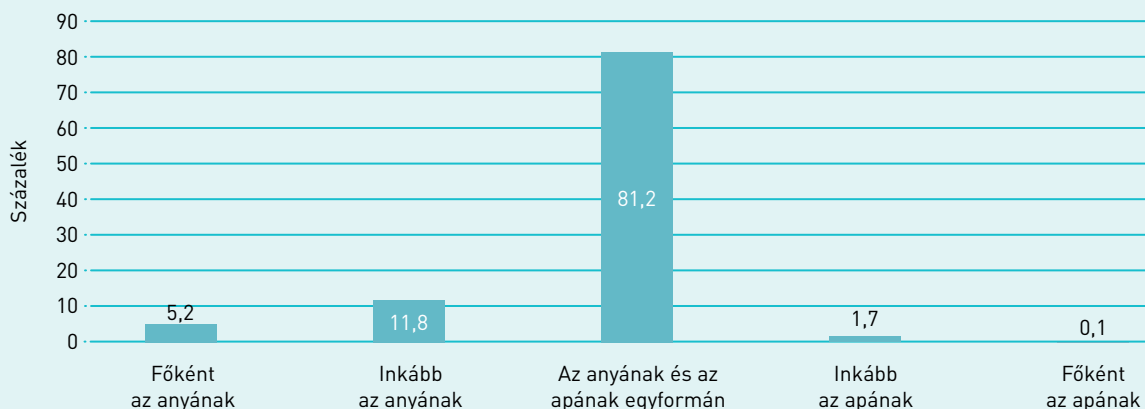
E kérdés vonatkozásában csupán a válaszadók szubjektív anyagi helyzete szerinti, kis hatásmagyságú ($\eta^2 = 0,012$), szignifikáns eltérés található ($F_{Welch}(4) = 3,08$; $p = 0,032$). A nélkülözések között élők a többi csoporthoz képest szignifikánsan alacsonyabb pontszámot adtak a kérdésre, vagyis a csoport a gyermekkel közös szabadidős tevékenység kérdésében kevésbé tartja fontosnak az apai bevonódást. A szubjektív anyagi helyzet szerinti különbség szignifikáns, de gyenge erősségű, negatív korrelációban is megmutatkozik (Spearman $R =$

$-0,108$); minél nehezebb anyagi helyzetben vannak a megkérdezettek, annál kisebb mértékű apai bevonódást tartanak támogathatónak.

A gyermek problémáinak meghallgatásáról és a tanácsadásról való gondolkodás a szülők kisgyermekkel kapcsolatos életútjának és a gyermek támogatására irányuló, a gyermek érzelmi biztonságát célzó szülői szerep fontos mozzanata.

A kérdésre adott válaszok (8. ábra) körében – a szabadidős tevékenységgel kapcsolatos vélekedéshez hasonlóan – kiugróan magas azoknak az aránya (81,2%), akik azzal értенek egyet, hogy az anyának és az apának egyformán kellene meghallgatnia és tanácsokkal ellátnia a gyermeket. Ez az egalitárius családmodell elképzelésébe illeszthetően a nemi szerepek családon belüli egyenlő megosztásának támogatottságát mutatja, és az apák fokozott érzelmi közelséget célzó törekvésére is következtethetünk belőle. Magasabb azoknak a válaszadóknak az aránya, akik inkább az anyáénak (17%), mint az apáénak (1,8%) tartják ezt a tevékenységet. Az azzal való egyetértés, hogy az anyának és az apának egyformán szükséges ezt a feladatot ellátnia – összhangban a szabadidős tevékenység támogatottságával –, szintén magyarázható azzal a korábbi kutatási eredménnyel, hogy az apák jellemzően a gyermekek önállóbbá válásától kezdve élvezik a gyermeknevelést, a gyermekkel való beszélgetés, játék népszerűbb tevékenységnek minősül a férfiak körében (Petényi, 2013).

8. ábra: Melyik szülőnek kellene időt szakítania arra, hogy meghallgassa a gyermeket és tanácsot adjon neki, amikor problémái vannak? (%), N= 1011

A gyermek viselkedésre tanításával kapcsolatos kérdésre adott válaszok körében – a szabadidős tevékenységgel, valamint a gyermek meghallgatásával kapcsolatos vélekedéshez hasonlóan – kiugróan magas azoknak az aránya (81,2%), akik azzal értenek egyet, hogy az anyának és az apának egyformán kellene megtanítania viselkedni a gyermeket. Szintén a szülők egyforma részvételét tartja szükségesnek a megkérdezettek 85,7 százaléka a gyermek számára nyújtott példakép kérdésében. Mindez az egalitárius családmodell elképzelésébe illeszthetően a nemi szerepek családon belüli egyenlő megosztásának támogatottságát mutatja, továbbá azt, hogy a nők és a férfiak egyaránt igénylik az apa érzelmi bevonódását.

A vizsgált kérdések a gyermek erkölcsi nevelésével, az értékátadással, a példamutatással, valamint a normakövetéssel kapcsolatos értékekről való gondolkodásra irányulnak. A válaszok átlagai között életkor szerinti különbség mutatkozik ennél a két kérdésnél: „Egy öt éves gyermeket nevelő családban melyik szülőnek kellene megtanítania a gyermeket viselkedni?” „Egy öt éves gyermeket nevelő családban melyik szülőnek kellene példaképnek lennie a gyermek számára?” A válaszok alapján az idős és a középkorú megkérdezettek között található szignifikáns különbség ($\text{Eta}^2 = 0,013$) abban a kérdésben, hogy kinek a feladata megtanítani a gyermeket

viselkedni. Az idős korosztály átlagban magasabb értéket adott (2,89) a kérdésre, vagyis ők úgy vélik, hogy inkább az apa feladatának tekintendő a gyermek viselkedésre tanítása. Elhanyagolható, de szignifikáns életkor szerinti különbség ($\text{Eta}^2 = 0,002$) mutatkozik abban a kérdésben, hogy melyik szülőnek kellene példaképnek lennie a gyermek számára. A középkorúak szignifikánsan alacsonyabb értékű választ (2,88) adtak a kérdésre, vagyis ők úgy vélik, hogy inkább az anyának kellene a gyermek számára példaképnek lennie; az idősebb korosztály ezzel szemben inkább az apához kapcsolja a példakép szerepet. Az életkor szerinti különbség gyenge erősségű, pozitív együtt járásként is megmutatkozik ($R = 0,1$). A nők és a férfiak gondolkodása között a példamutatás kérdése tekintetében az a különbség látható, hogy a férfiak inkább a férfiakat, a nők inkább a nőket tartják követendő példának (ez a hatás azonban kis erősségű [Cohen $D = 0,23$]).

A válaszadók szubjektív anyagi helyzete szerinti, kis hatásnagyságú ($\text{Eta}^2 = 0,012$), szignifikáns eltérés is mutatkozik (F Welch [4] = 3,127; $p = 0,01$) a példamutatás területén. A nélkülözések között élők a többi csoporthoz képest szignifikánsan alacsonyabb pontszámot adtak erre a kérdésre, vagyis e csoport fokozottabb anyai bevonódást tart támogathatónak a példamutatással kapcsolatban.

Összegzés

A magyarországi népességre vonatkoztatva reprezentatív, több mint 1000 fős minta adatainak elemzése alapján a nők és a férfiak családon belüli szerepeivel kapcsolatos véleményekben továbbra is jelen van a tradicionális szemlélet. A szülői szerepekkel kapcsolatos értékutatás még mindig az anyák kiemelkedő feladatának tekinti a gyermeknevelést és a családról való mindennapi gondoskodást, míg az apákkal szembeni elvárás elsődlegesen a család anyagi biztonságának megteremtése. Jelentős ugyanakkor a tradicionális értékek mellett megmutatózó egalitárius attitűd, ami egyfajta társadalmi polarizáltságra utal. Mindemellett az apákkal szembeni kettős szerepelvárás (gondoskodás és kenyérkeresés) is megmutatkozik. A gyermekkel közösen végzett tevékenységek (játék, szabadidős tevékenység) és a gyermek támogatása, érzelmi nevelése (meghallgatása) tekintetében mindkét szülő részvételét fontosnak tartja a megkérdezett populáció. A kisgyermekes édesapák családon belüli szerepei a gyermek életébe aktívan bevonódó, gondoskodó mintázatot tükröznek, azonban az apának a család anyagi biztonságát megteremtő tradicionális szerepe továbbra is fontos és elvárt a társadalom részéről.

A családért viselt felelősségről, a gondoskodásra való alkalmasságról, a családon belüli feladatok és a szülői szerepek megoszlásáról a megkérdezett

nők és a férfiak nagyon hasonlóan gondolkodnak, az iskolai végzettség, a szubjektív anyagi helyzet, az életkor és a lakóhely típusa szerint azonban mutatkoznak eltérések. Az alapfokú végzettségűek csoportja inkább tradicionális értékeket vall, egyetért azzal, hogy a férj feladata a pénzkeresés, a feleségé pedig a háztartás és a család ellátása, továbbá az anya feladatának tekintik a napi szintű gyermekgondozást, ami a hagyományos nemi szerepek szerinti megosztás támogatottságát tükrözi. Ugyanígy a nehezebb anyagi helyzetben élők a családért viselt felelősség, a gyermekről való napi szintű gondoskodás, továbbá a gyermekkel közös szabadidős tevékenység kérdésében tradicionálisabban gondolkodnak: az első esetben a férfi hangsúlyosabb felelősségvállalását, az utóbbi kettőben pedig az anya elsődleges szerepét tartják támogathatóknak. Az idős korosztály pedig úgy véli, hogy inkább az apa feladatának tekintendő a gyermek viselkedésre tanítása, illetve a példakép szerepének megtestesítése. A férfiak inkább a férfiakat, a nők inkább a nőket tartják követendő példának.

A nagyvárosban élők fokozottabb anyai felelősségvállalást támogatnak a családért való felelősség kérdésében, amely az egalitárius családmodellt favorizáló attitűdre utal. Az anyagi biztonság megteremtése kérdésében szintén a kétkeresős-kétgondozós családideált támogatják a fiatalok.

Hivatkozások

Benedek Sz. A. & Dorner L. (2015). Az apa szerepe a kisgyermek életében. *Gyermeknevelés*, 3(2), 1–14. <https://doi.org/10.31074/gyntf.2015.2.1.14>

Danis I. (2020). Társadalmi és pszichológiai folyamatok a gyermekvállalás háttérében és a szülővé válás során. In Danis I., Németh T., Prónay B., Góczán-Szabó I. & Hédervári-Heller É. (szerk.), *A kora gyermekkori lelki egészség támogatásának elmélete és gyakorlata I. Fejlődésemelvények és empirikus eredmények* (pp. 164–201). Semmelweis Egyetem EKK Mentálhigiéné Intézet.

Dermott, E. (2003). The 'intimate father': Defining paternal involvement. *Sociological Research Online*, 8(4), 28–38. <https://doi.org/10.5153/sro.859>

Drjenovszky Zs. & Sztáray Kézdy É. (2021). Kisgyermekes szülők a munkaerőpiacon: Otthonlévő apák – Dolgozó anyák (I. rész), Otthonlévő apák tapasztalatai. *Új Munkaügyi Szemle*, 2(4), 31–42.

Drjenovszky Zs. & Sztáray Kézdy É. (2023a). The Distribution of Unpaid Domestic Work in Hungarian Stay-at-Home Father-Working-Mother Families. *Social Sciences*, 12(3), 116. <https://doi.org/10.3390/socsci12030116>

Drjenovszky Zs. & Sztárayné Kézdy É. (2023b). A munka és a magánélet közti egyensúly alakulása a kisgyermekkel otthon lévő apák családjában. *Szociológiai Szemle*, 33(2), 29–55. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.2.2>

Engler Á. & Pári A. (2021). Párkapcsolat és családalapítás. In Székely L. (szerk.), *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején: Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről* (87–112). Enigma 2001.

- Engler Á. & Pári A. (2022). A család jövője – az elsődleges szocializációs közeg társadalmi szerepváltozása. *Századvég*, 2(3), 11–34.
- Engler Á. & Pusztai G. (2022). A magyarországi fiatalok kilencedik legégetőbb problémája: a családi élet kihívásai és válasza. In Pillók P. & Székely L. (szerk.). *Kívánj tizedet! A magyarországi fiatalok nemzedéki önreflexiója és jövőképe* (pp. 175–193). Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség.
- Gyorgyovich M. & Pári A. (2023). A család(fogalom) pluralizálódása a magyar társadalomban. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.), *Család – Érték – Tér: Tanulmányok a családi értékekről Budapest* (pp. 13–36). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Katz-Wise, S. L., Priess, H. A., & Hyde, J. S. (2010). Gender-role attitudes and behavior across the transition to parenthood. *Developmental Psychology*, 46(1), 18–28. <https://doi.org/10.1037/a0017820>
- Latshaw, B. A. & Hale, S. I. (2016). 'The domestic handoff': Stay-at-home fathers' time-use in female breadwinner families. *Journal of Family Studies*, 22(2), 97–120. <https://doi.org/10.1080/13229400.2015.1034157>
- Makay Zs. & Spéder Zs. (2018). Apaság: A férfiak gyermekvállalása és családi szerepei. In Monostori J., Óri P. & Spéder Zs. (szerk.), *Demográfiai portré 2018: Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (65–82). KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Nagy T., Horváth-Varga A. & Hannos G. (2023). Fókuszban az apák. A kiskorú gyermeket nevelő férfiak szerepe a háztartásban. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.), *Család – Érték – Tér: Tanulmányok a családi értékekről* (pp. 37–55.). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- OECD (2016). *Walking the tightrope: Background brief on parents' work-life balance across the stages of childhood*. OECD. <https://www.oecd.org/social/family/Background-brief-parents-work-life-balance-stages-childhood.pdf>
- Pátkainé Bende A. (2022). Értékek, attitűdök és vélemények a családról a European Values Study 2017-es eredményeinek tükrében. *Kapocs* 5(3–4), 13–22.
- Perales, F., Jarallah, Y., & Baxter, J. (2018). Men's and Women's Gender-Role Attitudes across the Transition to Parenthood: Accounting for Child's Gender. *Social Forces*, 97(1), 251–276. <https://doi.org/10.1093/sf/soyo15>
- Petényi S. (2013). Apák GYES-en – racionális döntés? In Bezsenyi T., Demeter E., Horzsa G., Meixner B., Petényi S. & Szekeres B. (szerk.), *Kötetlen* (pp. 99–112). ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium.
- Spéder Zs. (2011). Ellentmondó elvárások között. Családi férfiszerepek, apaképek a mai Magyarországon. In Nagy I. & Pongrácz T. (szerk.), *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről* (pp. 207–228). TÁRKI – Nemzeti Erőforrás Minisztérium.
- Spéder Zs. (2023). A Quarter Century of Change in Family and Gender-Role Attitudes in Hungary. *Comparative Population Studies*, 48, 741–770. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2023-29>
- Surányi É., Danis I., & Herczog M. (szerk.) (2010). *Családpolitika más-más szemmel*. Gazdasági és Szociális Tanács.
- Szabó L. (2015). Terjed a gyermektelenség Magyarországon. A fővárosi nők egyötöde gyermek nélkül éli le életét. *Korfa – Népesedési Hírlevél*, 15(1), 1–4.
- Szalma I. & Takács J. (2022). *Családszociológiai mozaik*. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Szodorai D. (2022). Apaszerep és munkamegosztás. *Századvég*, 2(3), 35–55.
- Sztáray Kézdy É. & Drjenovszky Zs. (2021a). Gondoskodásvizonyok a gyermekükkel otthon lévő apák családjában Magyarországon. *Socio.hu – Társadalomtudományi Szemle*, 11(4), 138–161. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.4.138>
- Sztáray Kézdy É. & Drjenovszky Zs. (2021b). Hungarian Stay-at-Home Fathers: A New Alternative for Family Wellbeing, *Social Sciences*, 10(6), 197. <https://doi.org/10.3390/socsci10060197>
- Sztáray Kézdy É. & Kovácsné Hegedűs D. (2023). A változó apakép vizsgálata az Instagram-posztok tükrében. *Médiakutató*, 24(4), 65–84. <https://doi.org/10.55395/MK.2023.4.4>
- Takács J. (2017). Aktívan törődő apák Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 27(3), 104–126.
- Török E. (2014). *Munka és társadalom: A munka jelentésváltozásai a bér munkán innen és túl*. L'Harmattan.
- Vargha A. (2007). *Matematikai statisztika pszichológiai, nyelvészeti és biológiai alkalmazásokkal*. Pólya.

A nők munkavállalásának megítélése a gyermekvállalás aspektusából

Bevezetés

Tanulmányunkban a női munkavállalás megítélésének jellemzőit vizsgáljuk a gyermekvállalási hajlandóság összefüggésében. Elméleti fejezeteinkben kifejtjük a családmódok, a családi munkamegosztás igazságosságával, jó működésével kapcsolatos koncepciókat. Ezt követően röviden kitérünk a család és a munka világának változásaira, és arra, hogy ezek milyen hatással voltak a családokra, az

anyákra és az apákra. Végül a női foglalkoztatás és a termékenység közötti kapcsolat időbeli különbségeire hívjuk fel a figyelmet. Elemzésünkhöz az International Social Survey Programme (ISSP) 1994-es, 2002-es, 2012-es és 2022-es adatfelvételének az adatait elemeztük, feltárva az időben bekövetkező változásokat is a női munkavállalás megítélése és a gyermekvállalás kapcsolatában.

Család és munka, munka és család

A család és a munka viszonyában a legnagyobb változást az iparosodás és következményei hozták. Ebből kifolyólag megkülönböztethetünk egy iparosodás előtti és egy iparosodás utáni korszakot a munka és a család történetében. Előbbiben a családi gazdaságok és az önellátás, a családok közötti kapcsolatokat tekintve pedig a reciprocitás volt jellemző. Az iparosodással a családi gazdaságokat felváltotta az ipari termelés, az önellátást pedig a bérmunka, míg a reciprocitás helyébe a pénz lépett. Ezáltal elkülönült egymástól a termelés és a háztartás, melyeket korábban egy egységként kezeltek (Koncz, 1985; Belinszky, 1997; Fényes, 2010; Bencze, 2021).

Míndezek a változások nagy hatással voltak a családi viszonyokra is: míg a családi gazdaságok és az önellátás korában a három- vagy négygenerációs együttélés, a magasabb gyermekszám és a természet rendjéhez igazodó munkafolyamatok voltak jellemzőek, addig az ipari bérmunkához kapcsolódó, nagyobb mozgékonyt kívánó életmód nukleáris családokat és alacsonyabb gyermekszámot eredményezett, miközben a munkavégzés a természet helyett a termelés merev kötöttségeihez igazodott (Hell, 2002; Somlai és Tóth, 2002; Somlai, 2013; Bencze, 2021). Kialakult a férfi kenyérkereső eszményképe, és sok esetben az eltartó-eltartott dichotómia (Schadt, 2005), mely az egykeresős családmódokban jelentheti a legnagyobb problémát,

míg a kétkeresős modellben a nőkre inkább jellemző kettős leterheltség a munka és az otthon világában. Mindkét esetben jellemzően a nők kerültek hátrányosabb pozícióba az otthoni munkavégzés felelősségének nagyobb súlya miatt (Zimmermann, 1997; Kroska, 2004; Joó, 2005; Schadt, 2005; Sipos, 2005; Blaskó, 2006; Greenstein, 2009; Pongrácz és Murinkó, 2009; Murinkó, 2014; Pongrácz, 2005; Bencze, 2021).

Hazánkban – számos más országhoz hasonlóan – a 20. század második felében nőtt a nők iskolázottsága és munkaerőpiaci részvétele. A nők és a férfiak családdal és munkával kapcsolatos helyzetét tovább bonyolította a szocializmus időszaka, amikor is mesterségesen megteremtették a szocialista dolgozó nő ideálját, akinek az első számú feladata az ipari értékteremtés, és csak másodrangúak az anyaként végzett feladatai. Az iparban dolgozó nő erőltetett modelljének természetes ellensúlyozására került sor a rendszerváltás után, amikor a tradicionális női szerepek a reneszánszukat élték, és újra jellemzőbbé vált az egykeresős családmód, miközben a szocializmus felemás egyenjogúsága is napjainkig érezteti hatásait (Joó, 2005; Bencze, 2021).

A nők helyzetének megítélésében ma is egyfajta kettősség mutatkozik, és felállítható egy „hagyományos” és „modern” ellentétpár az anyai szerepekkel, a család működésével kapcsolatban.

A hagyományos felfogás szerint ideálisabb, ha az anyák elsősorban a gyermekneveléssel és a háztartás vezetésével foglalkoznak, míg a férfiak az elsődleges munkaerőpiacon a pénzkereséssel. A modern felfogás szerint a munkaerőpiaci és az otthoni feladatok egyenlőbb elosztása ideálisabb, ahogy

a családon belüli szerepek nyitottsága is, mely felfogásnak része egy modernebb apakép is (Hobson, 2002; Sipos, 2005; Joó, 2005; Blaskó, 2006; Szabó-Tóth, 2010, Spéder, 2011; Engler, 2017; Makay és Spéder, 2018; Fényes és Fehérvári, 2018; Bencze, 2021; Gyorgyovich és Pári, 2023).

Női munkavállalás és gyermekvállalás

A kutatók és a kutatási eredmények hazai és nemzetközi szinten is két táborra oszlanak a női munkavállalás és a termékenység összefüggésével kapcsolatban (Zhou és Kan, 2019; Oshio, 2019; Szalai, 2015, 2023): az egyik álláspont szerint a nők munkavállalása hátrányosan érinti a gyermekvállalási hajlandóságot, míg a másik szerint pozitív hatással van rá. Az eredmények értelmezését nehezíti, hogy a hatások módosulhatnak a munkaerőpiac, a gazdaság és a társadalom helyzetének változásaival.

Muzhi Zhou és Man-Yee Kan (2019) a tradicionális és a modern nemi szerepek és a termékenység közötti, időben változó összefüggéseket vizsgálták Nagy-Britanniában. Eredményeik szerint 1991-től a hagyományos családi munkamegosztás és a gyermekvállalási hajlandóság között pozitív kapcsolat volt, ami viszont folyamatosan gyengült, egészen addig, amíg 2009-től egy új családi egyensúlyi állapotot lehetett megfigyelni a brit családoknál. Az egykeresős családmoddelt a többgyermekesek kevésbé alkalmazzák, illetve az e hagyományos családmoddeltben élők kisebb valószínűséggel vállalnak újabb, többedik gyermeket. A szerzők is felhívják a figyelmet, hogy a nemek közötti munkamegosztás és a termékenység közötti kapcsolatok idővel változhatnak. Összességében megállapították, hogy a családon belül egyenlő nemi szerepekre törekvő párok esetében már nem csökken a gyermekvállalási kedv (Zhou és Kan, 2019).

Takashi Oshio (2019) szintén a női munkavállalás és a gyermekvállalás közötti kapcsolatot vizsgálta

huszonnégy OECD-ország adatait használva. Az ő eredményei is arra mutatnak rá, hogy az elmúlt évtizedekben nagymértékben változott a kapcsolat. 1980 és 2017 között egyre erősebb pozitív kapcsolat volt a nők foglalkoztatottsága és a gyermekvállalás között. A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy ezzel párhuzamosan nőttek a gyermekvállalást segítő állami támogatások, és javult az intézményi kontextus a gyermekvállalás tekintetében.

A női foglalkoztatottság és a gyermekvállalás közötti összefüggésekre hazai kutatások is ráirányítják a figyelmet. Magyarországon – más kelet-közép-európai országokhoz (Csehország, Románia, Szlovénia, Szlovákia) hasonlóan – növekvő női foglalkoztatás mellett növekedett a termékenység, míg más európai uniós országokban (Spanyolország, Olaszország, Hollandia, Franciaország, Dánia, Finnország, Svédország, Írország) a növekvő női foglalkoztatás a termékenység csökkenésével jár együtt (Szalai, 2015, 2023).

Összességében azt láthatjuk, hogy a női munkavállalás és a gyermekvállalás közötti összefüggések időben és országonként eltérőek lehetnek, és a gazdasági-társadalmi környezet változásaival ezek a kapcsolatok is módosulnak, átalakulnak. Mindezt előrebocsátva elemzésünk során a női munkavállalás társadalmi megítélésének összefüggéseit vizsgáljuk a tényleges és az ideálisnak tartott gyermekszám tükrében.

Módszertan

Elemzésünkhöz az International Social Survey Programme (ISSP) 1994-es, 2002-es, 2012-es és 2022-es adatait használtuk fel, hangsúlyozva az időben bekövetkező változásokat. A kérdőív családra, nőkre, munkára és gyermekvállalásra vonatkozó kérdésblokkjával dolgoztunk. A longitudinális megállapításokat nehezíti, hogy nem ugyanazt

a kérdéssort alkalmazták az adatfelvételek során, a legtöbb esetben csak a témák között vannak egyezések, a kérdések operacionalizálásában viszont nem. Ennek ellenére tendenciákat, tendenciaszerű változásokat kívánunk feltárni a témát illetően. Mindegyik adatfelvétel esetében a női munkavállalást megítélő állításokból klaszterelemzéssel egy

hagyományos és egy modern felfogású csoportot hoztunk létre, melyet nemi bontásban elemeztünk: vagyis a hagyományos felfogású férfiak és nők, valamint a modern felfogású férfiak és nők

Elemzés

A női munkavállalás megítélése és a gyermekvállalás 2022-ben

A 2022-es adatfelvétel során hat állítást kínáltak fel a megkérdezetteknek a női munkavállalás megítélésével kapcsolatban (1. ábra).

Az állítások bevonásával klaszterelemzést végeztünk,¹ melynek során a két klasztercsoportos változatban kaptuk a legjobban interpretálható csoportokat, amelyekbe fele-fele arányban kerültek a válaszadók (2. ábra). Az első csoportban minden állítás esetében alacsonyabb értékeket kaptunk, így az ebbe a csoportba került válaszadók a nők munkavállalásával kapcsolatban a modern felfogást vallották, míg a másik csoportba azok kerültek, akik a tradicionálisabb nő- és anyaképet tekintik kívánatosabbnak.

A következőkben keresztábra-elemzéssel megnéztük, van-e különbség a két felfogás között nemeként, de nem találtunk szignifikáns különbséget ($p = 0,114$; $n = 985$). A férfiak 53 százaléka került a női munkavállalás tekintetében a modern felfogású csoportba, míg 47 százalékuk a hagyományos felfogásúakhoz; ezzel szemben a nők 48 százaléka került a modern felfogást vallók közé, míg 52 százalék hagyományos nézeteket vallott a női foglalkoztatással kapcsolatban. A két változó összevonásával létrehoztunk egy közös változót, melyben a következő alpmegoszlásban szerepelnek a kategóriák: modern felfogású férfi 25 százalék (a továbbiakban: modern férfiak), hagyományos felfogású férfi 22 százalék (a továbbiakban: hagyományos férfiak), modern felfogású nő 26 százalék (a továbbiakban: modern nő) és hagyományos felfogású nő 28 százalék (a továbbiakban: hagyományos nő) (1. táblázat). A következőkben ezt a négy csoportot használjuk az elemzésekhez.

csoportjait vizsgáltuk. A négy kategória között kerestünk eltéréseket a tényleges és az ideálisnak tartott gyermekszámok alapján.

1. táblázat: A klasztercsoportok nemi bontásban, 2022 ($n = 986$)

Csoportok	%	N
Hagyományos felfogású férfi	22%	214
Modern felfogású férfi	25%	242
Hagyományos felfogású nő	28%	275
Modern felfogású nő	26%	254
Összesen	100%	985

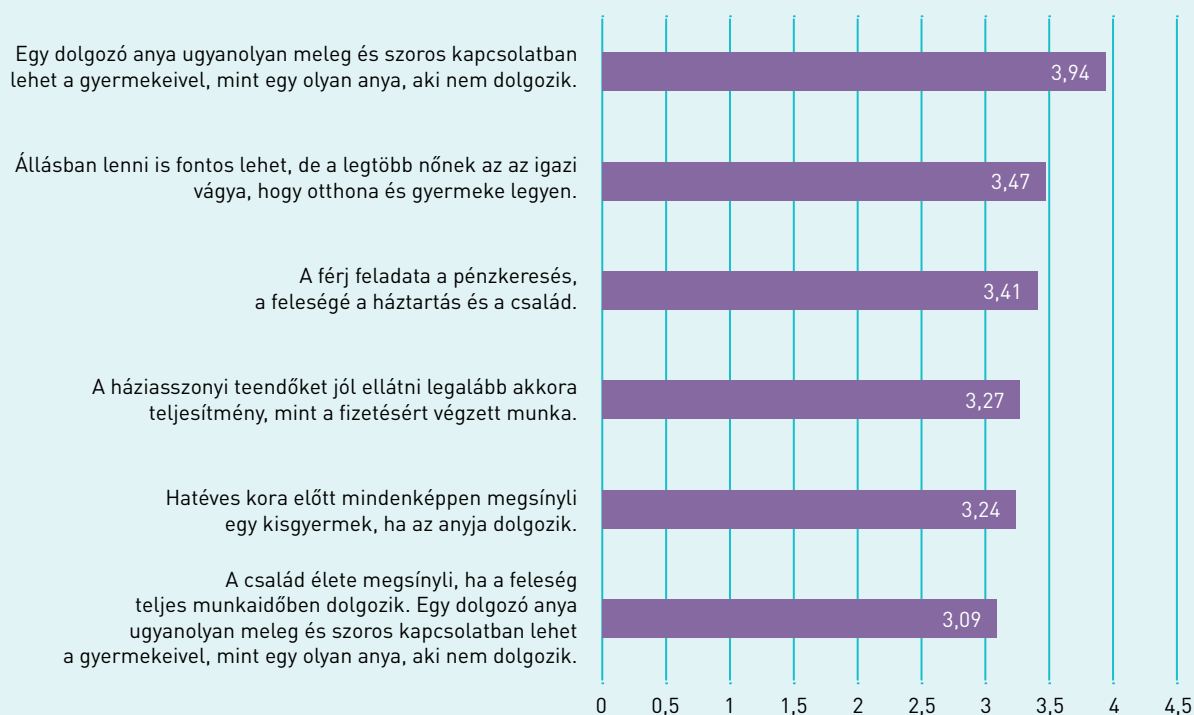
Forrás: ISSP, 2022

Az adatfelvétel során megkérdezték, hogy mi az ideális gyermekszám egy családban, amire a válaszadók ($n = 965$) 2,18-as átlagértékkel válaszoltak, míg a medián és a leggyakoribb válasz a kettő volt (szórás = 0,719). Az átlagok mögé nézve azt láthatjuk, hogy a válaszadók 61 százaléka szerint két gyermek vállalása ideális egy családban, további 24 százalékuk szerint pedig három gyermeké. Ennél többet csak a megkérdezettek három százaléka mondott ideálisnak, míg kevesebbet 12 százalékuk (egy gyermek: 11 százalék; gyermektelenség: 1 százalék). A női munkavállalás megítélésével kapcsolatos klasztercsoportok és az ideálisnak tartott gyermekszám tekintetében azt az összefüggést találtuk ($p = 0,056$), hogy mind a hagyományosabb szerepfelfogást valló férfiak (2,28), mind a hagyományosabb szerepfelfogást valló nők (2,24) átlagosan több gyermeket tartanak ideálisnak egy családban, mint a modern férfiak (2,13) és a modern nők (2,13). Az átlagokon túl azt láthatjuk ($p = 0,017$), hogy a nagycsaládot (három vagy több gyermek) a hagyományos nők preferálják leginkább (31%), őket követik a hagyományos férfiak (29%), majd a modern férfiak (27%) és a modern nők (23%). A többség által ideálisnak tartott kétgyermekes családmodell a modern nők 65 százaléka szerint ideális, míg a hagyományos nőknek csak az 59 százaléka válaszolta

¹ Az első állítás esetében átkódoltuk a változó attribútumait (1 = teljesen egyetért, 5 = egyáltalán nem ért egyet), hogy a többi állításhoz hasonlóan a magasabb adott érték fejezze ki a hagyományosabb álláspontot.

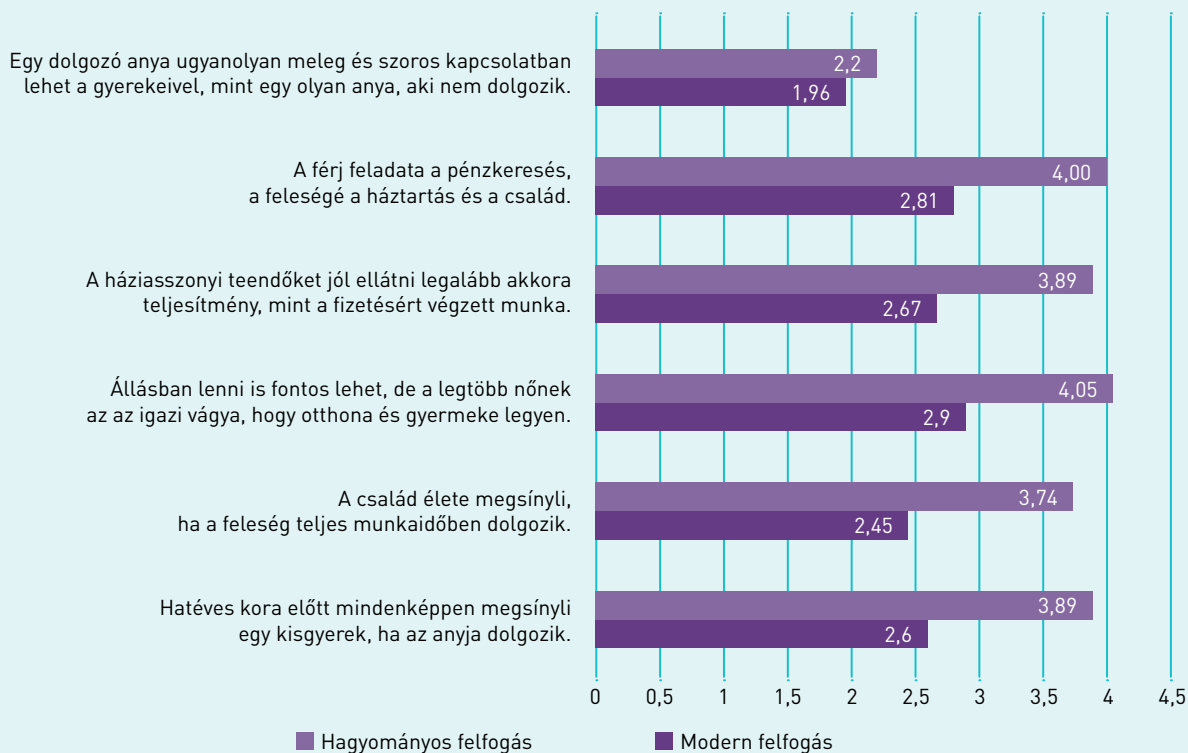
1. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélése
(1 = egyáltalán nem ért egyet, 5 = teljesen egyetért) Forrás: ISSP, 2022

Forrás: ISSP, 2022

2. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélésének klaszterelemzése, 2022 (n = 985)

Forrás: ISSP, 2022

ezt, miközben a hagyományos férfiak 63 százaléka és a modern férfiak 56 százaléka szerint ideális ez a gyermekszám. Az egygyermekes családmodellt a modern férfiak preferálták a legnagyobb

arányban (17%), őket követik a modern nők (10%), a hagyományos nők (9%), végül pedig a hagyományos férfiak (8%) (2. táblázat).

2. táblázat: A klasztercsoportok és az ideálisnak tartott gyermekszám, 2022 (n = 931; p = 0,017)

Ideális gyermekszám		Hagyományos férfi	Modern férfi	Hagyományos nő	Modern nő	Összesen
0 gyermek	N	1	1	4	2	8
	%	0,5%	0,4%	1,5%	0,8%	0,9%
1 gyermek	N	15	38	24	25	102
	%	7,5%	16,7%	9,3%	10,3%	11,0%
2 gyermek	N	126	128	152	159	565
	%	62,7%	56,1%	58,7%	65,4%	60,7%
3 gyermek	N	49	56	70	54	229
	%	24,4%	24,6%	27,0%	22,2%	24,6%
4 gyermek	N	8	4	3	3	18
	%	4,0%	1,8%	1,2%	1,2%	1,9%
5 gyermek	N	2	1	6	0	9
	%	1,0%	0,4%	2,3%	0,0%	1,0%
Összesen	N	201	228	259	243	931
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: ISSP, 2022

Az ideális gyermekszám mellett a kérdőív arra is kitért, hogy a megkérdezettnek van-e gyermeke. A válaszadók (n = 1027) 69 százalékának van, míg 31 százalékának nincs. Keresztábra-elemzésünk eredménye szerint szignifikáns ($p < 0,001$) különbség van a gyermekvállalás és a női munkavállalás megítélésének klasztercsoportjai között. Hasonló eredményeket kaptunk, mint az ideális gyermekszám tekintetében. A hagyományos felfogású csoport tagjainak nagyobb arányban van gyermekük, mint a modern felfogású csoport tagjainak: hagyományos nők: 79 százalék; hagyományos férfiak: 72 százalék; modern nők: 69 százalék; modern férfiak: 59 százalék.

A női munkavállalás megítélése és a gyermekvállalás 2012-ben

Az ISSP 2012-es kutatásában a női munkavállalás megítélésével kapcsolatban hét² állítással vizsgálták a megkérdezettek attitűdjeit (3. ábra).³ Az állítások bevonásával ebben az esetben is klaszterelemzést végeztünk,⁴ melynek során az összehasonlíthatóságot szem előtt tartva a két klasztercsoportos változatot választottuk, a csoportokba egyenlő arányban kerültek a válaszadók (4. ábra). A női munkavállalással kapcsolatban modernebb felfogásúak csoportjában minden állítás esetében alacsonyabb értékeket kaptunk, mint a hagyományosabb felfogású csoportban.

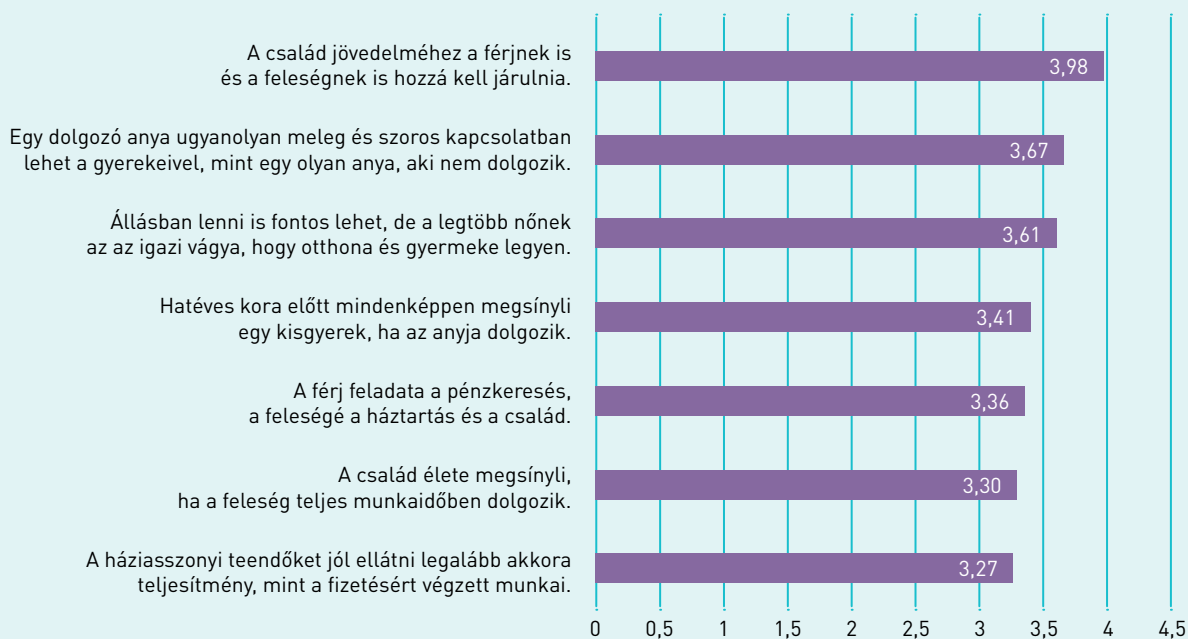
² A kérdésközpont nyolcadik kérdését („Akkor is szívesen dolgoznék, ha nem lenne szükségünk a pénzre”) nem használtuk fel az elemzéshez, mert úgy ítéltük meg, hogy nem tartozik elég szorosan a női munkavállaláshoz.

³ Ezek közül hat állítás megegyezik a 2022-es adatfelvétel állításaival.

⁴ Az első két állítás esetében átkódoltuk a változók attribútumait (1 = teljesen egyetért, 5 = egyáltalán nem ért egyet), hogy a többi állításhoz hasonlóan a magasabb adott érték fejezze ki a hagyományosabb álláspontot.

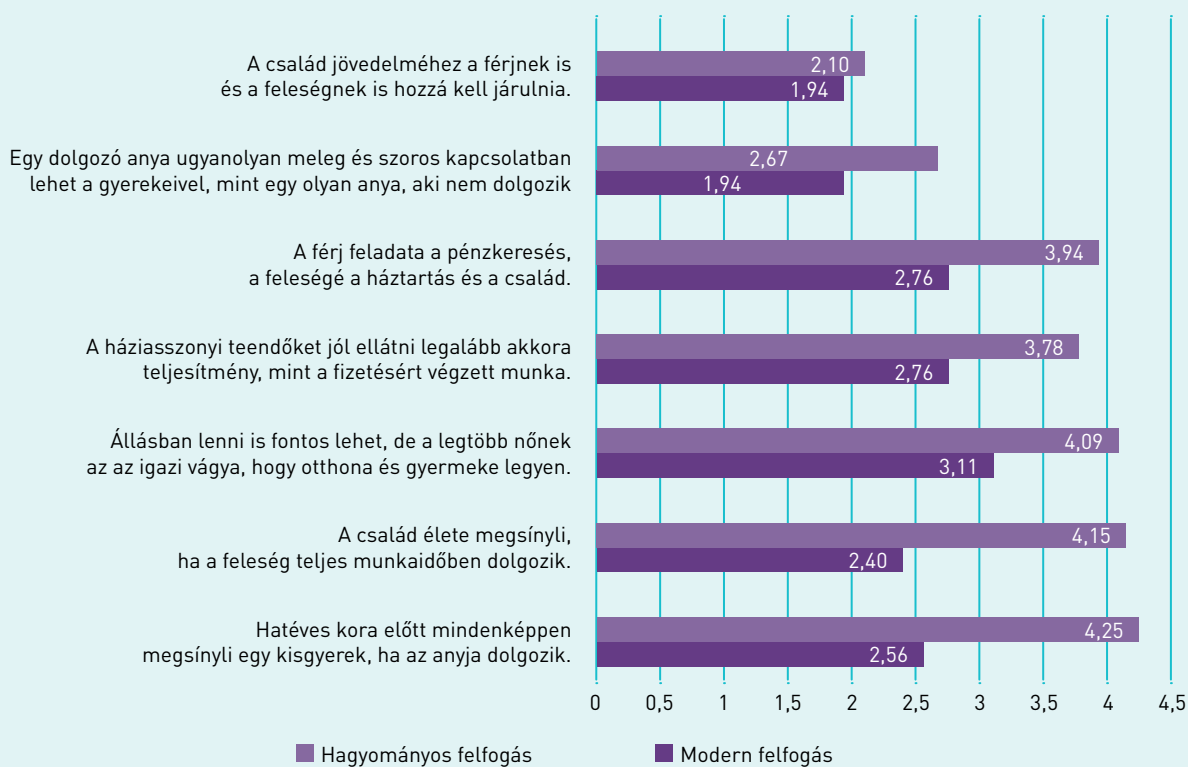
3. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélése
(1 = egyáltalán nem ért egyet, 5 = teljesen egyetért)

Forrás: ISSP, 2012

4. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélésének klaszterelemzése, 2012 (n = 952)

Forrás: ISSP, 2012

A női munkavállalás megítélésében nem találtunk nemi különbségeket ($n = 953$, $p = 0,615$): míg a férfiak egyik fele (50%) hagyományos, a másik fele pedig modern felfogású volt, addig a nők 52 százaléka hagyományos és 48 százaléka modern felfogású. A két változóból ebben az esetben is létrehoztunk egy közös változót, melynek értékei így oszlanak meg: hagyományos férfi: 23 százalék; modern férfi: 23 százalék; hagyományos nő: 28 százalék; modern nő: 26 százalék (3. táblázat).

3. táblázat: A klasztercsoportok nemi bontásban, 2012 ($n = 986$)

Csoportok	%	N
Hagyományos férfi	22,8	217
Modern férfi	22,8	217
Hagyományos nő	28,1	268
Modern nő	26,4	251
Összesen	100,0	952

Forrás: ISSP, 2012

A 2012-es válaszok alapján az ideális gyermekszámot 2,13-ban határozták meg a megkérdezettek ($n = 927$; szórás = 0,704). A válaszadók kétharmada (66%) két gyermek vállalását tartotta ideálisnak egy családban, míg húsz százalékuk három gyermekét. Ennél magasabb gyermekszámot két százalék mondott, míg a válaszadók tíz százaléka egy gyermeket tartott ideálisnak egy családban.

A női munkavállalás megítélése és az ideálisnak mondott gyermekszám között szignifikáns összefüggést találtunk ($p = 0,049$). Mind a hagyományos férfiak (2,2), mind a hagyományos nők (2,16) magasabb gyermekszámot tartottak ideálisnak, mint a modern férfiak (2,02) és a modern nők (2,12). A keresztábra-elemzés során ugyan nem találtunk szignifikáns eltérést ($p = 0,105$), de a nagycsaládot (három vagy több gyermek) ebben az esetben is a hagyományosabb felfogásúak nevezték ideálisnak nagyobb arányban (hagyományos férfi: 25 százalék; hagyományos nő: 26 százalék), míg a modernebb felfogásúak alacsonyabb arányban (modern férfi: 19 százalék; modern nő: 21 százalék) (4. táblázat).

4. táblázat: A klasztercsoportok és az ideálisnak tartott gyermekszám 2012 ($n = 883$) ($p = 0,105$)

Ideális gyermekszám 2012	Hagyományos férfi	Modern férfi	Hagyományos nő	Modern nő	Összesen	
0 gyermek	N	3	4	6	0	13
	%	1,5%	2,0%	2,4%	0,0%	1,5%
1 gyermek	N	14	27	20	26	87
	%	7,2%	13,2%	8,1%	11,0%	9,9%
2 gyermek	N	129	134	158	162	583
	%	66,5%	65,7%	63,7%	68,4%	66,0%
3 gyermek	N	41	38	56	46	181
	%	21,1%	18,6%	22,6%	19,4%	20,5%
4 vagy több gyermek	N	7	1	8	3	19
	%	3,6%	,5%	3,2%	1,3%	2,2%
Összesen	N	194	204	248	237	883
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: ISSP 2012

2012-ben a válaszadók ($n = 1008$) 73 százalékának volt gyermeke. Szignifikáns ($p < 0,001$) különbséget találtunk a női munkavállalás megítélésének klasztercsoportjai és a gyermekvállalás között. Míg a hagyományos felfogású nők több mint négyötödének

(82%), addig a modern nők háromnegyedének (75%) volt gyermeke. A hagyományos férfiak 75 százalékának volt gyermeke, a modern férfiak esetében ez az érték csak 64 százalék volt.

A női munkavállalás megítélése és a gyermekvállalás 2002-ben

Az ISSP 2002-es kérdőívében a női munkavállalás megítélésével kapcsolatos blokk tíz állítást tartalmazott (5. ábra).⁵

Az elemzés során az állításokból ezúttal is két klasztercsoportot alakítottunk ki,⁶ melyekben hasonló arányban szerepelnek a válaszadók (6. ábra). A női munkavállalással kapcsolatban modernebb felfogásúak csoportjában nyolc állítás esetében alacsonyabb értéket kaptunk, mint a hagyományosabb felfogású csoportban. Abban a két állításban egyetértés volt a hagyományosabb és a modernebb felfogásúak között is, hogy a férfiaknak a jelenleginél többet kellene vállalniuk a házimunkából és a gyermekek ellátásából.

A nemek között nem találtunk különbségeket ($n = 953$; $p = 0,615$) a női munkavállalás megítélését illetően: a férfiak 57 százaléka és a nők 56 százaléka volt hagyományosabb felfogású, modernebb felfogású pedig a férfiak 43 százaléka és a nők 44 százaléka. A két változóból létrehozott új változónak a megoszlása a következő: hagyományos férfi: 26 százalék; modern férfi: 20 százalék; hagyományos nő: 31 százalék; modern nő: 24 százalék (5. táblázat).

5. táblázat: A klasztercsoportok nemi bontásban, 2002 ($n = 915$)

Csoportok	%	N
Hagyományos férfi	25,9	237
Modern férfi	19,5	178
Hagyományos nő	30,5	279
Modern nő	24,1	221
Összesen	100,0	915

Forrás: ISSP, 2002

2002-ben a megkérdezettek ($n = 964$) szerint az ideális gyermekszám 2,14, míg a medián és a leggyakoribb válasz a kettő volt (szórás = 0,653). A válaszadók kétharmada (67%) a kétgyermekes családot tartotta ideálisnak a gyermekszámot alapul véve, míg 22 százalékuk három gyermeket. Ennél magasabb gyermekszámot két százalék tartott ideálisnak, míg a megkérdezettek kilenc százaléka szerint egy családban egy gyermek az ideális.

A női munkavállalás megítélése és az ideális gyermekszám között nem találtunk szignifikáns kapcsolatot ($p = 0,285$), azonban a hagyományos férfiak (2,19) és a hagyományos nők (2,16) esetében voltak magasabbak ezek az átlagok (modern férfiak 2,1; modern nők 2,09). A kereszttábla-elemzés során sem találtunk szignifikáns eltérést ($p = 0,403$), de a három vagy több gyermeket ebben az esetben is nagyobb arányban tartották ideálisnak a hagyományosabb felfogásúak (hagyományos férfi: 28 százalék; hagyományos nő: 23 százalék), mint a modernebb felfogásúak (modern férfi: 21 százalék; modern nő: 21 százalék).

2002-ben a megkérdezettek ($n = 1022$) 76 százalékanak volt gyermeke. A női munkavállalás megítélésének klasztercsoportjai és a gyermekvállalás között szignifikáns ($p < 0,001$) különbség volt. Míg a hagyományos felfogású nők 89 százalékanak volt gyermeke, addig a modern nők esetében ez az érték csak 77 százalék volt. A hagyományos férfiak 70 százalékanak volt gyermeke, a modern férfiaknál ez csak 61 százalékra volt igaz.

A női munkavállalás megítélése és a gyermekvállalás 1994-ben

Az ISSP 1994-es kérdőívében a női munkavállalás megítélésével kapcsolatos blokk tíz állítást tartalmazott (7. ábra).⁸

⁵ Ezek közül négy állítás megegyezik, további három állítás pedig tartalmában megegyezik a 2012-es adatfelvétel állításaival.

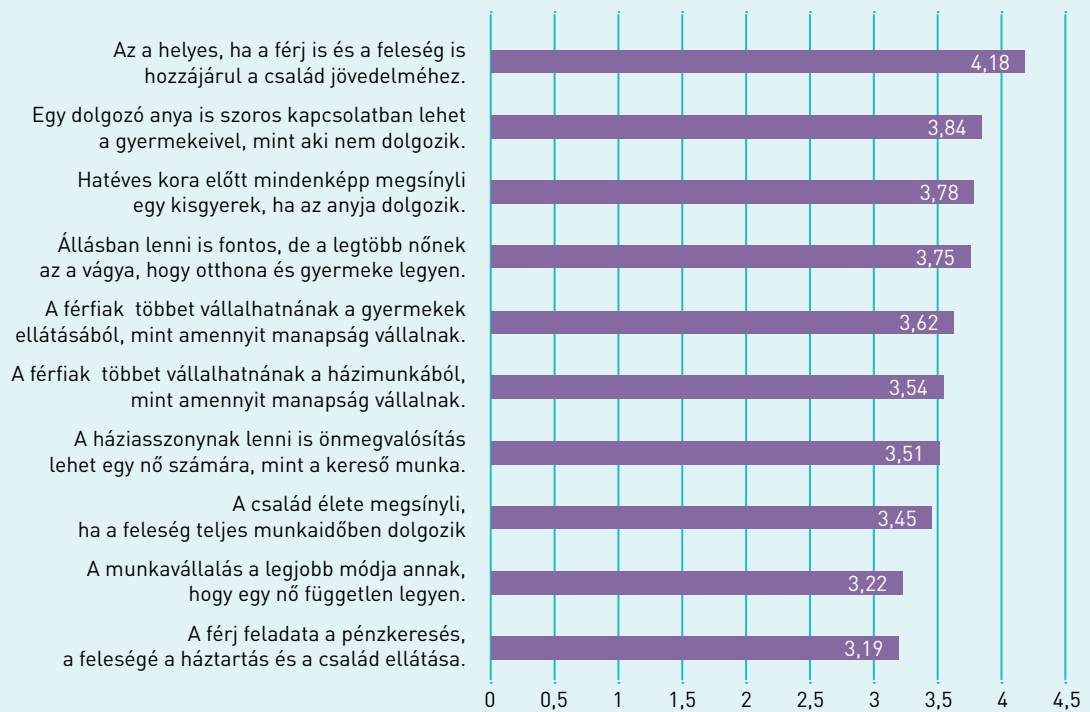
⁶ Az első, a második, az ötödik, a hatodik és a kilencedik állítás esetében átkódoltuk a változók attribútumait (1 = teljesen egyetért, 5 = egyáltalán nem ért egyet), hogy a többi állításhoz hasonlóan a magasabb adott érték fejezze ki a hagyományosabb álláspontot.

⁷ A kérdésblokk hetedik kérdését („Azért kell dolgozniuk a nőknek, mert a család így él meg”) nem használtuk fel az elemzéshez, mert úgy ítéltük meg, hogy tartalmában távol esik a többi állítástól.

⁸ Ezek közül nyolc állítás tartalmában megegyezik a 2002-es adatfelvétel állításaival.

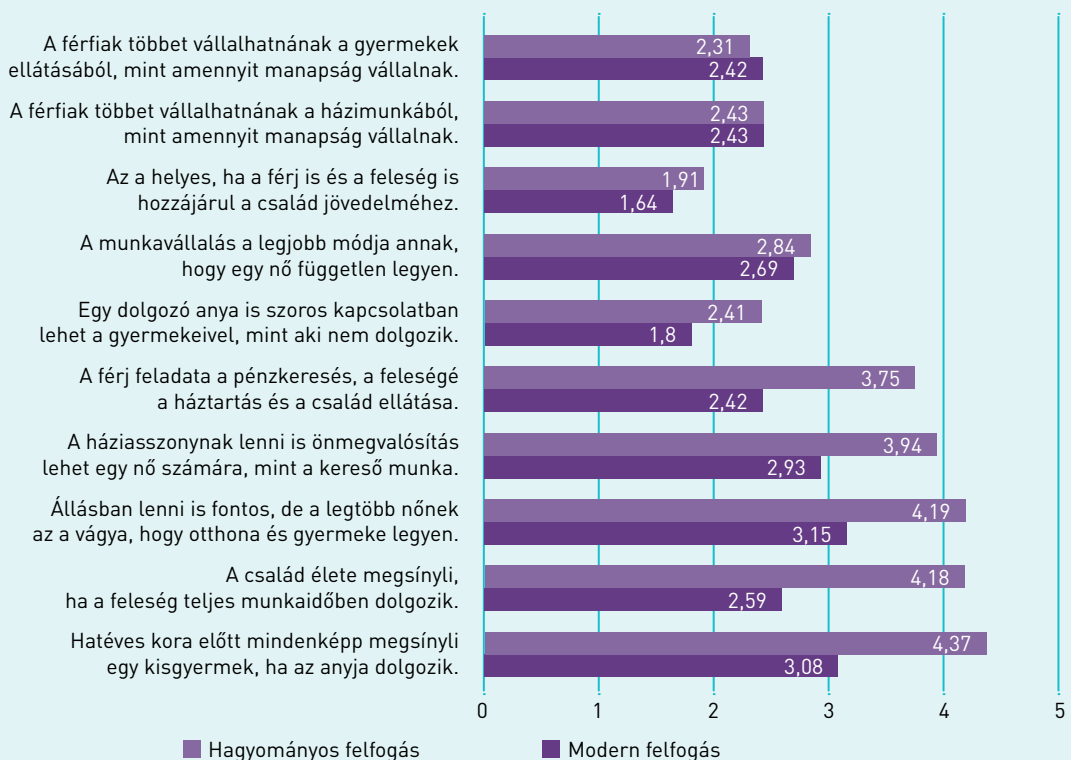
5. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélése, 2002 (1 = egyáltalán nem ért egyet, 5 = teljesen egyetért)

Forrás: ISSP, 2002

6. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélésének klaszterelemzése, 2002 (n = 915)

Forrás: ISSP, 2002

Az elemzés során az állításokból két klasztercsoportot alakítottunk ki,⁹ melyekben hasonló arányban szerepelnek a válaszadók (8. ábra). A modernebb felfogásúak csoportjában nyolc állítás esetében alacsonyabb értékeket kaptunk a női munkavállalással kapcsolatban, mint a hagyományosabb felfogású csoportban. A hagyományosabb felfogásúak válaszoltak inkább úgy, hogy ha a férj sokat dolgozik, akkor az árt a családnak, illetve a modernebb felfogásúakhoz képest jobban egyetértettek abban, hogy a női függetlenedés módja a munkába állás.

A női munkavállalás megítélése nem függött a válaszadó nemétől (n = 1355; p = 0,947): a nőknek és a férfiaknak is a 60 százaléka volt hagyományos felfogású, míg 40-40 százaléuk modern felfogású. A két változóból létrehozott közös változó megoszlása: hagyományos férfi: 28 százaléka; modern férfi: 19 százaléka; hagyományos nő: 32 százaléka; modern nő: 21 százaléka (6. táblázat).

6. táblázat: A klasztercsoportok nemi bontásban, 1994 (n = 1355)

Csoportok	%	N
modern férfi	18,6	252
hagyományos férfi	28,3	383
modern nő	21,2	287
hagyományos nő	31,9	433
Összesen	100,0	1355

Forrás: ISSP, 1994

1994-ben a válaszadók (n = 1458) szerint az ideális gyermekszám 2,34, a medián és a leggyakoribb válasz pedig a kettő volt (szórás = 0,692). A válaszadók 59 százaléka szerint két gyermek vállalása ideális egy családban, míg 33 százaléuk szerint három gyermeké. Háromnál magasabb gyermekszámot három százalék tartott ideálisnak, míg a megkérdezettek öt százaléka szerint volt egy gyermek ideális egy családban.

Az ideális gyermekszám és a női munkavállalás megítélése között nem volt szignifikáns kapcsolat (p = 0,121), azonban a hagyományos férfiak (2,36) és a hagyományos nők (2,35) magasabb ideális

gyermekszámátlagokat adtak meg (modern férfiak: 2,25; modern nők: 2,28). A keresztábra-elemzés során sem találtunk szignifikáns különbséget (p = 0,448), de a három vagy több gyermeket ebben az esetben is nagyobb arányban tartották ideálisnak a hagyományosabb felfogásúak (hagyományos férfi: 39 százaléka; hagyományos nő: 38 százaléka), mint a modernebb felfogásúak (modern férfi: 28 százaléka; modern nő: 32 százaléka).

1994-ben a válaszadók (n = 1496) 79 százalékanak volt gyermeke. A gyermekvállalás és a női munkavállalás megítélésének klasztercsoportjai között szignifikáns (p < 0,001) eltérés volt. Míg a hagyományos felfogású nők 88 százalékanak volt gyermeke, addig a modern nők esetében ez az érték csak 78 százaléka volt. A hagyományos férfiak 79 százalékanak volt gyermeke, a modern férfiaknál pedig 68 százaléknak.

A női munkavállalás megítélése és a gyermekvállalás kapcsolatának változásai 1994 és 2022 között

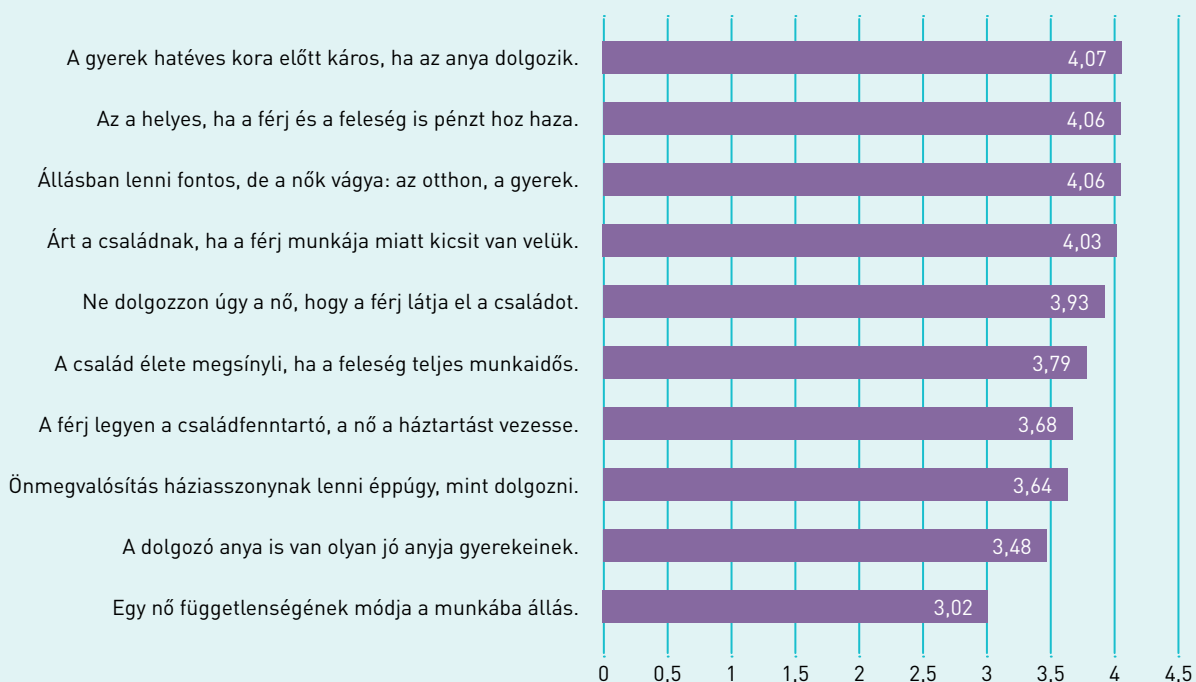
A fentebb bemutatott eredményekből összefoglaló táblázatokat készítettünk azokban az esetekben, amelyeknél legalább két év adatfelmeréséből származó adatot tudtunk bemutatni. A 9. ábrán a nők munkavállalásával kapcsolatos állításokra adott átlagok időbeli változásait láthatjuk 1994 és 2022 között.

Az adatokból látható, hogy a dolgozó anyák megítélése javult a felmérések szűk harminc éve alatt, míg az egy- és a kétkeresős családmódel megítélése nem igazán változott. Sokkal megengedőbb lett a magyar társadalom azzal kapcsolatban, ha egy nőnek nemcsak a gyermekvállalás és a háztartás vezetése a legfőbb vágya, ha egy nőnek nem a háztartásvezetés jelenti az önmegvalósítást, ha egy anya nincs otthon a gyermekével annak hatéves koráig, illetve ha teljes munkaidőben dolgozik. A fenti attitűdbeli változásokból mindenképp az olvasható ki, hogy a női szerepeket, a női munkavállalást illetően a magyar társadalom nagyot mozdult el 1994-től 2022-ig a modernebb szerepfelfogások irányába.

⁹ A második, a negyedik, a kilencedik és a tizedik állítás esetében átkódoltuk a változók attribútumait (1 = teljesen egyetért, 5 = egyáltalán nem ért egyet), hogy a többi állításhoz hasonlóan a magasabb adott érték fejezze ki a hagyományosabb álláspontot.

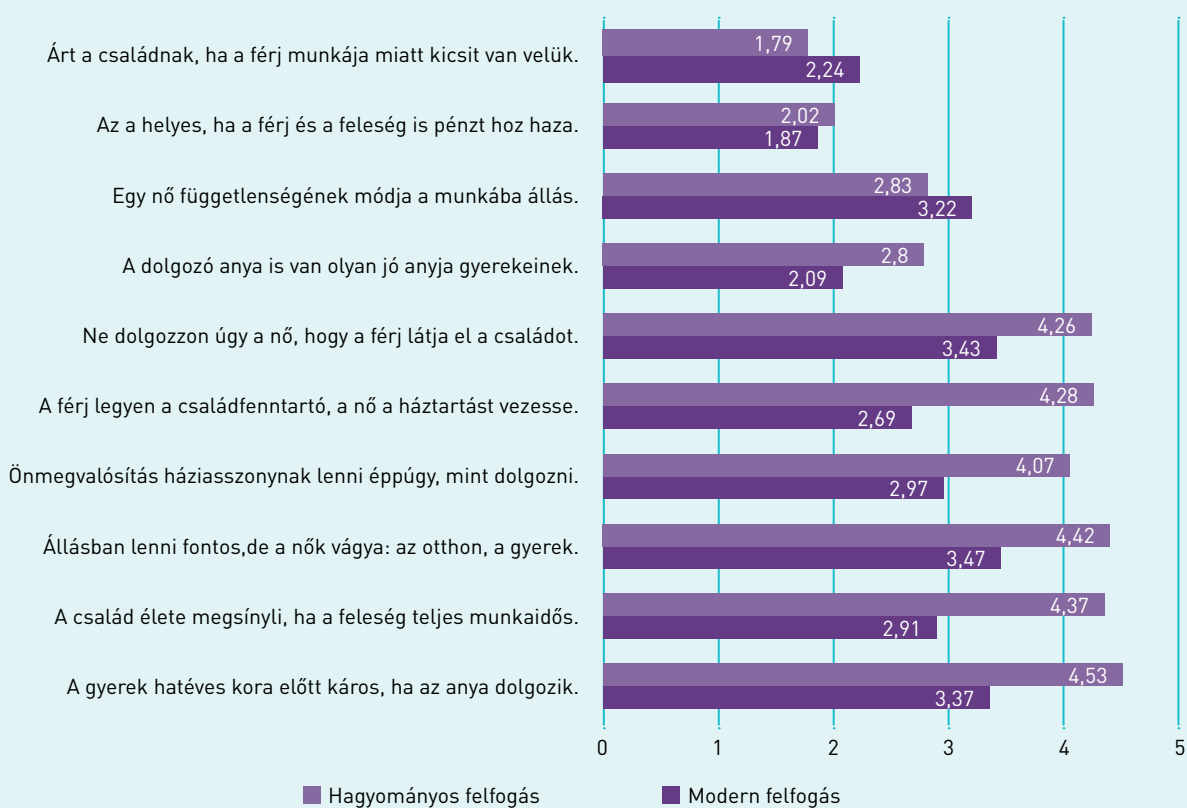
7. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélése, 1994
(1 = egyáltalán nem ért egyet, 5 = teljesen egyetért)

Forrás: ISSP, 1994

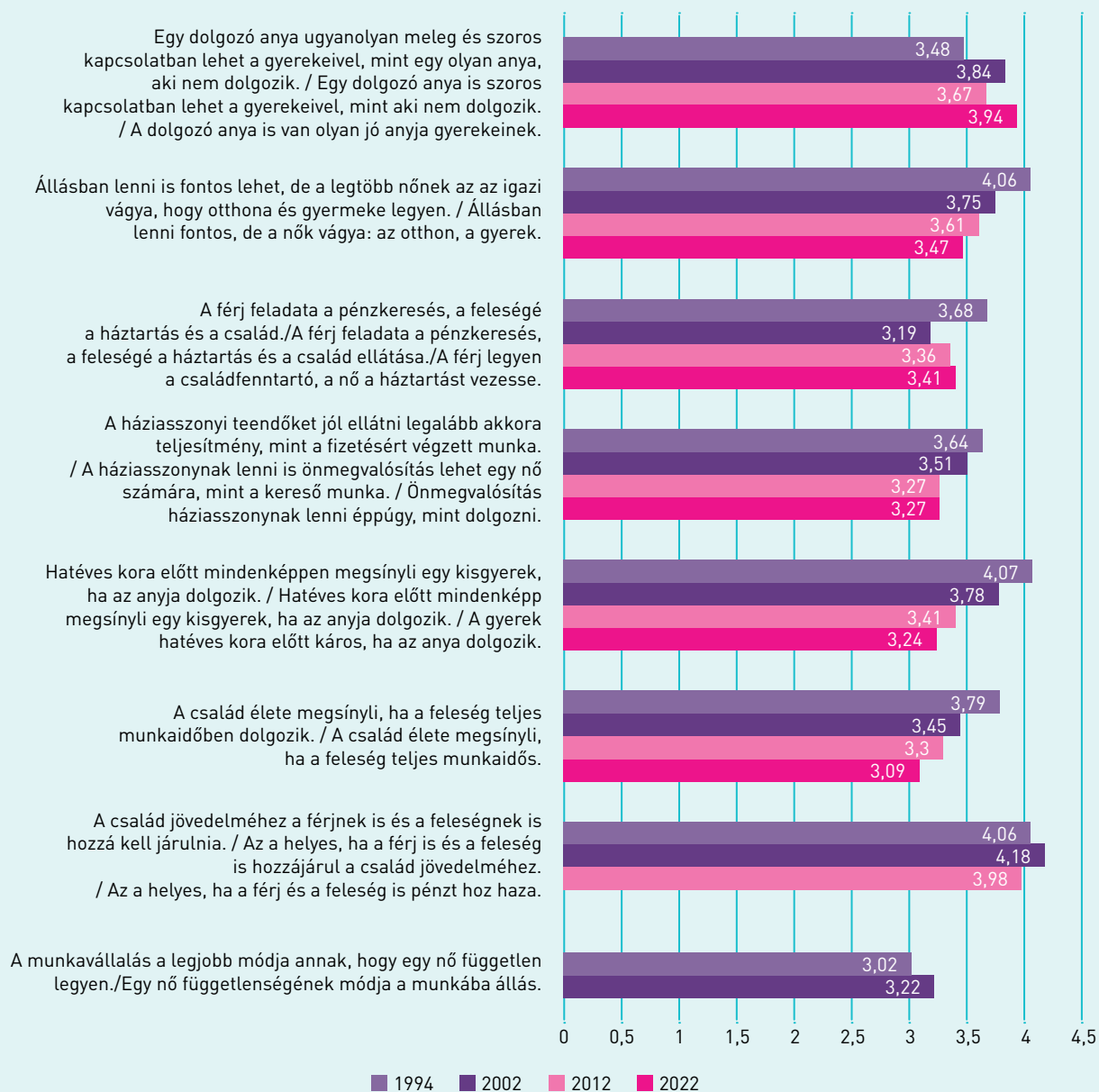
8. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélésének klaszterelemzése, 1994 (n = 1356)

Forrás: ISSP, 1994

9. ábra: A nők munkavállalásával kapcsolatos állítások megítélése, 1994–2022

Forrás: ISSP, 1994, 2002, 2012, 2022

A létrehozott klasztercsoportok nemi bontásaiból is jól kivehető az elmozdulás a női munkavállalás modernebb felfogása felé (7. táblázat). Látható, hogy a hagyományos férfiak aránya folyamatosan csökkent a vizsgált majd három évtizedben, míg a modern férfiaké folyamatosan emelkedett. Ennek a tendenciának az lett az eredménye, hogy

2022-ben a férfiakon belül már többségben voltak a nők munkavállalásával kapcsolatban modernebb nézeteket vallók. Ugyanez az attitűdbeli változás játszódott le a nők esetében is, azzal a kivétellel, hogy kisebb mértékű volt, és a nők csoportján belül kicsivel többségben voltak 2022-ben is a hagyományosabb nézeteket vallók.

7. táblázat: A klasztercsoportok nemi bontásban, 1994–2022 (%)

Klasztercsoportok	1994	2002	2012	2022
Hagyományos férfiak	60%	57%	50%	47%
Modern férfiak	40%	43%	50%	53%
Hagyományos nők	60%	56%	52%	52%
Modern nők	40%	44%	48%	48%

Forrás: ISSP, 1994, 2002, 2012, 2022

A 8. táblázat bemutatja a női munkavállalást megítélő klasztercsoportok és a gyermekvállalás közötti kapcsolatot. Látható, hogy a hagyományosabban gondolkodóknak minden esetben nagyobb arányban van gyermekük, mint a modernebb felfogásúaknak. 1994 és 2002 között érdemben a gyermekes férfiak aránya mutatott csökkenést,

a gyermekes nők aránya nem változott nagymértékben. 2002 és 2012 között a gyermekes férfiak aránya növekedett, s leginkább a gyermekes hagyományos nőké csökkent. 2012 és 2022 között újra csökkenés látható a gyermekesek tekintetében a klasztercsoportokban.

8. táblázat: A gyermekesek aránya klasztercsoportonként, 1994–2022

Klasztercsoportok	1994	2002	2012	2022
Hagyományos férfiak	79%	70%	75%	72%
Modern férfiak	68%	61%	64%	59%
Hagyományos nők	88%	89%	82%	79%
Modern nők	78%	77%	75%	69%

Forrás: ISSP, 1994, 2002, 2012, 2022

Az ideális gyermekszámok alakulása az elmúlt közel harminc évben a 9. táblázatban látható. Eszerint 2002 és 2022 között jelentősen nem változott a magyar társadalom által ideálisnak tartott gyermekszám. Miközben 1994 és 2002 között volt egy nagyobb visszaesés 2,34-ről 2,14-ra, addig minden adatfelvételnél az volt a leggyakoribb válasz, hogy két gyermek vállalása ideális egy családban. Az említett visszaesés párhuzamosságot mutat a tényleges termékenységi adatokkal, illetve a demográfusok megállapításaival is, melyek szerint a rendszerváltást követő gazdasági bizonytalanság és lakhatási nehézségek csökkentették a gyermekvállalási hajlandóságot, és eredményeink szerint ezzel összhangban az ideálisnak tartott gyermekszámot is. Ezt a folyamatot erősítette a 2008–2009-es világgazdasági válság időszaka, melynek eredménye a hazai termékenységi arányszám 2011-es mélypontja. Ezt követően a 2010-es években bevezetett családpolitikai intézkedéseknek, valamint a gazdasági fellendülésnek a hatására mind a teljes termékenységi arányszám, mind az ideálisnak tartott gyermekszám emelkedésnek indult (Gyorgyovich és Pári, 2023; Markos és Zenovitz, 2023; Papházi et al., 2023).

9. táblázat: Ideális gyermekszám, 1994–2022

Ideális gyermekszám	1994	2002	2012	2022
Átlag	2,34	2,14	2,13	2,18
Szórás	0,692	0,653	0,704	0,719

Forrás: ISSP, 1994, 2002, 2012, 2022

A 10. táblázatban bemutatjuk, hogy a női munkavállalást megítélők nemeként bontott klasztercsoportjai által ideálisnak tartott gyermekszámok hogyan változtak 1994 és 2022 között. Látható, hogy a női munkavállalásról hagyományosabb nézeteket vallók magasabb gyermekszámot tartottak ideálisnak minden adatfelvétel idején. Összességében azt láthatjuk, hogy 1994 és 2002 között minden csoportnál visszaesett, 2002 és 2012 között érdemben nem változott, 2012 és 2022 között pedig mindenhol emelkedett az ideálisnak tartott gyermekszám.

10. táblázat: A klasztercsoportok által ideálisnak tartott gyermekszám, 1994–2022

Klasztercsoportok	1994	2002	2012	2022
Hagyományos férfiak	2,36	2,19	2,20	2,28
Modern férfiak	2,25	2,10	2,02	2,13
Hagyományos nők	2,35	2,16	2,16	2,24
Modern nők	2,28	2,09	2,12	2,13

Forrás: ISSP, 1994, 2002, 2012, 2022

A 11. táblázatban az látható, hogy a klasztercsoportok hány százaléka tartja ideálisnak a nagycsaládot, azaz három vagy több gyermeket egy családban. Látható, hogy 1994 és 2022 között a női munkavállalásról hagyományosabban gondolkodók nagyobb arányban tartották ideálisnak ezt a családformát. A nagycsaládot ideálisnak tartók aránya klasztercsoportonként leginkább 1994 és 2002 között esett vissza, 2002 és 2012 között nem figyelhetők meg érdemi változások, 2012 és 2022 között pedig több csoportban is növekedés látható. Ezek a tendenciák

összefüggenek a korábban felvázolt hazai gazdasági és társadalmi folyamatokkal, amikor is a rendszerváltás gazdasági bizonytalansága és a 2008–2009-es világgazdasági válság csökkentette a termékenységet, a teljes termékenységi arányszámot, az ideálisnak tartott gyermekszámot és a nagycsaládot ideálisnak tartók arányát is. A 2010-es években a gazdasági fellendülés és a családpolitikai intézkedések hatására ezek a mutatók növekedésnek indultak (Gyorgyovich és Pári, 2023; Markos és Zenovitz, 2023; Papházi et al., 2023).

11. táblázat: A három vagy több gyermeket ideálisnak tartók arányai a klasztercsoportokban, 1994–2022

Klasztercsoportok	1994	2002	2012	2022
Hagyományos férfiak	39%	28%	25%	29%
Modern férfiak	28%	21%	19%	27%
Hagyományos nők	38%	23%	26%	31%
Modern nők	32%	21%	21%	23%

Forrás: ISSP, 1994, 2002, 2012, 2022

Összegzés

Az elméleti részben kifejtettük, hogyan változott a nők munkavállalási helyzete az önellátásról a bér munkára való áttérés során, és hogy ez milyen hatással volt a családok működésére, a gyermekvállalásra. Ezt követően leírtuk a női munkavállalás és a termékenység időben változó és országonként eltérő kapcsolatát.

Kutatási eredményeink alátámasztják az elméleti részben felvázolt tendenciákat. 1994 és 2022 között a női munkavállalás hagyományos megítélésétől hazánkban is elmozdult a társadalom álláspontja a modernebb felfogások felé, ami elfogadottabbá tette a női és anyai munkavállalás számos, korábban kevésbé támogatott időzítését és módját, ezzel párhuzamosan pedig az apák munkavállalásának és otthoni munkavégzésének a megítélésén is változtatott.

Az utóbbi tíz év során hazánkban is nőtt az ideálisnak tartott gyermekszám, és nagyobb arányban gondolják a magyarok, hogy a nagycsalád, azaz három vagy több gyermek vállalása az ideális, a hagyományos és a modern módon gondolkodók között is. Az utóbbi közel harminc évben a női munkavállalásról hagyományosan gondolkodók minden esetben magasabb gyermekszámot tartottak ideálisnak, és nagyobb arányban voltak gyermekesek, miközben a hagyományosan gondolkodók arányának csökkenését figyelhettük meg. Eredményeinkből ugyanakkor úgy tűnik, hogy hazánkban a növekvő női munkavállalás és a növekvő termékenység közötti összefüggés nem feltétlenül a modernebb szemlélet térnyerése miatt alakult ki, hanem annak ellenére.

Felhasznált irodalom

- Belinszky E. (1997). A munka nemesít? Elméleti magyarázatok a nők munkaerőpiaci helyzetéről. *Szociológiai Szemle*, 7(1), 133–154.
- Bencze Á. (2021). Szupernők és szuperférfiak – Görögkatolikus egyházi fenntartású középiskolák fiatalok családmodellekkel kapcsolatos nézetei. In Fedor A. (szerk.). *Jövőformáló tudomány. Generációk egymásért* (pp. 29–51). Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Blaskó Zs. (2006). *Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka. A „család” tematikájú ISSP 2002-es adatfelvétel elemzése*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
- Engler Á. (2017). *A család mint erőforrás*. Gondolat.
- Fényes H. (2010). *A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban. A nők hátrányainak felszámolódása?* Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Fényes H. & Fehérvéri B. (2018). Apaszerepek megítélése. In Engler Ágnes (szerk.). *Család és karrier. Egyetemi hallgatók jövőtervei* (pp. 174–195). Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ.
- Greenstein, Th. N. (2009). National Context, Family Satisfaction, and Fairness in the Division of Household Labor. *Journal of Marriage & Family*, 4(71), 1039–1051.
- Gyorgyovich M. & Pári A. (2023). A család(fogalom) pluralizálódása a magyar társadalomban. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.). *Család – érték – tér: Tanulmányok a családi értékekről* (pp. 13–36). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Hell J. (2002). „Egy-testvér lesz minden ember”. A nemek viszonya a globalizálódó világban. *Magyar Tudomány*, 108(3), 322–332.
- Hobson, B. (2002). *Making Men into Fathers. Men, Masculinities and Social Politics of Fatherhood*. University Press.
- Jóó M. (2005). Simone de Beauvoir és a poszt szocialista helyzet. In Palasik M. – Sipos B. (szerk.). *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon* (pp. 39–54). Napvilág.
- Koncz K. (1985). A nők bővülő foglalkoztatását kísérő feminizálódás jelensége és történelmi folyamata. In Koncz K. (szerk.). *Nők és férfiak – hiedelmek, tények* (pp. 152–165). Kossuth.
- Kroska, A. (2004). Divisions of domestic work. Revising and expanding the theoretical explanations. *Journal of Family Issues*, 7(25), 900–932.
- Makay Zs. & Spéder Zs. (2018). Apaság. A férfiak gyermekvállalása és családi szerepei. In Monostori J., Óri P & Spéder Zs. (szerk.). *Demográfiai portré 2018* (pp. 65–82). KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Markos V. & Zenovitz L. (2023). A párkapcsolat típusa és a gyermekvállalás. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.). *Család – érték – tér: Tanulmányok a családi értékekről* (pp. 111–124). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Murinkó L. (2014). A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdök európai kitekintésben: értékek és gyermekgondozás. *Szociológiai Szemle*, 24(1), 67–101.
- Oshio, T. (2019). Is a positive association between female employment and fertility still spurious in developed countries? *Demographic Research*, 41(45), 1277–1288.
- Papházi T. – Uhljár P. – Ferkis A. – Kapdebo Á. (2023): Fiatal felnőttek gyermekvállalása: tervek és motivációk. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.). *Család – érték – tér: Tanulmányok a családi értékekről* (pp. 71–90). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Pongrácz T. (2005). Nemi szerepek társadalmi megítélése. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatai. In Nagy I. – Pongrácz T. & Tóth I. Gy. (szerk.). *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről* (pp. 73–86). TÁRKI.
- Pongrácz T. & Murinkó L. (2009). Háztartási munkamegosztás. Azonosságok és különbségek Európában. In Nagy I. & Pongrácz T. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2009* (pp. 95–116). TÁRKI.
- Schadt M. (2005). A „házi tücsöktől” a dolgozó nőig. Az individualizációs folyamatok hatása a családi szerepekre. In Palasik M. & Sipos B. (szerk.). *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon* (pp. 156–168). Napvilág.
- Sipos B. (2005). „Asszonyfejjel férficélokért...” Olvasatok és ábrázolások egy újkonzervatív korszakról. In Palasik M. & Sipos B. (szerk.): *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon* (pp. 11–37). Napvilág.
- Somlai P. (2013). *Család 2.0*. Napvilág.
- Somlai P. & Tóth O. (2002). A házasság és család változásai az ezredforduló Magyarországon. *Educatio*, 3(2), 339–349.
- Spéder Zs. (2011). *Ellentmondó elvárások között. Családi férfiszerepek, apaképek a mai Magyarországon*. In Nagy I. & Pongrácz T. (szerk.). *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011* (pp. 207–228). Tárki.
- Szabó-Tóth K. (2010). ...de mi van a férfiakkal? Férfiszerepek a változó Magyarországon. *Kapocs*, 13(1), 6–16.

Szalai P. (2015). Család és munka: a női foglalkoztatás összehasonlító elemzése. *Polgári Szemle*, 11(4-6), 435-444.

Szalai P. (2023). Nők és a munkaalapú társadalom, a családok életkörülményei, valamint a gyermekvállalás. Helyzetkép a GYED extra tizedik évfordulója kapcsán. *Polgári Szemle*, 19(1-3), 62-92.

Zhou M. & Kan M-Y. (2019). A new family equilibrium? Changing dynamics between the gender division of labor and fertility in Great Britain, 1991-2017. *Demographic Research*, 2019. Volume 40 – Article 50, 1455-1500.

Zimmermann, S. (1997). A család bálványától a piac bálványáig. A nemek közötti viszonyok változása a fejlett ipari társadalmakban. *Eszmélet*, 9(33), 40-63.

A fizetett gyermekgondozási szabadsággal kapcsolatos attitűdök változása Magyarországon, 2012–2022

Bevezetés

A gyermek születéséhez és gondozásához kapcsolódó szabadságok, valamint a hozzájuk társuló készpénzes juttatások rendszere Magyarországon – nemzetközi összehasonlásban is – kiterjedt és meglehetősen komplex (Gábos és Makay 2023).¹ A gyermek születése utáni életszakasz során az első ellátási formát az *anyasági szabadság* (*maternity leave*) és az ahhoz kapcsolódó keresetarányos *csecsemőgondozási díj* (*csed*)² jelenti, mely összesen huszonegy hétig tart (legfeljebb négy hét a szülés előtt igénybe vehető). Ez nemzetközi összehasonlásban – főleg az európai országok körében – a hosszabb szabadságok közé számít (Blum et al. 2023). Ebben az időszakban, összhangban az Európai Parlament és a Tanács 2019/1158 számú irányelvével, az apa összesen tíz nap apasági szabadságra (*paternal leave*) jogosult, melyből öt napig a teljes keresetét, a fennmaradó öt napra annak 40 százalékát kapja (535/2022 (XII.21.) korm. rendelet). A következő szakasz a *gyermekgondozási szabadság* (*parental leave*), melyhez – a szülők foglalkoztatási státusza szerint – keresetarányos (*gyermekgondozási díj* – *gyed*) vagy alanyi jogon járó (*gyermekgondozást segítő ellátás* – *gyes*)³ pénzbeni ellátás társul. A szabadság hossza 36 hónap, melyből a keresetarányos GYED 2 éves korig vehető igénybe. Ez – a francia,

a cseh és a szlovák mellett – a leghosszabb fizetett szülői szabadság Európában. A harmadik szakaszt a *gyermeknevelési szabadság* és az ahhoz kapcsolódó *gyermeknevelési támogatás* (*gyet*) jelenti azok számára, akik legalább három gyermeket nevelnek, és a harmadik gyermek életkora 3 és 8 év között van.⁴ Mind a gyed-et/gyes-t, mind a gyet-et igénybe veheti bármelyik (de csak az egyik) szülő.

A rendszer, évtizedek távlatában, egyszerre mutatja a stabilitás és a rugalmas változás jegyeit, és ez az elmúlt közel másfél évtizedre is érvényes. A rendszer fő jellemzője, a szabadság hossza mind az anyasági, mind a szülői/gondozási szabadság esetében szinte a bevezetés óta változatlan, miközben a pénzbeni ellátások feltételei, összege és – a csed és a gyed esetében – a kereset-helyettesítési arány, a gyermekgondozási ellátások esetében az egyidejű munkavégzés lehetősége és mértéke, valamint a jogosult személye időben többször is változ(hat)ott. Így volt ez az elmúlt tíz évben is, amikor a gyed extra és a nagyszülői gyed bevezetésével a szülők döntési lehetőségei lényegesen bővültek a munka és a gyermeknevelés hatékonyabb összeegyeztetésére. Az elmúlt években a kisgyermekes anyák foglalkoztatásának jelentősebb (2010 és 2019 között

¹ Gábos és Makay (2023) áttekintése a hazai rendszerről egy, a szülési és gyermekgondozási szabadságokkal foglalkozó kutatói hálózat (International Network on Leave Policies and Research) éves rendszerességű jelentéssorozatának része. Az aktuális magyarországi jelentés mellett a korábbiak is elérhetők az online archívumban. Az országjelentésekből összeállított összehasonlító áttekintés (Blum et al. 2023) ugyancsak elérhető online.

² 2012-ben terhességi gyermekágyi segély (*tes*).

³ Korábban, így 2012-ben is gyermekgondozási segély (*gyes*).

⁴ A rendszer szakértői szemmel összetett, komplex jellege a közvéleményben átláthatatlanként csapódik le, ahogyan azt egy korábbi, a mi vizsgálatunk időperiódusának elejét közvetlenül megelőző években végzett felmérés is alátámasztja (Kapitány 2011).

közel 10 százalékpontos⁵⁾ bővülésével párhuzamosan nőtt a gyed és csökkent a gyés igénybevétele.⁶ A rendszer rugalmasabbá válása együtt járt a fizetett gyermekgondozási szabadsággal kapcsolatos lakossági attitűdök változásával. Az *International Social Survey Programme* (ISSP) 2012-es és 2022-es, a család és a változó nemi szerepek témáját vizsgáló felvétele szerint ebben a tízéves időszakban háromszorosára nőtt azok aránya, akik szerint nincs szükség fizetett gyermekgondozási szabadságra a gyermek születését követően (1. ábra), közel kétszeresére nőtt azoké, akik szerint a szabadság ne legyen hat hónapnál hosszabb (2. ábra), és közel felére csökkent azoké, akik szerint a szabadságot teljes egészében az anya vegye igénybe (3. ábra). Ezek jelentős változások, különösen ilyen viszonylag rövid időtávon belül, figyelembe véve azt is, hogy a hosszú gyermekgondozási szabadság, a gyermek három évig tartó anyai gondozása korábban tartósan és erőteljesen jelen volt a magyar társadalomban, igaz, inkább bizonyult „(...) egyfajta eszménynek vagy a bölcsődehiány előidézte kényszernek, semmint következetesen képviselt társadalmi normának” (Blaskó 2011: 40). Van valamekkora bizonytalanság abban, hogy a megkérdezettek pontosan mire is gondolhatnak egy ilyen kérdéssor megválaszolása során, figyelembe véve a magyarországi rendszer már említett összetettségét. Az időbeli változást azonban ez nem magyarázza, hiszen a kérdések megfogalmazása ugyanaz volt a két időpontban. A továbbiakban azzal a feltételezéssel élünk, hogy a kapott válaszok a csed lejárta után igénybe vehető, a gyed és a gyés által jellemzett gondozási szabadság időszakára vonatkoznak.⁷ Tanulmányunkban arra vállalkozunk, hogy a fizetett gondozási szabadsággal kapcsolatos hazai attitűdöket, azok időbeli változását, valamint a fontosabb társadalmi-demográfiai jellemzők, a munkaerőpiaci helyzet, a munka-család egyensúly és a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök által meghatározott csoportok közötti eltéréseiket

vizsgáljuk. Először röviden összefoglaljuk a hazai és a nemzetközi szakirodalom fontosabb megállapításait és ezekből kiindulva kutatási kérdéseinket is, majd bemutatjuk az elemzés adatforrását, a fontosabb változókat és a vizsgálat során alkalmazott módszertant. Ezt követően bemutatjuk a leíró és a többváltozós statisztikai elemzés eredményeit, végül összegezzük legfontosabb megállapításainkat.

Irodalomáttekintés és kutatási kérdések

A hazai szakirodalomban kifejezetten a gyermekgondozási szabadsággal kapcsolatban eddig nem létezett olyan elemzés, amely attitűdöket vizsgáló, a teljes lakosságra nézve reprezentatív felmérésen alapult volna. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézete által végzett adatfelvételek elemzéséből (Kapitány 2011; 2015) az derül ki, hogy a családpolitika és népesedéspolitika terén viszonylag stabil a magyar társadalom attitűdje: túlnyomó többségben vannak a pronatalisták, akik szerint a népességcsökkenés súlyos probléma, és erre megoldásként az állam feladata támogatni a gyermekvállalást és a gyermeknevelést. Ugyanakkor 2010 és 2016 között az ilyen jellegű állami szerepvállalást hangsúlyozók aránya némileg csökkent (82%-ról 76%-ra). Ezen kutatások azonban a népesedéspolitikai problémákra adott válaszként vetették fel a gyermeknevelés támogatását, egyéb kapcsolódó aspektusokra (pl. munkavállalás, a gyermekek fejlődése) nem vagy csak közvetetten reflektáltak. A Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) által az elmúlt néhány évben végzett kutatások is megerősítik az állami szerepvállalás magas támogatottságát: a válaszadók négyfokú skálán átlagosan 3,7-es fontosságot tulajdonítanak annak, hogy az állam támogassa a családokat, a családalapítást és a gyermeknevelést (Nyírády és szerzőtársai 2023). Továbbá a gyermekvállalás és -nevelés szempontjából minden, a gyermekgondozáshoz kapcsolódó támogatási formát fontosnak tartanak az emberek (öt-fokú skálán

⁵ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfst_hheredch__custom_7889724/default/table?lang=en

⁶ KSH STADAT: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_fsgoo1.html, https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0050.html

⁷ Ezt erősíti az is, hogy az anyasági és szülői szabadság ideje alatt igényelhető készpénzes ellátások közül a gyed és a gyés ismertsége 2009-ben kiemelkedett (a kérdés nélküli említés aránya 60, illetve 70%), míg a csed (a felvétel időpontjában: tgyás) és a gyet említése ennél lényegesen alacsonyabb (20% körüli) volt (Kapitány 2011). Mivel ezek a kutatási eredmények tizenöt évvel előlittiek, ezért elképzelhető, hogy az ellátások relatív ismertsége változott azóta.

legalább 4-es értéket adtak átlagban), és több mint 70% szerint hasznos a gyés, gyet, illetve a csed, gyed (Nyírády és szerzőtársai 2023). Ugyanakkor ezen vizsgálatok esetében fontos megjegyezni, hogy nem közvetlenül e tanulmány által vizsgált, a szülési és gyermekgondozási szabadság időszakára korlátozódó kérdésekre kerestek választ, hanem a családpolitika tágabb kontextusára fókuszáltak.

A KSH NKI egy 1991-es kutatásának (S. Molnár 1992) célja az volt, hogy felmérje az akkori családpolitikai rendszer megítélését, illetve a gyermekgondozási szabadsággal kapcsolatos szubjektív tapasztalatokat az érintettek körében. Ebből kifolyólag azonban az adatfelvétel csak kisgyermekes anyák és apák részvételével történt. A gyed és a gyés által lefedett gyermekgondozási szabadság hároméves időtartamát ekkor csaknem minden válaszadó rendkívül pozitívan értékelte (1–5-ös skálán 4,5-ös átlag), az összeget azonban jóval kevésbé (kisebb mint 3-as átlag). A szülők többsége úgy gondolta, hogy a szabadságnak minden anyának járnia kéne (apákra vonatkozóan nem volt kérdés), illetve hogy az volna a jó, ha a gyés és a gyed összege közti különbség megszűnne. Az egységesítést ellenzők a magasabb iskolai végzettségű szülők voltak, akik attól tarthattak, anyagilag rosszul járnának a módosítással. A többségi véleménnyel ellentétes volt a városi, magasabb iskolázottságú szülők véleménye annak támogatásában is, hogy a gyed mellett lehessen munkát vállalni másfél év után, ugyanakkor a támogatás adóköteles is legyen (S. Molnár 1992).

R. Fedor és Takács 2013-ban végzett kutatást a gyermekgondozási szabadság optimális időtartamáról alkotott véleményekről, ám ez kizárólag kisgyermekes nők megkérdezésével zajlott, és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére korlátozódott. A 450 fős mintán alapuló adataik szerint a nők 70%-a említett 3 évet vagy annál hosszabb periódust ideális időtartamként a gyermek szempontjából, míg a család egészének szempontjait figyelembe véve 53%-uk szerint optimális a legalább 3 év.

A nemzetközi irodalomban több olyan elemzést is találunk, amelyek kifejezetten az ISSP általunk is használt kérdéseit vizsgálják. Li és szerzőtársai (2021) a 2012-es ISSP-felmérés adatait felhasználva hasonlították össze az apasági szabadsággal kapcsolatos véleményeket 26 OECD országban. Az elemzésünkben szereplő két változót (1.) legyen-e fizetett gondozási szabadság, és ha igen,

milyen hosszú legyen; (2.) melyik szülő vehesse igénybe azt) kombinálva azt találták, hogy az apasági szabadság támogatottsága igen magas, a teljes mintában a válaszadók 61 százaléka szerint kéne elérhetőnek lennie, a preferált időtartam átlagosan 3 hónap. Eredményeik szerint a nők nagyobb arányban támogatják, hogy az apáknak járjon szabadság, és hosszabb időtartamra tennék azt elérhetővé. Ez azzal függhet össze, hogy bár az apák az utóbbi évtizedekben egyre több időt töltenek gyermekgondozással, annak nagyrésze még mindig a nőkre hárul, így az lehet a várakozásuk, hogy ez javíthat a helyzetükön. Az apasági szabadsággal kapcsolatos preferenciákat ezen kívül befolyásolja még a munka-magánélet egyensúlya, az életkor, az elvégzett fizetetlen munka mennyisége, illetve a nemi szerepekkel kapcsolatos általános attitűdök. Ugyanezen szerzők szintén a 2012-es ISSP adatain alapulva megvizsgálták a gyermekgondozási szabadság hosszával kapcsolatos preferenciákat befolyásoló egyéni és társadalmi szintű tényezőket is (Knoester és szerzőtársai 2021). Elemzésükben arra jutnak, hogy a fizetett szabadság minden országban magas támogatottságot élvez, az összes válaszadó 86%-a támogatja, átlagosan 13 hónap időtartamra. Az egyes országokban érvényben lévő szabályozásokkal összevetve átlagosan 5 héttel alacsonyabb az emberek által preferált, mint a ténylegesen elérhető időtartam. Magyarország esetében ennél jóval nagyobb a különbség, a válaszadók által megadott időtartamok átlaga mintegy fele a gyés/gyed-ének. Az egyéni tényezők, amelyek szerepet játszanak a preferenciák alakulásában, hasonlóak akkor is, ha nem kifejezetten az apasági szabadságról, hanem általánosságban véve a szülői szabadságról van szó (bár az összefüggések gyengébbek): ezek a nem, a munka és a magánélet egyensúlyával kapcsolatos nehézségek, illetve a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök, úgymint a kétkeresős családmódel támogatása, az elkülönülő nemi szerepek preferálása, illetve az a meggyőződés, hogy a családi életnek rossz, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik.

Az egyéni értékeken és érdekeken túl az intézményi környezet is fontos, egyes szerzők szerint a legfontosabb meghatározója a fizetett szabadsággal kapcsolatos preferenciáknak. E megközelítés szerint azokban az országokban, ahol a családpolitika hagyományosan hosszabb szabadságra épül, az emberek is hosszabb időtartamot fognak preferálni, mint a rövidebb szabadságot biztosító országokban.

Valarino és szerzőtársai (2018) például Ausztria, Svédország, Svájc és az USA összehasonlításával arra jutottak, hogy bár az egyéni tényezők, úgymint a nem és a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök is fontos szerepet játszanak, az intézményi környezet a legmeghatározóbb, ha az egyéni preferenciák közötti különbségeket kívánjuk magyarázni.

Az irodalom főbb megállapításai alapján azt mondhatjuk, hogy Magyarországon az elmúlt évtizedekben igen magas volt a fizetett gyermekgondozási szabadság társadalmi támogatottsága mind abszolút értelemben, mind pedig nemzetközi összehasonlításban. Arra vonatkozóan már kevesebb adat áll rendelkezésünkre, hogy hogyan alakult a fizetett szabadság preferált időtartama. Ahogyan fentebb írtuk, a fizetett gyermekgondozási szabadság 3 éves időtartama a 90-es években még szinte univerzális támogatottságnak örvendett (igaz, csak a kisgyermekes szülőket kérdezték a kutatások erről), és a magyar válaszok átlaga a teljes lakosságra nézve 2012-ben is jóval az OECD-országoké felett volt. Ám a kutatások által elemzett legfrissebb adatok is 2013-ból származnak, és azóta több mint egy évtized telt el. Kérdés tehát, hogy az elmúlt években történt-e változás a lakossági attitűdökben, és ha igen, milyen irányban. Abból, hogy 2012-ben már a ténylegesen elérhető 3 évet messze alulmúlta a preferált időtartam, illetve hogy 2010-et követően csökkenni látszik azok aránya, akik az állami szerepvállalást hangsúlyozzák a gyermekvállalásban/gyermeknevelésben, következhet, hogy csökkenő trendet figyelhetünk meg a fizetett szabadságot támogatók arányában, illetve a preferált időtartamban is.

Ami a gyermekgondozási szabadság szülők közti megosztásával kapcsolatos preferenciákat és azok időbeli alakulását illeti, erre vonatkozóan magyar felmérések egyáltalán nem állnak rendelkezésre. Azonban, ha a nemzetközi trendeket vesszük alapul, az lehet a várakozásunk, hogy az utóbbi évtizedben az egyenlőbb elosztás felé történt elmozdulás a magyar attitűdökben is.

Az is kérdés továbbá, hogy Magyarországon mely egyéni és intézményes tényezők befolyásolják a fizetett szabadsággal kapcsolatos preferenciákat, és hogy ezek szerepe változott-e az elmúlt időszakban. Bár az intézményi környezetre vonatkozóan léteznek összehasonlító elemzések az elmúlt évtizedből, friss vizsgálatok – úgymint a 2022-es ISSP-felvétel adatai – a többi résztvevő országra jelen elemzés elkészítésekor még nem álltak rendelkezésre, így

ország szintű változók hatását nem volt módunk tesztelni. Tanulmányunk így az egyéni szintű tényezőkre koncentrált: a szakirodalom alapján a nemnek, a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdöknek, a munka-magánélet egyensúlyával kapcsolatos nehézségeknek, illetve az elvégzett fizetetlen munka mennyiségének kiemelten fontos szerepe van.

Módszertan: elemzésbe bevont évek, kérdőív, változók és azok operacionalizálása

Fizetett gyermekgondozási szabadsággal kapcsolatos, egymással összevethető kérdések a 2012-es és 2022-es ISSP családmodul-felmérésében találhatóak, tanulmányunkban így ezt a két felvételt elemezzük. Ez lehetővé teszi azt, hogy időbeli változásokat is vizsgáljunk. A 2012-es adatfelvétel mintanagysága 1012 fő volt, míg a 2022-esé 1027 fő. Mind a fizetett gyermekgondozási szabadsággal és annak hosszával, mind pedig a fizetett szabadság nemek közti megosztásával kapcsolatos preferenciák esetében elsőként leíró statisztikákat hasonlítottunk össze a két vizsgált évre. Ezt követően (évenként) három regressziós modell segítségével vizsgáltuk meg azt, hogy mely csoportoknak milyen preferenciái vannak a gyermekgondozási szabadságot illetően. Az 1-es és 2-es modellbe a fizetett gyermekgondozási szabadság támogatását, illetve preferált időtartamát vontuk be mint függő változót. Ezt a következő kérdésre adott válaszokkal mértük:

Tegyük fel, hogy egy pár mindkét tagja teljes állásban dolgozik, és gyermekük születik. Az egyikük egy időre otthon marad, hogy gondozza a gyermeket. Ön szerint kell, hogy létezzen fizetett szabadság erre az időre, és ha igen, mennyi ideig?

A 3-as modellben a függő változónk a gyermekgondozási szabadság anya és apa közti megosztásával kapcsolatos preferencia volt, amely ezen a kérdésen alapult:

Maradjunk ugyanennél a párnál. Ha hasonló alkalmazásban vannak, és mindketten jogosultak lennének a fizetett szabadságra, hogyan oszoljon meg a fizetett szabadság az anya és az apa között?

A magyarázó változók köre mindhárom modellben ugyanaz volt. Bevontuk a modellekbe a következő szociodemográfiai változókat: a nemet, az életkort (korcsoportokra bontva: 1. 18–29; 2. 30–39; 3. 40–49; 4. 50–59; 5. 60–69 és 6. 70+ évesekre), az iskolai végzettséget (négy kategóriába sorolva: 1. legfeljebb 8 általános; 2. szakmunkás; 3. érettségi; 4. felsőfokú végzettség), a településtípust (1.

nagyváros; 2. kisváros/agglomeráció; 3. falu/község/tanya), a társadalmi státuszt (a kérdőívben ön-elhelyezés-decilisekbe sorolva, amelyet a következő kategóriákba kódoltunk át: 1. 1–3. decilis; 2. 4–6. decilis; 3. 7–10. decilis). Mivel a gyakorlatban gyakrabban a nők azok, akik otthon maradnak a gyermekkel, így azt várjuk, hogy ők önérdeküket követve magasabb arányban és hosszabb időtartamra tennék elérhetővé a fizetett szabadságot, illetve a szülők közti egyenlőbb megosztást is szeretnék terhelésüket és a karrierjükre gyakorolt negatív hatást kiegyensúlyozandó. Hasonlóképpen várjuk azt, hogy a fiatalabbak, tehát a gyermekvállalási korban lévők nagyobb valószínűséggel és hosszabb időtartamra fogják támogatni a szabadságot, mivel a támogatás az ő életükre közvetlen hatással lehet. Knoester és szerzőtársait (2021) követve fontosnak tartottuk továbbá, hogy elemezzük olyan változók hatását is, amelyek direkt vagy indirekt módon tükrözik vagy befolyásolják a családi élethez kötődő terhelést: ilyen a háztartásban élő gyermekek száma, a párkapcsolati státusz (1. házas; 2. partnerrel együtt él; 3. egyedülálló), a válaszadó, illetve a házastárs, egy háztartásban élő élettárs vagy külön háztartásban élő partner (továbbiakban partner) munkaerőpiaci helyzete (1. teljes munkaidőben foglalkoztatott; 2. részmunkaidőben foglalkoztatott; 3. munkanélküli; 4. nyugdíjas; 5. háztartásbeli; 6. egyéb inaktív), a munka-magánélet egyensúlya (ez az index négy kérdésre adott válasz összeadásával készült, amelyek arra kérdeztek rá, hogy az elmúlt 3 hónapban milyen gyakran fordult elő a válaszadóval az, hogy: 1. túl fáradtan ért haza a munkából ahhoz, hogy otthoni teendőit ellássa; 2. olyan sok időt töltött a munkahelyén, hogy csak nehezen tudta elvégezni az otthoni feladatait; 3. a sok házimunka miatt túl fáradtan ért be a munkahelyére ahhoz, hogy megfelelően el tudja látni a munkahelyi feladatát; 4. családi kötelezettségei

miatt csak nehezen tudott a munkájára koncentrálni.), valamint a válaszadó és a partner által végzett fizetetlen munka mennyisége. Ezen változókhoz kapcsolódóan az volt a várakozásunk, hogy azok, akik jobban leterheltek, inkább támogatják a szülői szabadságot, illetve hosszabb időtartamot és a szülők közti egyenlőbb megosztást preferálnak, hiszen ezek mind enyhítik a terhelést.

Végül pedig – szintén Knoester és szerzőtársai tanulmányát véve alapul – a következő három, nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdváltozót is bevontuk: 1. a kétkeresős családdal kapcsolatos preferencia (a következő állítással való egyetértéssel vagy egyet nem értéssel mérve: „az a helyes, ha a férj is és a feleség is hozzájárul a család jövedelméhez”), 2. elkülönülő nemi szerepek preferálása a családi életben („a férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család ellátása”), 3. az a vélemény, hogy a családi életnek rossz, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik („a család élete megcsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik”). Ezeknek a gondozási szabadsággal kapcsolatos preferenciákra való hatását illetően azt feltételeztük, hogy a nemi szerepekkel kapcsolatban konzervatív attitűdökkel rendelkezők (nem ért egyet a kétkeresős családdal, elkülönülő szerepeket preferál a családban, illetve a családi élet szempontjából negatívnak tartja a nő teljes idős munkavállalását) inkább tartják szükségesnek a fizetett szabadságot, hosszabb időtartamot is szeretnék, illetve inkább az anyának tennék lehetővé annak igénybevetését. Ezzel szemben a progresszív nézeteket vallók (a kétkeresős családdal preferálja, nem ért egyet az elkülönülő nemi szerepekkel a családban, és nem tartja rossznak a családi élet szempontjából a nő teljes idős munkavállalását) kevésbé támogatják a fizetett szabadságot, rövidebb időtartamra tennék azt elérhetővé, illetve egyenlőbbben osztanák meg a két szülő között.

Eredmények

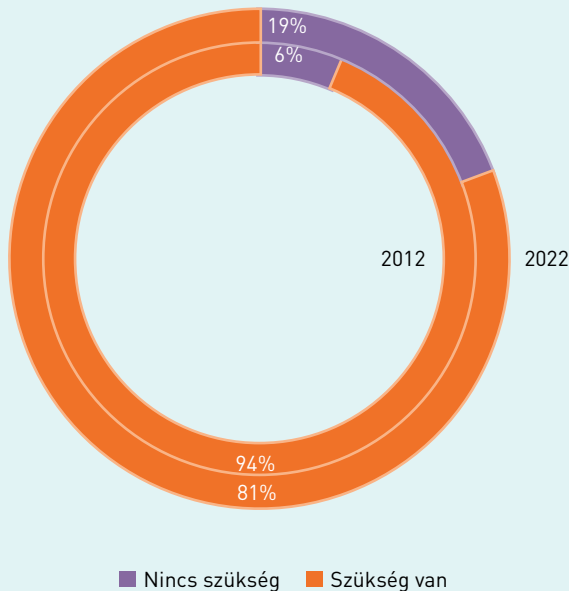
A fizetett gondozási szabadsággal kapcsolatos vélemények időbeli változása

A fizetett gondozási szabadság szükségessége

A fizetett gondozási szabadság támogatottsága magas a magyar felnőtt népességben (2022-ben 82%), de a 2012 és 2022 között eltelt tíz évben jelentős

elmozdulás történt: az érvényes választ adók körében a két vizsgálat között eltelt időszakban 6-ról 19 százalékra nőtt azok aránya, akik szerint egyáltalán nincs szükség fizetett gondozási szabadságra (1. ábra).

1. ábra: A fizetett gondozási szabadság lakossági támogatásának változása 2012 és 2022 között

Forrás: saját számítások az ISSP 2012-es és 2022-es adatfelvételei alapján

A fizetett gondozási szabadság elfogadottsága tíz évvel ezelőtt még olyan széles körű volt, hogy a fontosabb társadalmi-demográfiai jellemzők, a munkaerőpiaci helyzet, a munka-család egyensúly és a nemi szerepekkel kapcsolatos beállítódások által meghatározott csoportokhoz tartozás csak nagyon kis mértékben határozta meg a válaszkülönbségeket. A gondozási szabadság létét ellenzők aránya csupán a munka-magánélet egyensúly tekintetében legrosszabb helyzetűek körében volt számottevően alacsonyabb az átlagnál (lásd: Függelék).

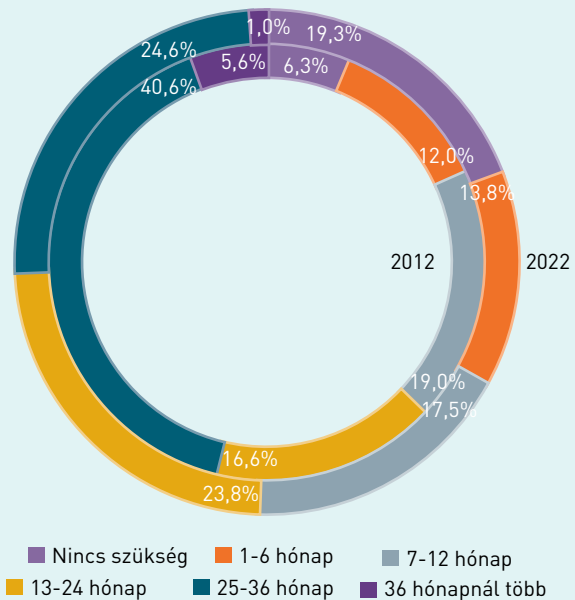
A támogatók arányának csökkenésével 2022-re valamelyest növekedett a csoportok közötti szórás is. A nők valamivel nagyobb, az általános iskolát végzetek pedig sokkal nagyobb arányban támogatók, míg a 30–39 évesek és az érettségizettek körében a többi csoporthoz képest kisebb az egyetértők aránya. Minél magasabb a háztartásban élő gyermekek száma, a válaszadók annál inkább támogatják a fizetett gondozási szabadság létét. Munkaerőpiaci helyzet tekintetében legkevésbé azok értenek egyet a fizetett gondozási szabadság gondolatával, akiknek partnere részmunkaidőben foglalkoztatott vagy munkanélküli, de alacsony ez az arány abban

az esetben is, ha valaki nem a hagyományos családi szerepekkel ért egyet.

A fizetett gondozási szabadság preferált hossza

Míg azok aránya, akik szerint nincs szükség fizetett gondozási szabadságra, növekedett a vizsgált tízéves időszakban, addig nagyjából változatlan maradt azoké, akik szerint annak hossza 6 hónapnál rövidebb vagy 7 és 12 hónap között kellene, hogy legyen (2. ábra). 2012-ben a megkérdezettek csupán 12%-a, 2022-ben 14%-a preferálta az 1–6 hónapos időszakot, míg a 7–12 hónapos időszak esetében ezek az arányok 19%, illetve 18% voltak. Nőtt ugyanakkor valamelyest azok aránya, akik szerint a szabadság hossza 1 és 2 év között legyen (17%-ról 24%-ra), míg jelentősen csökkent azoké, akik 2 évnél hosszabb időszakot preferálnak.

2. ábra: A fizetett gondozási szabadság preferált hosszának változása 2012 és 2022 között

Forrás: saját számítások az ISSP 2012-es és 2022-es adatfelvételei alapján.

Az összes, érvényes választ adó megkérdezett körében az átlag 2012-ben 22,5 hónap, 2022-ben pedig nyolc hónappal kevesebb, 14,5 hónap volt. Ez azt jelenti, hogy a korábban közel kétéves időszak 2022-re már inkább az egy évhez, mint a másfél évhez közeledett.

A fontosabb társadalmi-demográfiai háttérváltozók szerint számított átlagok értéke 2012-ben a nagyvárosiak körében volt a legalacsonyabb, és a két gyermeket nevelők között a legmagasabb. 2022-ben a legmagasabb értéket a legalacsonyabban iskolázottak körében, míg a legalacsonyabb értéket a kisvárosban/agglomerációban élők körében figyelhetjük meg. A válaszadó munkaerőpiaci helyzete szerint 2012-ben a legnagyobb különbséget a teljes, illetve a részmunkaidőben dolgozók véleménye között tapasztaltuk, 2022-ben pedig az aktívák és az inaktívák között (előbbieket rövidebb, utóbbiak hosszabb szabadságot szeretnének). A nemi szerepekkel kapcsolatos beállítódások – a legtöbb általunk vizsgált háttérváltozóhoz hasonlóan – nem mutatnak nagyon szoros kapcsolatot a szabadság preferált hosszával, de eltérések azért megfigyelhetők: mindkét évben a nemi szerepek kapcsán inkább konzervatívabb beállítódásuk támogatják a hosszabb időszakot.

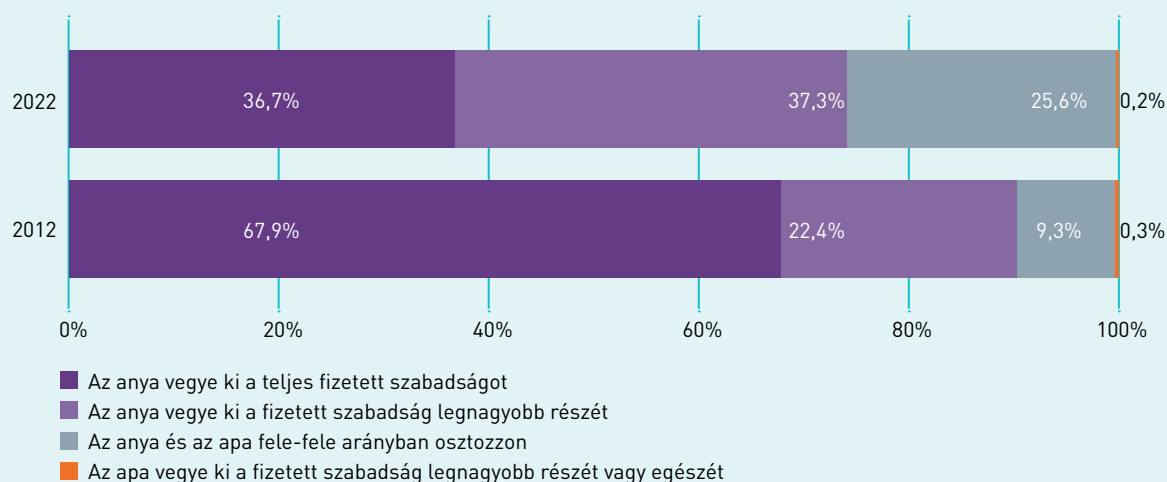
A fizetett gondozási szabadság szülők közötti preferált megosztása

A fizetett gondozási szabadságot támogatók kétharmada (68%) 2012-ben úgy gondolta, hogy a legjobb, ha a teljes szabadságot az anya veszi ki. Az így vélekedők aránya azonban 10 év alatt majdnem megfeleződött (37%) (3. ábra). Ezzel párhuzamosan 22 százalékról 37 százalékra nőtt azok aránya, akik az anya felé billenő, de nem kizárólagos

megosztást támogatták, és a korábbi 9 százalékkal szemben már a válaszadók negyede (26%) értett egyet a gondozási szabadság szülők közötti arányos megosztásával. Ahogyan azonban 2012-ben, úgy 2022-ben sem volt érdemben mérhető azok aránya, akik szerint nagyobb részben vagy teljes egészében az apának kell igénybe vennie a lehetőséget.

Az ötfokú skálán (1–: az anya vegye ki a teljes szabadságot, 5–: az apa vegye ki a teljes szabadságot) mért válaszok átlaga az összes, érvényes választ adó megkérdezett körében 1,41-ről 1,88-ra nőtt, vagyis jelentős mértékben az egyenlőbb megosztás irányába mozdult el. Ezek az átlagos értékek a válaszadó neme szerint alig különböznek (lásd: *Függelék*). Az egyéb társadalmi-demográfiai jellemzők szerinti értékekben bár van különbség, azok egyrészt nem minden esetben mutatnak egyértelmű kapcsolatot a gondozási szabadság megosztásának preferenciájával, másrészt időben sem mindig jeleznek egyértelmű elmozdulást azon túl, hogy a válaszok átlaga 2022-ben minden esetben lényegesen alacsonyabb, mint 2012-ben. Így például 2012-ben az életkor növekedésével csökkent az egyenlőbb megosztást támogatók aránya, ez az összefüggés tíz évvel később már nem figyelhető meg. Nem látunk egyértelmű összefüggéseket a válaszadó vagy partnere munkaerőpiaci státusza szerint sem, de a nemi szerepekkel kapcsolatos beállítódások esetében sem tisztább a helyzet (lásd: *Függelék*).

3. ábra: A fizetett gondozási szabadság szülők közötti preferált megosztásának változása 2012 és 2022 között

Forrás: saját számítások az ISSP 2012-es és 2022-es adatfelvételei alapján

Érdeemes megnézni a két függő változónk, a gyermekgondozási szabadság preferált hossza és annak szülők közti megosztása közötti kapcsolatot is. 2012-ben a szabadság átlagos preferált hossza azok körében volt a legmagasabb (25,7 hónap), akik azt támogatják, hogy az anya vegye ki a teljes szabadságot. Akik szerint a két szülőnek egyenlő arányban kéne osztoznia rajta, 17,7 hónapot adnának. Hasonlóan ehhez 2022-ben 20,6 hónap fizetett szabadságot adnának azok, akik szerint az anyának kéne kivennie az összeset, míg az egyenlő elosztást preferálók átlagosan 14,3 hónapot mondtak. Az összefüggés tehát mindkét vizsgált évben egyértelmű: minél egyenlőbb megosztást akar valaki, annál rövidebb időtartamot preferál. Ez arra utal, hogy a válaszadók egy trade-offot érezhetnek a nemek közti egyenlőség és a szabadság időtartama között: mivel a hosszabb szabadságot nagyobb valószínűséggel az anya venné ki, az fenntartaná a hagyományos nemi szerepeket a családban, és a karrierben is nagyobb lemaradást jelenthetne.

Regressziós modellek

A regressziós modellek interpretációja kevésbé egyértelmű, mint a leíró statisztikáké, és az időbeli változások is kevésbé rajzolnak ki koherens mintázatokat. Néhány trendet azonban fontos kiemelni. A fizetett gondozási szabadság szükségességét befolyásoló egyéni tényezők hatásának felmérése céljából alkotott logisztikus regressziós modellünk szerint 2012-ben 0,05-ös szignifikanciaszinten egyik változó hatása sem mutatható ki, kivéve két nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdváltozót: az elkülönülő szerepek preferenciáját és azt a meggyőződést, hogy a családi életnek rossz, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik (1. és 2. táblázat). Az összefüggések azonban ellentétes irányba mutatnak: az elkülönülő szerepeket elutasítók, tehát a nemek közti egyenlőséget szorgalmazók, illetve a női munkavállalásnak a családi életre gyakorolt negatív hatásával egyetértők, tehát az ilyen szempontból konzervatív nézetűek inkább támogatják a fizetett szabadságot minden más változó értékének azonossága mellett. 2022-ben sem látunk nagy változást az egyéni tényezők szerepében, az egyetlen szignifikáns hatás a női munkavállalásnak a családi életre gyakorolt hatásáról alkotott vélemény, amely ugyanazt mutatja, mint 2012-ben: az e tekintetben konzervatív szemléletűek nagyobb valószínűséggel állnak a fizetett szabadság mellett.

A gyermekgondozási szabadság időtartamát illetően már inkább megfigyelhetőek különbségek az egyes csoportok között. A lineáris regressziós modellel R^2 -e 2012-ben 0,123, 2022-ben pedig 0,143, magyarázó erejük tehát hasonló, a változók szerepének jelentősége nem változott e 10 év alatt. 2012-ben a gyermekek számának, a lakóhely településtípusának, egy kategóriában a partner munkaerőpiaci helyzetének, illetve a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdöknek van jelentős hatása a gyermekgondozási szabadság preferált időtartamára. A kétgyermekes háztartásokban élők átlagosan 7,5 hónappal szeretnének több szabadságot, mint a gyermektelenek. A kisvárosban/agglomerációban és a falvakban/községekben/tanyán élők 3,5 és 4 hónappal több szabadságot preferálnak, mint a nagyvárosiak. Azok, akiknek a partnere háztartásbeli, 11 hónappal kevesebb szabadságot adnának (bár itt az alacsony elemszám miatt kérdéses az összefüggés megbízhatósága). Végezetül a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdváltozók hasonlóan ellentmondásos képet mutatnak, mint az első modellben: a női munkavállalásnak a családi életre gyakorolt negatív hatásával egyetértők 3 hónappal több szabadságot adnának, mint az ebben a tekintetben progresszív szemléletűek, ugyanakkor az elkülönülő nemi szerepekkel egyetértők 2 hónappal kevesebbet. 2022-ben az iskolai végzettség, a gyerekszám, a párkapcsolati státusz, a partner munkaerőpiaci helyzete, a partner által végzett fizetetlen munka, illetve a kétkeresős családmodell preferálásának hatása szignifikáns. A legfeljebb 8 általánost végzettek átlagosan 4 hónappal hosszabb fizetett szabadságot preferálnak, mint a szakmunkás végzettségűek és az érettségizettek. Továbbá meglepő módon az egygyermekes háztartásban élők is 4 hónappal rövidebb szabadságot adnának, mint a gyermektelenek. A településtípus esetében az összefüggés, hasonlóan a leíró statisztikában mutatkozó trendhez, megfordult 2012-höz képest: a kisvárosiak/agglomerációban élők 3 hónappal kevesebb szabadságot szeretnének a nagyvárosiakhoz képest. Az egyedülállók és azok, akiknek a partnere több fizetetlen munkát végez, szintén kevesebb szabadságot adnának. Azok pedig, akiknek a partnere nyugdíjas vagy háztartásbeli, illetve a kétkeresős családmodell ellenzők több szabadságot preferálnak.

A legnagyobb időbeli változásokat abban a modellben láthatjuk, amely függő változóként a fizetett szabadság megosztását tartalmazza. Itt 2012-ben

még csak 0,109 volt a bevont változók által megmagyarázott hányad, ám 2022-ben már 0,223. A magyarázó változók szerepe tehát jelentősen megnőtt, valószínűleg azért, mert jobban megoszlik a válaszadók véleménye a preferenciákat illetően. A 2012-es modell azt mutatja, hogy szignifikáns, az egyenlőbb megosztás felé mutató hatása az érettségi iskolai végzettségnek, a kisvárosi/agglomerációbeli lakóhelynek és a munka-magánélet egyensúly terén tapasztalt nehézségeknek van. Ezzel ellentétben

inkább az anyának adnák a szabadságot a nagyvárosiak és az elkülönülő nemi szerepeket preferálók. 2022-ben a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök és a partner által végzett fizetetlen munka mennyisége a meghatározó: az elkülönülő szerepeket elutasítók, a kétkeresős családmódot preferálók, illetve azok, akiknek a partnere több fizetetlen munkát végez, a gondozási szabadság egyenlőbb megosztását támogatják.

1. táblázat: Regressziós modellek – 2012

VÁLTOZÓK	(1)		(2)		(3)	
	Létezen fizetett gyermekgondozási szabadság?		Mennyi ideig tartson a gyermekgondozási szabadság?		Hogyan oszoljon meg a fizetett szabadság az anya és az apa között?	
Nem (ref. férfi)						
Nő	-0,00896		-0,475		-0,0735	
Korcsoport (ref. 18–29)						
30–39	0,436		-0,196		0,00602	
40–49	0,179		-0,506		0,0715	
50–59	-0,221		0,0767		0,106	
60–69	-1,275		-2,075		0,108	
70+	-1,067		-1,294		0,00966	
Iskolai végzettség (ref. max. 8 általános)						
Szaktudás	0,0445		-0,793		0,0667	
Érettségi	0,483		-1,458		0,172	**
Felsőfokú	0,654		-0,744		0,174	*
Háztartásban élő gyerekek száma (ref. 0)						
1	-0,0801		1,736		0,110	
2	1,282		7,419	***	-0,0815	
3+	0,105		5,491	*	0,0995	
Településtípus (ref. nagyváros)						
Kisváros/agglomeráció	0,0480		3,412	**	0,175	***
Falu/község/tanya	0,550		4,076	***	0,00364	
Státusz (önelhelyezés, ref. 1–3. decilis)						
4–6. decilis	-0,505		-0,248		-0,0668	
7–10. decilis	-0,502		3,589		-0,122	
Párkapcsolati státusz (ref. házas)						
Partnerrel együtt él	1,259		0,403		0,0938	
Egyedülálló	0,409		-0,842		0,108	
Munka-magánélet egyensúly index	-0,0524		-0,0151		0,0335	***
Munkaerőpiaci helyzet (ref. teljes munkaidőben foglalkoztatott)						
Részmunkaidőben foglalkoztatott	-0,743		5,509		0,139	
Munkanélküli	-0,838		1,631		0,130	
Nyugdíjas	0,334		2,557		0,0661	

VÁLTOZÓK	(1)		(2)		(3)	
	Létezzen fizetett gyermekgondozási szabadság?		Mennyi ideig tartson a gyermekgondozási szabadság?		Hogyan oszoljon meg a fizetett szabadság az anya és az apa között?	
<i>Háztartásbeli</i>	0,0199		-6,551	*	0,285	*
<i>Egyéb inaktív</i>	-0,276		2,838		0,305	**
Partner munkaerőpiaci helyzete (ref. teljes munkaidőben foglalkoztatott)						
<i>Nincs partner</i> (modellből kihagyva)	-		-		-	
<i>Részmunkaidőben foglalkoztatott</i>	-0,760		-0,540		-0,0298	
<i>Munkanélküli</i>	0,376		3,121		-0,108	
<i>Nyugdíjas</i>	0,412		1,445		0,0289	
<i>Háztartásbeli</i>	-2,142	*	-11,01	***	-0,0997	
<i>Egyéb inaktív</i> (1. modellből kihagyva)	-		7,342		-0,203	
Fizetetlen munka	-0,00251		0,0461		0,000582	
Partner által végzett fizetetlen munka	0,0245		0,0134		0,00253	*
Kétkeresős családmodell pref.	-0,101		-0,955		-0,0451	*
Elkülönülő szerepek pref.	-0,672	***	-2,010	***	-0,113	***
A családi életnek rossz, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik	0,286	**	2,774	***	-0,0139	
Konstans	1,398		18,51	***	0,581	***
N	861		805		755	
R ²			0,123		0,109	

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Forrás: saját számítások az ISSP 2012-es adatfelvétele alapján

2. táblázat: Regressziós modellek – 2022

VÁLTOZÓK	(1)		(2)		(3)	
	Létezzen fizetett gyermekgondozási szabadság?		Mennyi ideig tartson a gyermekgondozási szabadság?		Hogyan oszoljon meg a fizetett szabadság az anya és az apa között?	
Nem (ref. férfi)						
<i>Nő</i>	0,346		0,734		-0,120	*
Korcsoport (ref. 18–29)						
<i>30–39</i>	-0,239		2,701		-0,0867	
<i>40–49</i>	-0,238		3,611		-0,0903	
<i>50–59</i>	-0,0185		3,344		-0,280	**
<i>60–69</i>	-0,112		3,039		-0,172	
<i>70+</i>	0,142		2,898		0,0451	
Iskolai végzettség (ref. max. 8 általános)						
<i>Szaktanárs</i>	-0,533		-4,485	**	-0,0182	
<i>Érettségi</i>	-0,302		-4,186	**	0,0295	
<i>Felsőfokú</i>	-0,166		-2,559		-0,0176	
Háztartásban élő gyerekek száma (ref. 0)						
<i>1</i>	-0,295		-4,283	**	-0,00483	
<i>2</i>	1,250	*	-1,374		-0,104	
<i>3+</i>	-		-5,830		-0,212	

VÁLTOZÓK	(1)		(2)		(3)	
	Létezen fizetett gyermekgondozási szabadság?		Mennyi ideig tartson a gyermekgondozási szabadság?		Hogyan oszoljon meg a fizetett szabadság az anya és az apa között?	
Településtípus (ref. nagyváros)						
<i>Kisváros/agglomeráció</i>	-0,404		-3,244	**	-0,103	
<i>Falu/község/tanya</i>	-0,0823		-0,338		-0,0338	
Státusz (önelhelyezés, ref. 1–3. decilis)						
<i>4–6. decilis</i>	-0,0289		2,611		0,00597	
<i>7–10. decilis</i>	0,254		3,480	*	-0,0922	
Párkapcsolati státusz (ref. házas)						
<i>Partnerrel együtt él</i>	0,459		-2,280		-0,0128	
<i>Egyedülálló</i>	-0,563		-7,981	***	-0,173	
Munka-magánélet egyensúly index	-0,0683		-0,0130		0,0241	**
Munkaerőpiaci helyzet (ref. teljes munkaidőben foglalkoztatott)						
<i>Részmunkaidőben foglalkoztatott</i>	0,248		1,557		0,196	
<i>Munkanélküli</i>	-		0,360		-0,123	
<i>Nyugdíjas</i>	-0,426		-0,0485		-0,111	
<i>Háztartásbeli</i>	0,690		5,183		0,0544	
<i>Egyéb inaktív</i>	-0,0242		5,578	*	0,164	
Partner munkaerőpiaci helyzete (ref. teljes munkaidőben foglalkoztatott)						
<i>Nincs partner (modellből kihagyva)</i>	0,620		6,190	***	0,369	*
<i>Részmunkaidőben foglalkoztatott</i>	-0,829		-1,664		0,00209	
<i>Munkanélküli</i>	-2,748	*	-7,889		-0,122	
<i>Nyugdíjas</i>	0,294		4,820	**	0,102	
<i>Háztartásbeli</i>	0,417		13,01	***	-0,343	*
<i>Egyéb inaktív</i>	1,218		2,930		-0,261	*
Fizetetlen munka	-0,00713		0,0235		0,00384	**
Partner által végzett fizetetlen munka	-0,00674		-0,121	***	0,00409	***
Kétkeresős családmodell pref.	-0,0103		-1,694	***	0,156	***
Elkülönülő szerepek pref.	0,0782		1,050		-0,190	***
A családi életnek rossz, ha a nő teljes munkaidőben dolgozik	0,372	***	0,840		0,0297	
Konstans	3,662	***	14,58	***	2,021	***
N	691		715		706	
R ²			0,143		0,223	

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Forrás: saját számítások az ISSP 2022-es adatfelvétele alapján

Összegzés

A fizetett gondozási szabadsággal kapcsolatos lakossági attitűdökben jelentős változások történtek a 2012 és 2022 között eltelt tíz évben. Ezek közül az egyik legfontosabb a gondozási szabadság támogatásához kapcsolódik: bár továbbra is a lakosság jelentős többségének támogatását élvezzi, nagymértékben megnőtt azok aránya, akik szerint nincs szükség rá. Ugyanakkor a különböző társadalmi-demográfiai jellemzők és attitűdök mindkét vizsgált évben csak nagyon kismértékben határozták meg a válaszkülönbségeket, regressziós modelljeink csak a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök hatását mutatták ki, ezek pedig ellentmondásos képet mutatnak.

Jelentősebb változás történt a gondozási szabadság preferált időtartamában is, melynek átlaga 2012 és 2022 között 22,5 hónapról 14,5 hónapra csökkent. E jóval alacsonyabb átlag a szabadságot egyáltalán nem támogatók arányának megháromszorozódásából, illetve a 2 évnél hosszabb szabadságot preferáló arányának megfeleződéséből fakad. A gyermekgondozási szabadság preferált időtartamát illetően már inkább megfigyelhetőek különbségek az egyes csoportok között, mint a szükségesség tekintetében. 2012-ben a gyermekek számának, a lakóhely településtípusának, a partner munkaerőpiaci helyzetének, illetve a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdöknek van jelentős hatása a gyermekgondozási szabadság preferált időtartamára. A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdváltozók hatása hasonlóan ellentmondásos, mint az első modellben: a női munkavállalásnak a családi életre gyakorolt negatív hatásával egyetértők több szabadságot adnának, ugyanakkor az elkülönülő nemi szerepekkel egyetértők kevesebbet preferálnak. 2022-ben az iskolai végzettség, a gyerekszám, a párkapcsolati státusz, a partner munkaerőpiaci helyzete, a partner által végzett fizetetlen munka, illetve a kétkeresős családmodell preferálásának hatása szignifikáns. Utóbbi afelé mutat, hogy a konzervatívok több szabadságot támogatnak, mint a progresszív szemléletűek.

A fizetett gondozási szabadság preferált létének és hosszának visszaszorulása mögötti okok sokrétűek lehetnek, de az erre vonatkozó kérdések vagy kapcsolódó kvalitatív adatgyűjtés hiányában jelenleg adatokkal nem alátámaszthatók. Feltételezéseink közül – annak bizonytalansága mellett, hogy a kérdezettek a hazai szülési és gyermekgondozási

szabadság rendszerének pontosan mely elemeire gondoltak válaszádkor – azt emelnénk ki, amely az intézményi környezet változásán és a szereplők arra adott válaszára alapul. Mint kifejtettük, az elmúlt tíz évben, mindenekelőtt a GYED extra bevezetésével, a rendszer lényegesen rugalmasabbá vált, több lehetőséget adva a szülőknek a gyermekvállalással, a gyermek gondozásával és a munkába állással vagy a munkába való visszatéréssel kapcsolatos döntéseik meghozatalában. Ehhez társultak még a gazdasági és a jóléti rendszer más, a munkakínálatot ösztönző egyéb intézkedései, melyek együttesen a korábbinál jóval szélesebb körben tették átjárhatóvá a gyermekgondozás és a munkaerőpiaci részvétel határait. Ezért elképzelhető, hogy a válaszadók a gyakorlathoz igazították preferenciáikat. A változás mögötti okok empirikus feltárása azonban további kutatást igényel.

A fizetett gondozási szabadság szülők közti megosztását mérő változó átlaga jelentős mértékben az egyenlőbb megosztás irányába mozdult el. A regressziós modellek azt mutatják továbbá, hogy a magyarázó változók szerepe megnőtt 2022-re. 2012-ben az iskolai végzettségnek, a lakóhely településtípusának, a munka-magánélet egyensúlyának és az elkülönülő nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdnek van hatása, 2022-ben pedig az utóbbi mellett a kétkeresős családmodellről alkotott véleménynek, illetve a partner által végzett fizetetlen munka mennyiségének. A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdváltozók esetében azt látjuk, hogy a progresszívak az egyenlőbb megosztást pártolják. A legkonzisztensebben tehát a nemi szerepekhez kötődő attitűdváltozók esetében láthatunk összefüggéseket, a társadalmi-demográfiai változók kisebb szerepet játszanak a fizetett gondozási szabadsággal kapcsolatos preferenciák alakulásában. Az attitűdváltozók ugyanakkor a szabadság létét és időtartamát illetően nem mutatnak egyértelmű képet, egyedül annak szülők közti megosztásáról mondható el, hogy azt a progresszívak preferálják inkább. Továbbá fontos megjegyezni, hogy a fizetett szabadság időtartamának és nemek közti megosztásának kétváltozós összefüggése azt mutatja mindkét vizsgált évben, hogy minél egyenlőbb megosztást akar valaki, annál rövidebb időtartamot preferál.

Végezetül érdemes megemlíteni elemzésünk két fontos korlátját. Mivel tanulmányunkban a magyarországi adatokat elemeztük, csak az egyéni tényezőkre tudunk fókuszálni, és nem volt mód a szakirodalom által is hangsúlyozott intézményi kontextus hatásának vizsgálatára. Továbbá annak folytán, hogy két időpontból álltak rendelkezésünkre adatok, nagyobb időbeli trendek felvázolására sem volt lehetőség. Ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a fizetett gyermekgondozási szabadságot meghatározó tényezőkről és azok egymással való interakciójáról, nemzetközi összehasonlításra épülő további kutatások szükségesek.

Felhasznált irodalom

- Blaskó, Zs. (2011). Három évig a gyermek mellett – de nem mindenáron. A közvélemény a kisgyermekes anyák munkába állásáról. *Demográfia*, 54(1): 23–44.
- Blum, S., Dobrotić, I., Kaufman, G., Kosłowski, A. és Moss, P. (2023). 19th International Review of Leave Policies and Related Research 2023. DOI: 10.25365/phaidra.431. Elérhető itt: <https://www.leavenetwork.org/annual-review-reports/review-2023/>
- Gábos, A. és Makay, Zs. (2023). Hungary country note, In: Blum, S., Dobrotić, I., Kaufman, G., Kosłowski, A. and Moss, P. (szerk.): *International Review of Leave Policies and Research 2023*. Elérhető itt: <https://www.leavenetwork.org/annual-review-reports/>
- Kapitány, B. (2011). A pronatalista népesedéspolitikák támogatottsága, a családtámogatások ismertsége. In: Pongrácz, T. (szerk.): *A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai*. KSH NKI Kutatási Jelentések, 91. KSH NKI, Budapest, 149–157.
- Kapitány, B. (2015). A népesedéspolitikával kapcsolatos elvárások és a családtámogatások ismertségének változása Magyarországon 2010–2016 között. *Demográfia*, 58(4), 267–285.
- Knoester, C., Li, Q. & Petts, R. J. (2021). “Attitudes about paid parental leave: Cross-national comparisons and the significance of gendered expectations, family strains, and extant leave offerings.”. *International Journal of Comparative Sociology*: 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1177/00207152211026705>.
- Li, Q., Knoester, C. & Petts, R. (2021). “Cross-national attitudes about paid parental leave offerings for fathers.” *Social Science Research* 96. DOI: 10.1016/j.ssresearch.2021.102540.
- Nyírády, A., Pári, A., Székely, A. és Trieb, M. (2022). A különböző családtámogatási formák fontosságának megítélése. In: Engler, Á., Purebl, Gy., Susánszky, É., Székely, A. (szerk.): *Magyar lelkiállapot 2021. Család – egészség – közösség*. KINCS, Budapest, 169–189.
- Nyírády, A. Nagy, K. A., Vas, É., Kozák, K., Székely, A. (2023). A családok támogatásának megítélése a magyarok körében. In: Pári, A., Gyorgyovich, M. (szerk.) *Család – érték – tér*. KINCS, Budapest, 91–109.
- R. Fedor, A. és Takács, P. (2013). A gyermekgondozási szabadság optimális időtartama. *Acta Medicina et Sociologica* 4(11): 65–78.
- S. Molnár, E. (1992). A gyermekgondozási szabadság alternatívái kisgyermekes szülők véleményének tükrében. *Demográfia* 35(2): 207–220.
- Valarino, I., Duvander, A., Haas, L., & Neyer, G. (2018). “Exploring Leave Policy Preferences: A Comparison of Austria, Sweden, Switzerland, and the United States.” *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 25(1): 118–147.

Függelék

F1. táblázat: A gyermekgondozási szabadsággal kapcsolatos kérdésekre adott válaszok súlyozott átlagai és azok időbeli változásai a magyarázó változók egyes kategóriáiban, 2012 és 2022 (az állítással egyetértők aránya, %-ban)

	(1) Létezően fizetett gyermekgondozási szabadság?		(2) Mennyi ideig tartson a gyermekgondozási szabadság? (hónap)		(3) Hogyan oszlik meg a fizetett szabadság az anya és az apa között? (válaszok átlaga egy ötfokú skálán ^A)				
	N=918 2012	N=838 2022	Relatív koc- kázat (2022/2012)	N=918 2012	N=838 2022	Relatív kockázat (2022/2012)	N=867 2012	N=841 2022	Relatív kockázat (2022/2012)
VÁLTOZÓK									
Nem									
Férfi	94,2	78,3	0,8	21,9	13,5	0,6	1,43	1,89	1,3
Nő	93,3	84,9	0,9	23	15,5	0,7	1,39	1,86	1,3
Korcsoport									
18-29	94,6	85,2	0,9	21,7	13,4	0,6	1,47	1,92	1,3
30-39	96,5	79,2	0,8	22,7	13,1	0,6	1,42	1,89	1,3
40-49	96,1	82,5	0,9	23,6	13,9	0,6	1,44	1,97	1,4
50-59	92,9	80,5	0,9	21,9	13,8	0,6	1,43	1,79	1,3
60-69	89,2	81,7	0,9	22,2	17,7	0,8	1,37	1,76	1,3
70+	90,5	84,9	0,9	22,6	16,6	0,7	1,22	1,93	1,6
Iskolai végzettség									
Max. 8 általános	92,3	92,1	1	23,5	19,4	0,8	1,32	1,78	1,3
Szakmunkás	92,8	80,1	0,9	22,6	13,5	0,6	1,37	1,8	1,3
Érettségi	95	77,9	0,8	21,7	13,1	0,6	1,47	1,99	1,4
Felsőfokú	95,5	83,1	0,9	22,3	15	0,7	1,5	1,91	1,3

	(1) Létezően fizetett gyermekgondozási szabadság?		(2) Mennyi ideig tartson a gyermekgondozási szabadság? (hónap)		(3) Hogyan oszljon meg a fizetett szabadság az anya és az apa között? (válaszok átlaga egy ötfokú skálán ^A)				
	N=918 2012	N=838 2022	Relatív kockázat (2022/2012)	N=918 2012	N=838 2022	Relatív kockázat (2022/2012)	N=867 2012	N=841 2022	Relatív kockázat (2022/2012)
Háztartásban élő gyerekek száma									
<i>0</i>	92,4	80,7	0,9	21,6	14,8	0,7	1,38	1,89	1,4
<i>1</i>	95,4	77,5	0,8	22,8	13,6	0,6	1,53	1,86	1,2
<i>2</i>	98,8	93	0,9	27	15,4	0,6	1,36	1,9	1,4
<i>3+^C</i>	95,8	100	1	24,4	12,9	0,5	1,48	1,69	1,1
Településtípus									
<i>Nagyváros</i>	92,6	82,8	0,9	19,1	16,3	0,9	1,38	1,95	1,4
<i>Kisváros/agglomeráció</i>	93,3	79,2	0,8	24,2	12,3	0,5	1,48	1,82	1,2
<i>Falu/község/tanya</i>	95,2	84,3	0,9	24	15,7	0,7	1,36	1,84	1,4
Státusz (önelhelyezés)									
<i>1-3. decilis</i>	95	86,5	0,9	23,1	15,3	0,7	1,42	1,9	1,3
<i>4-6. decilis</i>	92,7	80,8	0,9	21,8	14,7	0,7	1,39	1,89	1,4
<i>7-10. decilis</i>	94,5	80,3	0,8	24,7	13,6	0,6	1,42	1,73	1,2
Párkapcsolati státusz									
<i>Házas</i>	94,4	81,8	0,9	23,9	15,4	0,6	1,39	1,86	1,3
<i>Partnerrel együtt él</i>	97,9	85,9	0,9	22	14	0,6	1,48	1,81	1,2
<i>Egyedülálló</i>	92	81	0,9	21,3	14	0,7	1,41	1,91	1,4
Munka-magánélet egyensúly index									
<i>0-3</i>	93,2	83,9	0,9	22,6	16	0,7	1,36	1,75	1,3
<i>4-6</i>	95,5	80,7	0,8	22,3	13,2	0,6	1,53	1,94	1,3
<i>7-9</i>	96,1	76,4	0,8	22,9	12,7	0,6	1,49	2,14	1,4
<i>10-12^{BC}</i>	73,6	77,2	1	16,3	10,8	0,7	1,42	2,13	1,5

	(1) Létezőn fizetett gyermekgondozási szabadság?			(2) Mennyi ideig tartson a gyermekgondozási szabadság? (hónap)			(3) Hogyan oszlik meg a fizetett szabadság az anya és az apa között? (válaszok átlaga egy ötfokú skálán ^A)		
	N=918 2012	N=838 2022	Relatív kockázat (2022/2012)	N=918 2012	N=838 2022	Relatív kockázat (2022/2012)	N=867 2012	N=841 2022	Relatív kockázat (2022/2012)
Munkaerőpiaci helyzet									
<i>Teljes munkaidőben foglalkoztatott</i>	95,1	78,9	0,8	21,3	13,1	0,6	1,41	1,91	1,4
<i>Részmunkaidőben foglalkoztatott^{BC}</i>	91,6	86,5	0,9	26,2	14,3	0,5	1,72	1,89	1,1
<i>Munkanélküli^C</i>	93,5	91,7	1	24,2	14,3	0,6	1,42	1,6	1,1
<i>Nyugdíjas</i>	91,5	84,3	0,9	22,8	17,4	0,8	1,3	1,87	1,4
<i>Háztartásbeli^{BC}</i>	97,6	95,4	1	24,2	17,9	0,7	1,55	1,75	1,1
<i>Egyéb inaktív^C</i>	90,9	87,1	1	23,1	19	0,8	1,56	1,93	1,2
Partner munkaerőpiaci helyzete									
<i>Teljes munkaidőben foglalkoztatott</i>	96	81	0,8	23,4	13,1	0,6	1,43	1,87	1,3
<i>Részmunkaidőben foglalkoztatott^{BC}</i>	89,8	69,6	0,8	24,5	10,8	0,4	1,6	1,78	1,1
<i>Munkanélküli^{BC}</i>	97,4	65,4	0,7	26,5	7,2	0,3	1,34	2,2	1,6
<i>Nyugdíjas</i>	93,1	82,1	0,9	24,3	19,4	0,8	1,35	1,84	1,4
<i>Háztartásbeli^{BC}</i>	92,9	94,9	1	16,6	18,8	1,1	1,39	1,66	1,2
<i>Egyéb inaktív^{BC}</i>	100	92,1	0,9	34,6	16,7	0,5	1,32	1,58	1,2
Fizetetlen munka									
<i>0-9 óra</i>	93,9	84,3	0,9	20,6	13,9	0,7	1,43	1,89	1,3
<i>10-29 óra</i>	93,5	80,9	0,9	22,2	14,7	0,7	1,4	1,78	1,3
<i>30-49 óra</i>	92,2	86	0,9	21,6	14,4	0,7	1,31	2,02	1,5
<i>50+ óra</i>	94,9	78,8	0,8	26,5	15,2	0,6	1,53	1,95	1,3

	(1) Létezőn fizetett gyermekgondozási szabadság?		(2) Mennyi ideig tartson a gyermekgondozási szabadság? (hónap)		(3) Hogyan oszljon meg a fizetett szabadság az anya és az apa között? (válaszok átlaga egy ötfokú skálán ^A)				
	N=918 2012	N=838 2022	Relatív kockázat (2022/2012)	N=918 2012	N=838 2022	Relatív kockázat (2022/2012)	N=867 2012	N=841 2022	Relatív kockázat (2022/2012)
VÁLTOZÓK									
Partner által végzett fizetetlen munka									
0-9 óra	91,8	80,7	0,9	21,7	14,5	0,7	1,38	1,88	1,4
10-29 óra	94,6	80,4	0,8	22,4	14	0,6	1,43	1,82	1,3
30-49 óra	95,8	87,7	0,9	25	19,5	0,8	1,42	1,91	1,3
50+ óra ^C	96,2	87,9	0,9	24	12,4	0,5	1,46	1,94	1,3
Kétkeresős családmódel preferálása									
Egyetért.	93,7	78,3	0,8	22,5	13,2	0,6	1,4	1,96	1,4
Egyet is ért, meg nem is.	92,8	78,1	0,8	21,4	11,8	0,6	1,44	2,17	1,5
Nem ért egyet.	96	85,1	0,9	27,1	16,9	0,6	1,37	1,62	1,2
Elkülönülő szerepek preferálása									
Egyetért.	90,9	87,3	1	22,3	16,8	0,8	1,29	1,6	1,2
Egyet is ért, meg nem is.	94,7	78,6	0,8	22,6	12,7	0,6	1,46	2,13	1,5
Nem ért egyet.	97,8	73,9	0,8	22,7	13,1	0,6	1,55	2,07	1,3
A családi életnek rossz, ha nő teljes munkaidőben dolgozik.									
Egyetért.	93,5	88,1	0,9	24,8	16,5	0,7	1,37	1,8	1,3
Egyet is ért, meg nem is.	93,5	81	0,9	21,8	13,7	0,6	1,39	2,02	1,5
Nem ért egyet.	93,9	75,3	0,8	19	13,1	0,7	1,49	1,81	1,2

Forrás: saját számítások az ISSP 2012-es és 2022-es adatfelvétele alapján

Jelmagyarázat: ^A – Ötfokú skála: 1 – az anyya vegye ki a teljes fizetett szabadságot; 2 – az anyya vegye ki a szabadság nagyobb részét; 3 – az anyya és az apa fele-fele arányban osztozzon; 4 – az apa vegye ki a szabadság nagyobb részét; 5 – az apa vegye ki a teljes fizetett szabadságot. ^B – 2012-ben a súlyozatlan elemszám <50 az adott változó kategóriában; ^C – 2022-ben a súlyozatlan elemszám <50 az adott változó kategóriában.

Megjegyzések: A munka-magánélet egyensúly index négy kérdésre egy négyfokú skálán adott válaszok összeadásával készült. A kérdések azt vizsgálták, hogy az elmúlt 3 hónapban milyen gyakran fordult elő a válaszdóval az, hogy: 1. túl fáradtan ért haza a munkából ahhoz, hogy otthoni teendőit ellássa; 2. olyan sok időt töltött a munkahelyen, hogy csak nehezen tudta elvégezni az otthoni feladatait; 3. a sok házimunka miatt túl fáradtan ért be a munkahelyére ahhoz, hogy megfelelően el tudja látni a munkahelyi feladatait; 4. családi kötelezettségei miatt csak nehezen tudott a munkájára koncentrálni. Minél magasabb az index értéke, annál nagyobb az észlelt konfliktus. Azon változók értékeit, amelyek folytonos változóként vontunk be a regressziós modellekbe (a munka-magánélet egyensúly index, illetve a válaszdó és partnere által végzett fizetetlen munka), e táblázatban kategóriákba kódoltuk.

Medgyesi Márton – Kopasz Marianna

Az állam gyermekgondozási szerepvállalásával kapcsolatos vélekedések Magyarországon

Bevezetés

Ebben a fejezetben a magyar felnőtteknek az állam és a család gyermekgondozási szerepvállalására vonatkozó attitűdjeit vizsgáljuk. Magyarországon a KSH adatai szerint 2012 és 2022 között növekedett a kisgyermekes anyák munkaerőpiaci részvétele: a 3 éven aluli kisgyermeket (is) nevelő 25–49 éves nők körében 69,1%-ról 77,7%-ra, ahol a legkisebb gyermek életkora 3–5 év, azok körében pedig 65,4%-ról 74,9%-ra emelkedett a foglalkoztatási ráta.¹ A kisgyermekes anyák növekvő munkaerőpiaci részvétele a nappali gyermekgondozási szolgáltatások iránt is keresletet támaszt. A kisgyermek nappali ellátása többféle módon is megoldható: vigyázhatnak a kisgyermekekre családtagok, illetve amennyiben hozzáférhető, igénybe vehetnek a szülők állami bölcsődei/óvodai szolgáltatást vagy munkahelyük által szervezett gyermekgondozási szolgáltatást, de választhatnak magánbölcsődék/óvodák vagy nonprofit szervezetek (pl. egyházak, karitatív szervezetek) által biztosított gyermekgondozási szolgáltatást is.

A napközbeni gyermekellátás területén fontos szakpolitikai lépések történtek az elmúlt évtizedben. A 3 éves kortól kötelező óvodáztatás bevezetése következtében a 4–6 éves korcsoporton belül a napközbeni ellátásban való részvétel lényegében teljes körűvé vált, így 2016 óta már a korcsoport 93–96%-a járt óvodába. A 3 év alatti korosztály esetében a bölcsődei férőhelyek száma az utóbbi évtizedben növekedett, a 2012-es 44 000-hez képest 2022-ben 55 370 bölcsődei férőhely² működött az országban (KSH 2022). A férőhelyek számának bővülése megmutatkozott a formális napközbeni ellátásban

részeseülő 3 éven aluliak arányának növekedésében is (ez a 2013-as 10%-ról 2019-re elérte a 16,9%-ot³), ugyanakkor még ez is messze elmarad az EU 27 tagországnak 35%-os átlagától. Emiatt a bölcsődei hálózat fejlesztése továbbra is fontos kormányzati cél.⁴

A bölcsődei férőhelyek területi eloszlása egyenlőtlen az országban. Bár a fejlesztések révén a 2017-es 26%-ról 2021-re 20%-ra csökkent a napközbeni ellátáshoz a lakóhelyén hozzá nem férő 3 éven aluli gyermekek aránya, és már minden járásban van elérhető ellátás, így is a korcsoport ötöde él olyan településen, ahol nincs bölcsőde (KSH 2022). A bölcsődei szolgáltatás hozzáférhetőségében a települési hierarchia mentén is jelentős különbségek vannak: a kistépüléseken élők között lényegesen magasabb arányban vannak azok, akik lakóhelyükön nem férnek hozzá a szolgáltatáshoz.

Korábbi kutatások tágabb családpolitikai kontextusban vizsgálták az állam gyermekgondozási részvételével összefüggő preferenciákat. Egy, a családpolitikai intézkedésekkel kapcsolatos véleményeket vizsgáló kutatás a bölcsődei férőhelyek növelésének egyöntetű támogatottságát mutatta ki a gyermekvállalási korban levő magyar lakosság körében 2020-ban (KINCS 2020). Egy másik kutatás ugyanakkor azt találta, hogy a többi családpolitikai intézkedéssel összehasonlítva a bölcsődei ellátást a teljes felnőtt lakosságnak csak szűk többsége ismerte (60%) és ítélte hasznosnak (55%), miközben 8% nyilatkozott úgy, hogy igénybe is vette vagy veszi, szemben a családi pótlékkal vagy a családi adókedvezményel, amelyet a válaszadók 80–85%-a ismer és tart

¹ Az adatok forrása: a KSH STADAT-táblái. https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/munoo25.html.

² Beleértve a bölcsődei, minibölcsődei, munkahelyi bölcsődei és családi bölcsődei férőhelyeket.

³ Eurostat-adatbázis, *ilc_caindformal* tábla.

⁴ E cél Magyarország Helyreállítási és Ellenállóképességi Tervében is szerepel, és a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030 is a beavatkozási irányok között említi a bölcsődei expanzió folytatását a hátrányos helyzetű vidékeken.

hasznosnak, és 25%-a tartozott az igénybe vevők közé (Nyírády et al. 2023).

A jelen tanulmányban használt adatok nem teszik lehetővé a tágabb családpolitikai kontextus kutatását, így itt annak vizsgálatára fókuszálunk, hogy miként változtak az állam gyermekgondozási szerepvállalásával

kapcsolatos vélekedések az ISSP két adatfelvételi hulláma között eltelt időben, vagyis 2012 és 2022 között. Másfelől azt is megkíséreljük feltárni a legfrissebb felmérés adatai alapján, hogy milyen tényezők magyarázzák a gyermekgondozás biztosításával és finanszírozásával kapcsolatos állampolgári preferenciákat.

A gyermekgondozási politikák támogatottságát befolyásoló tényezők a szakirodalomban

Ebben a részben azokat a korábbi empirikus kutatásokat tekintjük át, amelyek tanulmányunkhoz hasonlóan arra kerestek választ, hogy milyen tényezők formálják az állampolgároknak az állam és a család gyermekgondozási szerepével kapcsolatos vélekedéseit. E tényezők közül az alábbiakban csupán az egyéni szintű jellemzők hatására térünk ki, figyelmen kívül hagyva az itteni vizsgálat szempontjából nem releváns társadalmi szintű jellemzők, mint például a jóléti rezsim típusának állampolgári preferenciákra kifejtett hatását.

A jóléti politikák támogatását alapvetően az egyéni érdek és az értékek, ideológiák befolyásolják (Blekesaune és Quadagno 2003). Az előbbi megközelítés szerint az egyének azokat a jóléti politikákat fogják támogatni, amelyekből személyesen hasznot húznak vagy legalábbis húzhatnak. Így ebben az értelmezésben az egyének jóléti politikákhoz való viszonyulása a strukturális helyzetüktől függ (Goerres és Tepe 2010). E megközelítés alapján olyan várakozásokat fogalmazhatunk meg, mint például hogy a jelenlegi (vagy jövőbeli) szülők, a nők, a teljes munkaidőben foglalkoztatottak és az alacsonyabb jövedelműek inkább támogatják az olyan gyermekgondozási politikákat, amelyek mérsékelik a család terheit (Guo és Gilbert 2014).

A racionális megfontolások mellett azonban az értékeknek, ideológiáknak is fontos szerepe van a jóléti politikákkal kapcsolatos attitűdök formálódásában (Blekesaune 2013). A gondozási politikákra vonatkozó attitűdök empirikus vizsgálatában a kutatók többek között a jövedelmi egyenlőtlenségek, a nemek közötti egyenlőség (pl. Guo és Gilbert 2014; Chung és Meuleman 2016), a politikai ideológiák (pl. Goerres és Tepe 2012; Valarino et al. 2018) és a vallásosság (pl. Dobrović és Vučković Juroš 2016; Valarino et al. 2018) hatását vizsgálták.

Több korábbi tanulmány is rámutatott, hogy az állam gyermekgondozás terén vállalt felelősségére vonatkozó attitűdök összefüggenek az egyéni érdekekkel. E megközelítés szerint azok az egyének fogják egy adott gyermekgondozási politikát leginkább támogatni, akik aktuálisan vagy a jövőben hasznot remélnék attól (Blekesaune és Quadagno 2003; Knijn és Van Oorschot 2008). Az eddigi kutatások az egyéni érdeket többnyire olyan változókkal ragadták meg, mint a válaszadó neme, életkora, kiskorú gyermek megléte, illetőleg a gyermekek száma a családban, foglalkozási helyzet, jövedelem, valamint a gyermekgondozási szolgáltatások adott pillanatban elérhető minősége. Egyes vizsgálatokban ezek mellett megjelent továbbá a válaszadó iskolai végzettsége is (Guo és Guilbert 2014; García-Faroldi et al. 2017).

A nem tekintetében, mivel a gyermekgondozással kapcsolatos felelősséget általában a nők viselik (Bettio és Plantenga 2004), az várható, hogy számukra jár inkább haszonnal az állam nagyobb szerepvállalása a gyermekgondozás biztosításában. Az ESS 4. hullámának adatain végzett, több országot felölelő empirikus vizsgálatok eredményei – ezzel összhangban – azt mutatják, hogy a nők a férfiakhoz képest (Guo és Gilbert 2014), illetőleg az anyák az apákhoz képest (Chung és Meuleman 2016) nagyobb arányban támogatják a kormányzatnak a gyermekgondozás biztosításában való felelősségét. Hasonló eredményre jutott egy további spanyol tanulmány is, amely együttes keretben elemezte a gyermek- és idősgondozással összefüggő állami szerepvállalást (Valarino et al. 2018). Ezzel szemben egy – az ISSP 2012. évi hullámán alapuló – vizsgálat a balti és észak-európai államok összevont mintáján azt találta, hogy a nők a férfiaknál nagyobb arányban értenek egyet azzal, hogy a gyermekfelügyelet költségeit elsősorban a családnak kell állnia (García-Faroldi et al. 2017). Ez a várttal

ellentétes előjelű kapcsolat azonban az összevont minta mellett csak a svéd és a finn mintán volt kimutatható (a másik öt országban nem).

Az életkor vonatkozásában az önérdék-megközelítés azt implikálja, hogy a fiatalabb kohorszok, akik kisgyermeket nevelnek vagy várhatóan nevelni fognak a jövőben, inkább támogatják az állam szerepvállalását a gyermekgondozásban, mint az idősebbek, akik legtöbbször már nincs kisgyermekük, és nem is valószínű, hogy a jövőben lesz. Guo és Gilbert (2014) 12 országot magában foglaló vizsgálata – összhangban a várakozással – szignifikáns negatív előjelű kapcsolatot mutatott ki az életkor és a gyermekgondozással összefüggő preferenciák között, azaz az idősebbek kevésbé támogatják a kormányzatnak a gyermekfelügyelet biztosításában való felelősségét. Ehhez hasonlóan Valarino és kollégái is azt találták – az ISSP 2012. évi hullámának spanyol adatain –, hogy a fiatalabb kohorszok (de különösen a 31–45 évesek) nagyobb arányban értenek egyet a defamilizmussal, vagyis a család terheinek csökkentésével a gyermekgondozásban. Chung és Meuleman (2016) 22 országot magában foglaló kutatása alapján ugyanakkor azt a következtetést vonták le, hogy a kor hatása nem jelentős, amennyiben más, az önérdékhez közvetlenül kapcsolódó tényezőket is figyelembe vesszünk (pl. kisgyermek megléte). García-Faroldi és szerzőtársai (2017) – az észak-európai országok összevont mintáját elemezve – azt találták, hogy csak a legidősebb (65+) korosztályban térnek el szignifikánsan a válaszadók gyermekgondozással kapcsolatos preferenciái a legfiatalabbakétól (15–24). Azaz az idősebbek inkább vélik úgy, hogy a család felelőssége a gyermekfelügyelet finanszírozása.

A kor és a jóléti preferenciák között megfigyelt elmentmondásos eredmények fényében Goerres és Tepe (2010) arra mutatott rá, hogy a koralapú önérdék-megközelítés túlságosan leegyszerűsítő lehet, amennyiben figyelmen kívül hagyja, hogy az idősebb embereket a saját anyagi önérdékükön túl egyéb tényezők is arra ösztönözhetik, hogy támogassák az államnak a gyermekfelügyelet biztosításában való szerepvállalását. Ilyen tényező lehet a családon belüli generációk közti szolidaritás, amelynek révén azok az egyének is egyetérthetnek a gyermekfelügyelet biztosításában való nagyobb kormányzati felelősségvállalással, akiknek nem fűződik érdekük ehhez. Goerres és Tepe (2010) 12 ország – idősebb állampolgárokból álló (55+) – mintáján tesztelték a családon belüli szolidaritás gyermekgondozási preferenciákat magyarázó

erejét. A kutatás alátámasztotta, hogy a családon belüli intergenerációs szolidaritás megléte növeli az állami felelősségvállalás támogatását, noha ez az összefüggés kontextusfüggő, azaz csak bizonyos jóléti rezsimekre korlátozódik, míg más jóléti rezsimekben nem mutatható ki. Utóbbi csoportba tartoznak többek között a kelet-európai országok is.

Az egyéni önérdéken alapuló megközelítés nyomán kézenfekvőnek tűnik a várakozás, hogy a kiskorú gyermek megléte, valamint a gyermekek családon belüli nagyobb száma növeli az állami szerepvállalás támogatását a gyermekfelügyelet biztosításában. Guo és Gilbert (2014) vizsgálata egyértelműen alátámasztotta, hogy a gyermek jelenléte a háztartásban a kormányzati szerepvállalással való nagyobb egyetértést von maga után. Ettől eltérő eredményt hozott García-Faroldi et al. (2017) kutatása, amely az észak-európai országok összevont mintáján nem talált összefüggést a kisgyermek családon belüli száma (0, 1, 2+) és a kormányzat gyermekgondozásra vonatkozó szerepvállalása között. Chung és Meuleman (2016) több országos vizsgálata alapján arról számolt be, hogy a 6 éven aluli gyermek családon belüli jelenléte az állami szerepvállalás nagyobb támogatásával jár együtt a szülők részéről. Ugyanakkor a tanulmányból az is kiderül, hogy az egy- vagy kétgyerekesek inkább értenek egyet az állami szerepvállalással, mint azok, akik kettőnél több gyermeket nevelnek. Ennek a meglepő eredménynek a háttérben több dolog is állhat, mint például a többgyerekes szülők (3+) tudatos döntése, hogy életük jelentős részét a gyermeknevelésnek adozzák. E családokban annak a valószínűsége is nagyobb, hogy az egyik szülő legalább részben kivonul a munkaerőpiacról a gyermekgondozási feladatok miatt, csökkentve ezzel az állami gyermekfelügyelet iránti igényt (Chung és Meuleman 2016).

Az állampolgárok munkaerőpiaci helyzetét illetően az egyéni önérdéken alapuló megközelítés nyomán azt várhatjuk, hogy azok az egyének, akik teljes munkaidőben vagy legalábbis nagyobb heti óraszámban dolgoznak, inkább hajlanak a nagyobb állami szerepvállalást jelentő gyermekgondozási politikák támogatására. Az összefüggést elemző empirikus vizsgálatok ugyan egymástól eltérően operacionalizálták az egyének foglalkozási helyzetét, eredményeik mégis összevethetők egymással. Guo és Gilbert (2014) kutatása azt találta, hogy a teljes munkaidőben dolgozók nagyobb arányban értenek egyet a kormányzatnak a gyermekgondozás biztosításában vállalt felelősségével. Ennél árnyaltabb

kép rajzolódik ki egy másik kutatásból, amely a heti munkaórák számával mérte a válaszadók foglalkozási helyzetét. Chung és Meuleman (2016) az ESS-tagországoknak a legalább egy gyermeket nevelők mintáján végzett elemzése azt tárta fel, hogy a foglalkoztatás hatása nemspecifikus: azaz, miközben a nők esetében a heti munkaórák nagyobb száma növeli az állami szerepvállalás támogatását, addig a férfiak esetében nincs ilyen hatás. Hasonlóképpen García-Faroldi és kollégáinak kutatása (2017) is arra jutott, hogy az észak-európai országokban a gazdasági aktivitás hatása csak a nők esetében érhető tetten. Ők azonban azt találták, hogy a munkanélküli és a képzésben részt vevő nők inkább hajlanak a kormányzati szerepvállalással való egyetértésre, mint azok a társaik, akiknek fizetett munkájuk van.

Az egyének pénzügyi erőforrásainak szintén szerepe lehet a gyermekgondozási politikákkal kapcsolatos preferenciáik formálódásában. Egy több országot felölelő kutatás szerint a magasabb (szubjektív) jövedelmű szülők kevésbé helyeslik az államnak a gyermekfelügyelet biztosításában való felelősségvállalását (Chung és Meuleman 2016). Valarino és kollégái (2018) Spanyolországban végzett vizsgálata szintén azt találta, hogy az alacsonyabb jövedelmű válaszadók inkább utasítják el a familizmust a gyermekgondozás terén, mint a magasabb jövedelműek. A gyermekgondozási politikákra vonatkozó attitűdökre az egyéni önérdek mellett hatással vannak az értékek és ideológiák is. Guo és Gilbert (2014) – az ESS 4. hullámának adatai alapján – arra világítottak rá, hogy az egalitárius értékek erősebb prediktorai az állampolgárok kormányzati szerepvállalásra vonatkozó attitűdjeinek, mint az egyéni önérdekekkel összefüggő tényezők. Eredményeik szerint minél inkább támogat valaki egy olyan társadalmi berendezkedést, amelyben az életszínvonalbeli egyenlőtlenségek kicsik, annál inkább hajlik rá, hogy pártolja a kormányzati szerepvállalást a gyermekgondozás biztosításában. Továbbá minél inkább támogatja valaki a nemek közötti egyenlőséget, annál inkább helyesli, hogy a kormányzat vállaljon szerepet a gyermekgondozás terén. Ezzel egybevágó eredményeket közöl – szintén az ESS 4. hullámát elemezve – Chung és Meulaman (2016) a jövedelmi egyenlőtlenségek és a gyermekgondozási attitűdök vonatkozásában: az egalitárius értékeket vallók inkább értenek egyet az állami szerepvállalással a gyermekgondozás biztosításában. A nemek közötti egyenlőség kapcsán ugyanakkor nemspecifikus hatást

mutattak ki. Miközben a nők körében a nemek közti – a női foglalkoztatással mért – egyenlőséget támogatók inkább támogatják az állami szerepvállalást is, addig ez az összefüggés a férfiak körében nem érhető tetten. Valarino és szerzőtársai (2018) az ISSP 2012-es spanyol adatait elemezve jutottak arra a következtetésre, hogy az anyai foglalkoztatással kapcsolatos vélekedéseknek erős hatása van a gondozási preferenciákra: minél inkább pártolják az egyének a kétkeresős modellt, annál inkább szimpatizálnak a családon kívüli gondozással.

A politikai beállítottság és a vallásosság gyermekgondozási attitűdökre való hatását illetően is rendelkezünk empirikus evidenciákkal. Goerres és Tepe (2012) németországi mintán végzett elemzése feltárta, hogy az állam gyermekgondozási felelősségével kapcsolatos attitűdöket legerősebben az befolyásolja, hogy az egyén melyik rezsimben töltötte a fiatal éveit (a 15 és 25 év közötti időszakot). Azok, akik ezt a politikai szocializáció szempontjából fogékony életkori szakaszt az NDK-ban éltek meg, inkább támogatják az állam felelősségét a gyermekgondozás biztosításában, mint azok, akik az NSZK-ban szocializálódtak. Emellett arról is beszámoltak, hogy a bal-jobb skálával mért politikai ideológia is szignifikáns hatással van a gyermekgondozási preferenciák alakulására: minél inkább jobbra helyezkedik el az egyén a skálán, annál kevésbé ért egyet az állam felelősségvállalásával a gyermekgondozás biztosításában. A vallásosság és a gyermekgondozási preferenciák között ugyanakkor nem találtak szignifikáns összefüggést. Ezekkel az eredményekkel csak részben csengenek egybe Valarino és kollégáinak (2018) megállapításai, melyet egy spanyolországi kutatás nyomán tettek. E szerint mind a politikai viselkedés (országgyűlési választáson leadott szavazat), mind pedig a vallásosság (templomba járás) szignifikáns előrejelzője a gyermek- és idősgondozásra vonatkozó attitűdöknek: a baloldali és a kevésbé vallásos szavazók nagyobb valószínűséggel utasítják el a hagyományos, családi gondoskodáson alapuló gondozási politikákat. Végül, de nem utolsósorban egy 24 országot felölelő, az ISSP 2012. évi adatain alapuló elemzés is azt támasztotta alá, hogy a vallási kötődéssel rendelkezők kevésbé vélik úgy, hogy elsődlegesen az államnak kellene viselnie a gyermekfelügyelet költségeit (Dobrović és Vučković Juroš 2016).

Változók mérése, módszertan

Az ISSP-kutatás kérdőíve 2012-ben és 2022-ben is tartalmazta a különböző intézmények (család, állam, munkáltató, magánszolgáltatók, nonprofit intézmények) gyermekgondozásban játszott szerepének megítélésével kapcsolatos kérdéseket. Az első kérdés arra vonatkozik, hogy milyen keretben gondoskodjanak az iskoláskort még el nem érő kisgyermekről. Ezzel kapcsolatban az alábbi kérdés megválaszolására kérték a válaszadókat: „Az embereknek különböző elképzeléseik vannak arról, ki gondoskodik a még nem iskoláskorú gyermekekről. Ön szerint elsősorban ki gondoskodik ezekről a gyermekekről?” A válaszlehetőségek közül egyet lehetett megjelölni: a családtagok, az állami intézmények (kormány, önkormányzat), nonprofit szervezetek (pl. jótékonyági szervezetek, egyházi/vallási szervezetek), magánszolgáltatók (pl. magánbölcsődék/óvodák, magándadus, bébiszitter), a munkáltatók.

A második kérdés arra vonatkozott, hogy ki finanszírozza ennek a szolgáltatásnak az előállítását. A konkrét kérdés így szólt: „Ön szerint elsősorban kinek kellene állnia a még nem iskoláskorú gyermekek ellátásnak költségeit?” Itt három lehetőség közül lehetett választani: a családnak, az államnak / közpénzekből kellene fedezni, a munkáltatóknak.

Mivel mindkét kérdés esetében nagyon kevesen választottak a családon és az államon kívüli válaszlehetőségeket (erről lásd később), ezért az elemzésben alapvetően azt vizsgáljuk, hogy a válaszadó szerint az államnak vagy más intézménynek kellene-e gondoskodnia a gyermekekről vagy finanszíroznia ezt a szolgáltatást. A két kérdés alapján egy összesített mutatót is képeztünk, amely azt mutatja, hogy valaki legalább egy kérdés esetében, tehát vagy a szolgáltatás nyújtása, vagy a finanszírozása esetében az állami intézmények szerepét gondolja elsődlegesnek.

A külföldi szakirodalomban feltárt összefüggések magyarországi vizsgálatára a kérdezett érintettségét, társadalmi státuszát és attitűdjeit mérő változókat vettük figyelembe a magyarázó változók között. Az érintettséggel kapcsolatos változók elsősorban a kérdezett demográfiai jellemzői (nem, életkor) és családi állapotával kapcsolatos változók. Mivel a gyermekgondozási szolgáltatások elsősorban a gyermeket vállaló nők munkaerőpiaci visszatérését segítik, ezért – összhangban a szakirodalommal – a válaszadó nemének szerepét is vizsgáltuk. A kisgyermekes családok, illetve a gyermekvállaláson gondolkodók

elsősorban a fiatalabb korosztályokból kerülnek ki, míg az idősebbek közvetlenül nem érintettek a szolgáltatásban, ezért az életkor szerepét is figyelembe vettük, négy életkori kategóriát megkülönböztetve: 18–30 éves, 31–45 éves, 46–64 éves, 65+ éves. A legfontosabb érintettséggel kapcsolatos változónk, hogy a kérdezettnek van-e kisgyermek, amely változó esetében a következő kategóriákat különböztettük meg: nincs gyereke, 0–5 éves gyereke, csak 6–18 éves gyereke, csak 18+ éves vagy különélő gyereke van. Ezek mellett figyelembe vettük a kérdezett családi állapotát (egyedülálló vagy párral él). A társadalmi státuszt mérő változók közül a válaszadó iskolázottságát, munkaerőpiaci státuszát, valamint szubjektív társadalmi státuszát vontuk be a modelljeinkbe. A legmagasabb iskolai végzettség esetében négy kategóriát hoztunk létre: legfeljebb 8 általános, szakmunkásképző/szakiskola, érettségi, felsőoktatási diploma. A munkaerőpiaci státusz szerint dolgozókat, munkanélkülieket és inaktív válaszadókat különböztettük meg.

A válaszadók társadalmi státuszát szubjektív mutatóval mértük, amelyet a következő kérdésre adott válaszok alapján definiáltunk: „Magyarországon vannak magasabb és alacsonyabb társadalmi helyzetű emberek. A válaszlapon egy létrát lát, aminek legfelső foka a legmagasabb társadalmi helyzetű embereket, legalsó foka pedig a legalacsonyabb helyzetűeket jelenti. Most hol helyezné el ezen a létrán Önmagát?” A válaszokat 10 fokú skálán jelölhették a kérdezettek, ahol az 1-es válasz a legalacsonyabb társadalmi helyzetet, a 10-es válasz a legmagasabb társadalmi helyzetet jelenti. Változónk ez alapján négy kategóriát különböztet meg: alacsony társadalmi státusz (1-es, 2-es válasz a 10 fokú skálán), alsó-közép státusz (3-tól 5-ig válasz a 10 fokú skálán), felső-közép státusz (6-tól 8-ig válasz a 10 fokú skálán) és magas státusz (9-es, 10-es válasz a 10-fokú skálán).

Ezenkívül figyelembe vettük a településtípust is, mert az összefüggésben áll a gyermekgondozási szolgáltatások hozzáférhetőségével. Településtípus szerint nagyvárosi, kisvárosi, falusi válaszadókat különböztettük meg.

A válaszadók attitűdjeinek három mutatóját vontuk be a modelljeinkbe: a nők munkavállalásával kapcsolatos attitűdöket, a családpolitikával kapcsolatos véleményeket és a vallásosságot. A nők munkavállalásával kapcsolatos véleményeket az alábbi

állítással való egyetértéssel mértük: „Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyermeke legyen.” A válaszokat 5 fokú skálán lehetett megjelölni, ezt átkódoltuk kétértékű változóra, amelynél az 1-es érték azt mutatja, hogy egyáltalán nem ért egyet vagy nem ért egyet az állítással, a 0-s érték pedig az állítással egyetértőket és az is-is válaszokat mutatja.

Az állam családpolitikai szerepével kapcsolatban a kérdőív egy másik kérdést is tartalmazott, amely a fizetett szülői szabadsággal kapcsolatos véleményeket kérdezte: „Tegyük fel, hogy egy pár mindkét tagja teljes állásban dolgozik, és gyermekük születik. Az egyikük egy időre otthon marad, hogy gondozza a gyermeket. Ön szerint kell, hogy létezzen fizetett szabadság erre az időre, és ha igen, mennyi ideig?” A válaszok alapján a következő kategóriákat különböztetjük meg: nem kell fizetett szabadság, maximum 1 évig kell, 1-2 év fizetett szülői szabadság kell, 2 év vagy hosszabb fizetett

Eredmények

Az alábbiakban először az állam gyermekgondozási szerepvállalásával kapcsolatos vélekedések időbeli alakulásával foglalkozunk, majd ezt követően térünk át a vélekedéseket alakító tényezők hatásának vizsgálatára.

Az államnak a még nem iskoláskorú gyermekek gondozásában játszott szerepével kapcsolatos vélemények megoszlásait az 1. ábra mutatja. A részletesebb eredményeket és a magyarázó változók hatásával kapcsolatos leíró táblákat a fejezet végén látható melléklet M1–M3. tábláiban közöljük.

Arra a kérdésre, hogy ki gondoskodik a még nem iskoláskorú gyermekekről, 2022-ben a kérdezettek 13%-a válaszolta, hogy elsősorban az állami intézményeknek kellene róluk gondoskodniuk. Ez több mint 10 százalékpontos csökkenés 2012-höz képest, amikor még a kérdezettek 23,7%-a válaszolta ugyanezt. A magán- vagy nonprofit szolgáltatók és munkáltatók szerepét mind a két évben elenyészően kevesen emelték ki: 2022-ben 4,6% válaszolta ezt, ami kismértékű növekedés a 2012-es két százalékhöz képest. Ennek megfelelően a család szerepét kiemelő aránya növekedett 2012 és 2022 között 74%-ról 82%-ra. Arra a kérdésre, hogy kinek kellene állnia a még nem iskoláskorú gyermekek ellátásának költségeit, 2022-ben 23% válaszolta azt, hogy elsősorban állami intézményeknek, ami 2012-höz

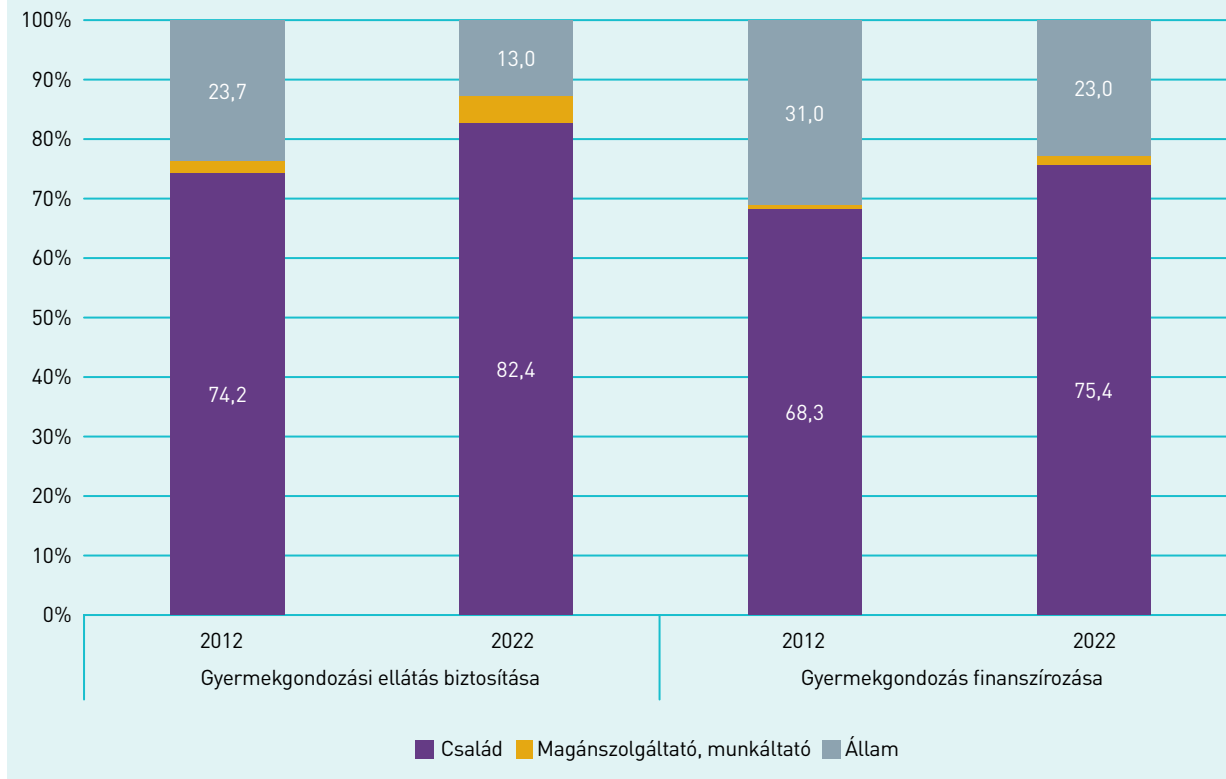
szülői szabadságra van szükség. A vallásosságot a templomba járás gyakoriságával mértük, három kategóriát megkülönböztetve: nem jár templomba, alkalmanként jár templomba, rendszeresen jár templomba.

Többváltozós elemzésünkben a magyarázó változók hatását lineáris valószínűségi modellel vizsgáljuk. Ez a modell megfelelő egy magyarázó változó átlagos hatásának becslésére kétértékű (bináris) függő változók esetében, ahol a pozitív kimenet aránya 20% és 80% között van (lásd pl. Hellevik 2007), ami ebben az elemzésben is teljesül. A modell előnye, hogy a regressziós együtthatók könnyen értelmezhetők, hiszen a becsült együtthatók azt mutatják, hogy a magyarázó változó értékének megváltozása hogyan változtatja meg a függő változóban mért esemény bekövetkezésének a valószínűségét. A becsléseket az adatbázisban szereplő négydimenziós súly használatával kaptuk.

képezt 8 százalékpontos csökkenést jelent. A gyermekgondozás költségeinek finanszírozásával kapcsolatban a munkáltatók szerepét a válaszadók egy-két százaléka emelte ki csupán. Ezzel párhuzamosan a család szerepét hangsúlyozó vélemények erősödése figyelhető meg: a 2012-es 68%-ról 75%-ra emelkedett azok aránya, akik a gyermekek ellátásának finanszírozását elsősorban a családokra bízják. Amennyiben az állami szerepvállalással kapcsolatos kombinált mutatót nézzük, akkor azt látjuk, hogy 2022-ben a válaszadók 26,6%-a emelte ki az állami intézmények szerepét vagy a gyermekellátás biztosításában, vagy annak finanszírozásában, ami a 2012-es 37,2% képest tíz százalékpontos csökkenést jelent.

Regresszioelemzésünkben először az államnak a gyermekgondozás finanszírozásában játszott szerepével kapcsolatos eredményeket tárgyaljuk, ezeket az 1. táblázat mutatja. Az érintettséggel kapcsolatos változók közül a nem esetében nem látunk szignifikáns hatást. Az életkor szerepével kapcsolatban az látható, hogy a 40–64 évesek körében a 18–30 évesekhez képest 12–13 százalékponttal magasabb azok aránya, akik állami beavatkozást tartanak szükségesnek. Minden modellben látszik, hogy azok, akiknek van öt éven aluli gyermekük, nagyobb arányban tartják szükségesnek az állam

1. ábra: Kinek kellene biztosítania, illetve finanszíroznia elsősorban a még nem iskoláskorú gyermekek gondozását? (%)

részvételét: körükben 18-19 százalékponttal magasabb azok aránya, akik az állami finanszírozást szükségesnek vélik. A társadalmi státusszal kapcsolatos változók közül az iskolai végzettségnek van hatása, de ez a hatás nem teljesen lineáris: az alsó középfokú végzettséggel rendelkezőkhöz képest az érettségizettek 8-9 százalékponttal nagyobb mértékben támogatják az állami finanszírozást. Ugyanakkor a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében már nem magasabb az állami beavatkozás támogatása, mint az alsó középfokú végzettséggel rendelkezők között. A válaszadó munkaerőpiaci státuszának nincsen hatása az államnak a gyermekgondozás finanszírozásában játszott szerepével kapcsolatos véleményekre. Ugyanígy a szubjektív státusz hatása sem szignifikáns. Ugyanakkor a településtípus szerint látunk lényeges eltéréseket: a nagyvárosokhoz képest a kisebb városokban és a falvakban kisebb a támogatása a gyermekgondozás finanszírozásában való állami részvételnek. A kisvárosokban 18-20 százalékponttal, a falvakban pedig 10 százalékponttal alacsonyabb az állami részvétel támogatók aránya, mint a nagyvárosokban.

Az attitűdökre vonatkozó változók közül a női munkavállalással kapcsolatos vélemények összefüggést

mutatnak a gyermekgondozás állami finanszírozásának megítélésével. Azok, akik a hagyományos nemi szerepeket támogatják, tehát egyetértenek az állítással, hogy „*állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyermeke legyen*”, 10 százalékponttal kisebb valószínűséggel támogatják az államnak a gyermekgondozás finanszírozásában játszott szerepét.

A fizetett szülői szabadság szükségességére vonatkozó vélemények is összefüggenek a gyermekgondozás állami támogatásával kapcsolatos véleményekkel. Azok körében, akik szerint szükség van fizetett szülői szabadságra, magasabb a gyermekgondozás finanszírozásában való állami részvétel támogatottsága. Azok, akik két évnél hosszabb fizetett szülői szabadságot tartanak szükségesnek, 16-17 százalékponttal nagyobb arányban támogatják a gyermekgondozás finanszírozásában az állami részvételt. A vallásosság szerepe is kimutatható: azok között, akik rendszeresen járnak templomba, 9 százalékponttal magasabb a gyermekgondozás finanszírozásában való állami részvétel támogatottsága.

1. táblázat: Iskolás kor alatti gyermekek gondozásának állami finanszírozásával kapcsolatos vélemények, teljes minta (lineáris valószínűségi modell együtthatói), 2022

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Nő	-0,023 (0,539)	-0,027 (0,471)	-0,025 (0,502)	-0,035 (0,345)
18–30 éves (referencia)	0,000 (,)	0,000 (,)	0,000 (,)	0,000 (,)
31–45 éves	0,075 (0,251)	0,035 (0,597)	0,091 (0,149)	0,079 (0,213)
46–64 éves	0,077 (0,258)	0,070 (0,314)	0,131* (0,048)	0,118 (0,079)
65+ éves	0,014 (0,828)	0,001 (0,983)	0,045 (0,499)	0,022 (0,741)
Partnerrel él	0,011 (0,793)	-0,001 (0,979)	0,004 (0,922)	0,006 (0,866)
Nincs gyereke (referencia)	0,000 (,)	0,000 (,)	0,000 (,)	0,000 (,)
0–5 éves gyerek	0,117* (0,033)	0,159** (0,003)	0,183*** (0,001)	0,177** (0,001)
6–18 éves gyerek	0,038 (0,360)	0,043 (0,249)	0,063 (0,084)	0,061 (0,092)
18+ gyerek	0,040 (0,452)	0,083 (0,101)	0,095* (0,049)	0,090 (0,065)
Általános iskola		0,082 (0,094)	0,074 (0,126)	0,074 (0,120)
Alsó középfok (referencia)		0,000 (,)	0,000 (,)	0,000 (,)
Érettségi		0,094* (0,028)	0,083* (0,047)	0,083* (0,046)
Felsőfok		0,025 (0,540)	0,006 (0,885)	0,002 (0,954)
Dolgozik (referencia)		0,000 (,)	0,000 (,)	0,000 (,)
Munkanélküli		-0,031 (0,373)	-0,023 (0,545)	-0,023 (0,541)
Inaktív		-0,033 (0,561)	-0,014 (0,801)	-0,014 (0,800)

Megjegyzés: a zárójelben p-értékek szerepelnek, a statisztikailag szignifikáns együtthatókat csillaggal jelöltük (* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$).

1. táblázat (folytatás): Iskolás kor alatti gyermekek gondozásának állami finanszírozásával kapcsolatos vélemények, teljes minta (lineáris valószínűségi modell együtthatói), 2022

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Szubjektív státusz: alacsony (referencia)		0,000 (,)	0,000 (,)	0,000 (,)
Szubjektív státusz: alsó-közép		0,029 (0,584)	0,020 (0,707)	0,020 (0,706)
Szubjektív státusz: felső-közép		0,018 (0,731)	0,025 (0,629)	0,025 (0,623)
Szubjektív státusz: magas		-0,020 (0,664)	-0,005 (0,921)	-0,007 (0,874)
Nagyváros (referencia)		0,000 (,)	0,000 (,)	0,000 (,)
Kisváros		-0,198 ^{***} (0,000)	-0,195 ^{***} (0,000)	-0,179 ^{***} (0,000)
Falu		-0,132 ^{**} (0,003)	-0,107 [*] (0,016)	-0,095 [*] (0,032)
Nem kell szülői szabadság (referencia)			0,000 (,)	0,000 (,)
Max.1 év szabadság legyen			0,098 [*] (0,024)	0,094 [*] (0,029)
1-2 év szabadság legyen			0,152 ^{***} (0,000)	0,154 ^{***} (0,000)
2+ év szabadság legyen			0,169 ^{***} (0,000)	0,163 ^{***} (0,001)
Szülői szab.: missing			0,157 ^{***} (0,000)	0,141 ^{***} (0,001)
Egyetért: a nők vágya az otthon és gyerek.			-0,102 ^{**} (0,006)	-0,100 ^{**} (0,007)
Nem jár templomba. (referencia)				0,000 (,)
Alkalmanként jár.				0,052 (0,168)
Rendszeresen jár.				0,089 [*] (0,043)
N	1021	1003	994	993
R ²	0,017	0,065	0,100	0,107

Megjegyzés: a zárójelben p-értékek szerepelnek, a statisztikailag szignifikáns együtthatókat csillaggal jelöltük (* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$).

Mivel a gyermekgondozási szolgáltatás elsősorban a kisgyermekes anyák munkavállalásával kapcsolatos, ezért külön nőkre és férfiakra is megnéztük az egyes meghatározó tényezők fontosságát. Ezzel kapcsolatos eredményeinket a *Melléklet M4. táblázata* tartalmazza. Az eredmények tanulsága az, hogy csak kisebb különbségek láthatók a két csoport között. Némi eltérés látható az öt éven aluli gyermek családon belüli meglétének hatásában: ez a férfi almintán 25 százalékponttal, a női almintán viszont csak 13 százalékponttal növeli annak valószínűségét, hogy valaki támogatja a gyermekgondozás finanszírozásában való állami részvételt. A női almintán ugyanakkor az iskoláskorú gyermekeket nevelők körében is 11 százalékponttal magasabb az állami finanszírozás támogatása. Az iskolai végzettség hatása inkább a nőknél figyelhető meg, az általános iskolai végzettség növeli az állami finanszírozás támogatását, bár az eredmény csak 10%-os szinten szignifikáns. A magas szubjektív státusznak

Összegzés

Magyarországon az ISSP adatai alapján 2012 és 2022 között csökkent a még nem iskoláskorú gyermekek gondozásában az állami szerepvállalás támogatottsága. Ez az eredmény egybecseng egy másik európai összehasonlító értékvizsgálat, a European Social Survey adatain kapott eredménnyel. Eszerint Magyarországon 2008-ban európai összehasonlításban magas volt azok aránya, akik fontosnak tartották az állam szerepét a gyermekfelügyeleti szolgáltatások biztosításában. Ugyanakkor 2008 és 2016 között csökkent az állami felelősséggel való egyetértés mértéke, ráadásul a felmérésben résztvevő országok között nálunk volt ebben a legnagyobb mértékű visszaesés (Herke és Medgyesi 2020).

Az állam gyermekgondozási szerepvállalásával kapcsolatos véleményeket alakító tényezők vizsgálata csak részben támasztja alá az egyéni érintettség hatását. A magyar adatokon – szemben a külföldi kutatási eredményekkel (lásd pl. Guo és Gilbert 2014; Chung és Meuleman 2016) – nem mutatható ki a nők körében az állami szerepvállalás nagyobb támogatottsága. Az 5 éven aluli kisgyermeket nevelők körében ugyanakkor várakozásainknak megfelelően nagyobb az állam gyermekgondozási szerepvállalásának támogatottsága. Ez megerősíti Guo

és Gilbert (2014), valamint Chung és Meuleman (2016) eredményeit. Bár az állami részvétel támogatottsága általában nagyobb az alacsony státuszúak körében (Chung és Meuleman 2016; Valarino et al. 2018), ennek adatainkban csak nagyon korlátozottan látjuk nyomát. Az iskolázottság szerint látható némi eltérés, a legfeljebb általános iskolát végzettek nagyobb arányban támogatják, de az iskola hatása sem lineáris. A településtípus hatása viszont egyértelműen látható: a kisvárosokban és a falvakban alacsonyabb a gyermekgondozásban való állami részvétel támogatottsága.

A női munkavállalással kapcsolatban negatívabb attitűdöt vallók körében alacsonyabb a gyermekgondozás állami támogatásával egyetértők aránya. Az is látható, hogy akik nem tartják szükségesnek a fizetett szülői szabadság meglétét, azok kevésbé támogatják a gyermekgondozás állami támogatását is. Ez arra utal, hogy a kérdezettek nem alternatívaként gondolnak ezekre az állami programokra, hanem hasonlóan értékelik ezeket. Bár a vallásosság sokszor együtt jár a nemi szerepekkel kapcsolatos hagyományosabb véleményekkel, eredményeink szerint a vallásosság növeli az állam gyermekgondozásban játszott szerepének támogatottságát.

Hivatkozások

- Bettio, F. and Plantenga, J. (2004): 'Comparing care regimes in Europe', *Feminist Economics* 10(1): 85–113.
- Blekesaune, M. (2013): 'Economic strain and public support for redistribution: A comparative analysis of 28 European countries', *Journal of Social Policy* 42(1): 57–72.
- Blekesaune, M. and Quadagno, J. (2003): 'Public attitudes toward welfare state policies: a comparative analysis of 24 nations', *European Sociological Review* 19(5): 415–27.
- Chung, H. and Meuleman, B. (2017): "European parents' attitudes towards public childcare provision: the role of current provisions, interests and ideologies", *European Societies*, Vol. 19 No. 1, pp. 49-68.
- García-Faroldi, L., de Miguel-Luken, V., & Ayuso, L. (2017): Responsibility for child and elderly care: Who should cover the costs? A comparison of Baltic and Nordic countries. *Social Policy & Administration*, 51(4), 638–658.
- Goerres, A. and Tepe, M. (2010): 'Age-based self-interest, intergenerational solidarity and the welfare state: a comparative analysis of older people's attitudes towards public childcare in 12 OECD countries', *European Journal of Political Research* 49(6): 818–51.
- Goerres, A. and Tepe, M. (2012): 'Doing it for the kids? The determinants of attitudes towards public childcare in unified Germany', *Journal of Social Policy* 41(2): 349–72.
- Guo, J. and Gilbert, N. (2012): Public attitudes and gender policy regimes: Coherence and stability in hard times. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 39(2), 163–181.
- Hellevik, O. (2007): Linear versus logistic regression when the dependent variable is a dichotomy. *Quality & Quantity*, 43(1), 59–74. <http://doi.org/10.1007/s11135-007-9077-3>
- Herke, B. and Medgyesi, M. (2020): Jóléti állammal kapcsolatos vélemények Magyarországon és az Európai Unióban. In: Kolosi, T. – Szelényi, I. – Tóth, I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riórt 2020*, TÁRKI, Budapest.
- KINCS (2020): *Az egyéves Családvédelmi Akcióterv megítélése a gyermekvállalási korban lévő magyarok körében*. Kutatási jelentés, 2020. július 1., Budapest: KINCS. https://www.koppmariaintezet.hu/docs/Csaladvedelmi_akcioterv_megitelese_kutatasi_jelentes_20200630.pdf
- Knijn, T. and Van Oorschot, W. (2008): 'The need for and the societal legitimacy of social investments in children and their families', *Journal of Family Issues*, 29 (11): 1520–42.
- KSH (2022): *A gyermekek napközbeni ellátása, 2021*. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/kisgyermnapkozbeni/2021/index.html#tovbbiadatokinformcik> (Letöltve: 2024. 03. 16.)
- Nyírády, A. Nagy, K. A., Vas, É., Kozák, K., Székely, A. (2023): A családok támogatásának megítélése a magyarok körében. In: Pári András és Gyorgyovich Miklós (szerk.): *Család – Érték – Tér: Tanulmányok a családi értékekről*, KINCS, Századvég, Budapest.
- Valarino, I., Meil, G. and Rogero-García, J. (2018): Family or state responsibility? Elderly and childcare policy preferences in Spain, *International Journal of Sociology and Social Policy*, 38(11/12): 1101–1115

Mellékletek

M1. táblázat: Vélemények az állam szerepvállalásáról a gyermekgondozásban

	2012 (%)	2022 (%)
<i>Ki gondoskodik a még nem iskoláskorú gyermekekről?</i>		
Család	74,2	82,4
Magán-, nonprofit szolgáltatók, munkáltató	2,1	4,6
Állami intézmények	23,7	13,0
Összesen	100,0	100,0
<i>Ki állja a még nem iskoláskorú gyermekek ellátásának költségeit?</i>		
Család	68,3	75,4
Munkáltatók	0,8	1,6
Állami intézmények	31,0	23,0
Összesen	100,0	100,0
<i>Állami szerepvállalással kapcsolatos kombinált mutató</i>		
Semmilyen állami szerepvállalást nem tart szükségesnek.	62,8	73,4
Állami intézmények a szolgáltatásban vagy finanszírozásban	37,2	26,6
Összesen	100,0	100,0

M2. táblázat: Iskolás kor alatti gyermekek gondozásának állami finanszírozásával kapcsolatos vélemények, teljes minta

	Család vagy magán-szervezetek finanszírozzák (%)	Állami intézmények finanszírozzák (%)
Nem		
Férfi	75,8	24,2
Nő	78,1	21,9
Életkor		
18–30 éves	80,4	19,6
31–45 éves	73,9	26,1
46–64 éves	75,7	24,3
65+ éves	81,3	18,7
Partnerrel él.		
Nincs párja.	79,5	20,5
Párral él.	75,2	24,8
Van-e gyereke?		
Nincs gyereke.	80,9	19,1
Van 0–5 éves gyermeke.	65,5	34,5
Csak 6–18 éves gyermeke van.	74,1	25,9
Csak 18+ éves vagy különélő gyermeke van.	77,9	22,1
Iskolázottság		
Legfeljebb 8 általános	75,8	24,2
Szakmunkásképző, szakiskola	81,8	18,2
Érettségi	72,8	27,2
Felsőoktatási diploma	76,9	23,1
Munkaerőpiaci státusz		
Dolgozik	76,2	23,8
Munkanélküli	87,6	12,4
Inaktív	79,5	20,5
Szubjektív státusz		
Szubjektív helyzet: alacsony	77,9	22,1
Szubjektív helyzet: alsó közép	76,8	23,2
Szubjektív helyzet: felső közép	76,5	23,5
Szubjektív helyzet: magas	82,7	17,3
Teljes minta	77,1	22,9

M2. táblázat (folytatás): Iskolás kor alatti gyermekek gondozásának állami finanszírozásával kapcsolatos vélemények, teljes minta

	Család vagy magán- szervezetek finanszírozzák (%)	Állami intézmények finanszírozzák (%)
Településtípus		
Nagyváros	67,9	32,1
Kisváros	85,4	14,6
Falu	79,0	21,0
Kell-e fizetett szülői szabadság?		
Nem kell	90,8	9,2
1 évnél rövidebb legyen	77,5	22,5
1-2 év legyen	74,9	25,1
2+ év legyen	73,4	26,6
Missing	72,4	27,6
Egyetértés: A nő vágya az otthon és a gyerek		
Nem ért egyet, is-is.	74,03	25,97
Egyetért.	80,97	19,03
Vallásosság		
Nem jár templomba.	82,6	17,4
Alkalmanként jár.	73,4	26,6
Rendszeresen jár.	68,7	31,3
Teljes minta	77,0	23,0

M3. táblázat: Iskolás kor alatti gyermekek gondozásába való állami beavatkozással kapcsolatos vélemények, teljes minta

	Nem kell állami részvétel (%)	Az államnak kellene finanszíroznia vagy szolgáltatnia a gyermekgondozást (%)
Nem		
Férfi	72,62	27,38
Nő	74,01	25,99
Életkor		
18–30 éves	74,02	25,98
31–45 éves	70,60	29,40
46–64 éves	72,68	27,32
65+ éves	77,79	22,21
Partnerrel él.		
Nincs párja.	75,33	24,67
Párral él.	71,91	28,09
Van-e gyereke?		
Nincs gyereke.	77,19	22,81
Van 0–5 éves gyereke.	60,87	39,13
Csak 6–18 éves gyereke.	71,71	28,29
Csak 18+ éves vagy különélő gyereke.	74,29	25,71
Iskolázottság		
Legfeljebb 8 általános	72,49	27,51
Szakmunkásképző, szakiskola	78,80	21,20
Érettségi	68,23	31,77
Felsőoktatási diploma	73,43	26,57
Munkaerőpiaci státusz		
Dolgozik	72,47	27,53
Munkanélküli	80,49	19,51
Inaktív	76,00	24,00
Szubjektív státusz		
Szubjektív helyzet: alacsony	75,96	24,04
Szubjektív helyzet: alsó közép	73,57	26,43
Szubjektív helyzet: felső közép	70,96	29,04
Szubjektív helyzet: magas	76,80	23,20
Teljes minta	73,43	26,57

M3. táblázat (folytatás): Iskolás kor alatti gyermekek gondozásába való állami beavatkozással kapcsolatos vélemények, teljes minta

	Nem kell állami részvétel (%)	Az államnak kellene finanszírozni vagy szolgáltatni a gyermekgondozást (%)
Településtípus		
Nagyváros	65,26	34,74
Kisváros	81,49	18,51
Falu	74,35	25,65
Kell-e fizetett szülői szabadság?		
Nem kell.	89,05	10,95
1 évnél rövidebb legyen	73,37	26,63
1-2 év	70,16	29,84
2+ év	70,00	30,00
Missing	68,11	31,89
Egyetértés: a nő vágya az otthon és a gyerek.		
Nem ért egyet, is-is.	69,97	30,03
Egyetért.	77,68	22,32
Vallásosság		
Nem jár templomba.	80,71	19,29
Alkalmanként jár.	68,23	31,77
Rendszeresen jár.	63,59	36,41
Teljes minta	73,32	26,68

M4. táblázat: Iskolás kor alatti gyermekek gondozásának állami finanszírozásával kapcsolatos vélemények, férfiak és nők külön (lineáris valószínűségi modell együtthatói)

	Nők		Férfiak	
	együttható	p érték	együttható	p érték
18–30 éves	0,000	(,)	0,000	(,)
31–45 éves	0,070	(0,290)	0,087	(0,413)
46–64 éves	0,106	(0,179)	0,142	(0,173)
65+ éves	-0,006	(0,950)	0,018	(0,851)
Partnerrel él.	0,020	(0,666)	-0,026	(0,661)
Nincs gyereke.	0,000	(,)	0,000	(,)
Van 0–5 éves gyereke.	0,128*	(0,028)	0,245**	(0,007)
Csak 6–18 éves gyereke van.	0,106*	(0,023)	-0,014	(0,805)
Csak 18+ vagy különélő gyereke van.	0,113	(0,064)	0,070	(0,324)
Általános iskola	0,120	(0,073)	-0,036	(0,576)
Alsó középfok	0,000	(,)	0,000	(,)
Érettségi	0,091	(0,063)	0,092	(0,152)
Felsőfok	0,023	(0,635)	-0,005	(0,943)
Dolgozik	0,000	(,)	0,000	(,)
Munkanélküli	-0,045**	(0,001)	0,000	(0,998)
Inaktív	-0,069	(0,327)	0,085	(0,314)
Szubjektív helyzet: alacsony	0,000	(,)	0,000	(,)
Szubjektív helyzet: alsó közép	0,072	(0,295)	-0,082	(0,290)
Szubjektív helyzet: felső közép	-0,037	(0,553)	0,081	(0,294)
Szubjektív helyzet: magas	-0,080**	(0,005)	0,074	(0,383)
Nagyváros	0,000	(,)	0,000	(,)
Kisváros	-0,173***	(0,001)	-0,242***	(0,000)
Falu	-0,031	(0,579)	-0,195**	(0,004)
Nem kell szülői szabadság.	0,000	(,)	0,000	(,)
Kell, max.1 év szabadság.	0,053	(0,275)	0,159*	(0,020)
Kell, 1–2 év szabadság.	0,162**	(0,003)	0,173**	(0,005)
Kell, 2+ év szabadság.	0,164**	(0,007)	0,178*	(0,011)
Szabadság: missing	0,122*	(0,024)	0,167*	(0,012)
Egyetért: a nők vágya a gyerek.	-0,063	(0,183)	-0,111	(0,062)
Nem jár templomba.	0,000	(,)	0,000	(,)
Alkalmanként jár.	0,074	(0,126)	-0,006	(0,913)
Rendszeresen jár.	0,137*	(0,015)	0,030	(0,639)
N	596		397	
R ²	0,132		0,169	

Megjegyzés: a zárójelben p-értékek szerepelnek, a statisztikailag szignifikáns együtthatókat csillaggal jelöltük, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$).

M5. táblázat: Iskolás kor alatti gyermekek gondozásába való állami beavatkozással kapcsolatos vélemények, teljes minta (lineáris valószínűségi modell együtthatói)

	Az államnak kellene a gyermek-gondozást szolgáltatni		Az államnak kellene szolgáltatni vagy finanszírozni a gyermek-gondozást	
	együttható	p érték	együttható	p érték
Nő	-0,010	(0,800)	-0,029	(0,429)
18–30 éves	0,000	(,)	0,000	(,)
31–45 éves	-0,008	(0,904)	0,035	(0,596)
46–64 éves	-0,008	(0,914)	0,063	(0,370)
65+ éves	-0,032	(0,638)	-0,013	(0,849)
Partnerrel él.	-0,031	(0,439)	-0,004	(0,912)
Nincs gyereke.	0,000	(,)	0,000	(,)
Van 0–5 éves gyereke van.	0,070	(0,210)	0,175**	(0,001)
Csak 6–18 éves gyereke van.	-0,013	(0,705)	0,054	(0,141)
Csak 18+ vagy különélő gyereke van.	0,055	(0,293)	0,099*	(0,043)
Általános iskola	0,047	(0,276)	0,071	(0,129)
Alsó közép fok	0,000	(,)	0,000	(,)
Érettségi	0,075	(0,079)	0,090*	(0,031)
Felsőfok	0,034	(0,462)	-0,005	(0,902)
Dolgozik	0,000	(,)	0,000	(,)
Munkanélküli	0,034	(0,520)	-0,009	(0,831)
Inaktív	-0,075	(0,131)	-0,030	(0,575)
Subjektív helyzet: alacsony	0,000	(,)	0,000	(,)
Subjektív helyzet: alsó közép	0,042	(0,370)	0,039	(0,438)
Subjektív helyzet: felső közép	0,062	(0,237)	0,065	(0,210)
Subjektív helyzet: magas	0,040	(0,421)	0,010	(0,816)
Nagyváros	0,000	(,)	0,000	(,)
Kisváros	-0,119**	(0,003)	-0,142***	(0,000)
Falu	-0,068	(0,133)	-0,057	(0,206)
Nem kell szülői szabadság.	0,000	(,)	0,000	(,)
Kell, max.1 év szabadság.	0,072	(0,105)	0,115**	(0,009)
Kell, 1–2 év szabadság.	0,120*	(0,018)	0,167***	(0,000)
Kell, 2+ év szabadság.	0,109*	(0,022)	0,172***	(0,000)
Szabadság missing	0,124**	(0,005)	0,152***	(0,000)
Egyetért: a ők vágya a gyerek.	-0,113**	(0,002)	-0,108**	(0,003)
Nem jár templomba.	0,000	(,)	0,000	(,)
Alkalmanként jár.	0,086*	(0,031)	0,090*	(0,021)
Rendszeresen jár.	0,118*	(0,013)	0,122**	(0,005)
N	992		992	
R ²	0,081		0,107	

Megjegyzés: a zárójelben p-értékek szerepelnek, a statisztikailag szignifikáns együtthatókat csillaggal jelöltük, (* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$).

Gyermekvállalás és gyermektelenség a foglalkoztatási viszonyok tükrében

Bevezetés

Jelen tanulmány célja a munkaerőpiaci folyamatok összefüggéseinek bemutatása a gyermekvállalás aspektusában. A vágyott és a ténylegesen megszületett gyermekek száma közötti eltérés gyakori a fejlett társadalmakban: a gyermekvállalási szándék sokkal erőteljesebb, mint amit a végül ténylegesen megszületett gyermekek száma tükröz.

Magyarországon a családot tervezők jövőbeli gyermekvállalási szándékait tekintve még mindig a kétgyermekes családmodell a legelterjedtebb (Kapdebo et al., 2022; Papházi et al., 2023). A tényleges gyermekszám azonban messze elmarad az egyszerű reprodukcióhoz szükséges értéktől: a negyvenévesek körében 1,54, a harmincéves korosztályban pedig alig haladja meg az egy gyermeket (1,03) (Papházi et al., 2022).

A magyar társadalomban nő ugyan a gyermektelenek és az egygyermekesek aránya, az ideális gyermekszám azonban stabilan a kétgyermekes családmodell tartósságát mutatja. A munkaerőpiaci helyzet és leterheltség befolyásolja mind a tényleges, mind az ideálisnak tekintett gyermekszámot, ahogy az ISSP-adatfelvételekből látható.

A munkahelyi és a családi kötelezettségek összeegyeztethetősége

A fejlett társadalmakban a tényleges és a vágyott családméret közötti különbséget jellemzően az anyák munkaerőpiaci lehetőségei és az a képességük határozza meg, hogy ezeket miként tudják összeegyeztetni a gyermekvállalással (Bacci, 2001). A magánélet és a karrier összeegyeztetésének kérdése már az életpálya elején (a családalapításnál) felvetődik (Engler és Pári, 2021), a nők életében a munkavállalás és a gyermekvállalás verseng egymással (Oshio, 2019). A gyermekvállalási megfontolásokban kiemelkedő jelentőségű a biztos munkahely (Kapdebo et al., 2022), valamint a gyermeket nem tervezőknél szándékuk esetleges megváltozásában a jövedelmi viszonyokon

kívül a munkavállalási tényezők játsszák a legfontosabb szerepet (Papházi et al., 2022).

A KINCS (2022) nők munkaerőpiaci helyzetére vonatkozó felmérése arra utal, hogy a családbarát munkakörnyezet hiánya, valamint az otthoni és a munkahelyi élet összeegyeztetésének problémái megnehezítik a kisgyermekes anyák munkaerőpiaci visszailleszkedését. A válaszadók többsége szerint a gyermekgondozásból a munkaerőpiacra visszatérő nők számára a legnagyobb nehézséget a rendszeres gyermekfelügyelet megoldása jelenti, kiemelték a beteg gyermek ápolásának megpróbáltatásait, a családbarát munkahelyi körülmények hiányát és általában az otthoni és a munkahelyi kötelezettségek összeegyeztetésének nehézségeit, ezeken kívül még a munkába járás bonyolalmait és az otthoni kötelezettségek egyenlőtlen megosztását említették. A megkérdezettek 68 százaléka szerint egy nőnek tartania kell attól, hogy hátrányos helyzetbe kerül a gyermekvállalási tervei miatt. A magyarok 81 százaléka gondolja úgy, hogy a kisgyermek megsínyli, ha az anya a gyermek féléves korában visszamegy dolgozni. A megkérdezetteknek csupán 15 százaléka van azon a véleményen, hogy ez nincs hatással a gyermekre (KINCS, 2022).

A munka és a magánélet egyensúlya egyre inkább felértékelődik. „Az anyaság összeegyeztethetősége mindkét szülő munkapiaci részvételével sok pár számára kívánatos cél, rendszerint a személyes önmegvalósítás és a gazdasági szükségszerűség okán” (Demeny, 2011: 271).

A nők foglalkoztatási rátája a legtöbb európai országban jelentős mértékben nőtt az utóbbi évtizedekben, de továbbra is erősen befolyásolja a gyermekek száma és életkora (Makay, 2024). A nemzetközi példákban is különösen a nők számára jelent terhet a gyermekvállalás: az esetek túlnyomó többségében a szülés után a nők maradnak otthon a gyermekkel, ami csökkenti a jövedelmüket, és karrierjükben töréshez vezet. A magasabb iskolai végzettségű nők általában magasabb jövedelemmel rendelkeznek, jobbak

a munkaerőpiaci kilátásaik, és általában nagyobb valószínűséggel tekintik munkájukat az önmegvalósítás fontos eszközének. Mivel a magasabb iskolai végzettségű nőknek magasabbak lehetnek a gyermekvállalás alternatív költségei, mint alacsonyabb végzettségű társaiknak, nagyobb valószínűséggel maradnak gyermektelenek (Szalma és Takács, 2012).

Ami a kisgyermekes nők munkaerőpiaci integrációját és foglalkoztatási attitűdjeit illeti, a szakirodalom szerint a nők munkaerőpiaci részvételének folyamatos növekedése két irányzattal magyarázható. Az első tendencia az, hogy az anyák igyekeznek hozzájárulni a háztartás pénzügyi kiadásaihoz. A második irányzat olyan egyéni jellemzőkkel kapcsolatos, mint a társadalmi hasznosság, az életkor, a tapasztalat és az iskolai végzettség. A kutatási eredmények mindkét magyarázatot alátámasztják. A kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a kisgyermekes anyák munkaerőpiacra való visszatérését erősen befolyásolja, hogy a partnerük hogyan vélekedik az anya fizetett munkájáról. A munkahely kiválasztásakor az anyák számára kiemelten fontos egy biztonságos és stabil munkahely választása, hogy a gyermek betegsége esetén otthon maradhassanak, és hogy a bölcsőde/óvoda nyitvatartása összeegyeztethető legyen a munkahely elvárásaival (Kőműves et al., 2023). Emellett az apa otthon maradása, azaz a kisgyermekkel töltött idő megosztása a szülők között nemcsak a kisgyermekes anyák munka–magánélet konfliktusát enyhítheti, hanem sokszor mindkét szülő esetében hozzájárulhat a munka és a magánélet egyensúlyának eléréséhez is (Drjenovszky és Sztáray, 2023).

A „munkaerőpiaci karriert” választókra az életpálya teljes hosszán a folyamatos (megszakítás nélküli) munkaviszony jellemző. Ezt az életformát nagyobb arányban az iskolázott, főként a felsőfokú végzettségű és/vagy magas beosztású nők vállalják. Ők vagy gyermektelenek, illetve egyedülállók, vagy szülés esetén sem szakítják meg keresőtevékenységüket (Koncz, 2016).

A magasan képzett nők különálló csoportot képeznek, és körükben születési kohorsztól függetlenül magasabb a gyermektelenek aránya (Szabó, 2019). Bár a magasan képzett nők a gyermekvállalás után általában gyorsabban térnek vissza a munkaerőpiacra, mint kevésbé képzett társaik, távollétük azzal a kockázattal jár, hogy tudásuk elévül, és nem tudják képzettségüknek megfelelően hasznosítani a munkaerőpiacon (Paksi, 2014).

A szakirodalom alapján a gyermektelenségnek számos szociális, társadalmi, gazdasági és demográfiai következménye ismert. Elmondható, hogy a gyermektelen fiatalok körében gyakrabban fordulnak elő depressziós tünetek, rosszabb a házastársi/élettársi kapcsolatuk minősége, és kevésbé boldogok, mint a gyermekes fiatal felnőttek, ugyanakkor nem kevésbé elégedettek az életükkel, mint a gyermekes szülők. A gyermekvállalást jelenleg elutasító gyermektelenek elsősorban a fiatalabbak, a magasabb végzettségűek, a magasabb jövedelműek, a nagyvárosiak, a nem vallásosak, az egyedülállók és a férfiak (Pári és Balog, 2022).

A Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatai szerint a gyermekvállalást nem tervező fiatalok a szubjektív jólétüket tekintve elégedetlenebbek a jelenlegi életükkel a gyermekvállalást tervezőknél, és úgy gondolják, hogy a gyermekvállalás tovább rontana az életésélyeiken (Bencze, 2023).

Az 1980-as évek közepén született és jelenleg a harmincas éveik közepén járó fiatalok gyermekvállalási jellemzői nem a gyermektelenség csökkenését, hanem egyértelmű további növekedését jelzik előre. Tehát egy tartós és fenntartható szintre törekvő termékenységi fordulathoz ma Magyarországon nem egyszerűen a teljes termékenységi arányszám további növelésére lenne szükség, hanem mindezt olyan társadalmi környezetben kellene megvalósítani, amelyben a gyermektelenség aránya is csökken (Kapitány és Spéder, 2021). A jövőt illetően összességében nem várható a gyermektelenek arányának kiugró növekedése, de az előző években közölt adatok alapján növekedhet a tudatosan gyermektelenek száma (Nagy és Pári, 2021).

Módszertani megjegyzések

Az ISSP-adatfelvételek segítségével azt vizsgáljuk, hogy milyen összefüggéseket lehet megállapítani a gyermekvállalás és a munkával való leterheltség kapcsolatában, illetve a gyermekvállalás elmaradása – az ideális gyermekszám tekintetében ennek csekélyebb mértéke – mennyiben vezethető vissza azokra a hatásokra, amelyek az adatfelvételekben a tágabb értelemben vett munkaviszonyok (munkahelyi, munkavégzési viszonyok) vonatkozásában megjelennek. A munkahelyi viszonyok hatása – a gazdasági aktivitáson és a foglalkozáson, Ferge Zsuzsa (1969) munkajellegcsoportjain túl – a munkaidő hossza és a túlmunka előfordulása tekintetében jelenik meg a négy vizsgálható adatfelvételben.

Vizsgálódásunk központi eleme tehát, hogy a munkavégzési viszonyok okozta fáradtságnak, a túlmunka gyakoriságának és az ezekből adódó munkával való leterheltségnek van-e kimutatható hatása a megszületett gyermekek számára, és befolyásolják-e a megkérdezettnek az ideális gyermekszámra való elképzelését.

Öt ISSP-adatfelvétel célozta kimondottan a családok helyzetét (1988, 1994, 2002, 2012, 2022), ebből az 1988-as adatfelvételnek csak az angol változata áll rendelkezésre. Ez utóbbi a kutatásunk szempontjából nem is releváns, mert számos kérdésben (például iskolai végzettség, gazdasági aktivitás) nem a magyar kategorizálást követi, ezért nem használtuk fel. Kihagytuk a vizsgálatból az 1994-es adatfelvételt is, melynek során a meglévő gyermekek számát, amely témánk szempontjából lényeges függő változó, csak a háztartáson belül lévőket tekintve kérdezték, ezért ezt az adatot nem lehetett összehasonlítani a többi év számaival. A további három év vizsgálata, amely ráadásul épp két tízéves periódust jelöl ki, lehetőséget ad arra, hogy tendenciákat is megjeleníthessen. Az adatfelvételekben nem minden változó áll rendelkezésre egyformán. A munkanélküliségtől való félelemre 1994-ben még rákérdeztek, de a családok helyzetére fókuszáló későbbi adatfelvételekbe ez már nem került bele. A munkával kapcsolatos fáradtságot és túlmunkát pedig, amely feltételezésünk szerint magyarázhatja a gyermekvállalás elmaradását, 1994-ben nem kérdezték.

Több adatfelvétel változóinak „közös nevezőre hozása” némely esetben viszonylag egyszerű, ilyen például az iskolai végzettség vagy a családi állapot. Más tényekre egymástól lényegesen eltérő módon is rákérdezhettek az adatfelvételek során, például a gazdasági aktivitással kapcsolatban. Ezeknél erőteljesebb egyszerűsítésekre kényszerültünk. Noha több év adatfelvételeinek összehasonlítása ugyanazon kérdések esetében is vethet fel megfontolásra érdemes szempontokat, úgy gondoljuk, a létrehozott változóink fogalmi azonossága biztosítja a mérés érvényességét, amit eloszlásaik hasonlósága is megerősít. Ennek alapján állításaink megbízhatók a többnyire ezerfős adatfelvételek vonatkozásában, amelyeknél a következetes összehasonlíthatóság nem érvényesült minden tekintetben. Az érvényességi kérdésre jó példa a nettó jövedelem értéke: 2022

előtt másképp kategorizálták a jövedelemhatárokat, ezért 1994-ben sokkal többen voltak nettó százezer forint alatt, mint 2022-ben, viszont mindegyik évben értelmezhető az átlagos, az ennél alacsonyabb vagy magasabb jövedelem, amely már nem a nominális pénzösszegetől függ.

Érvényességi kérdések felvetődnek a meglévő gyermekek számával kapcsolatban is, ami vizsgálatunk egyik függő változója. A 2022-es felvételben ugyanis a korábbiaktól eltérően nem a megszületett gyermekek számát kérdezték, hanem ezt: „Élete folyamán hány gyermeket nevelt Ön? (beleértve a vér szerinti, nevelt vagy örökbe fogadott gyermekeket is).” A nevelt gyermekek száma jelentős eltérést mutathatna, hiszen valaki nevelhetne akár több gyermeket is anélkül, hogy vér szerinti gyermeke lenne. Az adatok eloszlása azonban erre a 2022-es változóra nem mutat lényeges eltérést, mint a 2012-es és a 2002-es kérdéseknél, ezért a vizsgálatba bevonhatónak gondoljuk a 2022-es felvétel változóját, mert az eloszlások hasonlóságából következően azt gondoljuk, hogy a nevelt gyermekek száma a mintában elhanyagolható volt. A már említett 1994-es adatfelvételnél, amely a háztartásban élő gyermekek számát kérdezte, lényegesen különböző a gyermekek száma, mint a többi felmérésben. Az ideális gyermekszámra mind az öt adatfelvételben csaknem ugyanúgy kérdezték rá, viszont a fő független változóink (a munkaidő hossza, a munkaviszonyokból fakadó fáradtság és túlmunka gyakorisága) csak az utolsó háromban vannak jelen, még hozzá teljesen azonos formában. Emiatt annak a problémának a vizsgálatára, hogy a munkavégzési viszonyok okozta leterheltség kimutathatóan eredményez-e kisebb mértékű gyermekvállalást, illetve visszafogja-e az ideális gyermekszámot, ugyancsak az utolsó három adatfelvételt használjuk fel az elemzésünkben.

A meglévő gyermekek száma a foglalkoztatási viszonyok függvényében

Az adatfelvételek meglehetősen jól tükrözik a születések változását: az átlagos gyermekszámot 2002-ben mérték a legmagasabbnak (1,57 fő), 2022-ben a legalacsonyabbnak (1,40 fő), amely az egyes változókkal való összefüggésben természetesen az esetszámok függvényében is változhat. A változók közti kapcsolatok erősségét mutató Eta-együtthatókból¹ látható,

¹ Az Eta-mutató egy alacsony mérési szintű független változó és egy magas mérési szintű függő változó kapcsolatát méri a korrelációs együtthatóhoz hasonlóan.

hogya a gyermekszám alakulásában az életkor, a párok kapcsolati helyzet és az iskolai végzettség mellett nagy szerepe van a gazdasági aktivitást mutató változónak is, míg a kérdezett neme alig jelent befolyásoló tényezőt. Összességében a változók mutatják a fontosabb demográfiai összefüggéseket: az átlagos gyermekszám magasabb a nőknél és a házasoknál, csökken az iskolai végzettség emelkedésével, és növekszik az életkor emelkedésével (1. táblázat).

A gazdasági aktivitást mutató képzett változónk² meglehetősen erős, hiszen a kétváltozós összefüggések között nagyobb hatást jelent a gyermekszámok alakulására, mint a tényleges párkapcsolati helyzet: 2002-ben önmagában 15 százalékot, 2012-ben 17,1 százalékot, 2022-ben 14,4 százalékot magyaráz meg a gyermekszám heterogenitásából, míg a párkapcsolati helyzet esetében az Eta² (a megmagyarázott hányad) csak 7,8, illetve 13,4 és 3,9 százalékos magyarázóerőt mutat 2002-től kezdve. A gazdasági aktivitáson belül az aktív–inaktív törésvonal jelentősége kiemelkedő a gyermekvállalásban, azonban figyelembe kell venni, hogy az inaktívak egy jelentős része (a gyermekükkel otthon lévő, különböző anyasági ellátásokban részesülő szülők) aktív dolgozóból lett inaktív, míg a nyugdíjasok esetében az életkori hatás, a korábban inkább elterjedt magasabb gyermekvállalási ráta hatása jelenik meg a nagyobb átlagokban.

A foglalkoztatási viszonyok függvényében a munkahelyen töltött idő hosszának (túlmunkának) a gyermekvállalási szándéokra gyakorolt hatását tudjuk vizsgálni. Erre a témára a három elemzett évben teljesen azonosan kérdeztek rá, de az egyes években másokra vonatkozóan.³ 2002-ben például azokra

kérdeztek rá, akik előzőleg azt választották, hogy dolgoznak, azaz valamilyen pénzkereső tevékenységet végeznek. 2012-ben a kérdést mindenkinek feltették, de az adatbázisban a „nem vonatkozik rá” kategóriába kerültek a nem aktívak. 2022-ben szintén mindenkinek feltették ezt a kérdést, de az inaktívak jelentős része nem a „nem vonatkozik rá”, hanem a „sosem fordult elő” kategóriába került. Ugyancsak azonosan kérdeztek rá a munkaidő hosszára is, de csak a foglalkoztatási szempontból aktívknál.⁴ A munkaidő hossza magától értetődően összefüggést mutat a túlmunkával: a heti negyven óránál kevesebbet dolgozókat a legkisebb arányban érinti a túlmunka, míg a negyven óránál többet dolgozókat kiemelkedően. A fáradtság és a túlmunka együttes hatását jeleníti meg a leterheltséget jelző, e két tényezőt összevontan mutató változónk, amely azonban nem feltétlenül mutat nagyobb magyarázóerőt az egyes kapcsolatvizsgálatokban.

Bár a foglalkoztatás hatása az átlagos gyermekszám változására kimutatható, érthető módon jóval gyengébb az egyes szociodemográfiai változókénál: a munkahelyi viszonyok jelentette nehézségek következtében ugyanis az emberek nem lemondanak a gyermekvállalásról, hanem az eredetileg vágyott gyermekszámot csökkentik, s ezzel visszafogják a magasabb paritású gyermekek, a második és többedik gyermek megszületését. A munkaviszonyok okozta leterheltség indikátorai külön-külön (például fáradtság, túlmunka) és együttesen is csökkenő gyermekszámot jeleznek a leterheltség fokozódásával (2. táblázat). A 2022-es év adatai a gazdaságilag aktívakra szűrve nem adnak szignifikáns eredményt.

² A gazdasági aktivitásra eltérően kérdezték rá az egyes években. 2002-ben a teljes és nem teljes munkaidős alkalmazottak, valamint a saját vállalkozásban dolgozók kerültek az aktívak közé. Az anyasági támogatásban részesülők közé a gyesein, gyedeken vagy gyeten lévők tartoztak, akár volt munkahelyük korábban, akár nem, valamint idesorolták a mintában lévő kisszámú háztartásbeli és szociális támogatásból élőt is. 2012-től a kérdőív eltérően kérdezték: itt már az aktív az alkalmazottakat, az önálló vállalkozókat és az alkalmi munkából élőket jelenti; a kérdőívben nem jelennek meg a szociális támogatásból élők, viszont a háztartásbelik igen. Ez a 2002-höz képest egyszerűbb csoportosítás változatlanul került át a 2022-es kérdőívbe a gazdasági aktivitás vonatkozásában. Az egyéb kategóriában lévők (például 2002-ben a sorkatonák) az egyes években figyelmen kívül (missing) kerültek az elemzésre kialakított változóban.

³ „Kérem, hogy a válaszlap segítségével mondja meg, hogy az elmúlt három hónapban milyen gyakran fordultak Önnel elő a következő dolgok: »Túl fáradtan ért haza a munkából ahhoz, hogy az otthoni teendőit ellássa.« »Olyan sok időt töltött a munkahelyén, hogy csak nehezen tudta aztán elvégezni az otthoni feladatait.«” A válaszlehetőségek a következők voltak: 1 – hetente többször; 2 – havonta többször; 3 – az elmúlt három hónapban egyszer vagy kétszer fordult elő; 4 – sosem az elmúlt három hónapban. Rendszeresnek az 1-es és 2-es válaszlehetőséget tekintettük, a 3-ast alkalmi előfordulásúnak, túlmunkán pedig a munkahelyen töltött túl sok időt értettük.

⁴ „És körülbelül hány órát tölt Ön átlagosan munkával egy héten? Kérem, számítsa bele a túlórákat és az esetleges mellékállásait is!”

1. táblázat: A gyermekek átlagos száma a kérdezettek főbb szociodemográfiai változói szerint

Megnevezés	2002		2012		2022	
	Átlagos gyermekszám	Éta	Átlagos gyermekszám	Éta	Átlagos gyermekszám	Éta
Nem N=1022, 1008, 1027						
férfi	1,42	0,111	1,37	0,072	1,31	0,068
nő	1,71		1,55		1,47	
összesen	1,57***		1,47**		1,40**	
Korcsoport N=1019, 996, 1027						
18-29 éves	0,48	0,465	0,37	0,460	0,52	0,454
30-39 éves	1,74		1,52		0,91	
40-49 éves	1,91		1,84		1,19	
50-59 éves	1,84		1,70		1,63	
60 év fölötti	1,98		1,90		2,08	
összesen	1,57***		1,49***		1,40***	
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség N=1021, 1007, 1027						
legfeljebb 8 ált	1,97	0,234	1,86	0,244	2,25	0,359
szakmunkás	1,54		1,56		1,53	
érettségi	1,30		1,13		1,05	
diploma	1,21		1,20		0,97	
összesen	1,57***		1,47***		1,40***	
Tényleges párkapcsolati helyzet szerint N=1021, 1004, 1014						
egyedülálló	1,19	0,279	1,02	0,367	1,17	0,196
házasságban él	1,89		1,97		1,65	
élettársi kapcsolatban él	1,14		1,51		1,24	
összesen	1,57***		1,47***		1,38***	
Munkajellegcsoport szerint N=947, 908, 977						
vezetők	1,50	0,213	1,41	0,182	1,52	0,296
diplomás és szellemi szabad	1,15		1,26		0,93	
egyéb szellemi	1,46		1,28		1,14	
iparos, kereskedő, szolgáltató	1,46		1,53		1,38	
szakmunkás	1,48		1,48		1,32	
betanított munkás	1,91		1,81		1,94	
segédmunkás	1,81		1,87		2,11	
mg. fizikai és gazdálkodó	2,18		1,85		2,03	
összesen	1,62***		1,55***		1,41***	
gazdasági aktivitás N=1013, 998, 1020						
aktív dolgozó	1,39	0,387	1,27	0,414	1,15	0,379
tanuló	0,00		0,01		0,00	
htb, anyasági, egyéb eltartott	2,30		2,51		2,04	
nyugdíjas	1,94		1,85		2,08	
munkanélküli	1,06		1,64		1,65	
összesen	1,57***		1,46***		1,40***	

Megjegyzés: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

2. táblázat: A gyermekek átlagos száma a kérdezettek munkaterheltség-indikátorai szerint

Megnevezés	2002		2012		2022	
	Átlagos gyermekszám	Eta	Átlagos gyermekszám	Eta	Átlagos gyermekszám	Eta
munkaviszonyból fakadó fáradtság gyakorisága N=470, 575, 930						
sosem	1,54	0,133	1,53	0,111	1,56	0,137
alkalmanként	1,57		1,35		1,28	
rendszeresen	1,27		1,23		1,18	
összesen	1,39**		1,34**		1,34***	
munkaviszonyból fakadó túlmunka gyakorisága N=467, 567, 930						
sosem	1,55	0,132	1,51	0,110	1,55	0,138
alkalmanként	1,46		1,24		1,19	
rendszeresen	1,23		1,24		1,23	
összesen	1,39**		1,34**		1,34***	
munkaviszonyból fakadó leterheltség N=470, 577, 935						
nem terhelt	1,65	0,125	1,53	0,111	1,62	0,155
alkalmanként	1,49		1,36		1,24	
rendszeresen	1,29		1,22		1,20	
összesen	1,39**		1,33**		1,34***	

Megjegyzés: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$.

Megállapítható a gyermekvállalási szándékot mérőklő hatás, amelyet a foglalkoztatási viszonyok okoznak. Itt a gyermek nélküliek is megjelennek, és láthatóvá teszik, hogy nagyobb arányban gyermektelenek azok, akiknél a leterheltség erősebb (1. ábra). Bár a kapcsolatok gyengése miatt a tendenciák nem teljes következetességgel tükröződnek, az ábrában megmutatkozik, hogy a gyermektelenek aránya nő a munkahelyen tapasztalható leterheltséggel. Ezzel csaknem megegyezik az egygyermekesek arányváltozása is, míg a kétgyermekesek aránya a leterheltséggel már csökken, és ezt követi, még ha bizonytalanabban is, a három- és többgyermekesek arányának a csökkenése. A 2022-es év a gazdaságilag aktívak esetében ezúttal sem szignifikáns a vizsgált változókat tekintve.

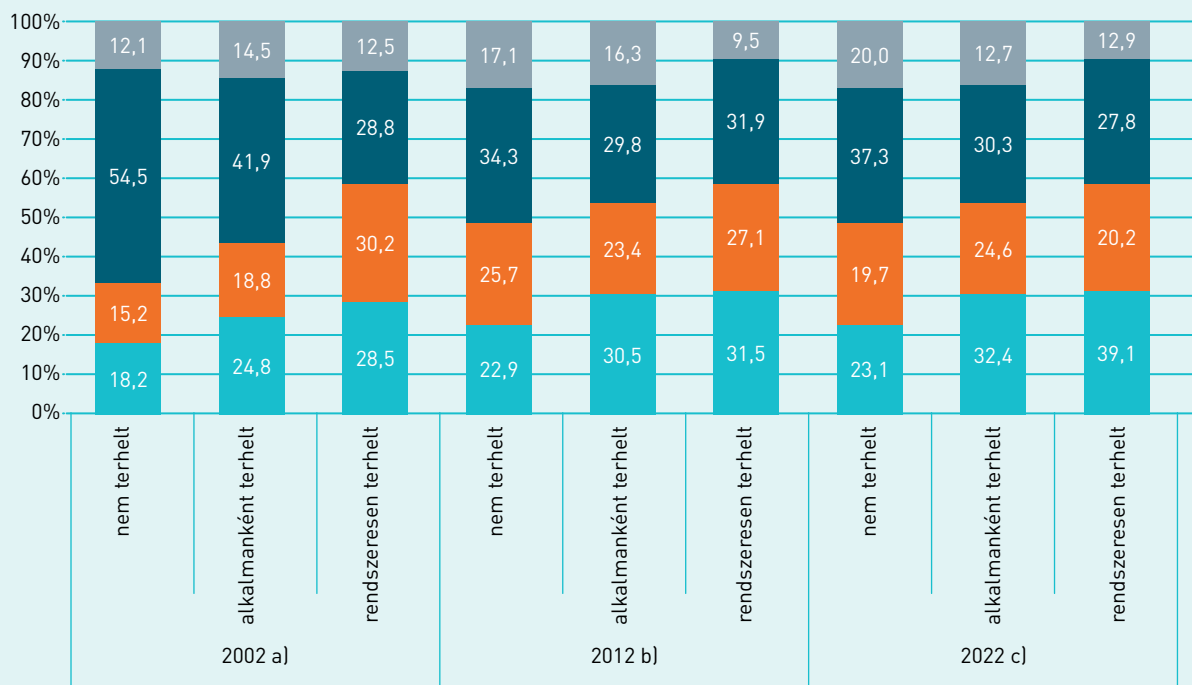
A munkaviszonyok hatása az ideális gyermekszámra

Az ideális gyermekszám azt jelenti, hogy a válaszadó hogyan vélekedik a családok számára kívánatosnak tartott családnagyságról (Papházi et al., 2022: 85). Vizsgálatunk kezdetén azt feltételeztük, hogy a munkahelyi viszonyok ideális gyermekszámra kifejtett hatása erőteljesebb lesz, a rendszeres fáradtság és/vagy a túlmunka okozta leterheltség jobban kihat majd az elméletben megfontolt gyermekszámra, mint a valóságosra, a munkaerőpiaci helyzet kényszerei inkább visszafogják az elképzelt családnagyságot, mint a tényleges gyermekvállalást.

Az ideális gyermekszámra vonatkozó kérdést mind az öt adatfelvétel során szinte ugyanúgy tették fel, ami biztosítja a válaszok érvényes összehasonlíthatóságát.⁵ A meglévő gyermekek számát és az ideális gyermekszámot megnevezők összehasonlítását a 2. ábra mutatja.

⁵ 2012-ben és 2022-ben így szövelt a kérdés: „Ön szerint általánosságban hány gyermek ideális egy családban?”, 2002-ben pedig így: „Ön szerint általánosságban hány gyermek ideális egy mai magyar családban?”

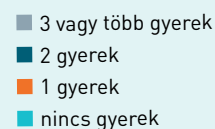
1. ábra: A kérdezettek aránya gyermekszám-kategóriák és a munkaviszonyban tapasztalt leterheltség szerint (%)

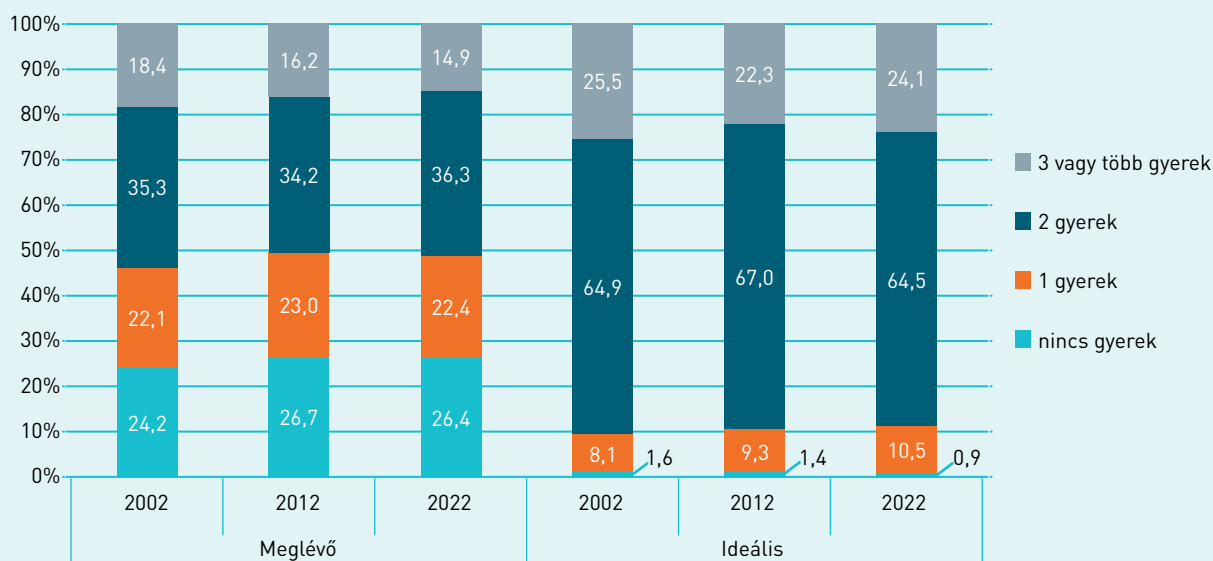
a) N=471, Cramer V=0,152, sig 0,001.

b) N=576, a Cramer V nem szignifikáns, a gamma mutató viszont igen.

c) N=935, Cramer V=0,121.

2. ábra: A meglévő gyermekek számát és az ideális gyermekszámot közlők aránya gyermekszám-kategóriák szerint (%)

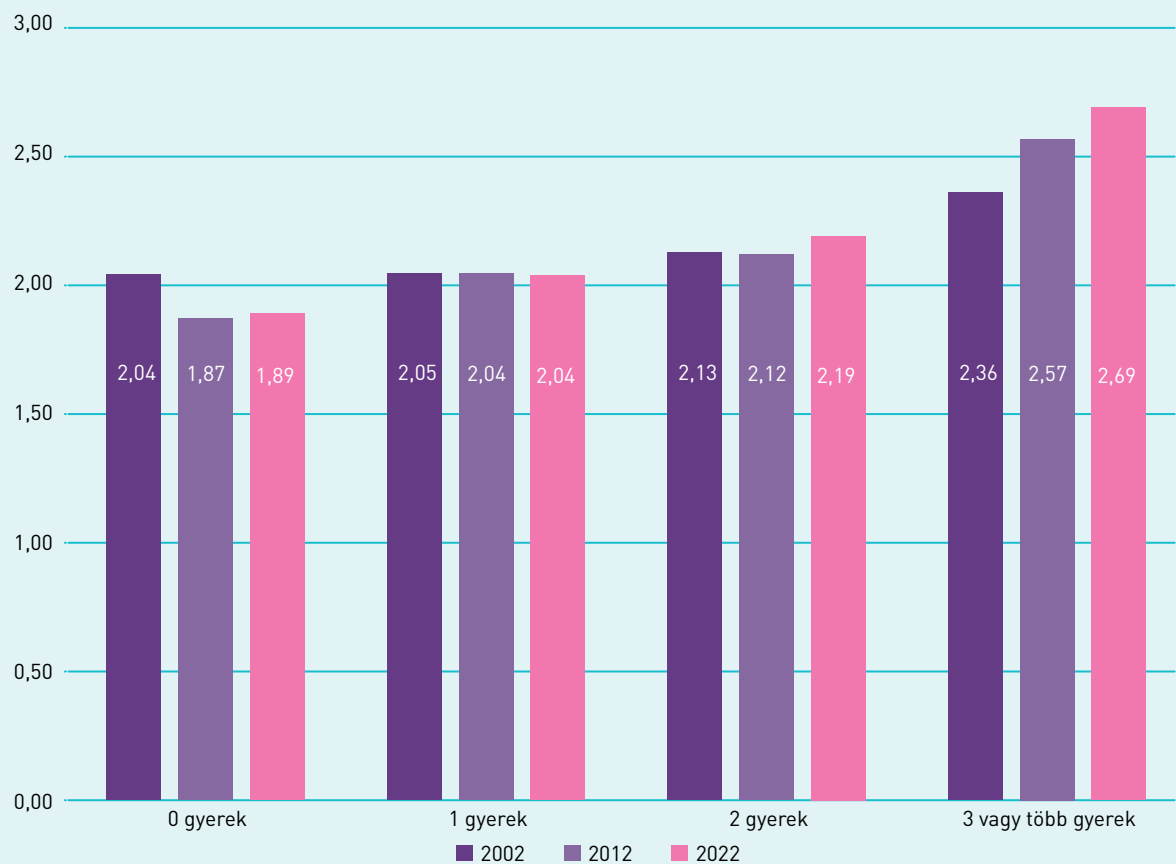
N=1022, 1008, 1027 a meglévő, míg 964, 924, 955 az ideális gyermekszámot megjelölőknél az évek sorrendjében.

Az arányokból leszűrhető legfontosabb megállapításunk, hogy bár terjed a gyermektelenség, alapvetően továbbra sem elfogadott a magyar társadalomban; a mintegy ezerfős mintákban – a fenti ábra alapján – a válaszolóknak csak a töredéke tartja ideálisnak a gyermek nélküli családot. A mintákban statisztikailag értelmezhetetlen a gyermektelenséget preferálók aránya, számuk 2002-ben 15, 2012-ben 13, 2022-ben pedig 9 fő volt.⁶ A ténylegesen gyermektelenek a három vizsgált évben a kérdezettek mintegy negyedét jelentették, ők viszont részben még vállalhatnak gyermeket. A válaszolók közel kétharmada mondja, hogy az ideális gyermekszám a kettő, ténylegesen azonban csak bő harmaduk számol be két gyermek születéséről, illetve neveléséről.

A kétgyermekes családmoddal erőteljes preferenciája, valamint a három- vagy többgyermekes létnek az egy gyermekhez képest nagyobb aránya az ideális gyermekszámán belül azt eredményezi, hogy az átlagos ideális gyermekszám minden évben 2,1 fölött van (3. táblázat).

Az ideális gyermekszám jóval kisebb eltéréseket mutat az egyes változók kategóriái szerint. A férfiak és nők közti eltérés statisztikailag nem is szignifikáns a vizsgált három évben. A párkapcsolati helyzet tekintetében csak a 2012-es év mutatna szignifikáns különbséget, ekkor az élettársi kapcsolatban élő, feltehetően még házasság előtt álló fiatal párok ideális gyermekszáma a legmagasabb az egyedülállókkal és a házasokkal szemben.

3. ábra: Az ideális gyermekszám átlagai a meglévő gyermekek száma szerint (fő)

Eta együtthatók értékei az évek sorrendjében 0,177, 0,339, 0,399; $N=961, 921, 956$; $sig<0,001$ mindhárom évben.

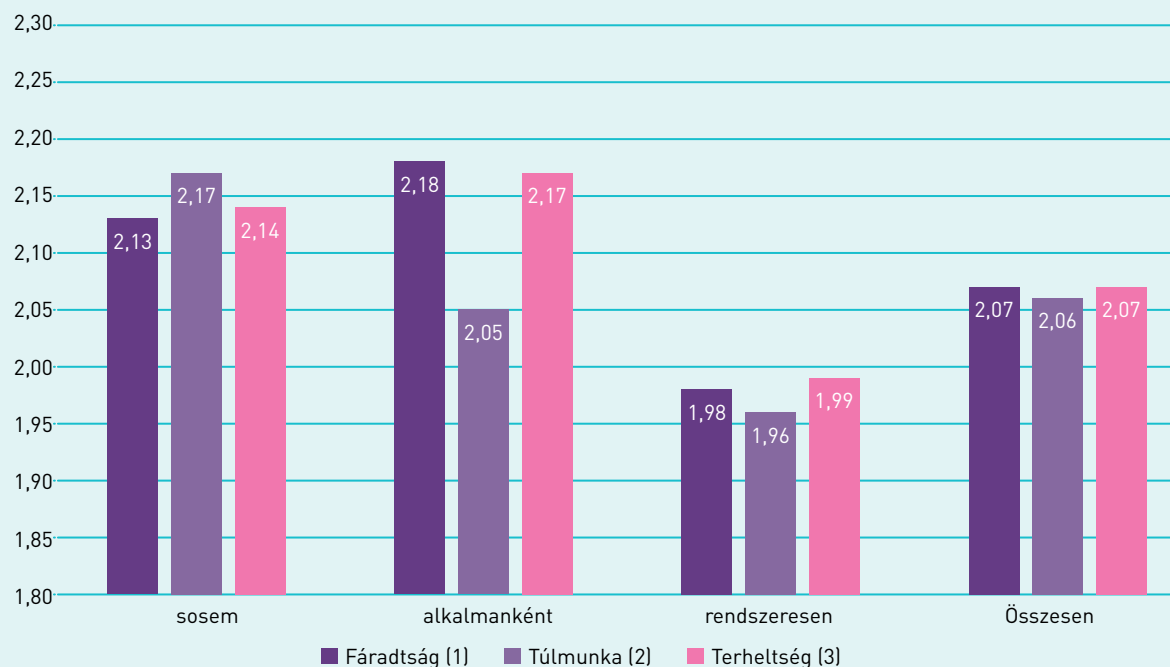
⁶ A nem válaszolók között lehettek olyanok, akik nem akartak nyilatkozni arról, hogy a gyermektelenséget tartják ideálisnak.

3. táblázat: Az ideális gyermekszám átlaga a kérdezettek főbb szociodemográfiai változói szerint

Megnevezés	2002		2012		2022	
	Ideális gyermekszám átlaga	Eta	Ideális gyermekszám átlaga	Eta	Ideális gyermekszám átlaga	Eta
Korcsoport N=958, 912, 956						
18-29 éves	2,08	0,190	1,92	0,162	2,19	0,109
30-39 éves	2,07		2,15		2,06	
40-49 éves	2,03		2,15		2,10	
50-59 éves	2,06		2,06		2,13	
60 év fölötti	2,34		2,24		2,25	
összesen	2,13***		2,11***		2,15**	
legmagasabb befejezett iskolai végzettség N=960, 922, 956						
legfeljebb 8 ált	2,19	0,127	2,24	0,134	2,46	0,212
szakmunkás	2,02		2,03		2,15	
érettségi	2,12		2,05		2,06	
diploma	2,25		2,17		2,03	
összesen	2,13***		2,11***		2,15***	
a kérdezett munkajellegcsoportja N=890, 836, 913						
vezetők	2,14	0,147	2,18	0,148	2,05	0,235
diplomás és szellemi szabad	2,27		2,14		2,04	
egyéb szellemi	2,08		2,13		2,06	
iparos, kereskedő, szolgáltató	2,19		2,05		2,13	
szakmunkás	2,00		2,01		2,09	
betanított munkás	2,18		2,17		2,32	
segédmunkás	2,11		2,25		2,62	
mg. fizikai és gazdálkodó	2,30		2,30		2,11	
összesen	2,12**		2,11**		2,15***	
gazdasági aktivitás N=953, 913, 949						
aktív dolgozó	2,06	0,151	2,03	0,198	2,07	0,224
tanuló	2,18		1,91		2,18	
htb, anyasági, egyéb eltartott	2,35		2,45		2,56	
nyugdíjas	2,19		2,24		2,26	
munkanélküli	1,93		2,07		2,74	
összesen	2,13***		2,11***		2,15***	

Megjegyzés: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$. A nem és az ideális gyermekszám kapcsolata egyik évben sem szignifikáns.

4. ábra: Az ideális gyermekszám átlagai a kérdezettek munkaterheltsége szerint 2012-ben*

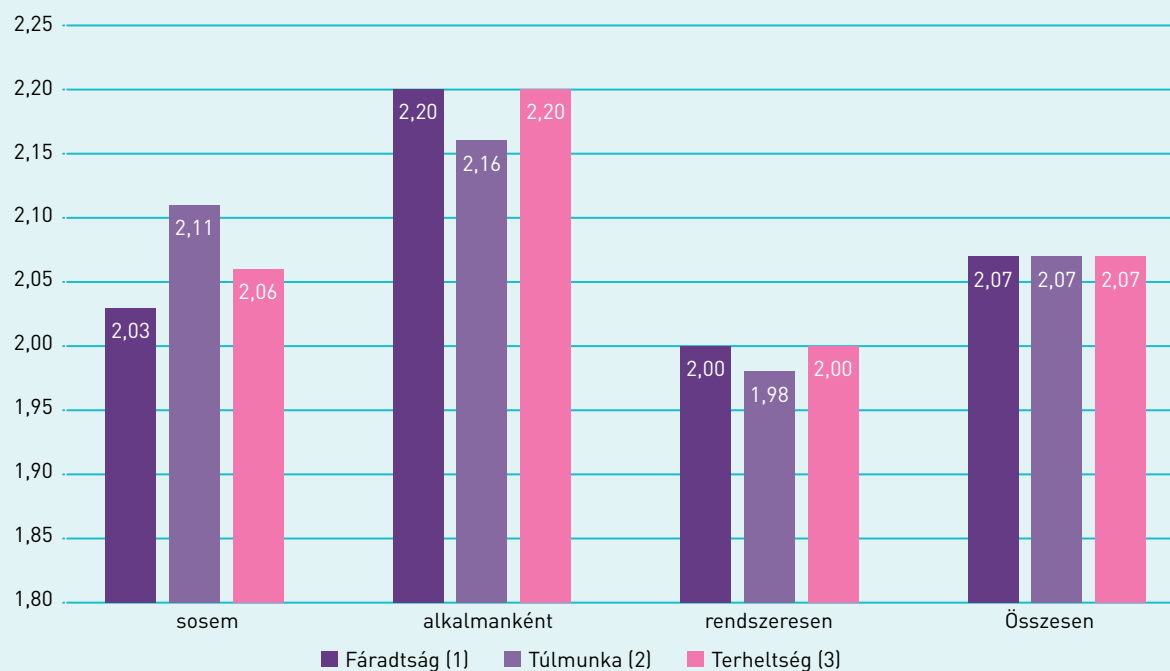
*A 2002-es évben egyik változó értéke sem volt szignifikáns, ezért ezeket nem közöljük, a 2022-es évben viszont mindháromé.

1) munkaviszonyból fakadó fáradtság – Eta együtthatók: 2012: 0,138; 2022: 0,135; Szignifikancia érték: 2012: 0,006, 2022: 0,003.

2) munkaviszonyból fakadó túlmunka – Eta együtthatók: 2012: 0,134, 2022: 0,125; Szignifikancia érték: 2012: 0,009, 2022: 0,007.

3) munkaviszonyból fakadó leterheltség – Eta együtthatók: 2012: 0,129, 2022: 0,134; Szignifikancia érték: 2012: 0,011, 2022: 0,003.

5. ábra: Az ideális gyermekszám átlagai a kérdezettek munkaterheltsége szerint 2022-ben*

*A 2002-es évben egyik változó értéke sem volt szignifikáns, ezért ezeket nem közöljük, a 2022-es évben viszont mindháromé.

1) munkaviszonyból fakadó fáradtság – Eta együtthatók: 2012: 0,138; 2022: 0,135; Szignifikancia érték: 2012: 0,006, 2022: 0,003.

2) munkaviszonyból fakadó túlmunka – Eta együtthatók: 2012: 0,134, 2022: 0,125; Szignifikancia érték: 2012: 0,009, 2022: 0,007.

3) munkaviszonyból fakadó leterheltség – Eta együtthatók: 2012: 0,129, 2022: 0,134; Szignifikancia érték: 2012: 0,011, 2022: 0,003.

A válaszok alapján látható, hogy az ideális gyermekszám esetében sokkal kisebbek az eltérések a kérdezettek szociodemográfiai változói szerint, amit az Eta-mutatókkal jellemzett gyengébb kapcsolatok is kifejeznek. Ez arra vall, hogy a kétgyerekes családmodell mélyen gyökerezik a társadalomban, bár kismértékű elmozdulás látható a kettőnél több gyermek irányába.

Másik fontos következtetésünk, hogy az ideális gyermekszámmal legerősebben összefüggő változó a meglévő gyermekek száma, bár nyilvánvaló, hogy több tényező hatása is kimutatható (3. táblázat), amelyek egymással összefüggésben is hatnak. Az Eta-együtthatók a meglévő gyermekek száma esetében mindegyik évben a legmagasabbak a vizsgált szociodemográfiai változókkal való összehasonlításnál: míg 2002-ben a változó magyarázóereje 3,1 százalék volt, 2012-ben már 11,5 százalék, 2022-ben pedig 15,9 százalék az Eta² mutatók szerint (3. ábra).

Kimutatható a foglalkoztatási viszony és az abból fakadó leterheltség hatása az ideális gyermekszám alakulásában: a fáradtság, túlmunka és ezek együttes terhelést jelentő hatásai csökkentik az ideális gyermekszámot is, de ez a hatás még kisebb, még gyengébb, mint a tényleges gyermekszám esetében.

Felmerül a kérdés, hogy a szociodemográfiai változók milyen összefüggést mutatnak a munkaviszonyok otthoni megterhelést jelző változóival. Ha többváltozós varianciaanalízissel vizsgáljuk a szociodemográfiai és a munkahelyi viszony okozta leterheltséget mutató változók hatását a meglévő gyermekek számára, azt tapasztaljuk, hogy ezek általában nincsenek interakcióban, azaz együttes hatásuk nem mutatható ki a gyermekszám változására. Ezt az egyszerűbb keresztábra-vizsgálatok is megerősítik, ugyanis általában ezek szerint sincs szignifikáns kapcsolat mindhárom év tekintetében a két változó között. Egy kivétellel: a befejezett iskolai végzettség mindhárom évben szignifikáns kapcsolatot mutat a munkaviszonyokból eredő túlmunka gyakoriságával (6. ábra),

még ha ez a kapcsolat nem is erős, ami a kis elemszámokkal is összefügg.

A gyenge kapcsolatok ellenére látható, hogy a legnagyobb arányban mindhárom évben a diplomások számoltak be arról, hogy rendszeresen, azaz heti vagy havi rendszerességgel olyan sok időt töltöttek a munkahelyükön, hogy csak nehezen tudták elvégezni az otthoni feladataikat.⁷ Ez megerősíti a további vizsgálatok szükségességét azzal kapcsolatban, hogy a munkaviszony terhelő hatása hogyan függhet össze a kisebb mértékű gyermekvállalással. Spéder Zsolt korábban kimutatta, hogy megváltozik az életút szekvenciális rendje, azaz a gyermekvállalás elé egy (hosszabb) foglalkoztatási periódus ékelődik be (Spéder, 2001: 63),⁸ ami adatainkkal összefüggésben úgy jelentkezik, hogy a gyermekvállalást késleltető hatást a diplomások esetében fokozottabban feltételezhetjük, mert az eleve hosszabb tanulási idő után következő munkavállalási periódust még az elterjedtnek tekinthető túlmunka is terhelné látszik. A diplomások tehát a többszörös késleltetés miatt könnyebben kicsúszhatnak a gyermekvállalási korból, és gyermektelenné válnak az összeadódó hatások miatt.

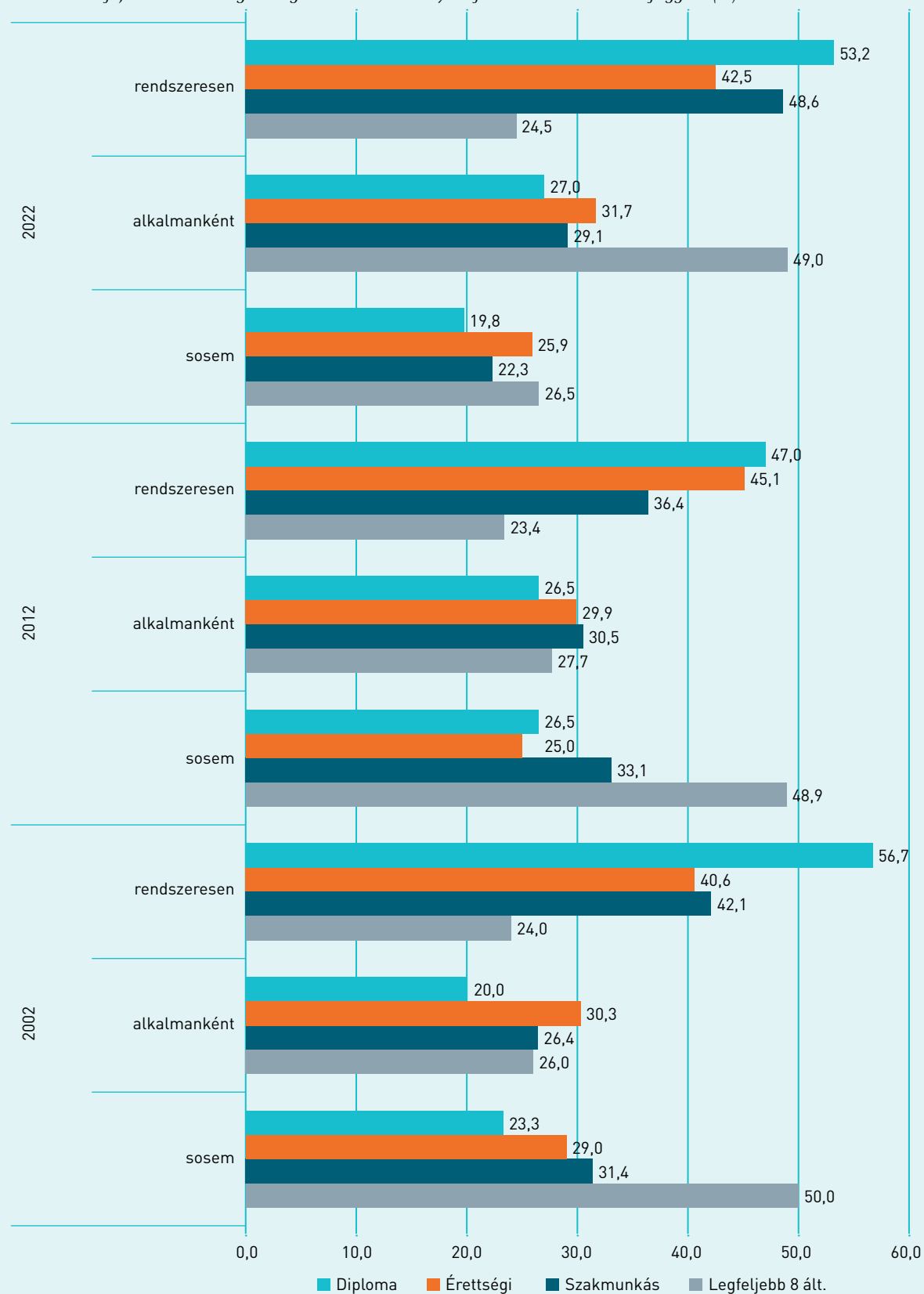
A végzettség, a túlmunka és a nettó jövedelmek összefüggésében is kirajzolódik a túlzott munkaterhelés visszafogó hatása a gyermekvállalásra. Egyfelől a munkavállalásnál a magasabb jövedelmek legerőteljesebben a végzettség, a beosztás és a foglalkoztatás dimenzióhoz kötődnek, részben összefüggően: a felsőfokú végzettség, az aktív munkaviszony, a diplomás és vezetői állások magasabb átlagjövedelmet valószínűsítenek. A hosszabb munkaidő és a rendszeres túlmunka ugyancsak növeli az átlagos nettó jövedelmet, míg a házimunkával töltött idő (ha nem is lineárisan) és a gyermekszám növekedése szignifikánsan csökkenti, különösen kettőnél több gyermek esetében (7. ábra). E mechanizmusok együttes működésének pontos feltárása, a munkaviszonyok gyermekszámcsökkentő hatásainak részletesebb kidolgozása további, nagyobb mintát vizsgáló, célzottabb kérdőívvel dolgozó kutatásokra vár.⁹

⁷ A legalacsonyabb végzettségűek feltehetően felülreprezentáltak a rész munkaidősök között.

⁸ Spéder Zsolt a tanulmányát nőkről írta, de úgy gondoljuk, hogy ez a megállapítás nem csak nőkre érvényes.

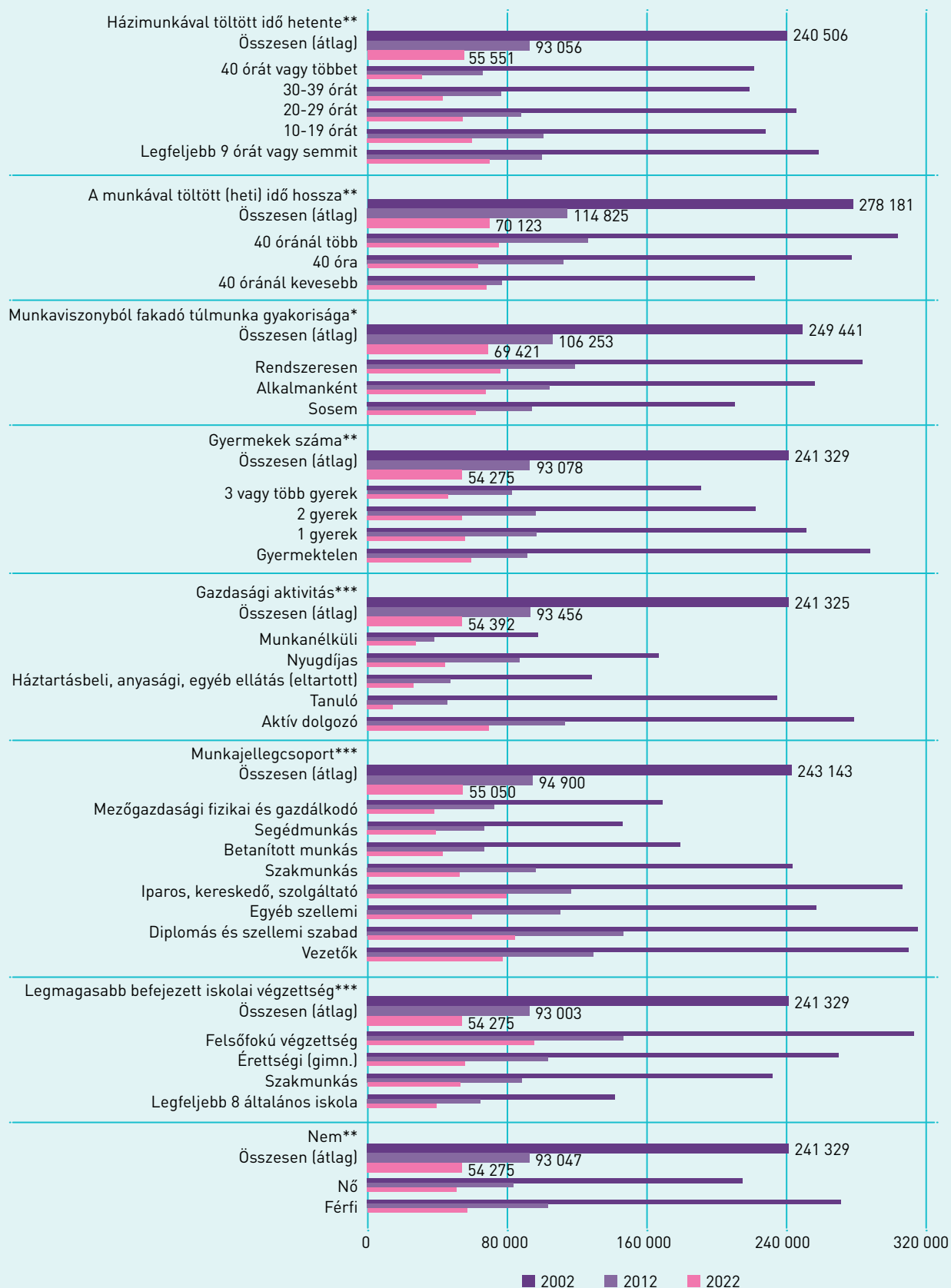
⁹ Az átlagos nettó jövedelem tekintetében úgy sikerült viszonylag nagy elemszámhoz jutni, hogy a válaszolók által folytonosan megadott nettó jövedelem eseteit a kategoriálisan megadott jövedelem eseteihez soroltuk, ezután a kategoriális jövedelmet az osztályközépsők szerint tettük folytonos változóvá.

6. ábra: A befejezett iskolai végzettség és a munkaviszonyból fakadó túlmunka összefüggése (%)

Kapcsolatmutatók az évek sorrendjében: Cramer V értékek 0,142, 0,123, 0,106; sig: 0,005, 0,028, 0,019; N=454, 468, 681.

7. ábra: Az átlagos nettó jövedelem alakulása a főbb változók szerint, Forint (Ft)

Megjegyzés: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

A házimunkával töltött idő hossza érvényességi szempontból szintén további vizsgálatokat igényel.

Összegzés

„A munkapiac egyszerre gazdaság- és társadalom-integráló tényező, központi szerepet tölt be a foglalkozási státusok és anyagi javak egyének és társadalmi csoportok közötti elosztásában és az életút szerinti tagolásában. Működésének szociológiai és közgazdasági leírása sokat segíthet a termékenység alakulásának megértésében” (Spéder, 2003: 164). Vizsgálatunkban ennek megfelelően arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a munkával való leterheltség vajon mennyiben befolyásolja a gyermekvállalást, esetleg a gyermektelenséget, illetve mennyire van hatással az ideális gyermekszámra. Ennek érdekében az ISSP családok helyzetére fókuszáló öt adatfelvétele közül a három legutóbb készült adatbázist használtuk fel. Bár több év áttekintése biztosítja egy adott év esetlegességének kiküszöbölhetőségét, az adatfelvételek módszertani jellegzetességei alapvetően kétváltozós elemzéseket tesznek lehetővé, a kis minták elsősorban gyenge összefüggéseket eredményeznek, és számos további kérdést nagyobb mintán, célzottabb kérdőívvel szükséges vizsgálni.

A munkahelyi foglalkozási viszonyokból fakadó fáradtság, túlmunka és az ezek együtteséből eredő rendszeres leterheltség összefüggésbe hozható a kisebb átlagos gyermekszámmal és – ugyan csekélyebb mértékben – az ideális gyermekszám csökkenésével is. Ennek ellenére a szociodemográfiai tényezőkkel összevetve látható, hogy a gyermekvállalásnak nem elsődleges tényezői a munkaerőpiaci pozíciók, a gyermekvállalás önmagában nem a munkaidő hosszának vagy a keresetnek a függvénye, viszont a negatívumok láthatóan befolyásolják a második és többedik gyermek vállalását (1. ábra). Bár érezhető, hogy a munkával való leterheltség növelheti annak esélyét, hogy a magasabb paritású tervezett gyermekek nem születnek meg, a munkaviszonyoknak ez az érzékelhető hatása nem olyan

erős és következetes kapcsolat, mint amit a párkapcsolati helyzet, az életkor vagy a befejezett iskolai végzettség és a gyermekvállalás, azaz a meglévő gyermekek számának összefüggése jelent.

A három vizsgált évben legdominánsabb a diplomások túlmunkája, ami azt is jelentheti, hogy a felsőfokú végzettségűek kisebb gyermekszáma magyarázható az értelmiségi munkakörökre jellemzőnek látszó túlmunkaigénnyel is, különösen, ha figyelembe vesszük a munkavállalásban is megjelenő említett szekvencialitást (Spéder, 2001). Ennek megerősítéséhez is további, célzottan tervezett nagymintás vizsgálatok szükségesek.

Vizsgálatunkból pozitív változások is láthatók: az ideális gyermekszám nem esett vissza, sőt inkább növekedett 2002 és 2022 között. Ez egyben azt jelenti, hogy a magyar népességben továbbra is elfogadott a kétgyermekes családmodell, vagyis az ennél kisebb gyermekszám elsősorban nem a szándékoknak, inkább a körülmények visszafogó hatásainak tulajdonítható, beleértve ebbe az elemzett és az ezen kívüli munkaerőpiaci hatásokat is.

A munka világában is kimutathatók a javuló tendenciák: 2002-ben a gazdaságilag aktívak aránya 46,0 százalék volt a válaszadók körében, 2012-ben 48,7 százalék, 2022-ben pedig 64,6 százalék. Az átlagos nettó jövedelmet tekintve többen rendelkeznek magasabb jövedelemmel: 2002-ben arányuk a válaszolók között 19,3 százalék, 2012-ben 10,5 százalék, 2022-ben viszont 22,9 százalék volt. Ez a jobb munkaerőpiaci helyzetet mutatja, és a gyermekvállalási szándékok megvalósításához, a vágyott gyermekek megszületéséhez nyújthat megfelelő anyagi biztonságot. A tényleges gyermekvállalást tekintve úgy látjuk, hogy a munkaerőpiac további kedvező változásai, így például a túlmunka okozta terhelés csökkentése pozitívan hathat a gyermekvállalási szándékok megvalósítására.

Felhasznált irodalom

- Bacci, M. L. (2001). Comment: Desired family size and the future course of fertility. *Population and Development Review*, 27, 282–289.
- Bencze Á. (2023). Gyermeket nem tervező fiatalok a Magyar Ifjúság Kutatásban. *Kapocs*, 6(2–3), 85–91.
- Demeny, P. (2011). Population policy and the demographic transition: Performance, prospects and options. In Lee, R. D. & Reher, D. S. (Eds): *Demographic Transition and Its Consequences* (pp. 249–274). Supplement to vol. 37 of *Population and Development Review*, The Population Council. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2011.00386.x>
- Drjenovszky Zs. & Sztáray Kézdy É. (2023). A munka és a magánélet közti egyensúly alakulása a kisgyermekkel otthon lévő apák családjában. *Szociológiai Szemle*, 33(2), 29–55. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.2.2>
- Engler Á. & Pári A. (2021). Párkapcsolat és családalapítás. In Székely L. (szerk.). *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején: Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről* (pp. 87–112). Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft.
- Ferge Zs. (1969). *Társadalmunk rétegződése: Elvek és tények*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kapdebo Á., Papházi T. & Tárkányi Á. (2022). Gyermekvállalási tervek a pandémia idején Magyarországon. *Kapocs*, 5(1), 32–45.
- Kapitány B. & Spéder Zs. (2021). Gyermekvállalás. In Monostori J., Őri P. & Spéder Zs. (szerk.). *Demográfiai portré 2021* (pp. 45–63). KSH NKI.
- KINCS (2022). *A nők munkaerőpiaci helyzetének gyermekvállalással kapcsolatos kérdései és összefüggései: Kutatási jelentés, 2022. szeptember*. KINCS. https://www.koppmariaintezet.hu/docs/Munka_es_csalad_felmeres_KINCS_2022_augusztus.pdf (A letöltés ideje: 2024. január 16.)
- Koncz K. (2016). A női karriertípusok és jellemzőik. *Opus et Educatio*, 3(1), 30–39. <https://doi.org/10.3311/ope.115>
- Kómvés Zs., Kozák Cs. & Walter V. (2023). A gyermekes anyák nehézségei a munka világában. *Metszetek*, 12(1), 29–51. <https://doi.org/10.18392/metsz/2023/1/3>
- Makay Zs. (2024). Gyermekszületés utáni anyai munkavállalás. *Korfa*, 24(1), 1–5.
- Nagy E. & Pári A. (2021). A tudatos gyermektelenség lehetséges okai egy kvalitatív felmérés alapján. *Kapocs*, 4(3–4), 98–105.
- Oshio, T. (2019). Is a positive association between female employment and fertility still spurious in developed countries? *Demographic Research*, 41(45), 1277–1288. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2019.41.45>
- Paksi V. (2014). A magasan képzett nők gyermekvállalása és a tudományterület hatása. *Kultúra és Közösség*, 5(4), 143–152.
- Papházi T., Tárkányi Á. & Kapdebo Á. (2022). Gyermekvállalási szándékok a Hungarostudy adatainak tükrében. In Engler Á., Purebl Gy., Susánszky É. et al. (szerk.). *Magyar lelkiállapot 2021: Család – egészség – közösség* (pp. 69–92.) Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Papházi T., Uhljár P., Ferkis A. & Kapdebo Á. (2023). Fiatal felnőttek gyermekvállalása: tervek és motivációk. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.). *Család – érték – tér: Tanulmányok a családi értékekről* (pp. 71–90). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Pári A. & Balog P. (2022). A gyermekvállalást jelenleg elutasító gyermektelenek a fiatal felnőttek körében In Engler Á., Purebl Gy., Susánszky É. et al. (szerk.). *Magyar lelkiállapot 2021: Család – egészség – közösség* (pp. 147–167). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Spéder Zs. (2001). Gyermekvállalás megváltozott munkaerőpiaci körülmények között. In Nagy I., Pongrácz T. & Tóth I. Gy. (szerk.). *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről* (pp. 46–64). TÁRKI – Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkársága.
- Spéder Zs. (2003). Gyermekvállalás szorító gazdasági körülmények, nyíló fogyasztási lehetőségek és bizonytalanság közepette. *Demográfia*, 46(2–3), 153–176.
- Szabó L. (2019). Gyermektelenség és iskolai végzettség összefüggései Magyarországon. *Demográfia*, 62(2–3), 199–233. <https://doi.org/10.21543/Dem.62.2-3.2>
- Szalma I. & Takács J. (2012). A gyermektelenséget meghatározó tényezők Magyarországon. *Demográfia*, 55(1), 44–68.

Ludescher Melinda – Nyírády Adrienn

Mennyire erős a szolidaritás a közeli rokonok között?

Bevezetés

A családi szolidaritás, az intergenerációs segítségnyújtás témaköre az elmúlt évtizedekben kiemelt figyelmet kapott a szociológia és a családtudomány területén (Takács, 2017; Utasi, 2002; KINCS, 2019). A családi szolidaritás koncepciója magába foglalja a generációk közötti támogatás, gondoskodás és az erőforrások megosztásának folyamatát és dinamikáját. A rendszerváltás utáni években bekövetkezett gazdasági-társadalmi változások, majd a globalizáció, a technológiai fejlődés és a demográfiai átalakulás hatást gyakoroltak a családokra és a generációk közötti kapcsolatokra is. A családi

kohéziót vizsgáló kutatások ugyanakkor azt mutatják, hogy a civilizációs jólét, az individualizmus terjedése, a pluralizálódó családformák nem gyengítették a vérségi kapcsolatokat. A piacgazdasággal felerősödött bizonytalanság és bizalmatlanság inkább a családi háttér iránti bizalom felértékelődését vonta maga után. (Albert és Dávid, 2015; Utasi, 2002, 2011). Elemzésünkben azt vizsgáljuk, hogy a legfrissebb, 2022-es ISSP adatok alapján mennyire tekinthető erősnek a közeli rokonok iránti szolidaritás a magyar emberek körében.

Szakirodalom

A család fogalma az utóbbi évtizedekben átalakulóban van és nem egységes az európai társadalmakban. A Századvég Alapítvány 2021-ben készített kutatásából (Gyorgyovich és Pári, 2023) az derül ki, hogy a magyar lakosság körében, ha bármilyen párkapcsolati formához legalább egy gyermek kapcsolódik, akkor azt a válaszadók szignifikánsan nagyobb arányban tekintik családnak. Az egyedülálló szülőket, az örökbe fogadó szülőket, a gyermeket nevelő nagyszülőket vagy gyámokat a többségük családként definiálta, míg az azonos nemű párokat a válaszadók fele nem tekintette annak. A tanulmány megállapította, hogy Magyarországon 2021-ben is a tradicionális (konzervatív) családfelfogás volt tapasztalható.

Husz-Herke szerzőpáros tanulmánya (Husz és Herke, 2023a) kifejti, hogy jelenleg nincs a családnak konszenzuson alapuló szociológiai meghatározása. Inkább elmondható, hogy a különböző irányzatok saját definíciót dolgoznak ki az eltérő elméleti megfontolások alapján. Ugyanakkor kérdőíves kutatásuk (Husz és Herke, 2023b) azt igazolta, hogy a magyar lakosság határozottan el tudta dönteni, hogy mely együttélési formákat tekinti családnak. Legtöbbször elsősorban a nukleáris családtípust

tartották családnak. Az egyszülős családok, a gyermek nélküli házasságok és a gyermeket nevelő szivárványcsaládok esetében megoszlottak a vélemények. A túlnyomó többség az élettársi kapcsolatot is családnak tekintette, ha született gyermek, nem kötötték feltétlenül a házasságkötéshez a család definícióját. Az elemzés rámutat, hogy a magyar emberek számára a családfogalom központi eleme a származás. A vérségi kapcsolatból automatikusan következik az adott formáció családként való elismerése, míg a mostoha szülők, nevelő szülők, nevelt gyerekek esetében ez nem magától értetődő. A válaszadók többsége a szülők és a gyermekek mellett a nagyszülőket és az unokákat is a közeli családtagok közé sorolta. Tehát a család fogalma szempontjából nem tekintették feltételnek, hogy a családtagok egy háztartásban éljenek (Medgyesi, 2023).

Az intergenerációs segítségnyújtás és családi szolidaritás területén végzett empirikus kutatások kiterjednek a nemzedékek közötti kapcsolatok minőségének, a segítségnyújtás formáinak és az ezeket befolyásoló tényezőkre az elemzésére.

Medgyesi a nemzedékek közötti szolidaritás mintáztatát vizsgálta Bengtson és Roberts elmélete alapján Magyarországon. A klaszterelemzés (Medgyesi,

2016, 2023) eredményei azt mutatták, hogy a kérdezett neme és kora is befolyásolta, hogyan nyilvánult meg és mennyire volt erős a felnőtt gyermekek körében a szüleik iránti szolidaritás. A nők nagyobb eséllyel tartoztak a „szoros kapcsolat” klaszterbe. Minél idősebb volt a válaszadó, annál inkább a szüleitől eltávolodott klaszterbe volt sorolható, kivéve, ha idős, hetven év feletti szülei voltak. A válaszadók családi állapota és munkaerőpiaci státusza is relevánsnak mutatkozott a szolidaritási mintázatok szempontjából. A házastárssal, élettárssal élőkre kevésbé volt jellemző az együttlakás a szülőkkel, és magasabb volt a „szüleitől eltávolodott” klaszterbe tartozás esélye. A foglalkoztatottak kisebb eséllyel kerültek az együttlakás csoportba, ugyanakkor nagyobb eséllyel tartoztak a szoros kapcsolattal jellemezhető körébe. Amennyiben a kérdezettnek volt gyermeke, kisebb eséllyel lakott a szüleiével, de ez nem jelentette a szülőktől való eltávolodást. A településtípus is befolyásolta a szolidaritási mintázatot. A kisebb településen élők nagyobb eséllyel tartoztak az együttlakás klaszterbe, mint a városiak. Egyedül az iskolai végzettség nem bizonyult meghatározó tényezőnek.

A KINCS is több alkalommal vizsgálta a generációk közötti kapcsolat minőségét és a segítségnyújtás formáit.

A 2019-es intergenerációs kutatás (KINCS, 2019; Papházi et al., 2019) eredményei szerint a fiatalok és az idősek túlnyomó többsége is úgy gondolja, hogy a szülői segítségnyújtás nagyon fontos egy fiatal pár számára. A fiatalok háromnegyede nyilatkozta, hogy szívesen gondoskodik idős szüleiéről. A vizsgálat egyértelműen rámutat arra, hogy az idősebb generáció tagjai erőforrást jelentenek a családok és az egész társadalom számára. A családok biztos alapja a generációk közötti jó kapcsolat. A 2022-es felmérés (KINCS, 2022) során is megerősítést nyert, hogy a családon belül a fiatalok és az idősek kölcsönösen támaszkodhatnak egymásra. A válaszadók kétharmada nyilatkozott úgy, hogy az idősek támogatják a fiatalabb családtagokat, és közel ennyien állították, hogy az idősebbek is számíthatnak a fiatalokra. Tíz válaszadóból kilenc nyilatkozta azt, hogy családjukban az unokák és a nagyszülők kapcsolata kifejezetten jó.

A nagyszülők családban betöltött szerepét vizsgáló legutóbbi elemzés (KINCS, 2023) részletesen kifejti, hogy mely tevékenységek során számíthatnak egymásra az idősebb és a fiatalabb generáció tagjai.

A megkérdezettek közül minden hatodik számolt be arról, hogy jellemző a családjukban a nagyszülői segítség. Háromnegyedük szerint a nagyszülők lelki támogatást nyújtanak a családnak. A családok felében a gyermeknevelésben és a főzésben is a segítségükre vannak. A nagyszülők tízből négy családban anyagilag is segítik a fiatalokat. A megkérdezett nagyszülők elsősorban közös programok szervezésében és az egészségügyi ellátás során kapnak segítséget gyermekeiktől, unokáiktól, de hivatalos ügyek intézésében és a házimunkában is részt vesznek a fiatalabbak. A nagyszülők 96 százaléka tartja valamilyen formában a kapcsolatot az unokákkal.

Herlofson és munkatársai (Herlofson et al., 2011) európai összehasonlításban vizsgálták a generációk közötti családi felelősségvállalás és szolidaritás mértékét. Eredményeik szerint mind a gyermekek, mind a szülők iránti szolidaritás támogatottsága a kelet-európai országokban volt a legmagasabb és a nyugat-európai országokban a legalacsonyabb. Ennek az volt az oka, hogy a nyugat-európai jóléti államokban szélesebb az alternatív vagy kiegészítő szolgáltatások köre, ami miatt a családtagokra kevesebb gondozási teher hárul. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a családi szolidaritás csökkenne. Ha a fiatalok és az idősek számára egyaránt rendelkezésre állnak a különféle ellátások, a felnőtt gyermekek, a szülők és nagyszülők számára könnyebb a segítségnyújtás, mivel segítségük nem helyettesíti, hanem kiegészíti a szolgáltatásokat. Nem kell teljesen átrendezniük családi és munkahelyi életüket a segítségnyújtás érdekében, és így a gondozás kisebb terhet jelent, mint a korlátozottabb ellátórendszerrel rendelkező társadalmakban.

Albertini tanulmányában (Albertini, 2016) szintén európai összehasonlításban vizsgálta az idősebbek (50–65 évesek) által más családtagoknak nyújtott, illetve tőlük kapott támogatás, valamint pénzügyi segítség valószínűségét és intenzitását. Kimutatta, hogy az 50 és 65 év közöttiek mind a szülők, mind a gyermekek számára jelentős mértékű támogatást nyújtanak. Az általuk más családtagoknak nyújtott segítség típusa szisztematikusan változik az erőforrások áramlásának iránya szerint: a háztartási munkában, a személyes gondozásban és az ügyintézésben nyújtott támogatást elsősorban az idős szülők kapják. A szülők által a gyermekeknek nyújtott támogatás leggyakoribb formája a pénzügyi transzfer. Albertini megemlíti a segítségnyújtás két

másik típusát is: az unokákról való gondoskodást és az együttélést. Az előbbi jelenti a legjelentősebb időráfordítást az idősebb generáció részéről a fiatalabbaknak. Különösen a dél-európai országokban ez a fajta nagyszülői segítség olyan intenzív, hogy a nagyszülők alternatívát jelentenek a gyenge állami

gyermekgondozási szolgáltatásokkal szemben. Az együttélés szintén olyan stratégia, amelyet a családok egymás támogatására használhatnak. Több generáció együttélése Dél- és Kelet-Európában elterjedtebb, mint a nyugati és az északi országokban.

Módszertan, a minta leírása

Az elemzés a 2022-es ISSP nemzetközi kutatás magyarországi adatait vizsgálja. Az adatfelvétel 1027 fős, a felnőtt (a tizennyolc éves és idősebb, állandó lakcímmel rendelkező) magyarországi lakosságot reprezentáló, valószínűségi mintán, személyes CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing) kérdéssel készült. A kutatás régióra, nemre, életkori csoportokra és településtípus szerint lebontva is reprezentálja a felnőtt magyar népességet (lásd a módszertani fejezetet). Az adatok elemzését SPSS 29-es programcsomaggal végeztük. A kategorikus változók összehasonlítására khí-négyzet-próbával került sor, a szignifikáns eredmények megállapítása 95 százalékos konfidencia-intervallumon történt. A hétfokú Likert- skálával vizsgált kérdésekre adott válaszok átlagainak összehasonlításához a K-közép (K-Means) módszert használtuk, az összefüggések kimutatásához pedig Pearson-féle korrelációt futtattunk. Az elemzés során két- és többváltozós módszereket alkalmaztunk, előbbinél kereszttáblákat, utóbbinál varianciaanalízist. A kapcsolatok erősségét Post Hoc teszttel is megvizsgáltuk.

A minta válaszadóinak többsége nő (53,4%). A válaszadók közel fele (48,7%) ötven évnél idősebb (ebből az 50–65 éves 27,7 százalék). A 40–49 évesek aránya 15 százalék, a 30–39 éveseké 24,8 százalék, a 19–29 éveseké pedig 11,4 százalék. A családi állapotot három kategóriába soroltuk: házásokra (42,8%), házasság nélküli párkapcsolatban élőkre

(15,4%) és egyedülállókra (41,8%). A kutatásban részt vevők több mint kétharmada nevel vagy nevelt gyermeket (69,1%), a két gyermeket nevelők aránya a legmagasabb: egy gyermeket 20,5 százalék, két gyermeket 32,4 százalék, három vagy több gyermeket 16,2 százalék nevel(t). Magas az egyfős háztartások aránya (31,2%), mely adat összhangban van a 2022-es népszámlálási adatokkal (KSH, 2023), miszerint a magyar háztartások 36 százaléka egyszemélyes háztartás, ami az összes háztartás relatív többségét jelenti. A vizsgált adatbázis szerint ez az életforma fokozottan jellemző a városban élőkre, illetve az idősebbekre. Közel háromnegyedük városi (37,7 százalék nagyvárosi, 34,6 százalék kisvárosi), 27,7 százalékuk falun, községben él. Iskolázottság tekintetében a minta több mint kétharmada középfokú végzettséggel rendelkezik (34,3 százalék érettségi nélkül, 34,1 százalék érettségivel), 16 százaléka alacsonyabb végzettségű, a diplomások aránya pedig 15,5 százalék. A minta negyede nyugdíjas, közel 70 százaléka viszont gazdaságilag aktív státuszú, hat százaléka pedig inaktív (tanulók 2 százalék, gyermekgondozási szabadságon lévők / háztartásbeliek 4 százalék). A szubjektív anyagi helyzetet tekintve a válaszadók fele (49,5%) úgy nyilatkozott, hogy „beosztással jól kijönnek”, 38,9 százalékuk épphogy kijön a havi jövedelméből, 11,6 százalékuk pedig anyagi gondokkal küzd.

Eredmények

Elsőként a magyar emberek családdefinícióját járjuk körül abból a szempontból, hogy a hozzátartozók köréből kit tekintenek közeli rokonnak. Majd megvizsgáljuk a családi szolidaritás erősségét és mintázatait annak alapján, hogy a válaszadók egy

adott élethelyzetben mennyire tartják fontosnak a segítségre szoruló családtag támogatását.

Az általunk feltett kérdéseket a korábbi ISSP-kutatások nem vizsgálták, így idősoros elemzésre nincs lehetőségünk.

Kit tekint a felnőtt magyar lakosság közeli rokonnak?

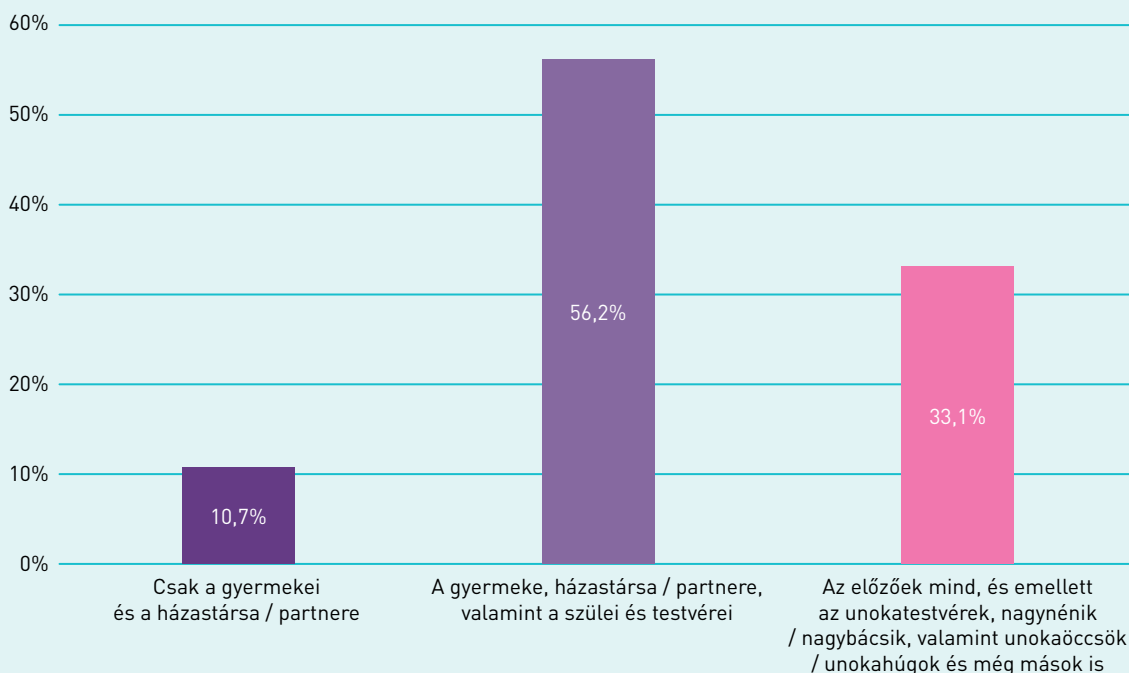
Az ISSP-kutatás 2022-es kérdőívében a válaszadóktól megkérdezték, hogy egy házastársával/párjával és gyermekeivel együtt élő személy esetén kit tekintenek ezen személy közeli rokonainak. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy a kutatás nem azt vizsgálta, hogy a válaszadók kit tekintenek közeli rokonuknak, hanem hogy egy pontosan körülírt élethelyzetben élő személy esetében ki tekinthető közeli családtagnak.

Ezek alapján a felnőtt magyar lakosság 10,7 százaléka úgy vélekedett, hogy egy ilyen helyzetben a szűk családot, azaz a gyermekeit és a házastársát/partnerét lehet közeli rokonnak tekinteni. Az

abszolút többség (56,2 százalék%) viszont a nukleáris családon túl a szülőket és a testvéreket is közeli rokonnak gondolja; 30,3 százalék az ennél távolabbi hozzátartozókat, azaz az unokatestvéreket, unokaöcs/unokahúgot, nagynéniket, nagybácsikat is idesorolta, 2,7 százalék pedig az eddigieket mind és még másokat is. Elemzésünk további részében az utolsó, legtagabb kapcsolati rendszert az alacsony esetszám (28 fő) miatt összevonjuk az előzővel, így a rokon háló három szintjét azonosítjuk be:

1. nukleáris család (gyermekek, házastárs/partner);
2. közvetlen család (gyermekek, házastárs/partner, valamint az ő szülei, testvérei);
3. tág család (az előzők mind és még más rokonok is).

1. ábra: Kit tekint közeli rokonnak a vizsgált élethelyzetben (n = 1027)

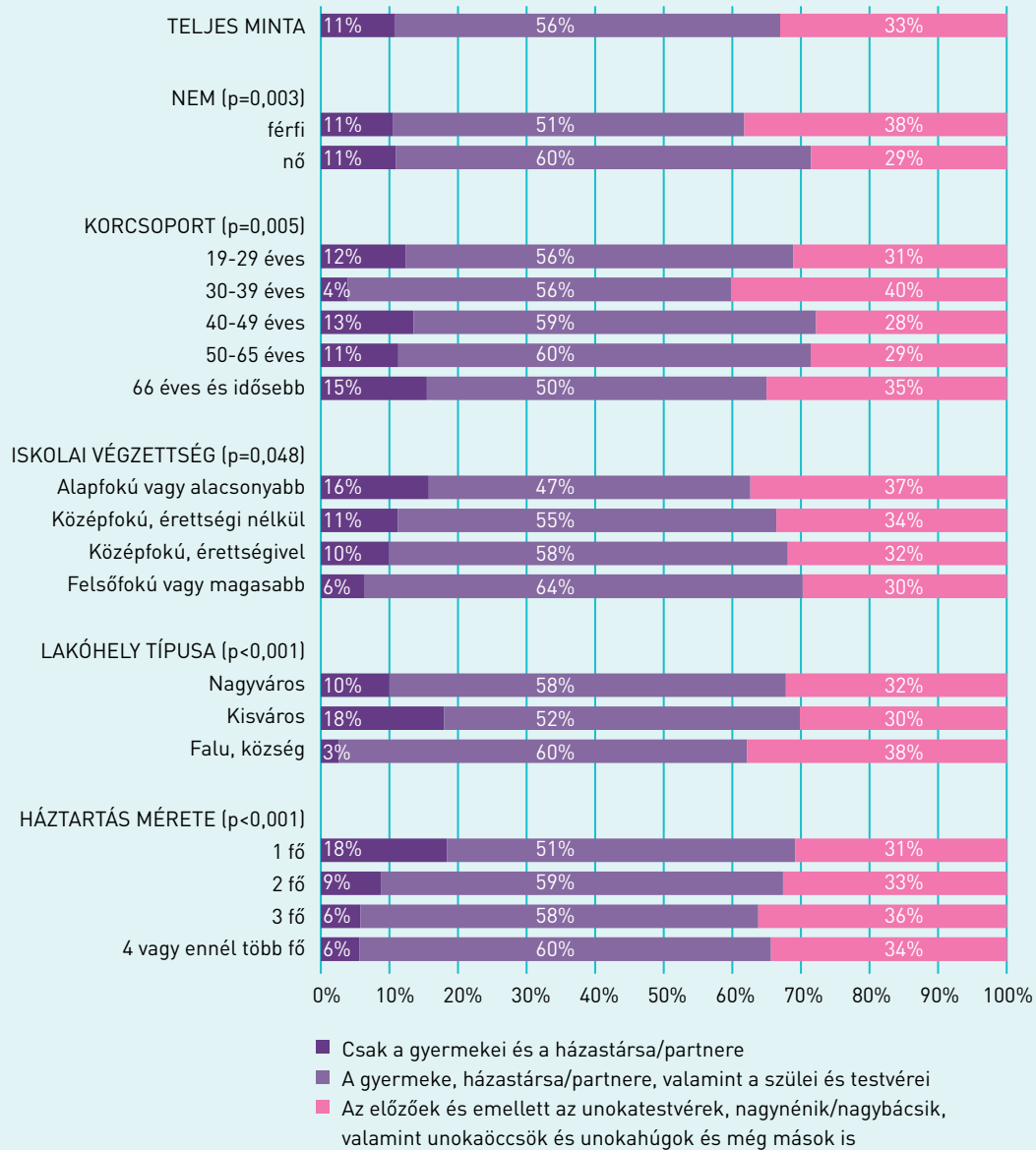

A kutatás eredményei szerint a nukleáris család szintjén még nincs különbség a férfiak és a nők véleménye között, de ahogy bővítjük a hozzátartozók körét, már egyértelműsíthető, hogy a nők sokkal inkább érzik közeli rokonuknak a közvetlen családot (azaz a nukleáris családot szülőkkel testvérekkel kiegészítve), mint a férfiak (nők: 60,5 százalék, férfiak: 51,2 százalék), viszont a tág családot már a férfiak tekintik inkább közeli hozzátartozóknak, mint a nők (férfiak: 38,3 százalék, nők: 28,6 százalék; $p = 0,003$) (2. ábra). Ennek magyarázata lehet,

hogy a nők intenzívebben ápolják a kapcsolatot azokkal a rokonokkal, akikkel ez szűkebb családi körben még megvalósítható, míg a férfiakra ez kevésbé jellemző.

A generációk közötti rokon kapcsolatok intenzitása az életkorral változik ($p = 0,005$). A vizsgálatba bevont adatbázis alapján a 19–29 évesek a nukleáris család tagjait átlagos mértékben tekintik közeli rokonuknak (12,4%). Ennek a korosztálynak a képviselőire fokozottan jellemző, hogy még együtt élnek a szüleikkel, s valószínűsíthető, hogy mind

2. ábra: Kit tart közeli rokonnak az egyes szociodemográfiai változók mentén (n = 1017)

anyagilag, mind érzelmileg kötődnek még hozzájuk. A 30–39 évesek azok, akik aránylag frissen váltak le a szülői családról, és épphogy elkezdték az önálló életüket. Az adatok is mutatják, hogy ők tekintik legkevésbé közeli rokonnak a nukleáris családot (3,9%), illetve rájuk jellemző leginkább, hogy a tág családot is közeli rokonként definiálják (40,2%). Élethelyzetükből adódóan nekik lehet a legtöbb lehetőségük a kapcsolatok ápolására. Esetükben feltételezhető, hogy nem idősgondozási segítségnyújtásról van szó, hanem kölcsönös, kétirányú nexusról, amelyben az idősebb hozzátartozók részéről a kisgyermekek gondozásához

nyújtott segítség is jelen lehet. A negyven év feletti, de még aktív korú válaszadók (40–65 évesek) a közvetlen családot azonosítják átlag feletti mértékben (59,6%) a közeli rokonokkal. Az öregedő társadalmakban a középkorúakra nehezedik a legnagyobb teher, hiszen többségüknek még élnek idősebb hozzátartozóik, miközben kiskorú vagy még nem független gyermek(ek)ről is gondoskodniuk kell. Tehát élethelyzetükből adódóan még inkább kötve vannak a többség által megjelölt rokonkapcsolati struktúrához. A már nyugdíjaskorú, hatvanöt évesnél idősebbek átlag feletti mértékben (15,4%) tartják közeli rokonnak a nukleáris család tagjait, ami

magyarázható azzal, hogy időskorban a mozgáster beszűkülésével felértékelődik a legszűkebb család szerepe. A legidősebbektől eltekintve minden generáció esetében az abszolút többség a közvetlen családtagokkal (gyermek, pár, szülők, testvérek) azonosítja a közeli rokon fogalmkörét (2. ábra).

Ami a háztartásban élők számát illeti, az egyedül élők sokkal inkább tekintik a nukleáris család tagjait a közeli rokonainak (18,4%), mint a nagyobb háztartásban élők (7,3%) ($p < 0,01$). Az egyfős háztartások nagy részét idős személyek alkotják, akik valószínűleg kevesebb hozzátartozóval tudják azonosítani a kérdésben megfogalmazott élethelyzetet (2. ábra).

Az iskolai végzettségnek is van hatása a vizsgált kapcsolati rendszer értelmezésére ($p = 0,048$). Lineáris összefüggés mutatkozik a végzettségi hierarchia mentén, azaz minél képzetesebb valaki, annál inkább tekint a közvetlen családként definiált gyermeki, szülői és testvéri kapcsolati rendszert, és annál kevésbé azonosítja a közeli rokonokat kizárólag a nukleáris családdal. Míg az alapfokú vagy ennél alacsonyabb képzettséggel rendelkezők 15,7 százaléka tekint a nukleáris család tagjait közeli rokonának, addig a diplomásoknak mindössze 6,3 százaléka, ők viszont átlag feletti mértékben jelölték a második szinthez tartozó családtagokat közeli hozzátartozóknak (63,9%). A legalacsonyabban képzetek a legtágabb körű kapcsolati rendszert is átlag feletti mértékben tekintik közeli rokonnak (2. ábra). Ezt a többletet főleg a férfiak generálják, hiszen a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező férfiak többsége (52,1%) a hármas szintű kapcsolati rendszert tekint közeli rokonának, míg a nők esetében ez az arány 30,5 százalék, ők a második szintet preferálják (55,8%).

Lakóhely típusa szerint is szignifikáns ($p < 0,001$) különbség mutatkozik a kisvárosban és a falun/községben élők közeli rokon értelmezésében. Míg a kisvárosiaknak átlag feletti mértékben a nukleáris család tagjai jelentik a közeli rokont (17,9%), a legkisebb településeken élők számára a szélesebb körű családtagok is idetartoznak (97,4 százalék a nem nukleáris család) (2. ábra).

Az olyan szociodemográfiai változók, mint a párkapcsolati státusz, a gyermek léte, illetve a gyermekek száma, valamint a gazdasági aktivitás és a szubjektív anyagi helyzet nem befolyásolják a válaszadók közeli rokon definícióját.

Összességében megállapítható tehát, hogy a magyarok többsége a vizsgált élethelyzetben a közvetlen családot, azaz a gyermeket, házaspárt/partnert, valamint a saját szüleit és testvéreiket tekinti közeli rokonnak.

Családi szolidaritás

Az alábbi három, egzakt módon körülírt szituáció segítségével van lehetőségünk elemezni a generációk egymásról való gondoskodási hajlandóságát, melyet a szakirodalom funkcionális szolidaritásnak nevez (Medgyesi, 2023). A kérdőívben szereplő kérdések oly módon vannak megfogalmazva, hogy azok teljes mértékben függetlenítik a válaszadót a saját családjától, élethelyzetétől, lakáskörülményeitől, és egy pontosan körülírt szituációra kell reflektálnia:

Az alábbi módon lettek megfogalmazva a családi szolidaritást mérő kérdések:

1. Képzelden el egy párt, akik a két gyermekükkel élnek, és az otthonukban elég hely van arra, hogy még valaki ott lakhasson. A pár egyik tagja testvérenek pár hónapra szüksége volna egy helyre, ahol lakhat. Ön szerint fel kellene neki ajánlaniuk vagy sem, hogy ingyen lakhasson az otthonukban?
2. Képzelden el egy másik párt, akik a két gyermekükkel élnek, és az otthonukban elég hely van arra, hogy még valaki ott lakhasson. A pár egyik tagjának édesapja megövegyült. Bár jó az egészségi állapota, magányosnak érzi magát. Ön szerint fel kellene neki ajánlaniuk, hogy tartósan odaköltözzön hozzájuk?
3. Most képzelden el egy idős párt. Az egyik unokájuknak ideiglenesen pénzbeli segítségre van szüksége, mert a cég, ahol dolgozott, nemrég megszűnt. Ön szerint kellene a lehetőségeikhez mérten pénzzel segíteniük az unokájukat, vagy sem?

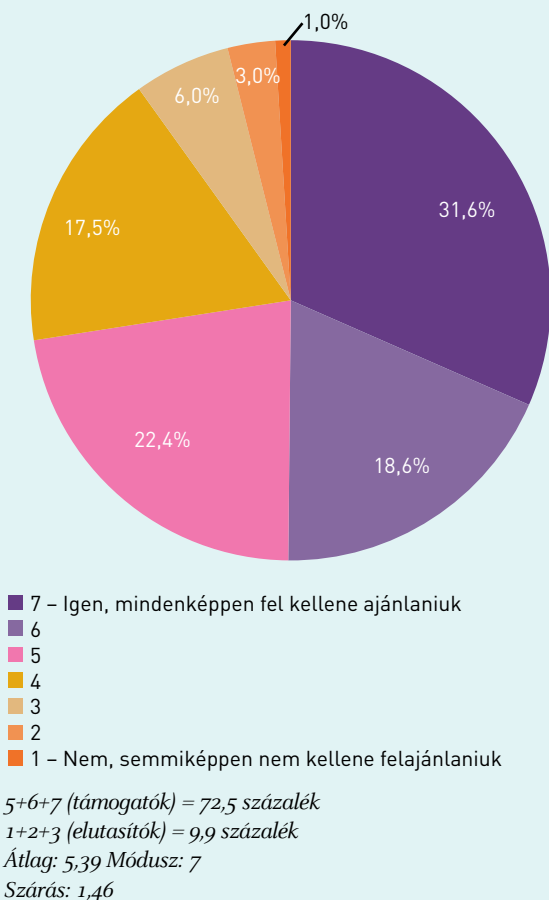
A válaszadóknak hétfokú skálán kellett jelölniük egyetértésük mértékét.

Az első esetben tehát egy azonos generációhoz tartozó rokon ideiglenes kisegítéséről van szó. A második esetben egy idősebb generációt képviselő, elsőfokú férfi rokonnak a hosszú távú befogadásáról, de nem ápolásáról van szó. A harmadik esetben pedig egy fiatalabb generációhoz tartozó rokon ideiglenes pénzbeli kisegítése iránti hajlandóságot vizsgálhatjuk. Annak ellenére, hogy mindhárom hozzátartozó abba a kategóriába tartozik, amelyet

a válaszadók többsége közeli rokonnak definiált, merőben eltérő élethelyzetekről és a segítségnyújtás más és más dimenzióiról van szó. Ezért először külön vizsgáljuk a válaszadók attitűdjét az említett élethelyzetekkel kapcsolatosan, majd összevetjük az attitűdöket, és megvizsgáljuk a köztük lévő kapcsolat erősségét is. Elemzésünkben szignifikáns összefüggéseket keresünk, és részletesen körüljárjuk ezek hatását a vizsgált élethelyzetekre.

Testvér befogadása

3. ábra: Képzeld el egy párt, akik a két gyermekükkel élnek, és az otthonukban elég hely van arra, hogy még valaki ott lakhasson. A pár egyik tagja testvérenek pár hónapra szüksége volna egy helyre, ahol lakhat. Ön szerint fel kellene neki ajánlaniuk vagy sem, hogy ingyen lakhasson az otthonukban? (n = 1015)

Az adatok alapján egy testvér ideiglenes befogadása iránti hajlandóság a hétfokú skálán mérve 5,4-es átlagértéket kapott. A válaszadók közel háromnegyede (72,5%) támogatja a segítségnyújtást (a 7-es, 6-os vagy 5-ös értéket jelölte meg a skálán), 17,5 százalékuk bizonytalan (a 4-es értéket választotta), és

mindössze tízből egy ember hátrálna ki egy ilyen helyzetből (az 1-es, 2-es vagy 3-as értéket 9,9 százalék választotta). Még szemléletesebb eredményt kapunk, ha a skála két szélsőértékére adott válaszok arányát vetjük össze, azaz a maximálisan támogatókat és a szigorúan elutasítókat, ami 32, illetve 1 százalék. Az adatok módusza 7, ami mutatja, hogy a legtöbben maximális támogatásukat fejezték ki (3. ábra).

A befogadási szándék és néhány szociodemográfiai jellemző között szignifikáns kapcsolat van. A hétfokú skála használata miatt több esetben előfordul, hogy azért kapunk szignifikáns eredményeket, mert a válaszok a skála felső tartományában (5-ös, 6-os, 7-es érték) számottevő eltéréseket generálnak. Az adatok ferde eloszlásából viszont egyértelműen látszik a válaszadók támogató attitűdje, ezért az említett eltéréseket nem tekintjük valós különbségnek. A továbbiakban azokat a kapcsolatokat emeljük ki és vizsgáljuk, amelyek esetében ezeken túli összefüggések is kimutathatók.

Az eredmények alapján a vizsgált attitűdöt jelentősen befolyásolja a település típusa, az anyagi helyzet, illetve hogy hányan élnek egy háztartásban.

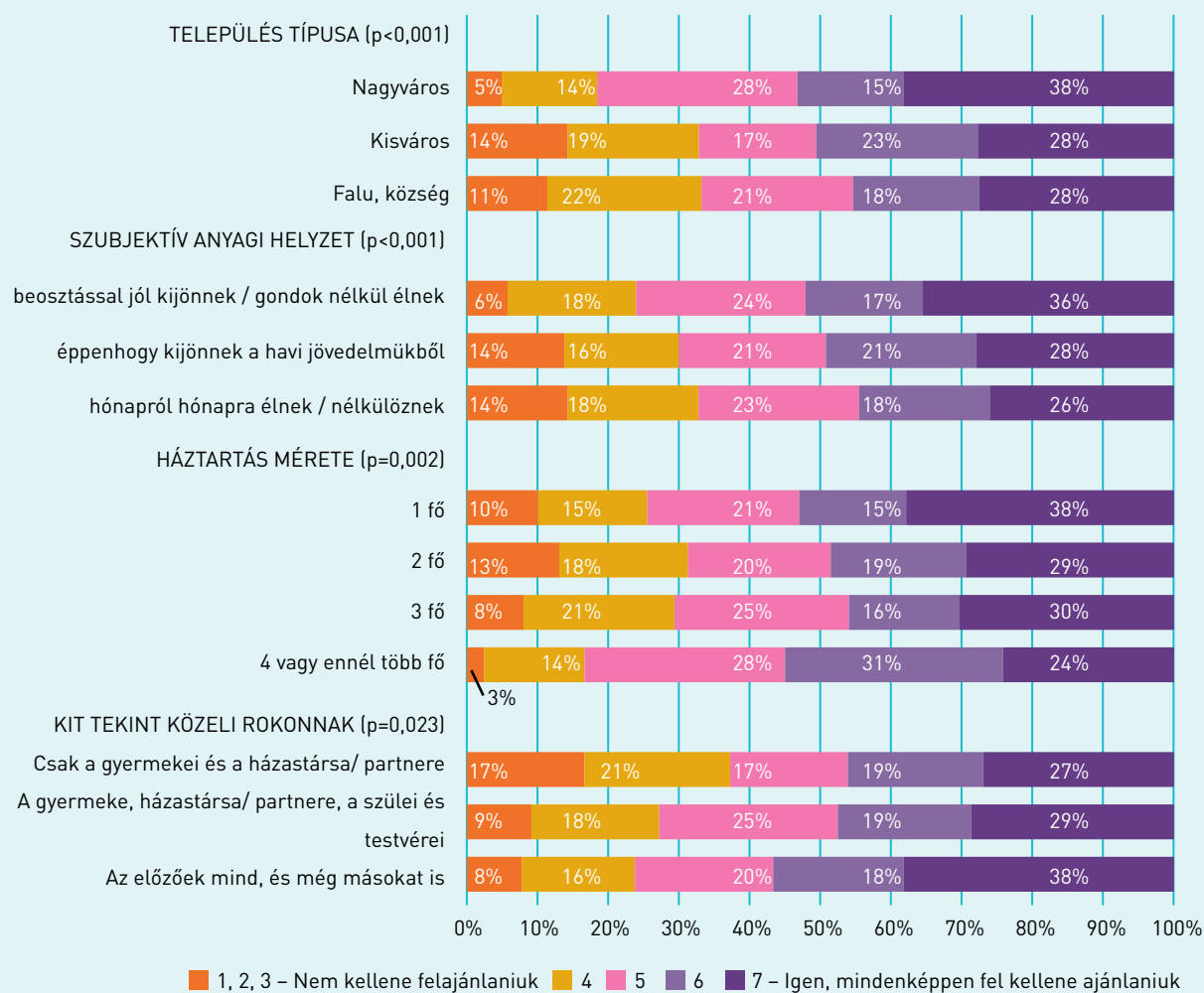
A településhierarchia szerint ($p < 0,001$) azt látjuk, hogy a nagyvárosban élők sokkal nyitottabbak a segítségnyújtásra a testvér ideiglenes befogadását tekintve, mint a kisebb településen élők. A kisvárosban élők attitűdje hasonlít a falun vagy községben élőkéhez (nagyvárosban 81,6 százalék, kisvárosban 67,1 százalék, falun/községben 66,9 százalék jelölte az 5-ös, 6-os vagy 7-es értékek egyikét). A Post Hoc teszt eredménye is igazolta, hogy a nagyvárosiak vélekedése jelentősen eltér a többi településtípuson élőkétől. Emellett sokkal jellemzőbb a bizonytalanság a kistelepülésen élőkre, mint a nagyvárosiakra (a 4-es értéket 21,8 százalék, illetve 13,5 százalék választotta) (4. ábra).

A testvér befogadása az anyagi helyzettel is szorosan összefügg ($p < 0,001$), ugyanis a szubjektív megítélésük szerint jobb anyagi helyzetben élők sokkal inkább támogatók, mint a nehézségekkel küzdők. Az adatok alapján a beosztással jól kijövő, gond nélkül élők több mint háromnegyede (75,9%) szerint segíteni kell egy ilyen helyzetben (5-ös, 6-os, 7-es érték), míg a hónapról hónapra, esetleg nélkülözve élők körében ez az arány kétharmad (67,2%). (A Post Hoc teszt szerint a legjobb anyagi helyzetben lévő attitűdje tér el leginkább a többi jövedelemszinten élő válaszadók vélekedésétől (4. ábra).

A háztartás nagysága is összefügg a válaszadók vélekedésével ($p = 0,002$). A kérdés megfogalmazásából egyértelmű, hogy olyan helyzetben vizsgáljuk a segítő szándékot, amelyben a körülmények adottak még egy személy befogadásához. Az eredmények alapján az látható, hogy az egyedül élők befogadási hajlandósága átlag körüli, de körükben a legmagasabb azoknak az aránya, akik szerint mindenképp fel kellene ajánlani a segítséget (a 7-es értéket választók aránya 37,9 százalék). A legkevésbé támogatók a kétfős háztartásban élők, és ahogy nő az életközösség, úgy nő a segítő szándék is. Míg a kétfős háztartásokban élők 68,7 százaléka választotta

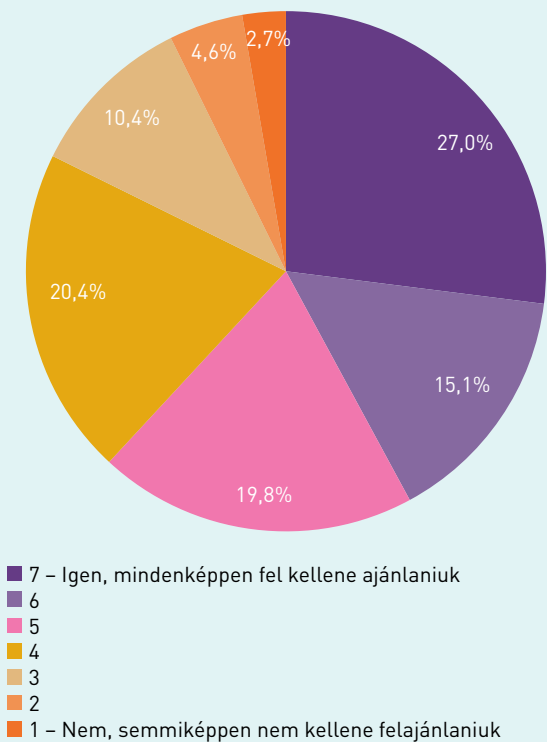
a skála felső három értékét, addig a négy vagy ennél több fővel együtt élőknek a 83,3 százaléka (4. ábra). Figyelemre méltó összefüggést tapasztalunk a közeli rokonok kapcsolatok definiálása és a testvér befogadására való hajlandóság között is ($p = 0,023$): ahogy szélesedik a közeli rokonok körének interpretációja, úgy nő a testvérrel kapcsolatos befogadó szándék. A nukleáris családot közeli rokonként értelmezők 62,8 százaléka ért egyet azzal, hogy ideiglenesen be kell fogadni a testvért, míg a legtávolabbi családtagokat is közeli rokonként tekintők esetében ez az arány 76,2 százalék (4. ábra).

4. ábra: A testvér átmeneti befogadását befolyásoló tényezők ($n = 1015$)

Édesapa befogadása

5. ábra: Képzelden el egy másik párt, akik a két gyermekükkel élnek, és az otthonukban elég hely van arra, hogy még valaki ott lakhasson. A pár egyik tagjának édesapja megözvegyült. Bár jó az egészségi állapota, magányosnak érzi magát. Ön szerint fel kellene neki ajánlaniuk, hogy tartósan odaköltözzön hozzájuk? (n = 1016)

5+6+7 (támogatók) = 61,8 százalék

1+2+3 (elutasítók) = 17,7 százalék

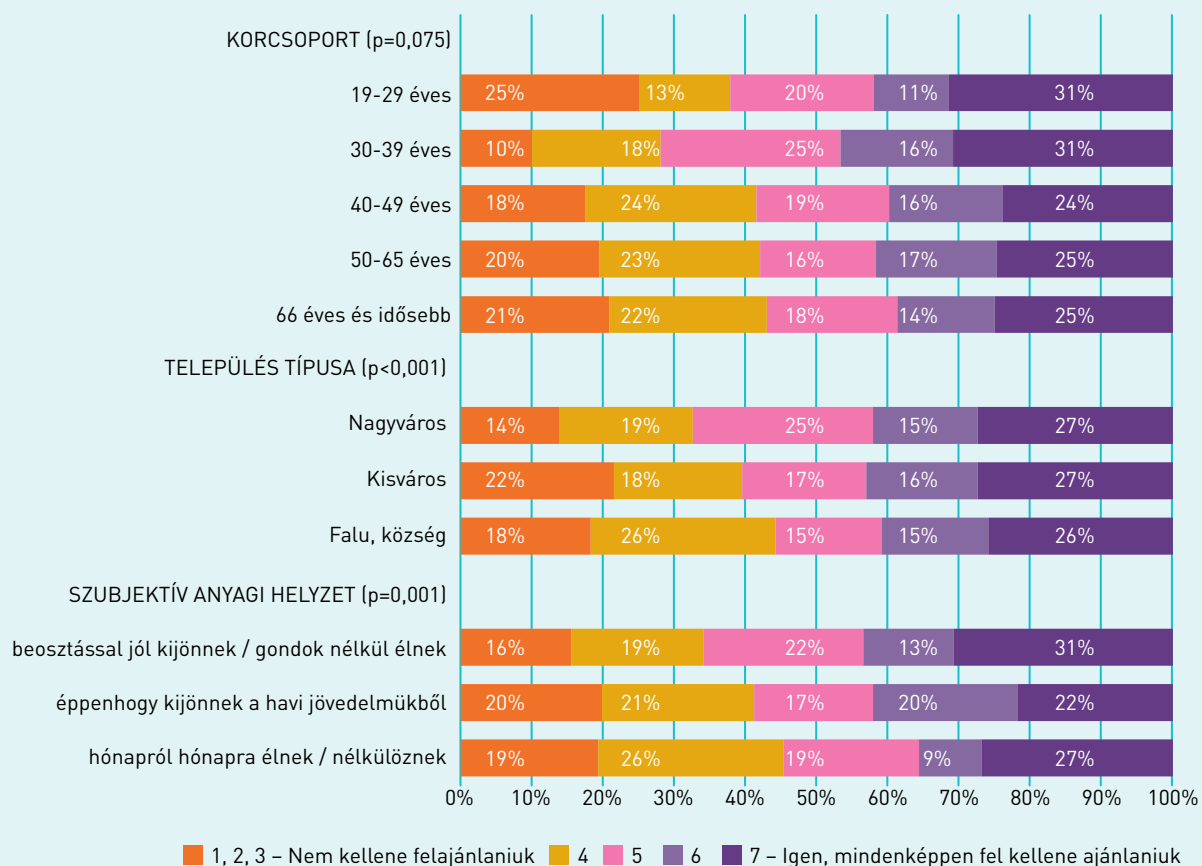
Átlag: 5,03 Módusz: 7

Szórás: 1,64

Egy megfelelő méretű otthonnal rendelkező, gyermeket nevelő pár egyik tagjának édesapja tartós befogadására való nyitottságot hétfokú skálán 5,03-as átlagértékkel jellemeztek a válaszadók. Ez az adat jelzi, hogy egy egészségileg jó állapotban lévő, ápolásra nem szoruló, idősebb hozzátartozó megsegítése a többség szerint fontos. Azonban hangsúlyozni kell, hogy a kutatásban megfogalmazott kérdés szándékosan egy megözvegyült férfi családtaggal kapcsolatban méri a segítő szándékot, hiszen az inkább jelenthet „terhet” egy családnak, mint egy megözvegyült női családtag, aki a gyermekes családok esetében sokkal valószínűbben jelent

potenciális segítséget. A válaszadók 61,8 százaléka szerint segíteni kell egy ilyen helyzetben (a 7-es, 6-os vagy 5-ös skálaértéket jelölve), 20,4 százalékuk bizonytalan (a 4-es értéket jelölve), 17,7 százalékuk pedig inkább elutasítóan nyilatkozott. Az adatok módusza itt is 7, ami azt jelenti, hogy a legtöbben a skála legmagasabb értékét jelölték meg (5. ábra). Bár a korcsoport és az édesapa hétfokú skálán mért befogadási hajlandósága között nem szignifikáns a kapcsolat ($p = 0,075$), a skála felső és alsó értékeit összevontan kezelve az egyes korcsoportokon belül figyelemre méltó különbségeket tapasztalhatunk ($p = 0,002$). A 19–29 évesek attitűdje bizonyult a leginkább elutasítósnak (25,1 százalék jelölte meg az 1-es, 2-es vagy 3-as skálaértéket), de fontos hangsúlyozni, hogy esetükben is a többség támogató (62,1%). A 30–39 évesek átlag feletti mértékben értenek egyet az édesapa tartós befogadásával (71,9 százalék választotta az 5-ös, 6-os vagy 7-es értéket), míg a hatvanhat évnél idősebbek esetében ez az arány a legalacsonyabb (57%) (6. ábra). A Post Hoc teszt is igazolta, hogy a 30–39 évesek vélekedése eltér a náluk idősebb generációk álláspontjától ($p = 0,016$). Bár a vizsgált élethelyzettel kapcsolatos kérdés tisztázza, hogy a lakhatási paraméterek lehetővé teszik egy további családtag befogadását, az adatok mégis azt mutatják, hogy az alacsonyabb státuszra utaló kisebb településen élők, illetve a rosszabb anyagi körülményekkel rendelkezők befogadási hajlandósággal való egyetértése alacsonyabb: míg a nagyvárosiak 67,4 százaléka, a városiak 60,4 százaléka, a falun/községben élők 55,8 százaléka gondolja azt, hogy be kellene fogadni ilyen esetben az édesapát ($p < 0,001$) (6. ábra). A Post Hoc teszt alapján a nagyvárosiak magatartása tér el a leginkább a többi településtípuson élőkétől. A szubjektív anyagi helyzet romlásával is csökken a segítő szándék (beosztással jól kijönnek / gondok nélkül élők: 65,9 százalék; akik éppen hogy kijönnek a havi jövedelmükből: 58,8 százalék; hónapról hónapra élők / nélkülözők: 54,7 százalék; $p = 0,001$) (6. ábra). A vizsgálatba bevont többi változó nem befolyásolja az idősebb generáció tagjának befogadásával kapcsolatos attitűdöt, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy hasonlóképpen szolidárisak a válaszadók.

6. ábra: Az édesapa tartós befogadását befolyásoló tényezők (n = 1016)

Unokának nyújtott anyagi segítség

A harmadik vizsgált élethelyzetben egy unoka átmeneti pénzügyi támogatásáról van szó. A kérdés azt is rögzíti, hogy a nagyszülők lehetőségeikhez mérten adakozhatnak, vagyis a szándékra fókuszál. Az eredmények alapján ebben az élethelyzetben a válaszadók támogatásának mértéke a hétfokú skálán 5,25-os átlagot kapott: 68,4 százalékuk szerint segíteni kell egy ilyen helyzetben (ők a 7-es, 6-os vagy 5-ös értéket jelölték meg), 18,7 százalékuk bizonytalan (4-es érték), és 12,9 százalékuk gondolja azt, hogy nem szükséges kiegészíteni a megszorult unokát (ők az 1-es, 2-es vagy 3-as értéket választották). A módusz értéke jelöli, hogy ebben az esetben is a „mindenképp segíteni kell” válaszlehetőséggel értettek egyet a legtöbben. (7. ábra).

Ennél a kérdésnél megállapítható, hogy a nők attitűdje szignifikánsan támogatóbb, mint a férfiaké (p = 0,025): a nők 70,5 százaléka szerint kell segíteni, a férfiaknak pedig a 66 százalékuk nyilatkozott ugyanígy (8. ábra). Feltételezhető lenne, hogy ebben a kérdésben a korcsoportnak befolyásoló ereje

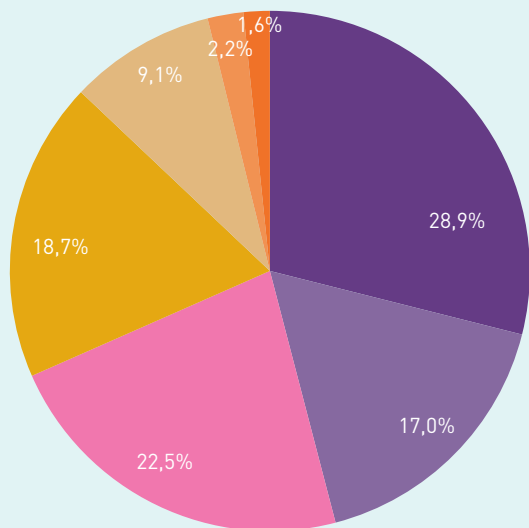
van, hiszen a vizsgált élethelyzettel főképp az idősebb válaszadók nagyszülőként, illetve a fiatalabb válaszadók unokaként tudnak a leginkább azonosulni. Az adatok viszont azt mutatják, hogy a kor nem mutat szignifikáns összefüggést a szolidaritás mértékével, tehát kortól függetlenül mindenki fontosnak tartja ilyen esetben a segítségnyújtást.

Visszont az unoka támogatásának mértéke összefügg a lakóhely típusával (p < 0,001). A Post Hoc teszt alapján a legnagyobb eltérés a nagyvárosiak és a kisvárosiak véleménye között van: míg az előbbiek 71,2 százaléka bizonyult szolidárisnak, az utóbbiak 65,3 százaléka vélekedett hasonlóan (az 5-ös, 6-os vagy 7-es értéket választva). A legkisebb településeken élők attitűdje átlagos (68,5 százalék), miközben körükben a legmagasabb a maximálisan támogatók aránya (a 7-es értéket 31,1 százalékuk jelölte meg) (8. ábra).

A szubjektív anyagi helyzet szignifikáns kapcsolatot mutat a fiatalabb generáció átmeneti anyagi megsegítésével (p < 0,001) is. Az előző kérdésekhez hasonlóan ez esetben is együtt mozog

a segítő szándék az anyagi helyzettel, azaz minél jobban él valaki, annál szolidárisabb (beosztással jól kijönnek / gondok nélkül élnek: 71,4 százalék; éppen hogy kijönnek a havi jövedelmükből: 65,5 százalék; hónapról hónapra élnek/nélkülöznek: 64,8 százalék) (8. ábra).

7. ábra: Most képzeljen el egy idős párt. Az egyik unokájuknak ideiglenesen pénzbeli segítségre van szüksége, mert a cég, ahol dolgozott, nemrég megszűnt. Ön szerint kellene a lehetőségeikhez mérten pénzzel segíteniük az unokájukat, vagy sem? (n = 1019)

- 7 – Igen, mindenképpen fel kellene ajánlaniuk
- 6
- 5
- 4
- 3
- 2
- 1 – Nem, semmiképpen nem kellene felajánlaniuk

5+6+7 (támogatók) = 68,4 százalék

1+2+3 (elutasítók) = 12,9 százalék

Átlag: 5,25 Módusz: 7

Szórás: 1,51

A gazdasági aktivitás is összefügg a vizsgált kérdéssel ($p = 0,034$). Az inaktív kategóriába sorolt gyermekgondozási szabadságon lévők és háztartásbeliek 86,4 százaléka gondolja azt, hogy támogatni kell az unokát, míg a nyugdíjasok esetében ez az arány 64,7 százalék (8. ábra). A Post Hoc teszt is

igazolja, hogy az inaktív státuszúak véleménye tér el leginkább az aktív, illetve nyugdíjas válaszadók vélekedésétől.

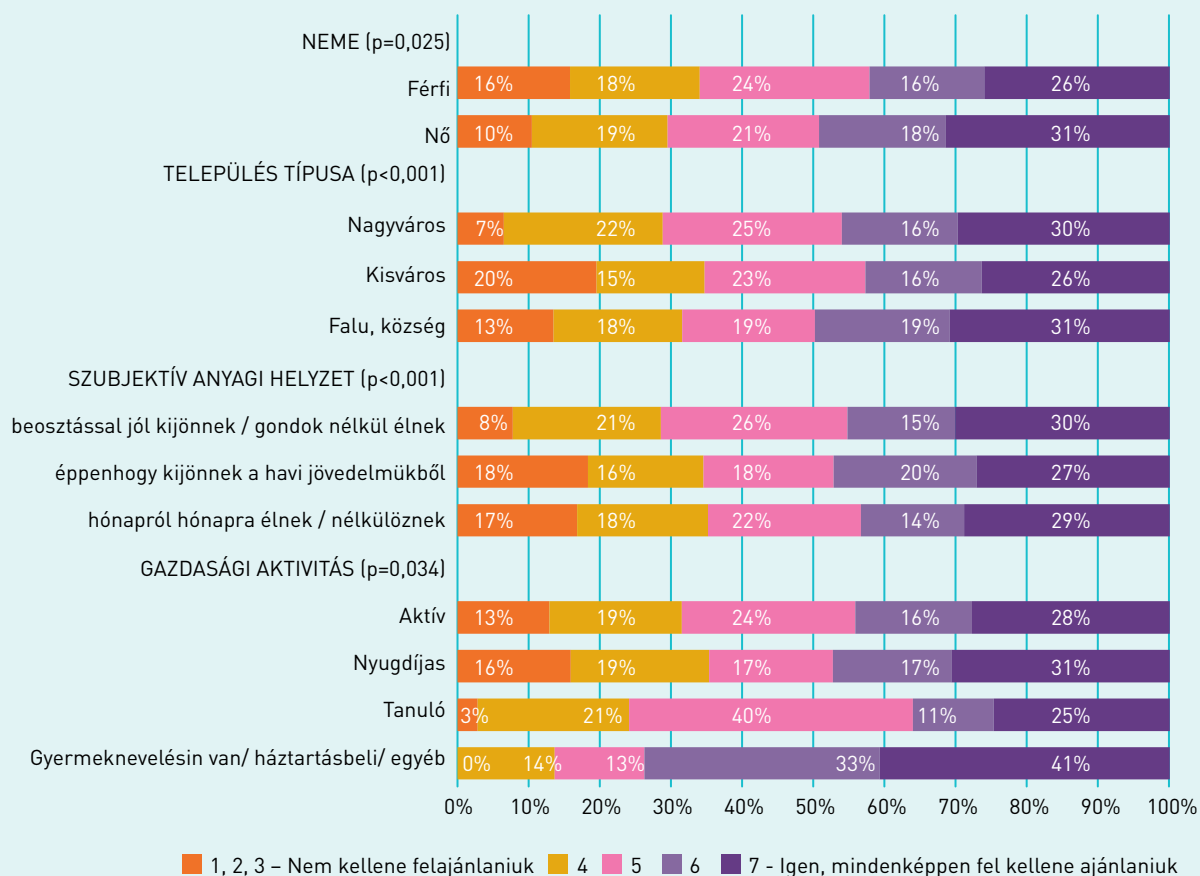
Összességében megállapítható, hogy a válaszadók számára kiemelten fontos a család, a családtagok iránti szolidaritás és a többség mindhárom vizsgált esetben a segítségnyújtás mellett tette le a voksát. A hétfokú skála átlagait összevetve a legerősebb segítő szándék a testvér átmeneti befogadásánál mutatkozik (átlag: 5,39). Ezt követi az unoka lehetőségekhez mért anyagi támogatásával való egyetértés (átlag: 5,25). Az édesapa, azaz egy nagypapa tartós befogadásának megítélése tekintetében is főként vannak azok, akik szerint ilyen esetben segíteni kell egy közeli hozzátartozót (átlag: 5,03) (9. ábra). Azt is fontos hangsúlyozni, hogy az édesapa befogadása hosszú távú elköteleződést feltételez, míg a másik két vizsgált élethelyzetben csak ideiglenes segítségnyújtásról van szó.

Egyik élethelyzet esetében sem befolyásolja az attitűdöt, hogy a válaszadó nevel/nevelt-e gyermeket, illetve hogy házas-e, párkapcsolatban él-e vagy sem. Továbbá nincs összefüggés a testvér, avagy az édesapa befogadásának támogatása és a gazdasági aktivitás között, valamint az édesapa befogadása, illetve az unoka kisegítése és az iskolai végzettség, valamint a háztartás nagysága között. E tényezőktől tehát független a szolidaritás mértéke a magyarok körében.

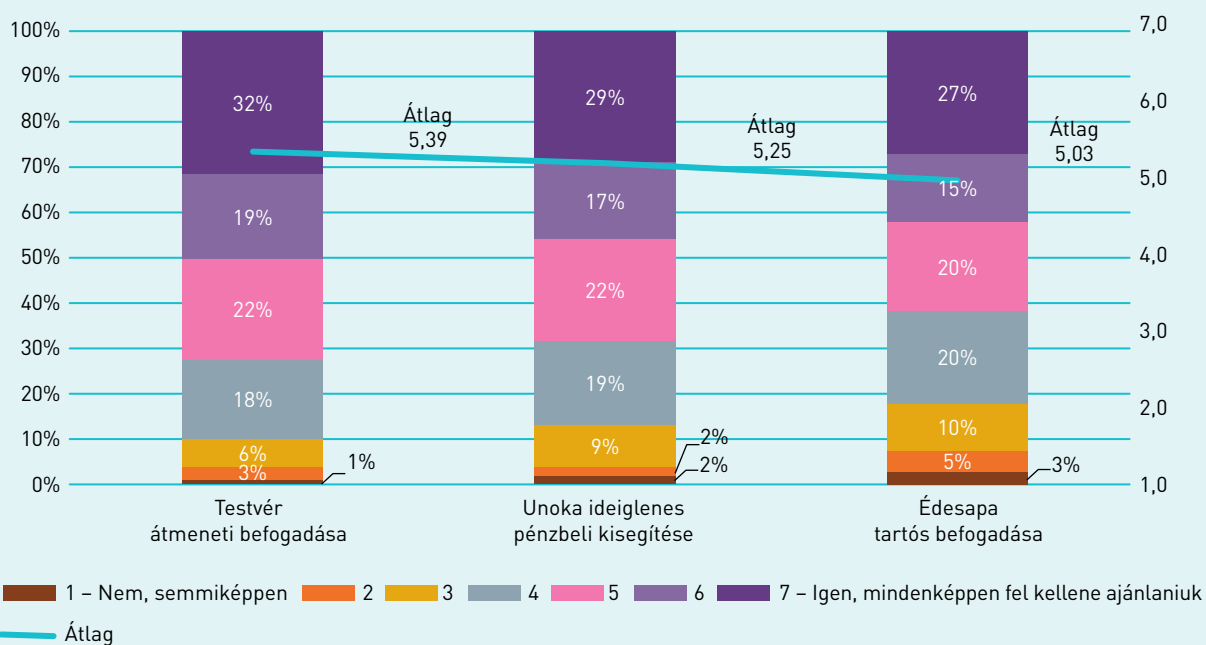
Az attitűdök együttes vizsgálata

A vizsgált attitűdök közötti együtt járás szorosságát a Pearson-féle korrelációval vizsgáltuk. A korrelációs együtthatók szignifikánsak, mindhárom vizsgált változó esetében 0,5 és 0,6 közötti pozitív számról van szó, ez alapján kijelenthető, hogy a közepesenél erősebb, azonos irányú pozitív kapcsolat van a változók között. Ez igazolja, hogy a válaszadók segítő attitűdje együtt mozog a vizsgált helyzetekben. A válaszadók fele (49,4%) mindhárom esetben támogatóan viszonyult az adott élethelyzethez, azaz az 5-ös, 6-os vagy 7-es értéket választotta, míg 15,9 százalékuk minden esetben az 1-es, 2-es, 3-as, illetve 4-es értéket jelölte meg.

8. ábra: Az unoka ideiglenes anyagi támogatását befolyásoló tényezők (n = 1019)

9. ábra: Az attitűdskálák összehasonlítása (n = 1015, 1016, 1019)

1. táblázat: Pearson-féle korreláció az attitűdöt vizsgáló változók között

		Testvér átmeneti befogadása	Édesapa tartós befogadása	Unoka ideiglenes pénzbeli kíségetése
Testvér átmeneti befogadása	a Pearson-féle korreláció értéke	1	0,585**	0,583**
	Elemszám	1015	1013	1012
Édesapa tartós befogadása	a Pearson-féle korreláció értéke	0,585**	1	0,530**
	Elemszám	1013	1016	1012
Unoka ideiglenes pénzbeli kíségetése	a Pearson-féle korreláció értéke	0,583**	0,530**	1
	Elemszám	1012	1012	1019

** $p < 0,001$ -es szignifikancia szintnél

Összegzés

Elemzésünkben kiderül, hogy a válaszadóknak több mint a fele a nukleáris családon, azaz a gyermekein és házastársán/partnerén túl a nagyszülőket és a testvéreket tekinti közeli rokonnak. Harmaduk még az ennél távolabbi hozzátartozókat is. Mindössze egytizedük gondolja kizárólag csak a nukleáris családjának tagjait közeli rokonainak. Az életkor előrehaladtával bővül a bizalmas kapcsolatok köre, majd időskorban ismét szűkül.

A családi szolidaritás erősségét háromféle szituáció segítségével mértük. Annak ellenére, hogy mindhárom abban a körben értelmezendő, amelyet a válaszadók többsége közeli rokonként definiált, a segítségnyújtás más és más dimenzióit érintik. Az elsőben egy azonos generációhoz tartozó testvér ideiglenes befogadásáról, a másodikban egy idősebb generációhoz tartozó nagypapa tartós befogadásáról, de nem ápolásáról van szó, a harmadik esetben pedig a fiatalabb generációhoz tartozó unoka átmeneti támogatásáról.

Az eredmények alapján megállapítható, hogy a magyarok számára kiemelten fontos a családtagokkal való szolidaritás, és a válaszadóknak átlagosan több mint a kétharmada támogatná a közeli rokonát. A legerősebb segítő szándék a testvér átmeneti befogadásával kapcsolatban mutatkozik. Ezt követi

az unoka támogatásával való egyetértés. A nagypapa befogadása esetén is többségben vannak azok, akik szerint segíteni kell ilyen helyzetben. A válaszadók vélekedésében tetten érhető különbségek leginkább a településtípus és a szubjektív anyagi helyzet mentén mutatkoznak meg. Míg a nagyvárosban élők nagyobb mértékű szolidaritást mutatnak a testvér és a nagypapa befogadása iránt, addig az unoka támogatását a falvakban tartják nagyobb arányban fontosnak. A jobb anyagi helyzetben élők sokkal inkább támogatnák közeli hozzátartozójukat, mint a nélkülözésről számot adók.

A magyar társadalom meglehetősen egységes attitűdjét mutatja az is, hogy az adatok alapján a válaszadók kora, családi állapota, iskolai végzettsége vagy gyermekeinek száma egyáltalán nem befolyásolja szolidaritásuk erősségét. Mindezt alátámasztja az is, hogy a válaszadók fele mindhárom esetben nagymértékben támogatta a segítségnyújtást, és mindössze egytizedük utasította el.

Mind a korábbi kutatások, mind a 2022-es ISSP-adatfelvétel eredményei azt mutatják, hogy a magyar társadalom továbbra is tradicionális, fokozottan családközpontú szemléletmóddal jellemezhető, és kiemelkedően fontos számára a családtagokról való gondoskodás.

Felhasznált irodalom

- Albert F. & Dávid B. (2015). Mikromilió integrációs megközelítésben. A személyes kapcsolatokra vonatkozó eddigi kutatási eredmények áttekintése. *Socio.Hu Társadalomtudományi Szemle*, 5(4), 1–11. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2015.4.1>
- Albertini M. (2016). Ageing and family solidarity in Europe: Patterns and driving factors of intergenerational support. *World Bank Policy Research Working Paper 7678*. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-7678>
- Gyorgyovich M. & Pári A. (2023). A család(fogalom) pluralizálódása a magyar társadalomban. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.) *Család – Érték – Tér: Tanulmányok a családi értékekről* (pp. 13–36). Kopp Mária Intézet a Népességért és a Családokért.
- Herlofson, K., Hagestad, G., Slagsvold, B. & Sørensen, A. M. (2011). Intergenerational family responsibility and solidarity in Europe. *Norwegian Social Research*.
- Husz I. & Herke B. (2023a). A család sokszínű fogalma a szociológiában. In Husz I. (szerk.). *Mi a család? Tanulmányok a család fogalmáról a jelenkori Magyarországon* (pp. 14–27). Akadémiai Kiadó – Társadalomtudományi Kutatóközpont. <https://doi.org/10.1556/9789634548720>
- Husz I. & Herke B. (2023b). Lakossági vélekedések a család fogalmáról. In Husz I. (szerk.). *Mi a család? Tanulmányok a család fogalmáról a jelenkori Magyarországon* (pp. 28–50). Akadémiai Kiadó – Társadalomtudományi Kutatóközpont. <https://doi.org/10.1556/9789634548720>
- KINCS (2019). *Intergenerációs kutatás a reprodukciós kort meghaladott idősebb generáció és a reprodukciós korban lévő fiatalok körében*. Kutatási jelentés, 2019. https://www.koppmariaintezet.hu/docs/Intergeneracios_kutatasi_jelentes_infografikaval.pdf (A letöltés ideje: 2024. 01. 15.)
- KINCS (2022). *A nagyszülő erőforrás a család számára, ahogy a család is erőforrás az idősek számára*. Kutatási jelentés, 2022. szeptember. https://www.koppmariaintezet.hu/docs/KINCS_omnibusz_2022_szept_idosek.pdf (A letöltés ideje: 2024. 01. 15.)
- KINCS (2023). *A nagyszülők szerepe a családban*. Kutatási jelentés, 2023. augusztus. https://www.koppmariaintezet.hu/docs/KINCS-Nagyszulok_szerepe_a_csaladban_2023_julius.pdf (A letöltés ideje: 2024. 01. 15.)
- KSH (2023). Népszámlálási adatbázis: A háztartásnagyság. <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/#/> (A letöltés ideje: 2024. 02. 21.)
- Medgyesi M. (2016). Az idős szülőknek nyújtott nem anyagi segítség: Magyarország európai összehasonlításban. *Demográfia*, 59(1), 59–87. <https://doi.org/10.21543/Dem.59.1.2>
- Medgyesi M. (2023). A nemzedékek közötti szolidaritás mintázatai Magyarországon. In Husz, I. (szerk.): *Mi a család? Tanulmányok a család fogalmáról a jelenkori Magyarországon* (pp. 51–73). Akadémiai Kiadó – Társadalomtudományi Kutatóközpont. <https://doi.org/10.1556/9789634548720>
- Papházi T., Tárkányi Á., Baraté E., Béres O. & Trieb M. (2019). A családok biztos alapja a generációk közötti jó kapcsolat – intergenerációs kutatás. *Kapocs*, 2(3–4), 52–76.
- Takács E. (2017). Changing family – changing solidarity? *Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association*, 27(4), 5–19.
- Utasi Á. (2002). Társadalmi integráció és családi szolidaritás. *Educatio*, 11(3), 384–403.
- Utasi Á. (2011). A társadalmi integráció és szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok. In Varga V. A. (szerk.). *Társadalmi kapcsolathálózatok elemzése* (pp. 133–146). BCE Szociológia és Társadalompolitika Intézet.

Idős családtagot gondozók főbb társadalmi-demográfiai jellemzői és szubjektív jólléte, az otthoni és munkahelyi teendők egyensúlya

Bevezetés

A modern társadalmak jelen kihívása, hogy egyre többen élnek meg az időskort, és emelkedik a szépkorúak aránya is, miközben egyre kevesebben tartoznak az aktív korúak (15–64 évesek) közé. Hazánkban a születéskor várható élettartam évek óta stagnál, míg az egészségesen várható élettartam emelkedik, viszont a kettő között több mint tíz év a különbség. Vagyis az időskor az egészség csökkenésével jár, ezáltal pedig az idős személyek segítségére, gondozásra szorulnak. Felmerül a kérdés, hogy kitől, milyen formában és mértékben számíthat ellátásra egy arra rászoruló személy. A legtöbb családban szinte természetes, hogy idős szeretteiket támogatják, viszont kérdés, hogy a családtagok milyen mértékben képesek a gondozási szükségleteket kielégíteni. Egy idős hozzátartozó gondozásának, ápolásának vállalása komoly megterhelést jelenthet a hozzátartozók számára, akár anyagilag, akár időben, fizikai jelenlétben vagy mentálisan. Emellett az egészségi állapottól függően a szakemberekkel való együttműködés, de akár az ápolási teendők szakszerű kivitelezése is kihívást jelenthet a gondozó személyek számára.

Az idősök növekvő számával egyre több család lesz érintett idős családtagjuk gondozásában,

ápolásában. A gondozási tevékenység felvállalásával egyre többeknek lesz pluszfeladatuk, ami a gondozási szükséglettől függően jelentősen befolyásolhatja a családi kapcsolatokat, a gondozók munkahelyi teljesítményét, a szabadidő mértékét és eltöltési módját, ezáltal pedig a testi és mentális jóllétet is (Rubovszky, 2017; Tróbert, 2019).

Az idősödő társadalom kihívásainak vizsgálatakor általában az idős személyek egészségi állapotát, az ellátórendszer kapacitását vagy különböző gazdasági szempontokat elemzik (Medgyesi, 2016; Tróbert és Széman, 2018; Vajda, 2021; Kuti, 2021; Raffael és Trásy, 2023), míg az időseket ellátó személyekre és családokra kevés figyelem jut. Viszont a hétköznapiakban az elsődleges gondozók hordozzák az idősök ellátásával kapcsolatos terheket, így érdemes őket is figyelembe venni a problémakör vizsgálatakor. Ebben a tanulmányban ehhez kívánunk hozzájárulni, vagyis az idősgondozásban aktívan részt vevő személyeket szeretnénk bemutatni a Nemzetközi Társadalmi Felmérés Program (International Social Survey Programme, ISSP) adatbázisában rendelkezésre álló adatok alapján.

Szakirodalmi összefoglalás

A 2022-es hazai népszámlálás adatai szerint a magyar lakosság ötöde (20,6%) töltötte már be a hatvanötödik életévét, a nyolcvanévesek vagy idősebbek aránya pedig 4,5 százalék volt. Ezek az arányok 2011-ben még 16,9 százalék és 4,0 százalék voltak, vagyis összességében több mint háromszázezerrel nőtt az idősök száma. Ezzel szemben csökkent az úgynevezett aktív korúak, vagyis a 15–64 évesek

aránya, 68,6 százalékról 64,9 százalékra, ami csaknem hatszázezer fős visszaesést jelent. A népesség korösszetételének változását az eltartottsági rátában is érzékelhetjük, mivel ez az érték az idősök aktív korúakhoz viszonyított arányát mutatja. Míg 2011-ben az idősök eltartottsági rátája 24,4 százalék volt, 2022-re 31,8 százalékra emelkedett – vagyis három aktív korú személyre jutott egy hatvannegy

éven felüli. Az idősök emelkedő aránya miatt várhatóan ez az érték is növekedni fog, a KSH számítása szerint némi stagnálás után erőteljes emelkedés várható, és 2070-re az idősök eltartottsági rátája elérheti a 61,2 százalékot (KSH, é. n.).

A várható élettartam növekedése alapvetően pozitívumnak tekinthető, viszont azt is fontos szem előtt tartani, hogy az életkor emelkedésével nő az egészség romlásának kockázata is. 2021-ben a születéskor várható élettartam Magyarországon a férfiak esetében 70,7 év volt, míg az egészségben várható évek száma közel tíz évvel kevesebb (61,6 év); a nők valamivel hosszabb életre, 77,8 évre számíthattak, amelyből viszont csak 63,5 év várható jó egészségi állapotban – ez ugyan meghaladja a férfiakét, viszont a magasabb élettartam miatt tizenöt év korlátozott életminőséget jelent (Eurostat, 2023). A szakirodalom külön terminussal illeti a nyolcvanéveseket és idősebbeket: legidősebb idősöknek nevezi őket, mivel ebben a korosztályban kiemelkedően magas a gondozást igénylők aránya (Boros et al., 2021).

Az idősök gondozási szükségleteinek kielégítését az állam szociális ellátásokkal igyekszik biztosítani, amelyeket a szociális igazgatásról és ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (Magyar Országgyűlés, 1993) ír elő. Ebben meghatároznak alapszolgáltatásokat és szakosított ellátásokat, amelyeket állami fenntartású intézmények és önkormányzatok biztosítanak. E szolgáltatások nagy segítséget jelentenek az idősök számára, viszont a rendszer szűkös kapacitása miatt (anyagilag és humán erőforrás hiányában) nem képes teljes mértékben és megfelelően kielégíteni az egyre növekvő szükségleteket. Így az idősök közvetlen környezetére is jelentős feladat hárul. A KSH adatai szerint 2018-ban a 18–65 éves korosztály 4,5 százaléka, azaz 277 ezer személy gondozott beteg vagy idős hozzátartozót (KSH, 2018), bár egy becslés szerint kétszer ekkora is lehetett azok aránya, akik ilyen jellegű segítséget nyújtanak családtagjaik számára (Gyarmati, 2019). A 2016-os európai életminőség-felméréskor a válaszadók 18 százaléka gondozta legalább heti egyszer beteg vagy idős hozzátartozóját (European Commission, 2018), míg Rubovszky Csilla (2017) ugyanebben az évben végzett adatfelvételében már a megkérdezettek 25,5 százaléka jelezte, hogy végez idősgondozást.

Az idősök gondozása fizikai és mentális állapotuktól függően sokféle tevékenységet takarhat, amelyek különböző mennyiségű időt és energiát igényelnek. Az intézményi keretek között szakszerű

ellátást biztosító személyeket formális segítőknek nevezzük, míg az informális segítők azok a (többnyire nem képzett) személyek, akik az időssel kapcsolatban állnak, és valamilyen fajta gondoskodást nyújtanak számára. Ők leggyakrabban családtagok, de barátok, szomszédok is tartozhatnak e gondozók körébe. Míg a formális segítők időben behatároltan, meghatározott tevékenységet végeznek, addig az informális segítők folyamatosan és hosszú távon vesznek részt a gondozási folyamatban, többnyire önként vállalva e feladatot, amely a hétköznapi életvitel kivitelezésére terjed ki (Szabó, 2014). Informális gondozást többen is nyújthatnak ugyanannak a személynek, eszerint megnevezhetünk elsődleges és másodlagos segítőköt. Az informális segítők által nyújtott gondozási tevékenységeket három csoportba sorolhatjuk: az idősök számára nyújtott érzelmi, pszichés támogatás körébe tartozik az időssel való kapcsolattartás, beszélgetés, lelki segítségnyújtás; a személyes gondoskodás keretében az idősök segítése történik a mozgásban, öltözésben, tisztálkodásban; illetve szociális gondozáson a házimunka elvégzését, az ügyintézésben való segítségnyújtást értjük (Rubovszky, 2017).

Az idősgondozás kapcsán főként az ellátandó idősök kerülnek a figyelmünk középpontjába, az ő egészségi állapotukról, szükségleteikről, azok intézményi vagy civil ellátásáról kezdünk gondolkodni. Emellett kevesebb figyelmet fordítunk az időseket gondozó informális segítőkre, akik az idősök ellátásának érzelmi, fizikai és sokszor anyagi terheit is viselik. Mivel e tanulmány az időseket gondozó személyekről szeretne képet adni, az alábbiakban őket mutatjuk be a szakirodalmi források alapján.

A beteg családtagot gondozók helyzete a világ minden táján érdeklődést váltott ki a kutatók körében, így az idős hozzátartozókról gondoskodó személyek is. Jellemzően az egészségügyhöz kapcsolódó szakirodalmi munkák foglalkoznak velük, többnyire a kezelt pácienseken keresztül vonva be őket a kutatásokba, és a fő kérdések is inkább az egészségügy és az otthonápolás kapcsolatára, az információáramlásra, illetve a gondozók egészségügyi és mentális helyzetére fókuszálnak (Lilly et al., 2011; Diniz et al., 2018; Sin et al., 2021; Post et al., 2022; Khastar et al., 2024; Kochuvilayil és Varma, 2024). A kis mintákat vizsgáló (és különböző betegségekkel kezelt időseket gondozó személyekkel végzett) számos kutatást többben feldolgozták, hogy általános megállapításokkal kerüljünk közelebb a családi gondozók helyzetének

megértéséhez. Munkájuk eredményeként láthatjuk, hogy a gondozói szerep megélését meghatározza az ápoláshoz szükséges információval rendelkezés, a támogató családi és szociális közeg, az elérhető egészségügyi és tárgyi segítség, az anyagi helyzet és az egészségi állapot (Fernandes és Angelo, 2016; Liu et al., 2020; Roth et al., 2015). A gondozók körében felülreprezentáltak a nők és az idősebbek, akik jellemzően a házastársukat gondozzák (Pinquart és Sörensen, 2007; Phillips et al., 2021).

A hazai szakirodalomban nem kerül fókuszba a gondozott idős hozzátartozó betegsége, és nagyobb szerepet kap a családi gondozók társadalmi jellemzőinek vizsgálata. Ugyan a különböző adatfelvételek és kutatások eltérő mintákkal dolgoznak (Leleszi-Tróbert et al., 2023; Rubovszky, 2017; Gyarmati, 2019), amelyek nem minden esetben reprezentatívak, a gondozókról általánosságban elmondható, hogy magasabb a nők aránya, többen vannak körükben a középkorúak (a különböző elemzések különböző korhatárok alapján képeztek csoportokat), a házasok, a kisebb lélekszámú városban vagy községben élők és a középfokú végzettséggel rendelkezők. A gondozottak többségében a szülők vagy a házastárs szülei, de az egyéb családtagok gondozása is kiemelkedő (a házastársukat gondozók aránya megközelítőleg egytizedet tesz ki) (Leleszi-Tróbert et al., 2023; Rubovszky, 2017; Tróbert, 2019). Emellett elmondható, hogy a férfiakat inkább a házastársuk, a nőket pedig jellemzően a lánygyermekük ápolja (Monostori és Gresits, 2018).

Az idős hozzátartozó gondozása az ellátás mértékétől és intenzitásától függően komoly erőfeszítést igényelhet az informális gondozó személyektől. A heti pár órás segítestől a folyamatos jelenlétet igénylő ápolásig különböző mértékű áldozattal jár egy idős személy gondozása, amely kihathat a családi és baráti kapcsolatokra, a munkavégzésre, a szabadidőre, mindezzel együtt pedig erős mentális megterheléssel járhat. A legtöbb családban igénybe vesznek szociális és piaci szolgáltatásokat (bár sokaknak nincsen megfelelő információjuk a lehetőségekről), illetve az egész rokonság segít, részt vesz a gondozási folyamatokban, bizonyos esetekben e nélkül az elsődleges gondozó sem bírná a megterhelést (Tróbert, 2019; Leleszi-Tróbert et al., 2023). Az idős hozzátartozó ellátásához szükséges idő miatt a gondozás vállalása a munkavégzés rovására mehet, esetenként az elsődleges gondozó részéről a munkától való távollétet jelentheti – ez jelentheti a munkaviszony

megszüntetését, de vannak, akik a gondozás megkezdése előtt már eleve nem aktívak a munkaerőpiacon (Gyarmati, 2019; Rubovszky, 2017). A gondozás sok esetben magas kiadásokkal jár, ami megterhelheti az idősek vagy a támogatást nyújtó családtagok anyagi helyzetét. A gondozói szerep számos mentális kihívást is rejt magában. A gondozottal és a többi családtaggal való kapcsolat minősége nagyban hozzájárul a gondozó személy lelkiállapotához – a szülőjét gondozó felnőtt gyermekek számára az alá-fölé rendeltségi viszonyból való kilépés, bizonyos esetekben ennek a viszonyoknak a megfordulása komoly kihívást jelenthet (Tróbert, 2019). A gondozott romló egészségi állapota fájdalmas tapasztalás lehet a családtagok számára, amely előrevetített gyásszal keveredhet (Tróbert, 2019). Emellett lecsökken a szabadidő, a töltekezésre való lehetőségek korlátozottabbá válhatnak, illetve abban az esetben, ha a gondozó magához veszi a gondozottat, a privát szféra is szűkül (Tróbert, 2019). Mindezt nehezítheti a gondozással, ápolással kapcsolatos szakismeretek, illetve az elérhető szolgáltatások és juttatások ismeretének hiánya, a szociális és egészségügyi dolgozókétól eltérő feladatértelmezések, a velük kapcsolatos bizalmatlanság és a rossz tapasztalat mind a gondozott, mind a gondozó részéről (Tróbert, 2019; Leleszi-Tróbert et al., 2023).

Mindennek fényében érdemes a gondozók egészségi állapotával is részletesen foglalkozni. Rubovszky (2017) felmérésében a megkérdezettek több mint ötöde jelezte, hogy a gondozási folyamat során romlott az egészségi állapota, különösen pszichés megterhelésből fakadó tünetekről számoltak be. Emellett viszont érdemes megemlíteni az erőforrásokat, amelyekből a gondozók töltekezni tudnak, és amelyek protektív tényezőként hathatnak az informális segítőkre. Tróbert Anett Mária (2019) kutatásában az interjúalanyok elsődleges erőforrásai a hit, a spiritualitás, majd a szociális közeg, a család és a barátok voltak, illetve többen a munkahelyet is említették a kikapcsolódás, töltekezés lehetőségeként. A vallásosság nemcsak erőforrásnak tekinthető a gondozók számára, de olyan attitűdöt is ad, amelyben nagyobb érzékenység mutatkozik a gondozott iránt. A saját segítő tevékenység értékelésében is jelentős szerepet kap a hozzátartozó igényeinek, érzéseinek a figyelembevétel, amely fokozhatja a gondozó szorongását, a nem kielégítő gondozás esetében pedig az önvádat (Bögre és Luxné Prehoda, 2023).

Elemzés

A társadalom idős tagjainak növekvő létszáma azal is jár, hogy egyre több családban van olyan családtag, aki koránál fogva segítségre, gondozásra, esetleg egészségügyi ápolásra szorul. Több tényező befolyásolhatja, hogy ezt melyik család képes biztosítani szereteteinek, és milyen formában. A 2022-es ISSP-adatfelvétel magyar adatainak segítségével lehetőségünk nyílik arra, hogy külön megvizsgáljuk azokat, akik időseket gondoznak, ugyanis a kutatás során arra is rákérdeztek, hogy a résztvevők nyújtottak-e napi szinten segítséget, gondoskodást időskorúaknak (ugyanaz a kérdés szerepelt kisgyermekekre, iskoláskorú gyermekekre és betegekre vonatkozóan is).¹ A válaszadók ötöde (20,6%, 211 fő) válaszolta azt, hogy napi szintű tevékenységeinek része az idősgondozás – tizedük pedig ezt úgy teszi, hogy mellette gyermeket is nevel, gondoz. A rendelkezésre álló adatok nem teszik lehetővé, hogy feltárjuk a mögöttes tényezőket, vagyis azt, hogy az idős hozzátartozó milyen szintű gondozási tevékenységet igényel, milyen távol élnek a hozzátartozók a szeretett személytől, igénybe tudnak-e venni állami vagy magánsegítséget, akár anyagi szempontból, akár a szolgáltatások távolsága miatt, illetve hogy a családból hányan tudnak részt venni a gondozásban, hány személy között oszlik meg ez a feladat. Ugyanakkor részletes képet alkothatunk arról, hogy melyik korosztály a leginkább érintett ebben, a gondozó személyeknek van-e házastársuk, gyermekük, hogyan tudják a munkahelyi teendőket és az otthoni feladataikat ellátni, mindezzel együtt milyen az egészségi állapotuk, és mennyire érzik magukat boldognak.

Azonban azt is fontos megemlíteni, hogy azokról, akik nem gondoznak időseket, nem tudjuk, van-e a családjukban vagy a környezetükben gondozásra szoruló idős hozzátartozó, tehát a gondozási feladat elutasítása áll-e a háttérben, vagy a kérdezés időpontjában nem is kellett ilyen jellegű feladatot magukra vállalniuk. Továbbá az sem derül ki az adatokból, hogy esetlegesen egy közeli hozzátartozó gondozását valaki más vállalta magára, és

alkalmanként a kérdezett is részt vesz-e az ellátásban, hiszen a kérdés a napi szintű gondozási feladatok ellátására vonatkozott.

A következőkben tehát a napi szinten idős hozzátartozót gondozók főbb társadalmi-demográfiai jellemzőit, és néhány egyéb, a gondozás szempontjából releváns adatot (munkavégzés és otthoni teendők ellátása, egészség, vallásosság, boldogság) mutatunk be, illetve hasonlítunk össze azokkal, akik nem végeznek idősgondozást.

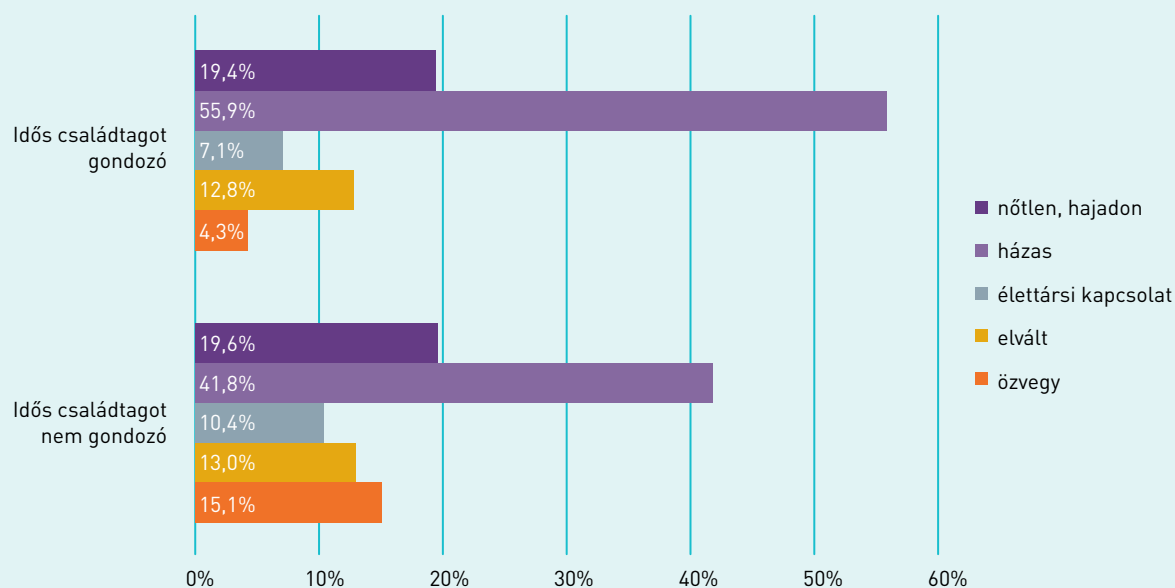
Az időseket gondozók főbb társadalmi-demográfiai mutatói

A napi szintű gondoskodást nyújtóknak több mint a fele, 57,8 százaléka nő, míg a nem gondozók körében valamivel kisebb, 52,1 százalék a nők aránya. Ez egybecseng az eddigi kutatások eredményeivel, miszerint a gondozási feladatokat a nők nagyobb arányban vállalják, illetve a társadalom is inkább a nőktől várja ezt a fajta tevékenységet (Monostori és Gresits, 2018).

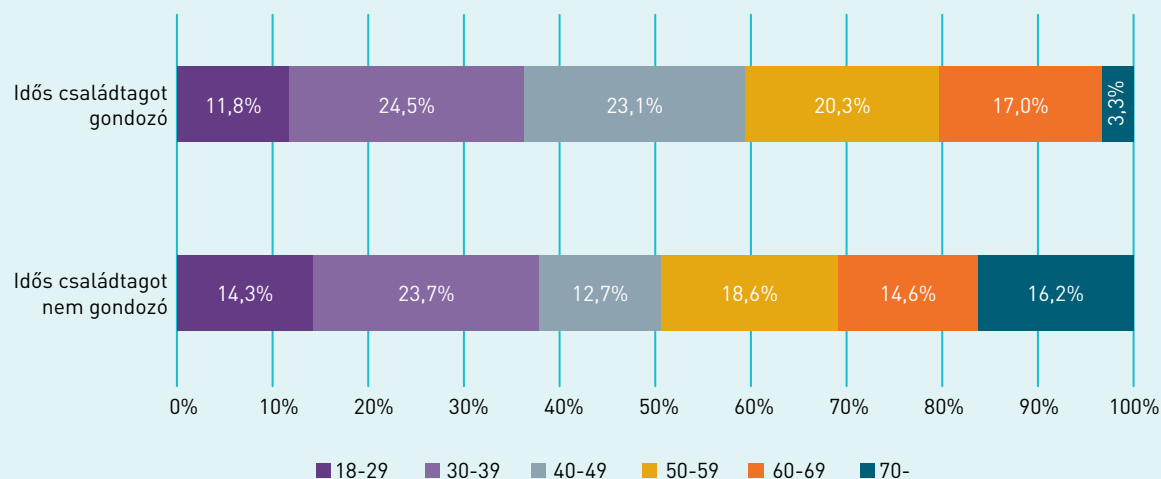
Az idős családtagot gondozók többsége házas (55,9%), míg öt nem gondozóból csak kettőről állapítható meg ugyanez (1. ábra). Ez adódhat abból, hogy az idősebb pároknál a házastárs gondozása válik szükségessé. A nőtlenek, hajadonok aránya a két csoportban gyakorlatilag megegyezik (19-20 százalék között alakul), illetve az elváltak aránya is közel azonos (12-13%). Az élettársi kapcsolatban élők aránya viszont a napi szintű gondoskodást nyújtók körében alacsonyabb (7,1%) a nem gondozókhöz képest (10,4%). Az özvegyek aránya az időseket gondozók között közel negyedannyi, mint a nem gondozók esetében (4,3% és 15,1%), ami szintén arra utalhat, hogy az idősebb korosztály tagjai a házastársukat gondozzák, s ez a feladat az özvegyeséggel megszűnik. Továbbá azt is feltételezhetjük az adatokból, hogy az idősgondozás a középkorúakat érinti nagyobb arányban, akik közül, életkorukból adódóan, arányaiban többen házasok. Ezt a gondozók életkor szerinti megoszlása is megerősíti.

¹ „Nyújt Ön segítséget vagy gondoskodást családtagoknak napi szinten, függetlenül attól, hogy egy háztartásban él-e velük? – Még nem iskoláskorú gyermek(ek) / Iskoláskorú, tizennyolc év alatti gyermek(ek) / Idős(ek) / Tartósan beteg / fogyatékossgal élő személy(ek).”

1. ábra: Az idős családtagot gondozók, illetve nem gondozók családi állapot szerinti megoszlása (n = 1023)

2. ábra: Az idős családtagot gondozók, illetve nem gondozók korcsoport szerinti megoszlása (n = 1026)

Az életkor tekintetében némi eltérést láthatunk az idősgondozás szempontjából: az idősekről napi szinten gondoskodók átlagéletkora ugyanis három évvel alacsonyabb volt (46,2 év volt 2022-ben), mint azoké, akik nem látnak el ilyen feladatot.² Viszont amennyiben korcsoportonként vizsgáljuk meg ugyanezt, árnyaltabb képet kapunk, hiszen a napi szintű gondozást végzők körében a 30–39 és

a 40–49 évesek teszik ki a minta közel felét (24,5% és 23,1%) (2. ábra). Efölött a korcsoportok aránya csökken, az ötvenes és hatvanas éveikben járók 20,3 százalékot, illetve 17,0 százalékot tesznek ki, a fiatal felnőttek, vagyis a harminc éven aluliak (18–29 évesek) aránya pedig 11,8 százalék. A nem gondozók körében a 30–39 évesek aránya csaknem megegyezik a gondozást végző kortársaikkal

² Független mintás T-próba: $p < 0,05$

(23,7%), viszont a 40–49 évesek aránya jóval alacsonyabb, mint a másik csoportban, csupán 12,7 százalék. Az ötvenes és hatvanas éveikben járó nem gondozók csak pár százalékponttal vannak kevesebben (18,6% és 14,6%), a 18–29 évesek aránya pedig két százalékponttal magasabb (14,3%) a gondozást végzőkhöz képest. Ez azt jelenti, hogy a családalapítási korban lévők, illetve kisgyermeket nevelők erősen érintettek a társadalom idős tagjainak gondozásában. A hetven éven felüliek jóval kevesebben nyújtanak bármiféle segítséget kortársaik számára: a napi szintű gondoskodást nyújtók 3,3 százaléka tartozik ebbe a korosztályba, míg a nem gondozók 16,2 százalékáról állapítható meg ugyanez. Ez összefügghet többek között a családi állapottal, ugyanis körükben magasabb az özvegyek aránya. Ahogy egy korábbi kutatásból kiderült (Monostori és Gresits, 2018), az idősebbek jellemzően a házastársukról gondoskodnak (kifejezetten a nők), és ez az özvegyek esetében értelemszerűen már nem áll fenn. Tehát ebből is adódhat az, hogy a hetven éven felüliek között az arányokat tekintve kevesebben vannak azok, akik végeznek idősgondozást. Továbbá az időszedéssel járó egészségromlás következtében is vélhetően kevesebben vannak azok, akik vállalni tudnak egy napi szintű gondozási feladatot.

Természetesen a gondozással járó feladatokat több családtag is megoszthatja egymás között, így önmagában az, hogy valaki napi szinten nyújt bármiféle segítséget egy idős hozzátartozójának, nem jelenti azt, hogy egyedül van ezzel a kihívással – sőt, vélhetően a házastársával, testvérrel, felnőtt gyermekek esetén pedig gyermekkel/unokával együtt végzi ezt a feladatot. Ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az időseknek napi gondoskodást nyújtók többsége (59%) családfő. Ők ennek felelőssége mellett látják el a gondozási feladatokat is. Azon gondozók aránya 29,2 százalék, akik a családfő házastársának vallották magukat az adatfelvételkor.³ Mivel a nem gondozók körében tízből heten mondták azt, hogy ők töltik be a családfői szerepet,

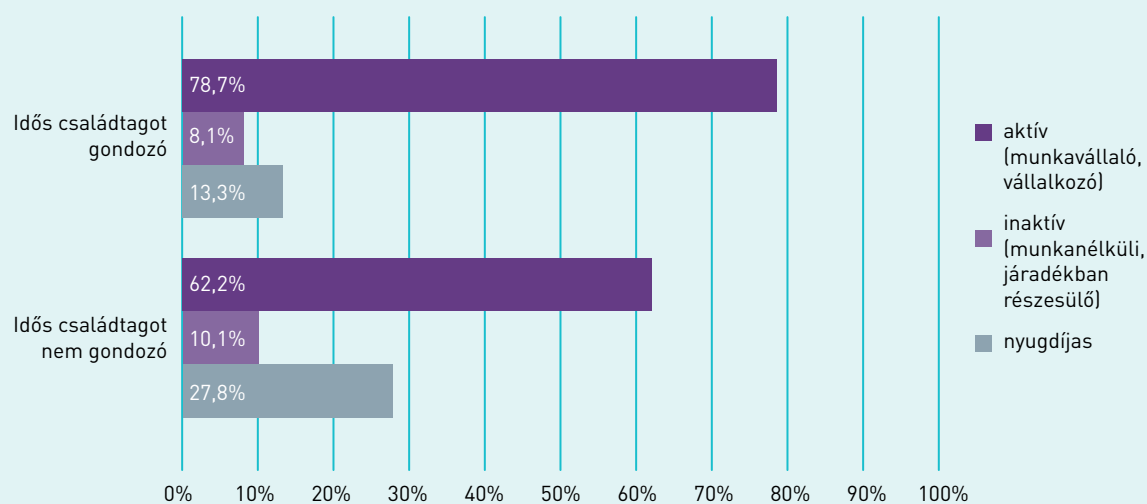
illetve két fő állította, hogy a családfő házastársa, azt láthatjuk, hogy a gondozói szerep vállalásában a családfők házastársai is nagyban érintettek. Nem meglepő a mintákban látható különbség, mivel jellemzően férfiak töltik be a családfői szerepet, és ahogy már bemutattuk, a napi gondozást végzők között magasabb a nők és a házások aránya.

Egy idős hozzátartozó gondozása akár sok erőforrást is igényelhet, nemcsak fizikailag, hanem anyagilag is, illetve a szükséges információk beszerzésére is komoly energiát kell szánni. Emiatt érdemes megvizsgálni, hogy a gondozói szerep milyen iskolázottsági és gazdasági helyzettel társul mintánkban. Iskolai végzettség szerint a napi szintű idősgondozást végzők körében többen vannak a magasabban iskolázottak: míg több mint ötödüknek (20,9%) van felsőfokú végzettsége, addig a gondozást nem végzőknél ez az arány 14,1 százalék. Ugyanakkor arányaiban kevesebben rendelkeznek a gondozók közül legfeljebb általános iskolai végzettséggel (10,4%), mint azok körében, akik nem látnak el ilyen feladatokat (17,6%). A középfokú képzettséget szerzők aránya a két csoportban csaknem megegyezik, 68,7 százalék és 68,3 százalék. Ez adódhat a vizsgált alminták életkor szerinti sajátosságából, de más tényezők is hozzájárulhatnak, így inkább csak azt a következtetést vonjuk le, hogy az időseket gondozók körében arányaiban többen vannak a felsőfokú és kevesebben az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők.

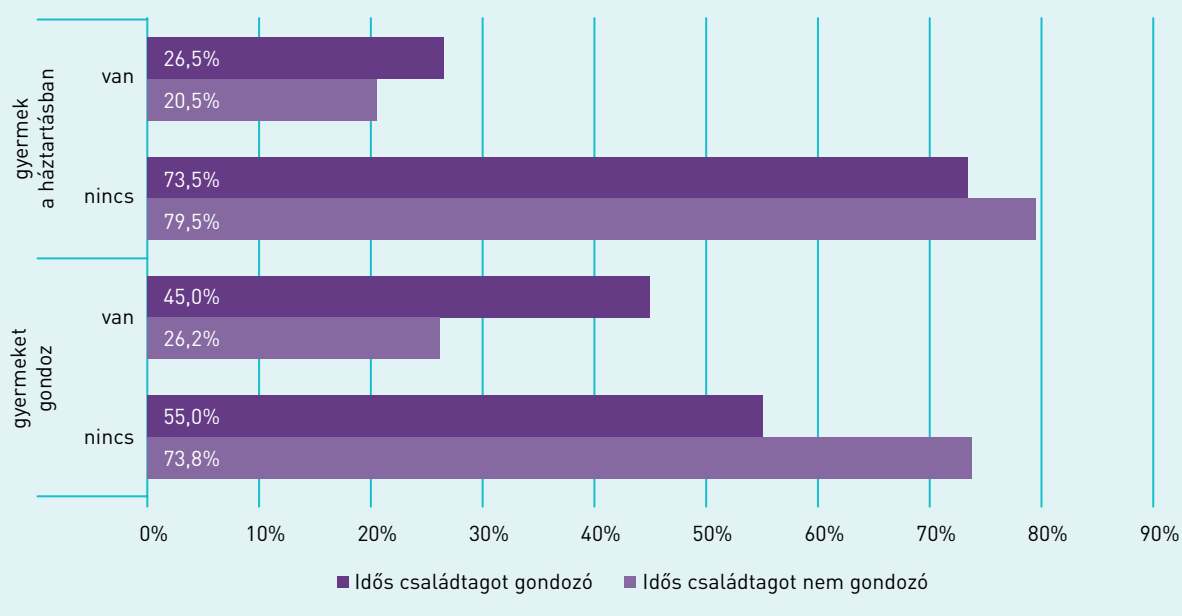
Gazdasági aktivitás szerint a gondozók között magasabb az aktívak aránya (3. ábra), 78,7 százalék, szemben a 62,2 százalékkal, ami a két almintára eltérő korösszetételéből is adódhat. A nem gondozók között több mint kétszer annyi a nyugdíjasok aránya (27,8%), mint a napi gondoskodást nyújtók között (13,3%). A gazdaságilag aktívak (munkavállalók vagy vállalkozók) közül tízből kilencen teljes állásban dolgoznak mindkét csoportban, vagyis a napi szintű gondozási tevékenység sokak esetében teljes munkaidős állás mellett, illetve munka utáni teendők tekinthető.

³ Ezenkívül – kis létszámban – a családfő élettársát, gyermekét, illetve egyéb rokonát kérdezték. A kis elemszám miatt eltekintünk a részletesebb bemutatástól.

3. ábra: Az idős családtagot gondozók, illetve nem gondozók gazdasági aktivitás szerinti megoszlása (n = 1025)

4. ábra Az idős családtagot gondozók, illetve nem gondozók megoszlása aszerint, hogy van-e gyermek a háztartásban, illetve hogy részt vesznek-e a napi szintű gondozásában (n = 1025; n = 1018)

A szubjektív, vagyis a saját megélésen alapuló anyagi helyzettel kapcsolatos kérdésre a gondozást végzők 4,3 százaléka nyilatkozta azt, hogy gondok nélkül él, míg a másik csoportban fele ennyien mondták ezt, viszont a megkérdezettek túlnyomó többsége (83,9 és 86,4%) beosztással többé-kevésbé fedezni tudja költségeit. Az anyagi gondokkal küzdők vagy nélkülözések között élők aránya mindkét csoportban közel 12 százalékot tett ki. Vagyis az anyagi helyzet tekintetében nincs érdemi különbség a két vizsgált csoport között.

Jelentős a különbség az időseket napi szinten gondozók és nem gondozók között aszerint, hogy hány fővel élnek együtt egy háztartásban. Több mint kétszer annyian élnek egyedül (35,1%), és 20 százalékponttal kevesebben tartoznak három vagy több személyes háztartásba a nem gondozók közül (29,2%). Vagyis azt láthatjuk, hogy a gondozási feladatokat vállalók jellemzően nem egyedül élnek (84,0%), ami az esetleges munkamegosztás révén megkönnyítheti a gondozási feladatok végzését. Ugyanakkor vélhetően számottevő azon

háztartások aránya is, amelyekben a gondozásra szoruló időssel él a gondozó, így a napi szintű gondoskodás egyrészt adott, illetve a gondozási feladatok ellátásának könnyített helyzete miatt egyszerűbb betölteni a gondozói szerepet.

A gyermekek számában is láthatunk némi eltérést a két csoport között. A kutatás során a válaszadó által valaha nevelt gyermekek számára kérdeztek rá, ez alapján a teljes minta átlaga 1,39 gyermek volt. Az időseket gondozók átlagos gyermekszáma ennél valamivel alacsonyabb, 1,34, míg a gondozást nem nyújtóké magasabb, 1,41.⁴ Ezt a magasabb átlagot az időseket nem gondozók körében a három vagy több gyermeket nevelők magasabb aránya emeli (17,2 százalék, szemben az időseket gondozók 11,8 százalékos arányával). Ugyanakkor az is elmondható, hogy az időseket gondozók közül arányaiban kevesebben tartoznak a gyermektelenekhez (28,4%), mint azok körében, akik nem végeznek idősgondozást (31,6%). Ezt mutatja az is, hogy az egy- és kétgyermekesek aránya a napi ellátást nyújtók körében magasabb (23,7 és 36,0 százalék, szemben a nem gondozók 19,7 és 31,5 százalékával). A lekérdezés idején az időseket gondozóknak valamivel több mint a negyede (26,5%) élt egy háztartásban gyermekkel, míg azoknak, akik nem gondoztak idős személyt, csak az ötöde (20,5%) – vélhetően az idősebbek magasabb aránya miatt, akik már befejezték a gyermeknevelést. Érdekes viszont, hogy az időseket gondozók 45,0 százaléka nyújt napi szintű gondoskodást gyermek számára is, tehát többen, mint ahányan gyermekkel élnek (4. ábra). Vagyis láthatunk egy olyan csoportot, melynek tagjai ugyan nem élnek együtt gyermekkel, de napi szinten gondoskodnak róluk, és emellett napi szinten nyújtanak segítséget egy idős személynek is. (Ez a teljes minta 3,9 százaléka, vagyis negyven fő.) Vélhetően ők aktív nagyszülők, mivel az átlagéletkoruk 55,7 év volt az adatfelvétel idején, míg a gyermekkel együtt élő gondozóké jóval alacsonyabb, 36,1 év.

Az időseket gondozók szubjektív jólléte és attitűdjei

A szakirodalomból ismert, hogy egy személy gondozása akár komoly mentális és fizikai megterheléssel járhat (Tróbert, 2019; Leleszi-Tróbert et al., 2023), ezért vessünk egy pillantást az időseket gondozók szubjektív egészségi állapotára is. Az ISSP-felmérésben arra kérték a válaszadókat, hogy ötfokú skálán jelöljék meg, milyennek értékelik az egészségüket: az 1-es jelentette a nagyon jót, az 5-ös pedig a nagyon rosszat. A teljes minta átlaga ez alapján 2,34 volt, vagyis inkább jónak tekinthető. Ehhez képest a napi szinten idősekről gondoskodók átlaga valamivel alacsonyabb, 2,27, tehát jobbnak értékelték az egészségi állapotukat, míg azok, akik nem gondoznak idős személyt, átlagosan 2,35-ös értéket adtak.⁵ Ennek oka lehet a két vizsgált minta korcsoportjainak megoszlása közötti eltérés, illetve vélhetően az, hogy a gondozási tevékenységet egy jobb egészségi állapotban lévő személy könnyebben vállalja.

A gondozási tevékenység nemcsak a szervezet terhelése szempontjából okozhat nehézséget, hanem a munkára és az otthoni teendőkre fordított energia megosztásában is, illetve ezen energia végessége miatt. A háztartás vezetésével és egyéb ház körüli teendőkkel a kutatásban részt vevők átlagosan csaknem 14 órát töltöttek egy héten. A napi szintű gondozási tevékenységet végzők ennél valamivel többet, átlagosan közel 15,5 órát, míg a nem gondozók ennél, illetve a teljes mintára jellemzőnél valamelyest kevesebbet, 13,5 órát fordítottak e feladatok ellátására.⁶ A házimunkával töltött idő mellett a kutatásban részt vevők átlagosan 9,1 órát foglalkoztak a gyermek, a mozgáskorlátozott vagy idős személy gondozásával, viszont ez az időtartam az idősgondozók esetében csaknem négy órával több, átlagosan 12,1 órát jelent, mint a nem gondozóknál (8,3 óra).⁷ Talán nem meglepő, hogy a gondozással töltött idő magasabb, viszont ha figyelembe vesszük, hogy a házimunkával töltött idő is több, illetve hogy a gazdaságilag aktívak aránya magasabb a gondozók körében, elmondhatjuk, hogy azok, akik napi szinten

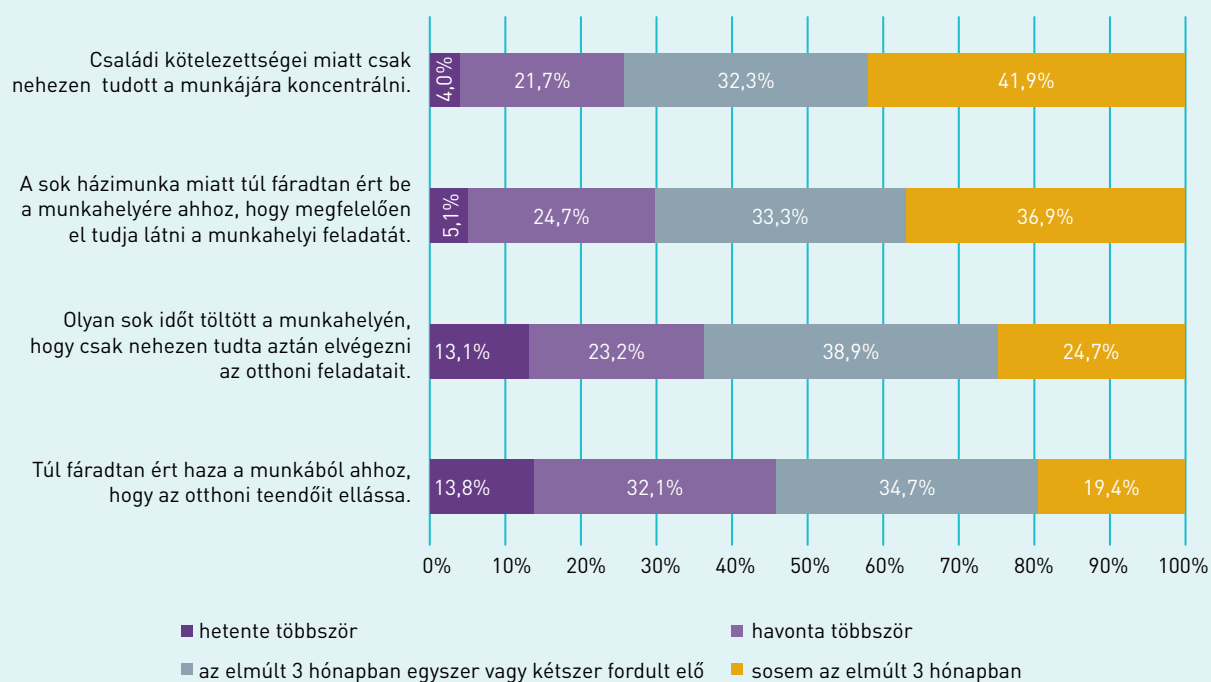
⁴ Független mintás T-próba: $p < 0,05$

⁵ Független mintás T-próba: $p < 0,05$

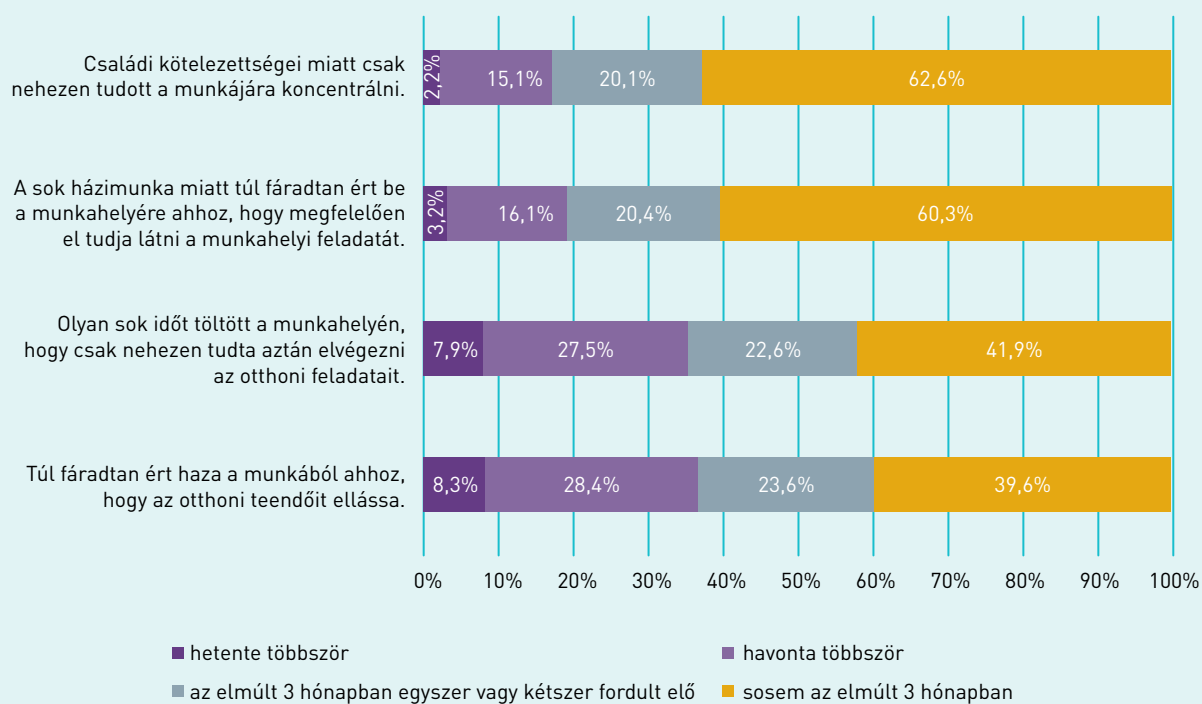
⁶ Független mintás T-próba: $p > 0,05$

⁷ Független mintás T-próba: $p < 0,05$

5. ábra: A munkahelyi és otthoni teendők egyensúlya az idős családtagot gondozók körében

6. ábra: A munkahelyi és otthoni teendők egyensúlya az idős családtagot nem gondozók körében

nyújtanak gondoskodást egy idős személynek, amin-
dennapi ház körüli és a munkavégzésből adódó fel-
adatok miatt inkább terheltebbnek számítanak. Ez
hatással lehet mind a munkahelyi, mind az otthoni
munkavégzésre. Az ISSP tartalmaz is erre vonatko-
zó kérdéseket (5. és 6. ábra). Az idősek számára napi
szintű gondoskodást nyújtóknak több mint a fele,
58,1 százaléka számolt be arról, hogy a lekérdezést
megelőző három hónapban előfordult, hogy a csalá-
di kötelezettségek miatt nehezen tudott a munkájára
koncentrálni, míg a nem gondozók körében ez csu-
pán 37,4 százaléknál fordult elő. Külön kitérve a há-
zimunkára szintén azt látjuk, hogy az idősgondozást
végzők számára megterhelőbb az otthoni teendők
ellátása, mivel közel kétharmaduk (63,1%) vála-
szolta azt, hogy emiatt munkahelyi feladatait nem
megfelelően tudta ellátni, szemben a gondozást nem
végzők 39,7 százalékával. Fordítva, vagyis a mun-
kahelyi kötelezettségek felől vizsgálva ugyanúgy
az időseket gondozók tűnnek terheltebbnek: ötből
négyen érezték azt, hogy a munkából hazaérve nem
tudták megfelelően ellátni otthoni teendőiket, míg
a nem gondozók közül ötből hárman. A gondozók
háromnegyede nyilatkozott úgy, hogy az otthoni
feladatokat a munkában töltött idő miatt nem (vagy
sem) tudja elvégezni, szemben a gondozást nem vég-
zők 58,1 százalékos arányával.

A társadalom rászorulóbb, elesettebb, kiszolgáltatot-
tabb tagjai iránt érzett empátia és a megsegítésük-
re irányuló szándék gyakran együtt jár a vallásos
attitűddel, így az idősek gondozásának vállalása is
fakadhat a keresztény értékrendhez köthető ma-
gatartásból. A teljes minta háromnegyede tartozik
valamelyik vallási felekezethez, ehhez képest a napi
szinten idős személyről gondoskodók körében ez az
arány valamivel magasabb, 79,0 százalék, míg a nem
gondozók csupán egy százalékponttal maradnak el
a teljes minta arányától (74,0%). Ez a különbség a kö-
zösségi szertartásokon való részvétel gyakoriságá-
ban is megmutatkozik: a napi szintű gondoskodást
nyújtók 17,1 százaléka legalább havonta, további
35,2 százalékuuk évente legalább egyszer megy temp-
lomba, míg azok körében, akik nem gondoznak idős
személyt, ezek az arányok 13,2 és 25,0 százalék.⁸
Felekezeti hovatartozás szerint nincs érdemi eltérés.

Azt láthatjuk tehát, hogy akik napi szinten gondos-
kodnak egy idős személyről vagy valamilyen formá-
ban segítséget nyújtanak neki, terheltebbnek tűn-
nek, nagy részüknek nehézséget okoz az otthoni és
munkahelyi teendőik megfelelő elvégzése, viszont
egészségi állapotukat jobbnak értékelik, mint azok,
akik nem gondoznak idős hozzátartozót. Az is kide-
rült az adatokból, hogy valamivel vallásosabbak az
idősek gondozását végzők. Mindezek mellett érde-
kes, hogy a boldogságra vonatkozó kérdésre (mely-
re hétfokú skálán válaszolhattak a megkérdezettek)
hasonló válaszok érkeztek mindkét almintából,
s így a válaszok átlaga is megegyezik (3-as érték).⁹
Alapvetően pozitívumnak tekinthető, hogy a minta
háromnegyede boldognak érzi magát (vagyis 1–3-as
értéket adtak), és csupán 5,0 százalék boldogtalan
(vagyis ennyien jelölték meg az 5–7-es értéket).

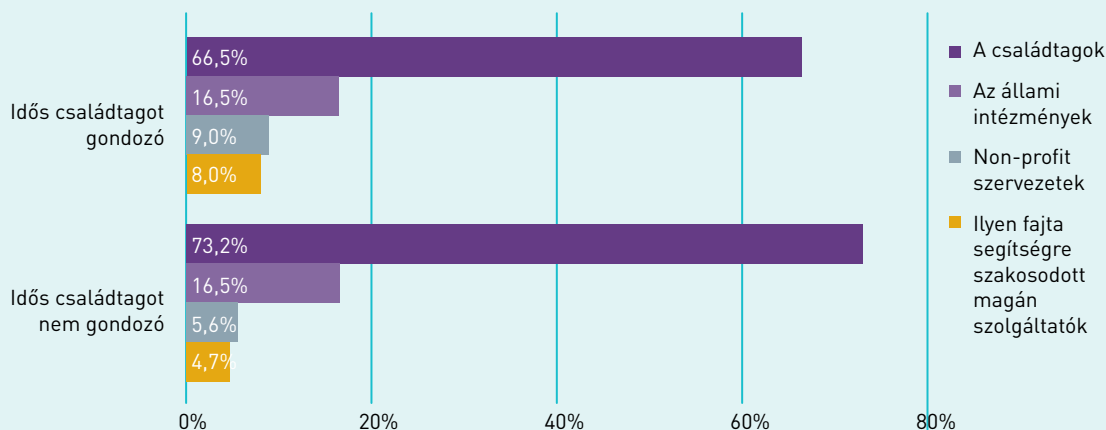
Egy idős személy gondozásában nemcsak a családta-
gok vesznek részt, hanem gyakran különböző intéz-
mények között is megoszlanak az ápolási teendők,
az egészségügyi ellátás és a szociális szolgáltatások
mellett a civil, illetve magánszféra szereplői is be-
kerülnek egy ilyen folyamatba. Érdekességképpen
vessünk egy pillantást arra, hogy a megkérdezettek
mit gondolnak a segítség elsődleges forrásáról, illet-
ve a költségek megosztásáról (7. ábra). A napi szin-
tű gondozást nyújtók (csupán) kétharmada (66,5%)
válaszolta azt, hogy az idős személyek ellátása első-
sorban a családtagok feladata; érdekes módon a nem
gondozók között magasabb ez az arány, 73,2 száza-
lék. Az államtól mindkét csoport 16,5 százaléka várja
ezt el. A nonprofit szervezetek és a magánszolgálda-
tók szerepét az időseket gondozók 9,0 és 8,0 százalé-
ka tartotta elsődlegesnek, míg a nem gondozók 5,6 és
4,7 százaléka gondolta ugyanezt.

Az idősgondozás során felmerülő költségekről közel
azonosan vélekednek a gondozók és a nem gondo-
zók: a megkérdezettek több mint fele szerint ma-
gának a gondozottnak vagy a családjának kellene
ezeket állnia (8. ábra) – a gondozást végzők 57,2 szá-
zaléka, míg a nem gondozók körében valamelyest
többben, 59,0 százalék gondolkodik így. Tízből mint-
egy négyen a gondozók (42,8%) és a nem gondozók
közül is (41,0%) az államtól várják az ezzel kapcsola-
tos segítségnyújtást.

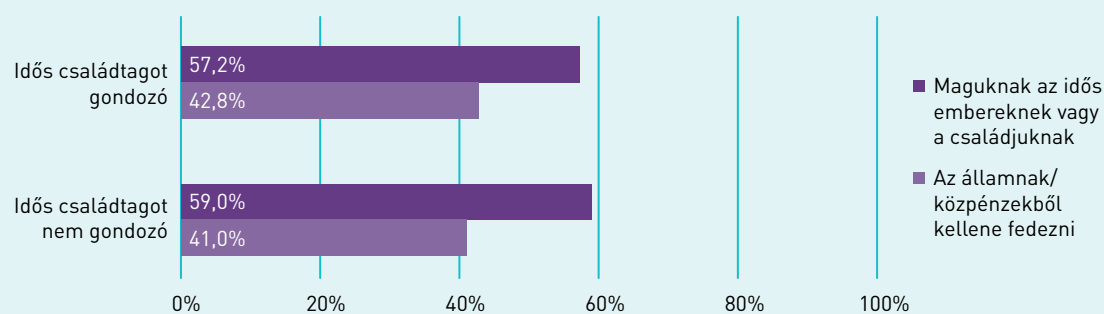
⁸ *Khí-négyzet-teszt: $p < 0,05$*

⁹ *Független mintás T-próba: $p > 0,05$*

7. ábra: A megkérdezettek véleménye az idősek elsődleges segítségforrásáról („Olyan idős embereknek, akiknek segísége van szükségük a mindennapokban, például a bevásárlásban, a takarításban, a mosásnál, Ön szerint elsősorban ki nyújtja ezt a segítséget?”) (n = 1022)

8. ábra: Az idősek gondozásával járó költségek elsődleges fedezeti forrása a megkérdezettek véleménye alapján („Ön szerint elsősorban kinek kellene állnia az idős embereknek nyújtott segítség költségeit?”) (n = 1005)

Az idősgondozásban való részvétel esélye - logisztikus regressziós modell

A tanulmány előző részében a napi szinten időseket gondozók főbb társadalmi-demográfiai jellemzőit mutattuk be úgy, hogy összevetettük azokat az idős hozzátartozót nem gondozók adataival, majd azt is megvizsgáltuk, hogyan alakul körükben a munka és az otthoni teendők egyensúlya, az egészségi állapot, a vallásosság és boldogság mértékének megítélése. A továbbiakban logisztikus regressziós modellek segítségével arra keressük a választ, hogy egyes tényezők hogyan befolyásolják, növelik vagy csökkentik annak esélyét, hogy valaki részt vesz az idősgondozásban.

Ahogy a szakirodalomból és az ISSP adataiból kiderül, az idős rokon gondozása jellemzőbb a nőkre. Azt is láthattuk a bemutatott adatok alapján, hogy a gondozást végzők körében magasabb a házások,

a családban betöltött szerepeket nézve pedig a családfók aránya. A regressziós modellbe első körben tehát ezeket a változókat vontuk be. A gondozók és nem gondozók kor szerinti összetétele és iskolai végzettség szerinti megoszlása valamelyest eltér egymástól, így ezeket is beépítettük a modellünkbe. Továbbá a háztartásban élő összes személy, gyermekek és a valaha nevelt gyermekek száma esetében is érdemes megvizsgálni, hogy ezek vajon növelik vagy éppen csökkentik annak esélyét, hogy valaki gondozói szerepet tölt be, mivel az időseket gondozók jellemzően nagyobb háztartásban élnek, és a kiskorúakat nevelők aránya is magasabb a körükben. Az így felépített modell szignifikánsnak bizonyult, magyarázóereje pedig 13,6 százalék (Nagelkerke R²), ami jónak tekinthető.

1. táblázat: Az idősgondozói szerepet befolyásoló tényezők (n = 1027)

Magyarázó változó	Esélyhányados	95%-os IC	Standard hiba
Konstans	0,071***		0,425
Nem (ref.: férfi)			
nő	1,761*	1,04–2,982	0,269
Családi állapot (ref.: nőtlen, hajadon)			
házas	0,658	0,315–1,375	0,376
élettársi kapcsolat	0,434*	0,203–0,928	0,387
elvált	0,844	0,429–1,661	0,345
özvegy	0,469	0,181–1,219	0,487
Családfőhöz viszonyított helyzet (ref.: családfő)			
házastárs	0,562	0,283–1,113	2,731
egyéb rokon	0,415*	0,195–0,886	5,163
Korcsoport (ref.: 18-29)			
30–39	1,124	0,631–2,002	0,117
40–49	2,015*	1,062–3,823	0,701
50–59	1,282	0,619–2,657	0,249
60–69	1,743	0,776–3,913	0,556
70–	0,383	0,131–1,116	-0,960
Iskolai végzettség (ref.: alapkó)			
középfokú	1,276	0,720–2,261	0,292
felsőfokú	1,680	0,856–3,299	0,344
Háztartás létszáma (ref.: egy fő)			
két fő	3,480***	1,851–6,542	0,322
három fő	5,895***	2,789–12,464	0,382
négy vagy több fő	9,942***	3,333–29,655	0,558
Gyermekek száma (ref.: 0)			
1	1,264	0,675–2,366	0,320
2	1,207	0,647–2,249	0,318
3 vagy több	0,840	0,389–1,814	0,393
Háztartásban élő kiskorúak száma (ref.: 0)			
1	0,467*	0,245–0,891	0,330
2	0,570	0,219–1,483	0,488
3	0,397	0,100–1,582	0,706
4	1,511	0,214–10,656	0,996
Szignifikancia	0,000		
N	1022		
Nagelkerke R2	0,136		
-2 Log likelihood	947,794		

Megjegyzés: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Az eredmények alapján látható, hogy a többi változó kontroll alatt tartása mellett egy nőnek egy férfihoz viszonyítva csaknem kétszer (1,8-szer) akkora esélye van arra, hogy idősgondozói szerepbe kerüljön. Érdekes viszont, hogy ha önmagában tesszük be a modellbe ezt a változót, kisebb az esélyhányados (1,3), és nem is szignifikáns ez a hatás, vagyis a nemi hovatartozás egyéb tényezőkkel együtt határozhatja meg a gondozói szerep esélyét.

A családi állapotot vizsgálva a nőtleneket és hajadonokat tekintettük referenciának. Hozzájuk képest minden más családi állapot esetében kisebb a gondozói csoportba kerülés esélye, bár ez egyedül az élettársi kapcsolatban élők esetében szignifikáns. Amennyiben egyedül a családi állapot változó hatását vizsgáljuk, és más változót nem vonunk be a regressziós modellbe, akkor a házásoknak a nőtlenekhez, hajadonokhoz képest 1,3-szer nagyobb az esélyük, tehát ez a változó is kölcsönhatásban lehet a modellbe épített többi változóval.

Amennyiben egy családban egy idős személy gondozásra szorul, a családfők nagyobb eséllyel lesznek érintettek e feladatban, mint a házastársuk vagy egyéb családtagjuk (vagy legalábbis ők mindenképp részt vesznek a gondozásban). Az egyéb rokonoknak (gyermek, szülő vagy házastárs szülője) kevesebb mint feleakkora az esélyük a gondozói szerepbe kerülésre, amely hatás szignifikánsnak bizonyult. Viszont itt is érdemes megemlíteni, hogy önmagában vizsgálva a családfőhöz viszonyított családi állás hatását, vagyis amikor csak ezt

a változót vonjuk be a modellbe, a házastársaknak 1,7-szer nagyobb az esélyük a családfőkhöz képest. A többi változót bevonva viszont ez csökken, szignifikáns hatása megszűnik.

A fiatal felnőttekhez képest az idősebb korosztály tagjainak nagyobb az esélyük arra, hogy gondozói feladatokat lássanak el, kivéve a hetven éven felülieket. A 18–29 évesekhez képest a 40–49 éveseknél ez az esély több mint kétszer akkora, és szignifikánsnak bizonyult.

Iskolai végzettség szerint mind a közép-, mind a felsőfokú végzettséggel rendelkezők nagyobb eséllyel szembesülnek idős rokonuk, hozzátartozójuk gondozási szükségletével, mint az alacsony végzettséggel rendelkezők. Amennyiben csak ezt a változót tesszük be a modellbe, mind a közép-, mind a felsőfokú végzettség esélye szignifikáns, de a többi változó kontroll alatt tartása mellett a szignifikáns hatás megszűnik, és az esélyhányadosok is csökkenek.

A többi változó esetében elmondható, hogy a háztartás méretének növekedésével szignifikánsan nő az idős hozzátartozó gondozásának esélye, míg a kiskorúval élők esélye jóval alacsonyabb a gyermektelen háztartásban élőkéhez képest, bár csak az egygyermekesek esetében látunk szignifikáns hatást. A gyermekek számát tekintve a gyermektelenekhez képest az egy- vagy két gyermekkel rendelkezők esélye nagyobb, bár ez a hatás nem szignifikáns.

Összegzés

Az előregedő társadalmakban az idősek ellátása egyre nagyobb feladatot jelent. Elsősorban a családokat érinti az idős hozzátartozók segítése, gondozása az egészségügyi és szociális intézmények mellett. Tanulmányunkban azokról a személyekről nyújtottunk átfogó képet, akik napi szinten nyújtanak támogatást idős családtagjaiknak. Az ISSP 2022-es adatfelvétele alapján a megkérdezettek ötöde volt érintett az idősgondozásban, ami magasabb érték az eddig ismert elemzések és tanulmányok adatainál. A családtagjukról napi szinten gondoskodók körében a nem gondozókhöz képest magasabb a nők, a házások, a 40–49 évesek, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők és a gazdaságilag aktívak aránya.

A demográfiai mutatókon túl ismertettük, hogy az idősek napi szintű ellátásában részt vevők között

többen vannak a gazdaságilag aktívak, akik ugyanakkor átlagosan több időt töltenek házimunkával. Nem meglepő, hogy válaszaik szerint a munkahelyi feladatok elvégzése és az otthoni teendők nehezítő tényezőként hatnak egymásra. Azt is láthattuk az adatokból, hogy a gondozók között nagyobb arányban vannak azok, akik többszemélyes háztartásban élnek, ami a feladatmegosztás révén könnyíthet a gondozók terhein, illetve jelezheti azt is, hogy a gondozók és a gondozásra szoruló idős hozzátartozók együtt laknak. A háztartásban élők számának vizsgálata során az is kiderült, hogy a gondozóknak több mint a negyede kiskorúval él együtt, vagyis ők a gondozói feladatokat a gyermek(ek) ellátása mellett végzik el.

A vizsgálatban részt vevők átlagos boldogságszintje nem különbözött aszerint, hogy valaki gondoz-e idős

hozzátartozót vagy nem. Viszont a gondozók között arányaiban többen vannak azok, akik valamely vallási felekezethez, közösséghez tartozónak tartják magukat. Ugyan kicsi a különbség a két vizsgált csoport egészségi szintjének megítélése között, de a napi szintű gondozást végzők valamivel egészségesebbnek érzik magukat.

Azt is érdemes megemlíteni, hogy az idős hozzátartozót napi szinten gondozók közel kétharmada gondolja úgy, hogy egy idős ellátása elsősorban a család feladata, viszont több mint harmaduk szerint az államnak, civil szervezeteknek vagy magánszolgáltatóknak is kell erről gondoskodniuk. Továbbá tízből hatan gondolják úgy, hogy az idős gondozással járó kiadásokat az idős személyeknek és családjaiknak kellene állniuk, míg négyen az

államtól várják ezt. Érdekes, hogy azok, akik nem végeznek idősgondozást, vagyis nem vesznek részt napi szinten valamely idős hozzátartozójuk gondozásában, nagyobb szerepet tulajdonítottak a családnak, mind a gondozási tevékenységben, mind az anyagiak tekintetében.

A kutatási eredményekből összességében azt látjuk, hogy egy idős hozzátartozó gondozása a családok meghatározó részét érinti, s ez a feladat az egyéb hétköznapi kötelezettségek, vagyis a munkavégzés, a gyermeknevelés és a háztartással kapcsolatos teendők mellé társul. Ezáltal nagyobb teher hárul a gondozást végző családtagokra, ami kutatásunk eredményei alapján a munkavégzést, illetve az ott-honi teendők ellátását is nehezítheti.

Felhasznált irodalom

Boros J., Gábel D. & Monostori J. (2021). Idősödés. In Monostori J., Óri P. & Spéder Zs. (szerk.). *Demográfiai portré 2021* (pp. 163–182). KSH NKI.

Bögre Zs. & Luxné Prehoda A. (2023). Idősgondozás jelentése az egyházasan vallásos és a nem vallásos szendvicsgeneráció narratíváiban. *Szociológiai Szemle*, 33(4), 50–74. DOI: <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.4.3>

Diniz, M. A. A., Melo, B. R. S., Neri, K. H., Casemiro, F. G., Figueiredo, L. C., Gaioli, C. C. L. O. & Gratao, A. C. M. (2018). Comparative study between formal and informal caregivers of older adults. *Ciencia & Saude Coletiva*, 23(11), 3789–3798. DOI: <https://doi.org/10.1590/1413-812320182311.16932016>

European Commission (2018). *Informal care in Europe. Exploring Formalisation, Availability and Quality*. European Commission.

Eurostat (2023). Healthy life years by sex (from 2004 onwards), https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/hlth_hlye/default/table?lang=en&category=hlth.hlth_state.hlth_hly

Fernandes, C. S. & Angelo, M. (2016). Family caregivers. What do they need? An integrative review. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*, 50(4), 672–678. DOI: <https://doi.org/10.1590/S0080-62342016000500019>

Gyarmati A. (2019). *Idősödés, idősellátás Magyarországon. Helyzetkép és problémák*. Friedrich Ebert Stiftung.

Khastar, S. M., Hoseini, S. H., Arsalani, N. & Mohammadi, F. (2024). Care burden, fatigue, and family functioning among family caregivers of older adults with Alzheimer's disease. A cross-sectional study. *Journal of Nursing Advances in Clinical Sciences*, 1(2), 1–8.

Kochuvilayil, A. & Varma, R. P. (2024). Navigating the caregiving pathway. Understanding the contextual influences on sense of coherence among family caregivers. *Cureus*, 16(4), e57815. DOI: <https://doi.org/10.7759/cureus.57815>

KSH (2018). 15 éves és idősebb beteg illetve idősgondozási kööttséggel rendelkező 18–64 éves népesség demográfiai jellemzői gazdasági aktivitás szerint nemenként, 2018. II. negyedév, https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_csal_kot9_11_15.html

KSH (é. n.). Eltartottsági ráta, <https://www.ksh.hu/sdg/1-1-sdg-8.html>

Kuti M. (2021). Az idősödő társadalom pénzügyi kontextusa. *Marketing & Management*, Különszám 2., 63–70. DOI: <https://doi.org/10.15170/MM.2021.55.KSZ.02.05>

Leleszi-Tróbert A. M., Bagyura M. & Széman Zs. (2023). A családi gondozói szerep egyéni megítélése egy hazai kutatás tükrében. *Máltai Tanulmányok*, 5(3), 108–123. DOI: <https://doi.org/10.56699/MT.2023.3.7>

Lilly, M. B., Robinson, C. A., Holtzman, S. & Bottorff, J. L. (2011). Can we move beyond burden and burnout to support the health and wellness of family caregivers to persons with dementia? Evidence from British Columbia, Canada. *Health and Social Care in the Community*, 20(1), 103–112. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2524.2011.01025.x>

Liu, Z., Heffernan, C. & Tan, J. (2020). Caregiver burden. A concept analysis. *International Journal of Nursing Sciences*, 7(4), 438–445. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2020.07.012>

- Magyar Országgyűlés (1993). 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és ellátásokról, <https://njt.hu/jogszabaly/1993-3-00-00.62>
- Medgyesi M. (2016). Az idős szülőknek nyújtott nem anyagi segítség. Magyarország európai összehasonlításban. *Demográfia*, 59(1), 59–87. DOI: <https://doi.org/10.21543/Dem.59.1.2>
- Monostori J. & Gresits G. (2018). Idősödés. In Monostori J., Óri P. & Spéder Zs. (szerk.). *Demográfiai portré 2018* (pp. 127–145). KSH NKI.
- Phillips, R., Durkin, M., Engward, H., Cable, G. & Iancu, M. (2021). The impact of caring for family members with mental illnesses on the caregiver: a scoping review. *Health Promotion International*, 38(3), 1–23. DOI: <https://doi.org/10.1093/heapro/daac049>
- Pinquart, M. & Sörensen, S. (2007). Correlates of physical health of informal caregivers. A meta-analysis. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 62(2), 126–137. DOI: <https://doi.org/10.1093/geronb/62.2.P126>
- Post, D., Barrett, A., Baker, A., Kernot, J. & Parfitt, G. (2022). A qualitative exploration of the physical and psychological well-being of family carers of veterans in Australia. *Plos One*, 17(6), e0269012. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269012>
- Raffael M. & Trásy L. (2023). Aktív idősödés – az idősödés társadalmi jelentősége a statisztikai adatok alapján. *Kapocs*, 6(2–3), 3–12.
- Roth, D. L., Fredman, L. & Haley, W. E. (2015). Informal Caregiving and its impact on health. A reappraisal from population-based studies. *The Gerontologist*, 55(2), 309–319. DOI: <https://doi.org/10.1093/geront/gnu177>
- Rubovszky Cs. (2017). Idősgondozás a családban. A gondozó családtagok helyzete a mai Magyarországon. *Esély*, 28(4), 45–70.
- Sin, J., Elkes, J., Batchelor, R., Henderson, C., Gillard, S., Woodham, L. A., Chen, T., Aden, A. & Cornelius, V. (2021): Mental health and caregiving experiences of family carer supporting people with psychosis. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 30(3), 1–9. DOI: <https://doi.org/10.1017/S2045796020001067>
- Szabó L. (2014). A professzionális és informális segítők szerepe az idősek otthoni ellátásában. *Esély*, 25(2), 79–93.
- Tróbert A. M. (2019). *Idős hozzátartozót gondozók megterheltsége*. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem.
- Tróbert A. M. & Széman Zs. (2018). Háziorvosok és idősellátás egy kérdőíves kutatás tükrében. *Orvosi Hetilap*, 159(8), 312–319. DOI: <https://doi.org/10.1556/650.2018.30959>
- Vajda K. (2021). Az idősek nappali ellátásának nehézségei. Egy magyarországi régiós központokat vizsgáló kvalitatív adatfelvétel tapasztalatai. *Esély*, 32(3), 75–96. DOI: <https://doi.org/10.48007/esely.2021.3.5>

A vallásosság és a családi szerepek összefüggéseinek vizsgálata

Bevezetés

A vallásosság és a családi szerepek összefüggése összetett téma, amelyet különböző szempontokból lehet megközelíteni. Az összefüggések elemzése sokféle kulturális, vallási és társadalmi kontextustól függ. A vallás és a család mindig központi szerepet játszott az emberek életében és a társadalmi struktúrákban. A vallás meghatározó tényező az egyén személyes értékrendjének és identitásának kialakításában, magában foglalva számos kulturális és társadalmi normát. Engler (2017), illetve Kopp és Skrabski (2020) eredményei azt mutatják, hogy a családi hagyományok ápolása, a család összetartása szoros összefüggést mutat a vallásos értékrend elfogadásával, megélésével. Ezzel egyidejűleg a családi szerepek és az azokhoz kapcsolódó elvárások is meghatározó módon alakítják az egyén életét, befolyásolva mindennapi döntéseit és kapcsolatait.

Tanulmányunk célja, hogy feltárja a vallás és a családi szerepek kapcsolatát, kölcsönhatását. Vajon hogyan formálja a vallásos életmód a családi életet, és milyen módon befolyásolja a családi szerepek betöltését?

A fogalmak konceptualizálása

A család és a vallás fogalmának rövid áttekintése után térünk rá együttes értelmezésükre, egymással való összefüggésük vizsgálatára. A család fogalmának meghatározására és jellemzőinek összegyűjtésére különböző társadalomtudományi definíciókat találhatunk. Cseh-Szombathy (1979) a család fogalmának meghatározásához a család jellegzetességeit csoportosítja többféle szempontból. A család fogalmának meghatározása a legtöbb esetben valamilyen szempont kiemelése alapján történik. Ernest W. Burgess (1972) nevéhez köthető a család legelterjedtebb meghatározása, mely szerint a család olyan egység, amelyet egymással interakcióban álló személyek alkotnak, akik családi életük során különböző szerepeket töltenek be: férj, feleség, szülő, gyermek. Számos kutató (Kozma, 1999, 2001; Mészáros, 2009;

Schanda, 2022; Engler és Pári, 2022; Gyorgyovich és Pári, 2023; Fűrész, 2021) úgy tekint a családra, mint a társadalom legkisebb egységére, amely a leginkább formálja az ember személyiségjegyeit. A családtagok azonban nemcsak egymás mellett élnek, hanem kapcsolódnak egymáshoz, figyelnek egymásra, egységet alkotnak (Bognárné, 2016).

Komlósi Sándor (1998) szerint a fókusz azokra a nevelési folyamatokra helyezendő, melyek a szülők hozzáállásától, értékrendjétől, nevelési elveitől nagymértékben függenek. Kozma Tamás (2001) szerint a család nem más, mint egy olyan együttélési forma, amelyben legalább két generáció él együtt, eltérő nemű személyek alkotják, és egyfajta szeretetkapcsolatban élnek. Andorka Rudolf (2006) szerint a család olyan együtt élő kiscsoport, amelyben a tagokat házassági vagy vérségi kapcsolat köti össze.

A családnak – számos szocializációs funkciója mellett – témánkat illetően hangsúlyoznunk kell a vallási szocializációban betöltött szerepét is, hiszen a családtagok által képviselt értékrend mintaadásként szolgál (Bognárné, 2016; Engler és Pári, 2022). Pusztai Gabriella (2009) szerint a szülők nevelési elveinek megvalósulásában nagy jelentősége van a vallásosságuknak, mert az kihat az egész család életére. Tomka Miklós (2008) pedig azt hangsúlyozta, hogy a gyermek társadalmi és kulturális tőkájére is hatást gyakorol a generációk között megtapasztalható elkötelezettség és példamutató magatartás a vallásos szülők esetében.

Már a fentiekből is látható, hogy a vallás egyfajta érték- és normarendszer, amely hat az emberek mindennapi életére, a napjainkat jellemző értékpluralizmusban is meghatározók a tradicionális értékek (Keller, 2010; Pusztai, 2020; Major et al., 2023). A vallásosság lényeges területe a nevelésszociológiának, amely a vallásos nevelés tényezőinek, aktorainak együttes hatását vizsgálja. Émile Durkheim (2004) szerint a vallásnak értékjelölő szerepe van, miközben a modernitásnak köszönhetően mindenki maga döntheti el, hogy

az értékpluralizált világban mit tart fontosnak továbbadni a családjában (Major et al., 2023). Székely András és munkatársai (2023) vizsgálatának eredménye, hogy a vallásnak erkölcsi szabályozó szerepe van a társadalomban, és pozitív hatást fejt ki a családi állapotra, a családi életre is. A Hungarostudy 2021 felmérés eredményeit vizsgálva megállapították, hogy a vallásossággal összefüggenek a házassággal kapcsolatos attitűdök, a vallásosabbak elkötelezettebbek a házasság intézményével kapcsolatban, ahogy a gyermekvállalási szándékokban is (Papházi et al., 2022), ezzel együtt pedig a gyermekvállalás elutasításában a vallásosság kevésbé jelenik meg (Pári és Balog, 2022; Pári et al., 2022). A vallás fontosságát tekintve a korábbi (2002, 2006, 2013) Hungarostudy felmérések eredményét megerősítette a 2021-es vizsgálat is, mely szerint a vallás fontosságával a nem és az életkor mutat összefüggést.

Vallás és családi értékrend

A vallás tradicionálisan támogatja és erősíti a családi értékeket és szerepeket. A vallási közösségek fontosnak tartják a családi kötelekeket, és hitelesnek tartják azokat az értékeket és szerepeket, amelyek a családi egység és harmónia fenntartását szolgálják. Ilyen lehet például az összetartozás, a támogatás, az együttműködés, az áldozatkészség és más hasonló értékek. A vallás hatással van a családtagok magatartására, és arra is, hogyan oszlanak meg a szerepek a házastársak között (Pusztai, 2020), mik a gyermeknevelési elvek. A kutatások nemcsak azt vizsgálják, hogy a vallás támogatja-e a gyermeknevelést, hanem azt is, hogy milyen módon és miért lehet adaptív, vagyis alkalmazkodó a szülői nevelés szempontjából. Az „adaptív” kifejezés arra utal, hogy a vallásos nevelési gyakorlatok vagy értékek hogyan segíthetik a szülőket gyermekeik nevelésében, és hogyan lehetnek előnyösek a gyermek fejlődése szempontjából. A kutatások arra töreksenek, hogy megértsék ezeknek a vallási gyakorlatoknak és értékeknek a hatását, valamint hogy miként lehetnek hasznosak és hatékonyak a gyermeknevelésben (Goekey-Morey és Cummings, 2017; Pusztai et al., 2024).

A családi szerepek és a vallásosság szorosan kapcsolódnak a hagyományok és értékrendek átadásához. A családban betöltött szerepek, például a szülők szerepe hatással lehet a gyerekek vallásos nevelésére és értékrendjére (Pusztai és Engler, 2022). Rosta Gergely és Pusztai Gabriella (2022) szerint a későbbi vallásosság valószínűségét erősen növeli az otthoni

vallásos nevelés, s ha valaki nem kapott vallásos nevelést a családjában, kisebb az esélye, hogy később vallásosnak vallja magát. A két kutató eredményei azt mutatják, hogy a tradicionális, konzervatív értékek preferálását is befolyásolja a családban kapott vallásos nevelés.

A vallás gyakran meghatározza a nemek közötti szerepeket a családban és a társadalomban. Egyes vallási hagyományokban a férfiaknak és nőknek eltérő szerepeik vannak a családban, és ez befolyásolhatja a házasság, a gyermeknevelés és az otthoni munkamegosztás szokásait. A vallásosság térbeli modellezése például a családformálódás szempontjából jellemző, ahogy gazdasági szempontok szerint is, viszont a gyermekvállalással kapcsolatban például egyes társadalmi csoportokban és területi egységekben eltérően alakulhat. Tulajdonképpen „nem feltétlenül igaz az általánosságban, hogy ahol magasabb a foglalkoztatottság, illetve kiszámítható jövedelemre (anyagiakra) tesznek szert a munkavállaló férfiak, ott a házasságkötés és a gyermekvállalás magasabb is” (Pári, 2014: 360).

Read (2003) úgy véli, a vallásosság intenzitása az, ami befolyásolja a nemi szerepekhez való hozzáállást. Pusztai Gabriella kutatásának (2020) eredményei alapján a vallásosság összefüggést mutat a hagyományos nemi szerepek fenntartásával. A vallásos emberek házassága stabilabbnak mutatkozik, tartósabb. Továbbá a vallásos emberek általában több gyermeket vállalnak, és a gyermekekre nagyobb figyelem jut a szülők részéről. A kutató úgy tapasztalta, hogy a vallásosság pozitív hatással lehet a családi életre és a gyermeknevelésre, különösen a hagyományos nemi szerepek tiszteletben tartásával és a szülői figyelem iránti elkötelezettséggel.

Fényes Hajnalka és Pusztai Gabriella (2020) szerint a munkahely, az oktatásban való aktív részvétel, illetve a szociális ellátórendszer hatást gyakorol a nemek közötti, családon belüli szerepmegosztásra, ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a tömegkommunikációs és közösségi platformok növekvő befolyása ellenére a családon belül megtapasztalt szerepfelfogás a döntő. Pusztai és munkatársai (2023) kutatása szerint a szülők vallásossága pozitív hatással van mind az otthoni, mind az iskolai szülői szerepvállalásra. Más szóval a vallásos szülők hajlamosabbak arra, hogy aktívan részt vegyenek gyermekeik nevelésében és oktatásában, otthon és az iskolában egyaránt, nagyobb figyelmet fordítanak a gyermekeikre, aktívan részt vesznek az oktatásukban és nevelésükben.

Pongrácz Tiborné (2005) ezredfordulós kutatási eredményei azt mutatták, hogy az emberek a kétkeresős családmodell ellenére is inkább a tradicionális nemi szerepfelfogással azonosultak, majd a 2010-es években kismértékben inkább a modern nemi szerepek váltak elfogadottá (Pongrácz és S. Molnár, 2011). A családi szerepek közül ezért külön is megvizsgálhatjuk az apaszerepet. Jørgen Lorentzen (2015) szerint beszélhetünk „családért” és „családban” szerepekről. Előbbi akkor hangsúlyos, ha az apa a család anyagi biztonságának megteremtéséért tesz sokat, utóbbit pedig azokra vonatkoztathatjuk, akik aktívan részt vesznek a család életében és a gyermeknevelésben. Pusztai és Fényes (2020) friss eredménye szerint megerősödött a családi életben, a gyermeknevelésben egyre inkább részt vevő apák jelenléte, de továbbra is egyaránt fontos a nők és a férfiak szerepe, kereseti és családon belüli munkamegosztása.

Gyökössi Endre (2015) szerint négyféle házasságtípust különböztethetünk meg aszerint, hogy mi van a fókuszban. Eszerint beszélhetünk párközpontú házasságról, amely igen erős, tartós kapcsolaton alapul, és amelyben a gyermeket Istentől kapott ajándéknak tekintik. A következő a gyermekközpontú házasság, amelyben sokszor a gyermek köti össze az egymástól egyébként eltávolodott feleket. A harmadik a szülőközpontú házasság, amelyben a felnőttek még igen erősen kötődnek a saját szüleikhez, végül a negyedik a barát- és társaságközpontú házasság, amelyben a baráti kör a társ elé kerülhet. E típusok vizsgálatakor látható, hogy a családi szerepek milyen mértékben valósulnak meg, mi hangsúlyosabb. A családtagok egymással kialakított kapcsolata hatással van a család értékátadó nevelésére, ezért a közös értékrend kialakítása, elfogadása nélkülözhetetlen (Bognárné,

2016). Mindez segíthet megérteni, hogy a vallásosság hogyan befolyásolhatja a házassági és családi dinamikákat. Például hogyan alakulnak ki és milyenek a házastársi kapcsolatok, milyen szerepet játszik a vallás a gyermeknevelésben és a család értékrendjének kialakításában? Segíthet annak megértésében is, hogy a különböző vallási háttérű emberek hova helyezik a vallási értékeket és prioritásokat a családi életben. Például hogyan alakulnak ki és milyenek a konfliktusok, milyen megoldási stratégiákat alkalmaznak. Összességében ez összekapcsolhatja a vallásosságot és a családi értékeket, valamint jobb megértést nyújthat arról, hogy hogyan működik ez a kapcsolat a különböző házasságtípusok és családi dinamikák révén. Földvári Mónika és Harrach Gábor (2016) a European Social Survey 2012 és az European Values Study 2008-as adatbázisokra, illetve a 2001-es és 2011-es népszámlálási adatokra támaszkodva megerősítik, hogy az emberek szerint az életben nagyon fontos vagy fontos a család megléte, és a modernizációs tendenciák ellenére továbbra is a materiális és a tradicionális értékek a dominánsak. A családon belüli szerepeket illetően nem találtak nagy különbséget a felekezethez tartozók és nem tartozók között, egyaránt úgy gondolják, hogy a gyermek boldogságához anyára és apára is szükség van, ugyanakkor elmondható, hogy a vallásosabb emberek hagyományos családfelfogása szerint kiemelkedően fontos az apa és az anya jelenléte. A családon belüli munkamegosztás és a vallásosság közötti összefüggést illetően eredményeik alapján nincsenek szignifikáns eltérések a vallásosak és nem vallásosak között. A gyermekért és az otthonért való közös felelősségvállalással a vallásosak és a nem vallásosak egyaránt egyetértenek, ebben sincs markáns különbség a két csoport között.

Módszertan

A vizsgálati minta

Vizsgálatunkba az ISSP által 1994-ben, 2002-ben, 2012-ben és 2022-ben felvett adatbázisokat vontuk be. Az adatok tisztítása és a kérdések standardizálása után összesen 4537 személy adatait vontuk be az elemzésbe (1994: $n = 1491$; 2002: $n = 1008$; 2012: $n = 1011$; 2022: $n = 1027$). Az adatokat az IBM Statistics 26 programmal vizsgáltuk, és logisztikus regresszióval elemeztük.

A vizsgált kérdések standardizálása

A szociodemográfiai adatok standardizálásához szükség volt a különböző időpontokban, különböző módon felvett adatok közös vizsgálatára. A településtípust két nagy csoportra bontottuk: város, község; a végzettséget három csoportra: nincs érettségije; érettségi a legmagasabb végzettsége; van felsőfokú végzettsége.

Elemzésünk során először áttekintettük, hogy a vallásosság mértékét célzó kérdésekre adott válaszok hogyan alakultak a négy adatfelvétel során. Mivel a felekezet, az egyházhoz tartozás keveset árul el az egyén vallásosságáról – és az erre vonatkozó kérdést nem egészen ugyanabban a formában és csak az utolsó két felmérés során tették fel –, ezt nem vizsgáltuk magyarázó változóként. Ami adhat némi támpontot, az a templomba járás gyakorisága.

A templomba járás elemzéséhez szükség volt a négy adatfelvétel során gyűjtött válaszok standardizálására, mind a kis elemszámú csoportok megszüntetése, mind a különböző módon feltett kérdések közös vizsgálata érdekében. Ezért ötfokú skálát hoztunk létre: 1 – hetente többször jár templomba;

2 – havonta többször jár templomba; 3 – évente többször jár templomba; 4 – ritkábban, mint évente jár templomba; 5 – soha nem jár templomba. A skála kialakításának alapja a feltett kérdések összehasonlíthatósága úgy, hogy minden adatfelvétel minden válasza egyértelműen besorolható legyen. Mivel a „hetente többször” és a „soha” item minden adatfelvétel során megjelent, ezek lettek a skála végpontjai. A „hetente” – „havonta többször” és más megfogalmazásban megjelent, de hasonló jelentésű itemekből hoztuk létre a „havonta többször” elemet. Az „évente többször” elembe a „havonta” és az „évente többször” itemeket megjelölő személyeket vontuk be. A további templomba járók a „ritkábban, mint évente” kategóriába kerültek.

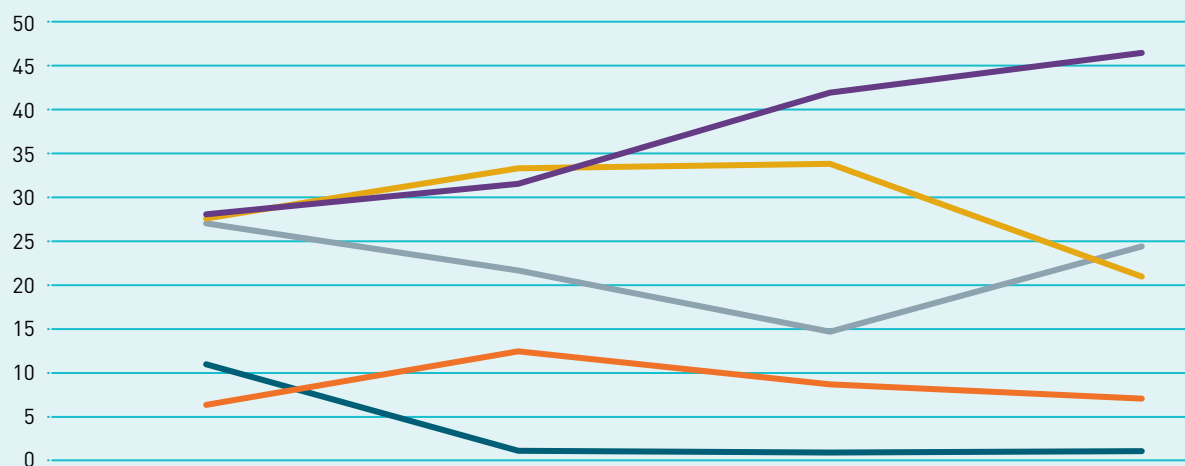
A vallásosság alakulásának bemutatása

A templomba járás gyakorisága

Habár a templomba járás is csak az egyik dimenziója a vallásoságnak (Székely, 2008, Rosta, 2011), annyit valamennyire elárul a válaszadóról, hogy a vallással kapcsolatban alapvetően elutasító attitűdje van-e, azaz sosem jár templomba, vagy legalább esetenként, illetve gyakrabban, de megjelenik. Mivel a templomba járás gyakorisága sokat elárul az egyén valláshoz, egyházakhoz való viszonyáról –

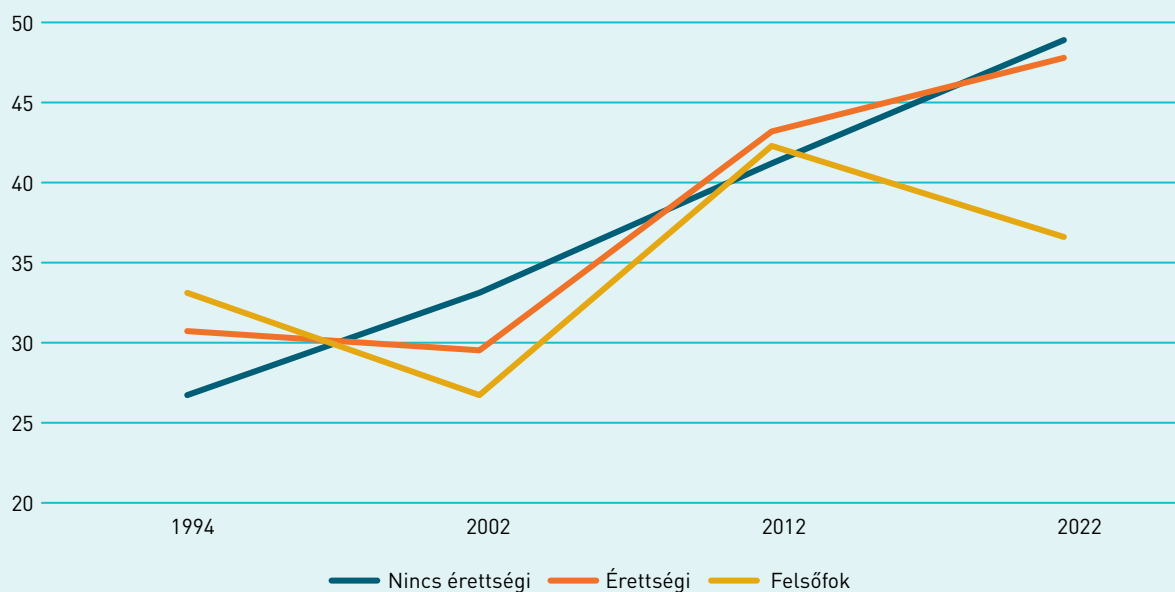
valószínűleg többet jelent a vallás annak, aki havonta többször, esetleg akár hetente többször is jár, mint annak, aki csak évente vagy annál is ritkábban –, a különböző gyakoriságokra adott válaszok arányainak alakulását külön is megnéztük (Függelék, 1. táblázat).

1. ábra: A templomba járás gyakoriság szerinti arányai 1994 és 2022 között (%)

	1994 (N=1491)	2002 (N=1008)	2012 (N=1011)	2022 (N=1027)
Hetente többször	10,93	1,19	0,99	1,17
Havonta többször	6,44	12,4	8,7	7,11
Évente többször	26,96	21,63	14,74	24,34
Ritkábban, mint évente	27,57	33,23	33,73	21,03
Nem jár templomba	28,1	31,55	41,84	46,35

2. ábra: A templomba nem járók arányának alakulása végzettség szerint 1994 és 2022 között (%)

Rosta (2011) szerint 1991-ben 13 százalék volt a heti rendszerességgel templomba járók aránya, és ez az arány azóta egyre csökken. Az ISSP-felmérés az ennél is gyakrabban, azaz hetente többször templomba járók arányát mérte, mely 1994 óta nagymértékben csökkent, a teljes lakosság körében 11 százalékról 1,17 százalékra. Ez a csökkenés elsősorban 1994 és 2002 között következett be, azóta egy százalék körül mozog. A havonta többször – tehát például hetente, hétvégén, de esetleg csak két-három hetente – templomba járók aránya 1994 után először emelkedést mutatott, majd visszaállt a hét százalék körüli szintre (1. ábra).

A templomba évente többször járók aránya 2012-ig csökkent, utána újabb emelkedés figyelhető meg. Arányukat tekintve azok is kevesebben vannak, akik egy évnél ritkábban járnak templomba – vagyis nem utasítják el a vallást, de kifejezett érdeklődést, elkötelezettséget sem tanúsítanak. Az eredmények alapján feltételezhető, hogy az évente többször járók és a ritkábban mint évente járók csoportjai közt volt mozgás a felmérések során.

A templomba nem járók azok, akik valamilyen okból határozottan elutasítják a vallásosságnak ezt a formáját – vagy akár magát a vallást. A teljes mintában folyamatosan nőtt az arányuk, 28,1 százalékról 46,4 százalékra. 2022-ben a férfiaknak több mint a fele nyilatkozott így a nők 42 százalékával

szemben (Függelék). Érdekes megemlíteni, hogy a nők körében folyamatos a növekedés, míg a férfiak körében 2012 óta nincs jelentős változás, ami összhangban van azzal, hogy a férfiak közt az utóbbi időben kevésbé csökken a vallásosság (Székely et al., 2022).

Érdekes eredmény, hogy az alacsony végzettséggel vagy érettségivel rendelkezők körében a havonta többször templomba járók aránya 1994-hez képest nem változott (bár 2002-re nagymértékben nőtt, aztán visszacsökkent). Míg az alacsony végzettségűek esetén 2022-ben nyolc százalék alatt maradt, az érettségivel rendelkezők közt pedig csupán 4,4 százalék, addig a felsőfokú végzettségűek körében a legmagasabb az arányuk: tíz százalékuk számolt be erről, vagyis a magasabb végzettségűek nagyobb arányban járnak havonta templomba (Függelék).

Ugyanakkor míg az alacsonyabb végzettséggel, illetve érettségivel rendelkezők körében a templomba nem járók aránya folyamatosan nő, addig a felsőfokúak körében ez az arány 2012 óta csökken. 2022-ben a magas végzettségűek közt voltak a legkisebb arányban azok, akik nem járnak templomba, míg 1994-ben még közülük kerültek ki többen (2. ábra).

Külön érdemes az életkor szerinti változásokat nézni. A legfiatalabbak (18–29 évesek) közt eleynyész arányban vannak (1994: 7,2%; 2022: 1,7%)

a hetente vagy havonta rendszeresen templomba járók (az alacsony elemszám miatt ezek az adatok nem megbízhatók), 30 és 64 év között öt százalék körül, 65 évtől felfelé 14 százalék felett fordulnak elő. Az évente többször vagy ritkábban templomba

járók arányai életkor szerint nem különböznek jelentősen (*Függelék*).

Felekezeti besorolás szerint az egyházhoz tartozók egyharmada egyáltalán nem jár templomba, a nem vallásosak 16 százaléka azonban valamilyen gyakorisággal jár (*Függelék*).

Családi szerepek és vallásosság 1994 óta

A család mint az alapvető, legszorosabb környezet, amelyben felnőttünk, nagymértékben befolyásolja gondolkodásunkat, és ezért az otthonról hozott minták – mind a cselekedetek, mind az attitűdök terén – erősen hatnak arra a családra, amelyet mi hozunk létre, alakítunk ki (Pusztai, 2020). A váláshoz, vallásgyakorláshoz való viszonyunk jelentős része is ebből a környezetből ered, ez alapozza meg hipotézisünket, hogy a családi szerepek, a velük kapcsolatos attitűdök, valamint a vallásosság között összefüggés található. Feltételezzük, hogy a hagyományosabb, vallásosabb családi környezet erősebben köthető a hagyományos(abb)nak mondható családi szerepekhez, amelyek esetében a férfi felelős nagyobb mértékben a család fenntartásáért, míg a családtagokról való gondoskodás inkább a nő, az édesanya feladata. Hipotézisünk vizsgálatához fel kívántuk használni azokat a családhoz, családi szerepekhez való viszonyt kifejező válaszokat, amelyek az ISSP-felmérésekben 1994 óta rendelkezésre állnak, hogy ne csak a kapcsolatról, hanem annak alakulásáról is kapjunk információt. Emellett a családi szerepekre vonatkozó, csak 2022-ben feltett kérdéseket is megvizsgáltuk. Mivel az egyes alcsoportokban alacsonyak az elemszámok, az elemzéshez két csoportot alakítottunk ki. A templomba járás gyakorisága nagyon sok tényezőtől függhet, ezért a határt ott húztuk meg, hogy a megkérdezett jár-e bármilyen gyakorisággal templomba – azaz valamilyen módon kapcsolódik a vallásossághoz –, vagy úgy nyilatkozott, hogy egyáltalán nem. A határozott álláspontot képviselőket (nem járnak templomba) tekintjük nem vallásosnak, akik pedig bármilyen ritkán, de járnak, azokat az elemzésünkben vallásosaknak tekintjük. Meg kell jegyezni, hogy ez a vallásosságnak igen tág értelmezése, hiszen róluk csak annyit feltételezhetünk, hogy nem utasítják el a vallásosság templomhoz kötött, rituális formáját, az életükben betöltött egyéb szerepéről nincs információnk.

A vallásosságnak ezt a dichotóm mutatóját összevetve a családi szerepekre vonatkozó különböző attitűdökkel, gyakorlattal csak kevés helyen találtunk kapcsolatot (Pári, 2014). Bár néhány esetben lehet összefüggés a vallásosság és a családi élet között, általánosságban nem találtunk szoros kapcsolatot a két tényező között. Az alábbiakban két olyan kérdéssort tekintünk át, amelyekben az összefüggés bizonyos mértékig kimutatható volt.

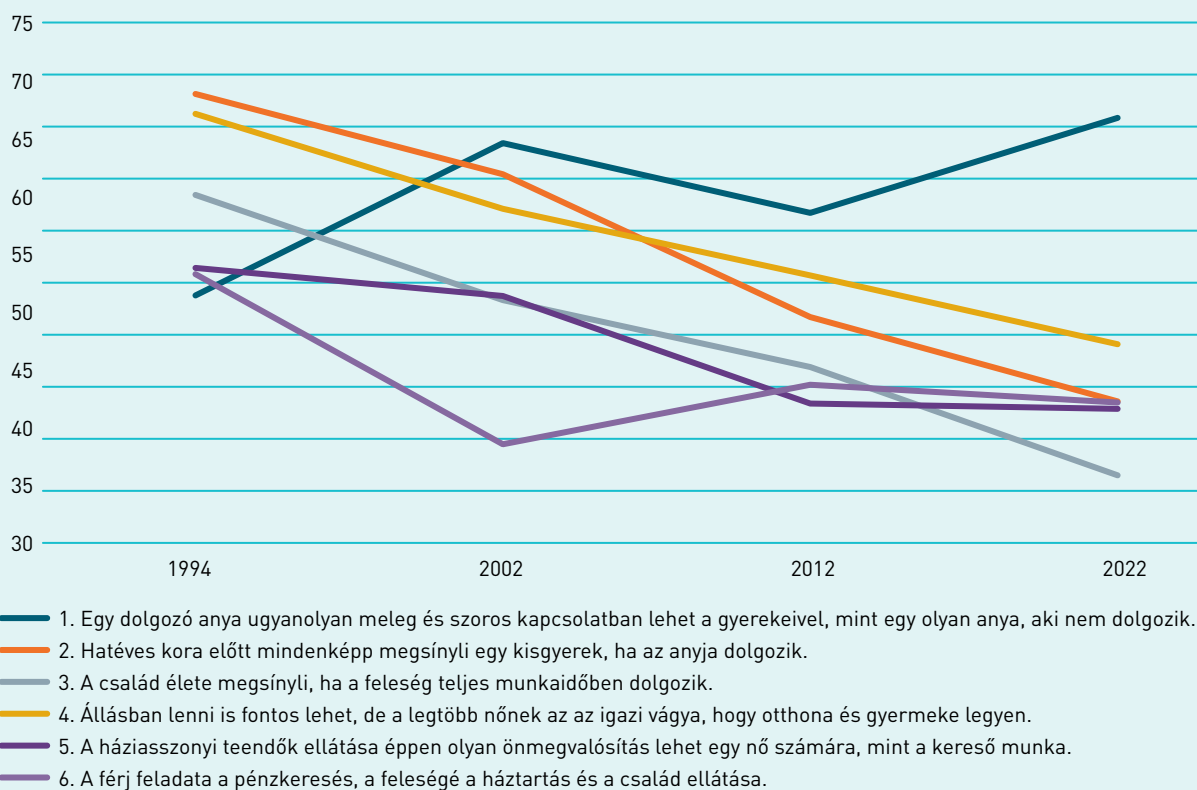
Az édesanya munkavállalásával, otthoni teendőivel kapcsolatos attitűdök és a vallásosság, 1994–2022

Az édesanya munkavállalásával kapcsolatos kérdések 1994 óta szerepelnek az adatbázisban, így arra is volt lehetőség, hogy az elmúlt harminc év alatt esetleg bekövetkezett változásokat kimutassuk. A munkavállalással kapcsolatban az alábbi kérdéseket vizsgáltuk:

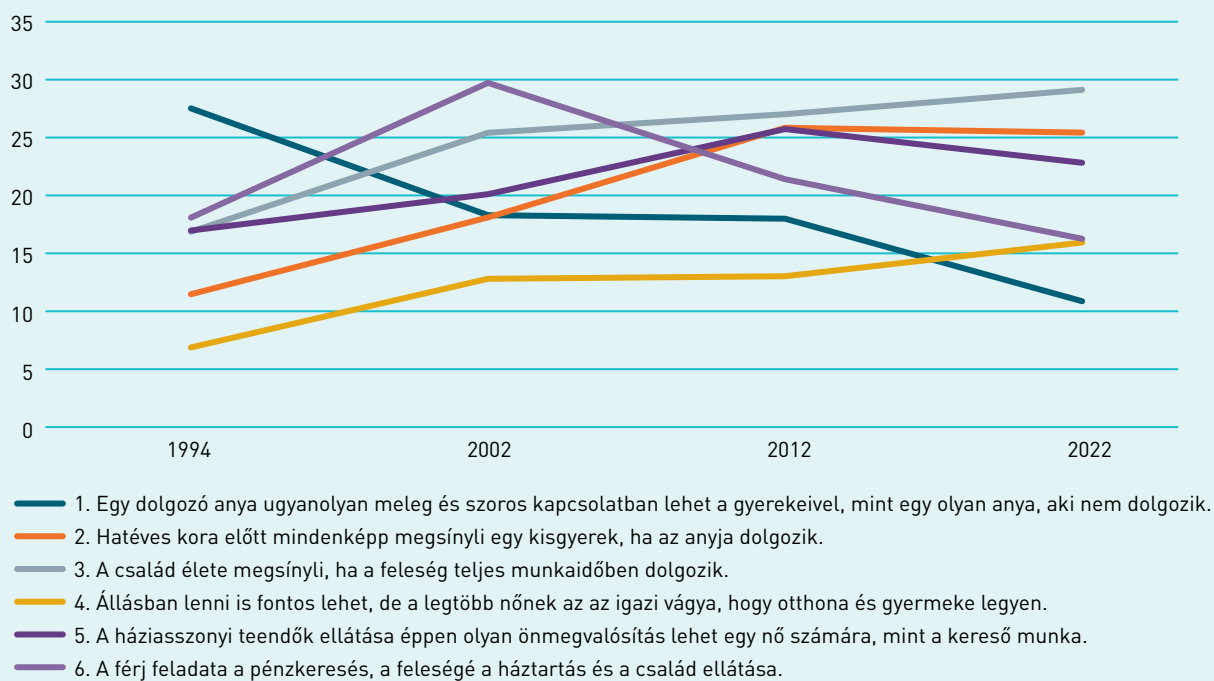
- Egy dolgozó anya ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyerekeivel, mint egy olyan anya, aki nem dolgozik.
- Hatéves kora előtt mindenképp megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik.
- A család élete megsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik.
- Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyermeke legyen.
- A háziasszonyi teendők ellátása éppen olyan önmegvalósítás lehet egy nő számára, mint a kereső munka.
- A férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család ellátása.

A kérdésekre ötfokú Likert-skála segítségével lehetett válaszolni, amely a „teljesen egyetért”-től az „egyáltalán nem ért egyet”-ig terjedt, a középső értéket azok választhatták, akiknek nincs határozott álláspontjuk az adott kérdésben.

3. ábra: Az édesanya munkába állásával, otthoni teendőivel kapcsolatos állításokkal egyetértők aránya (teljesen egyetért, illetve egyetért) az ISSP-vizsgálatokban (1994, 2002, 2012, 2022)

4. ábra: Az édesanya munkába állásával, otthoni teendőivel kapcsolatos állításokat elutasítók aránya (nem ért egyet, illetve egyáltalán nem ért egyet) az ISSP-vizsgálatokban (1994, 2002, 2012, 2022)

A vizsgálathoz dichotóm változókat képeztünk a kérdésekből. Minden állítás esetén létrehoztuk az „egyetért – nem ért egyet”, illetve az „elutasítja – nem utasítja el” változókat. A dichotomizálás célja az volt, hogy azokat, akik valamilyen álláspontot képviselnek, egyértelműen megkülönböztessük a közepén álló bizonytalanoktól. Az így létrehozott dichotóm függő változók és a magyarázó változók (vallásosság, a megkérdezettek neme, életkora, végzettsége és a település típusa) közötti lineáris kapcsolat erősségének és irányának vizsgálatát bináris logisztikus regresszióval végeztük el.

A dichotomizálás után a különböző kategóriákba eső válaszadók arányát a 3. és 4. ábra mutatja.

Az első állítás esetén, azaz hogy egy dolgozó anya is ugyanolyan meleg, szoros kapcsolatot tud ápolni a gyermekével – ami a szerepeket illetően gyakorlatilag fordított állítás –, 2002-re volt nagyobb növekedés, majd a 2012-es visszaesést követően 2022-eshez hasonló szinten, 70 százalék körül volt az egyetértők aránya. Ennek az állításnak az elutasítottsága 1994 és 2002, majd 2012 és 2022 közt csökkent, így 2022-re harmadára, 10,9 százalékra esett vissza azoknak az aránya, akik ezt határozottan elutasítják. Az ábrából látható, hogy a 2–4. állítás esetén – melyek az édesanya/feleség munkába állásának negatív következményeire vonatkoznak – az egyetértők aránya az adatfelvételek során folyamatosan csökken, ennek megfelelően az elutasítók aránya folyamatosan nő.

A 6. állítás esetén, vagyis a férj és feleség otthoni felelősségének egyértelmű, „hagyományos” szétválasztása kérdésében az egyetértők aránya 1994 és 2002 között csökkent nagyobb mértékben, majd 2002-től megint valamennyivel többen értettek egyet ezzel. A határozottan elutasítók aránya hasonlóképp, 1994 és 2002 között nőtt jelentősen, majd visszacsökkent, 2022-re az 1994-es szint alá (18,1 százalékról 16,3 százalékra).

A logisztikus regresszió során megnéztük, milyen eltérések vannak az egyes állításokkal való egyetértésben a vallásosak és nem vallásosak között. Az esélyhányados azt fejezi ki, hogy a vizsgált csoportban az adott viselkedés előfordulásának valószínűsége hányszor nagyobb vagy kisebb

annak valószínűségénél, hogy az nem fordul elő egy kijelölt referenciacsoporthoz képest. A 2. táblázatban csak a szignifikáns értékeket tüntettük fel. A feltüntetett értékek az esélyhányadosok, amennyiben a referenciacsoport a nem vallásosak csoportja. Az elemzés során, ha volt, kiszűrtük a nem, az életkor, a településtípus és a végzettség módosító hatását.

2022-ben 1,59-szer nagyobb eséllyel értettek egyet a nem vallásosak azzal, hogy egy dolgozó anya ugyanolyan meleg kapcsolatot ápolhat a gyermekével, és két lekérdezés során, 1994-ben, illetve 2012-ben a vallásosak voltak azok, akik szerint hatéves kor előtt a gyermek megsínyli, ha dolgozik az édesanyja. Szintén a vallásosak 1994-ben 1,37-szor nagyobb eséllyel fordultak elő azok közt, akik úgy gondolták, hogy a férj feladata a pénzkeresés, a nőé az otthoni feladatok ellátása, de a későbbi lekérdezések során a vallásosság szempontjából nem volt különbség (2. táblázat). Az elutasítást vizsgálva több kapcsolatot találtunk. Az első állítás esetén („Egy dolgozó anya ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyerekeivel, mint egy olyan anya, aki nem dolgozik”) a vallásosság alapján nincs különbség az elutasítók közt, ellenben a hatéves kor előtti munkavégzés negatív hatását a nem vallásosak 1,4-1,5-szer nagyobb arányban utasították el a két utolsó lekérdezés során a vallásosakhoz képest. Szintén a nem vallásosak voltak nagyobb arányban, de csak 2002-ben és 2012-ben, azok között, akik elutasították, hogy a feleség teljes munkaidős foglalkoztatása káros a családra. A 2022-es kutatás kivételével a nem vallásosak utasították el nagyobb eséllyel, hogy a nő alapvető vágya az otthon és a gyermek, illetve azt, hogy a háziasszonyi teendők ellátása is önmegvalósítás lehet egy nő számára. 2022-ben azonban mindkét kérdésben hasonló arányban voltak elutasítók a vallásosak és a nem vallásosak.

Az úgynevezett hagyományos szerepet – a férj mint pénzkereső, a feleség mint a háztartás ellátója – elutasítók között is a nem vallásosak fordulnak elő nagyobb arányban, 2012 kivételével minden lekérdezés során.

2. táblázat: Az édesanya munkába állásával, otthoni teendőivel kapcsolatos állításokkal egyetértők, illetve azokat elutasítók arányainak összefüggése a vallásossággal (bináris logisztikus regresszió). Táblázatunkban a statisztikai elemzések eredményeit mutatjuk be, azaz a vallásosság és az egyes válaszokkal egyetértők, illetve azokat elutasítók esélyhányadosait (csak a szignifikáns értékeket tüntettük fel).¹

		1994	2002	2012	2022
Egyetért	Egy dolgozó anya ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyerekeivel, mint egy olyan anya, aki nem dolgozik.				0,63**
	Hatéves kora előtt mindenképp megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik.	1,32*		1,50**	
	A család élete megsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik.				
	Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyermeke legyen.	1,59***	1,59**		
	A háziasszonyi teendők ellátása éppen olyan önmegvalósítás lehet egy nő számára, mint a kereső munka.				
	A férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család ellátása.	1,37*			
Nem ért egyet	Egy dolgozó anya ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyerekeivel, mint egy olyan anya, aki nem dolgozik.				
	Hatéves kora előtt mindenképp megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik.			0,70*	0,66**
	A család élete megsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik.		0,69*	0,70*	
	Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyermeke legyen.	0,59*	0,49***	0,64*	
	A háziasszonyi teendők ellátása éppen olyan önmegvalósítás lehet egy nő számára, mint a kereső munka.	0,48***	0,63**	0,59***	
	A férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család ellátása.	0,61***	0,69*		0,61**

¹ A statisztikai szignifikancia megállapításához 95 százalékos konfidenciaintervallumot (95% CI) és p értéket is számítottunk. A táblázatban a jelölések: ***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$. Az elemzésbe bevont többi magyarázó változó (nem, életkor, településtípus, végzettség) hatását nem tüntettük fel a táblázatban. Mivel a referenciakategóriát a nem vallásosak jelentik, a táblázat celláiban található értékek az adott állítással egyetértők, illetve egyet nem értők között a vallásosak előfordulásának esélyét jelzik.

Családi szerepek és vallásosság – csak 2022-ben feltett kérdések

A 2022-es adatfelvétel során újabb kérdések feltételére került sor, amelyek a családi szerepekre vonatkoznak. Megvizsgálva, hogy ezek mutatnak-e összefüggést a vallásossággal, csak kevés kapcsolatot találtunk. A feltett kérdések a következők voltak:

- Ön szerint melyik szülőnek kellene gondoskodnia a család anyagi biztonságáról?
- Ön szerint melyik szülőnek kellene a gyermekről gondoskodnia napi szinten?
- Ön szerint melyik szülőnek kellene játszania a gyermekkel, és részt venni annak szabadidős tevékenységeiben?
- Ön szerint melyik szülőnek kellene megtanítania a gyermeket viselkedni?
- Ön szerint melyik szülőnek kellene időt szakítania arra, hogy meghallgassa a gyermeket és tanácsot adjon neki, amikor problémái vannak?
- Ön szerint melyik szülőnek kellene példaképnek lennie a gyermek számára?

Összefoglalás

Aszakirodalom alapján ugyan megállapítható, hogy a vallásosság kihat a családi értékrendre (Bognárné, 2016), ez adatainkból csak korlátozottan olvasható ki, mivel vizsgálatunk – az adatbázisban megtalálható kérdések alapján – csupán az attitűdökre vonatkozhatott. Egyrészt a családi szerepek csak közvetetten utalnak az értékrendre, másrészt a vallásosságot is csak korlátozottan tudtuk vizsgálni a feltett kérdések alapján. Elemzésünk így a családi szerepek és a vallásossággal kapcsolatos kérdés (a templomba járás gyakorisága) között csak gyenge kapcsolatot mutatott ki. A felmérésekben feltett kérdések között csak néhány esetben találtunk erre utaló összefüggést, ott is csak akkor, ha különvettük az egyes kapcsolódó állításokat határozottan támogatók vagy elutasítók vallásosságát. Az édesanya munkába járásával, az otthoni teendőkkel kapcsolatos kérdések esetén valamivel nagyobb az aránya a vallásosak között azoknak, akik az édesanya nagyobb otthoni szerepvállalásával értenek egyet, míg a nem vallásosak ezt nagyobb mértékben utasítják el. A különbség azonban az összes válaszadót tekintve nem jelentős, hiszen az elutasítók aránya általában 10 és 20 százalék között van,

A kérdésekre adott válaszokat ismét dichotomizáltuk, aszerint, hogy

- az anyának vagy nem az anyának (azaz a bizonytalanok, illetve azok, akik szerint az apának);
- az apának vagy nem az apának (azaz a bizonytalanok és azok, akik szerint az anyának).

A vallásossággal, az előzőekhez hasonlóan, logisztikus regresszióval kerestük az összefüggést, figyelembe véve a nem, az életkor, a településtípus és a végzettség hatását. A feltett kérdések és a vallásosság nagyon kevés összefüggést mutattak, mindössze két esetben találtunk – nem túl jelentős – eltérést a válaszok között. A harmadik kérdés esetén – a gyerek szabadidős tevékenységével kapcsolatban – a nem vallásosak 1,4-szer nagyobb eséllyel értenek egyet azzal, hogy az anyja feladata a gyerek szabadidejében a vele való foglalkozás. Azzal pedig, hogy az apának kellene példaképpel szolgálnia, a vallásosak kétszer nagyobb eséllyel értenek egyet.

A többi kérdés esetén sem az anya, sem az apa szerepét illetően nem találtunk különbséget a vallásosság alapján.

és nem is minden lekérdezés során, nem is minden kérdés esetén találtunk különbséget.

A családi szerepeket tekintve az utóbbi évtizedekben jelentősen megváltozott az otthoni szerepvállalással kapcsolatos felfogás – az anyák munkavállalását támogató vélemények erősödtek az elmúlt harminc évben –, azt sokkal inkább a társadalmi környezet, mintsem a vallásosság határozza meg. Más szóval az, hogy az apák szerepe megnövekedett – akár háztartásról, akár gyerekevelésről van szó –, nem a vallásosság, hanem a társadalom hozzáállásának a következménye, ahogy ezt már korábban Spéder Zsolt (2011), illetve Benedek Szidónia Anna és Dorner László (2015) is tapasztalta vizsgálatok során. Az anya vagy az apa szerepére vonatkozó, 2022-ben feltett kérdéseknél nagyon kevés esetben találtunk különbséget a vallásosság vizsgált mutatója mentén, a legjelentősebb eredmény, hogy az apa példaképszerével a vallásosak kétszer akkora eséllyel értenek egyet, ami alátámasztja Fényes és munkatársai (2020) kutatási eredményét is. Feltételezhető, hogy az apák nagyobb házi szerepvállalását ugyanúgy alátámasztja a nők munkába állásának és otthonon kívüli

önmegvalósításának támogatása, mint az apák növekvő felelősségvállalása az otthon falain belül. Összességében megállapíthatjuk, hogy az ISSP-vizsgálatok adatai alapján a vallásosság nem befolyásolja jelentősen a családi szerepekhez való viszonyulást, azonban ahol van különbség, ott a hagyományos szerepeket (az édesanya az otthont, míg az édesapa az anyagi hátteret biztosítja) inkább a vallásosak, azaz azok támogatják, akik bármilyen gyakorisággal, de azért járnak templomba. Kiemelendő elemzésünk erős limitációja, tudniillik hogy a vallásosságot csak a templomba járás gyakorisága alapján tudtuk vizsgálni a felvett adatok alapján. A templomba járás gyakorisága ugyan kifejez egy attitűdöt a vallással kapcsolatban, a vallásosság azonban ennél sokkal összetettebb fogalom.

Felhasznált irodalom

- Andorka R. (2006). *Bevezetés a szociológiába*. Osiris.
- Benedek S. A. & Dorner L. (2015). Az apa szerepe a kisgyermek életében. *Gyermeknevelés*, 3(2), 1–14. <https://doi.org/10.31074/gyntf.2015.2.1.14>
- Bognárné K. J. (2016). A családi nevelés és a szülői hivatás sajátosságai, feladatai. *Collegium Doctorum*, 12(2), 348–371.
- Burgess, E. W. (1972). The family as a unity of interacting personalities. In G. D. Erikson & T. P. Hogan (Eds.). *Family therapy: An introduction to theory and technique* (pp. 4–15). Brooks/Cole.
- Cseh-Szombathy L. (1979). *Családszociológiai problémák és módszerek*. Gondolat.
- Durkheim, É. (2004). *A vallási élet elemi formái*. L'Harmattan.
- Engler Á. (2017). *A család mint erőforrás*. Gondolat.
- Engler Á. & Pári A. (2022). A család jövője – az elsődleges szocializációs közeg társadalmi szerepváltozása. *Századvég*, 2(3), 11–34.
- Fényes, H., Pusztai, G. & Engler, Á. (2020). Gender role attitudes and religiosity among higher education students. *Journal for the Study of Religions and Ideology*, 19(55), 69–84.
- Földvári M. & Harrach G. (2016). Vallásosság és család: A vallásosság összefüggése a családra, házasságra és gyermekvállalásra vonatkozó nézetekkel és a demográfiai eseményekkel a népszámlálási eredmények és országosan reprezentatív adatfelvételek tükrében. In Földvári M. & Hakkel T. (szerk.). *Riport a családokról: A Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet kutatási eredményei 2015*. (pp. 181–221). Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet – L'Harmattan.
- Fényes, H., & Pusztai, G. (2020). Nemi szerepattitűdök és vallásosság a felsőoktatási hallgatók körében. *Szociológiai Szemle*, 30(3), 49–69.
- Fűrész T. (2021). A családnak nincs alternatívája. *Confessio*, 45(2), 6–13. <https://confessio.reformatus.hu/v/a-csaladnak-nincs-alternativaja/>
- Goeke-Morey, M. C. & Cummings, E. M. (2017). Religiosity and parenting: recent directions in process-oriented research. *Current Opinion in Psychology*, 15, 7–12. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.02.006>
- Gyorgyovich M. & Pári A. (2023). A család(fogalom) pluralizálódása a magyar társadalomban. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.). *Család – Érték – Tér* (pp. 13–36). Kincis – Századvég.
- Gyökössy E. (2015). *Kapcsolatápolás*. Szent Gellért Kiadó.
- Keller T. (2010). Változás és folytonosság a vallásossággal kapcsolatban. *Statisztikai Szemle*, 88(2), 141–153.
- Komlósi S. (1998). Alapvető ismeretek a családról. In Komlósi S. (szerk.). *Családi életre nevelés* (pp. 24–94). Nemzeti Tankönyvkiadó
- Kopp M. & Skrabski Á. (2020). *A boldogságkeresés útjai és útvesztői: Hogyan köteleződhetünk el egy életre szóló párkapcsolatban?* L'Harmattan.
- Kozma T. (1999). *Bevezetés a nevelésszociológiába*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kozma T. (2001). *Bevezetés a nevelésszociológiába*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lorentzen, J. (2015). *Az apaszerep története Norvégiában 1850–2012*. Pont.
- Major E., Gyorgyovich M., Ludescher M. G. & Székely A. (2023). A vallásosság összefüggései a családi állapottal és a gyermekvállalással. In Pári A. & Gyorgyovich M. (szerk.). *Család – Érték – Tér* (pp. 163–176). Kincis – Századvég.

- Mészáros I. (2009). A család változó szerepe a gyermekek szocializációjában. In Kállai E. & Kovács L. (szerk.). *Megismerés és elfogadás: Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában* (pp. 67–73). Nyitott Könyvműhely.
- Papházi T., Tárkányi Á. & Kapdebo Á. (2022). Gyermekvállalási szándékok a Hungarostudy adatainak tükrében. In Engler Á., Purebl Gy., Susánszky É. & Székely A. (szerk.). *Magyar lelkiállapot 2021: Család – egészség – közösség* (pp. 69–92). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Pári A. (2014). A 25–40 éves férfiak szerepe és jellemzői – különösen a gyermekvállalás – Magyarország térségi társadalmi folyamatainak alakulásában. *Polgári Szemle*, 10(3–6), 349–368.
- Pári A. & Balog P. (2022). A gyermekvállalást jelenleg elutasító gyermektelenek a fiatal felnőttek körében. In Engler Á., Purebl Gy., Susánszky É. & Székely A. (szerk.). *Magyar lelkiállapot 2021: Család – egészség – közösség* (pp. 147–167). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Pári, A., Nagy, T., & Kozák, K. (2022). A gyermekvállalás elutasításának tudatos tényezői a 25–44 éves diplomások körében. In Aczél P. (szerk.). *Család-Gyermek-Jövő* (pp. 165–190). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Pongrácz T. (2005): Nemi szerepek társadalmi megítélése. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatai. In Nagy I. – Pongrácz T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005*. Budapest TÁRKI Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, 73–86.
- Pongrácz T. – S. Molnár E. (2011): Nemi szerepek és a közvélemény változásának kölcsönhatása. In Nagy I. – Pongrácz T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005*. Budapest TÁRKI Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, 73–86.
- Pusztai G. (2009). *A társadalmi tőke és az iskola. Kapcsolati források erőhatása az iskolai pályafutásra*. Új Mandátum
- Pusztai G. (2020). *A vallásosság nevelésszociológiája. Kutatások vallásos nevelésről és egyházi oktatásról*. Gondolat.
- Pusztai G., Demeter-Karászi Zs., Csonka É., Bencze Á., Major E., Szilágyi E. & Bacsikai K. (2024). Patterns of parental involvement in schools of religious communities: A systematic review, *British Journal of Religious Education*. <https://doi.org/10.1080/01416200.2024.2315550>
- Pusztai G. & Engler Á. (2022). A magyarországi fiatalok kilencedik legégetőbb problémája: a családi élet kihívásai és válaszai. In Pillók P. & Székely L. (szerk.). *Kívánj tized! A magyarországi fiatalok nemzedéki önreflexiója és jövőképe* (pp. 175–194). Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség.
- Pusztai, G., Róbert, P. & Fényes, H. (2023). Parental Involvement and School Choice in Hungarian Primary Schools. *School Choice in Europe*, 17(1), 118–135. <https://doi.org/10.1080/15582159.2023.2169812>
- Read, J. G. (2003): The Sources of Gender Role Attitudes among Christian and Muslim Arab-American Women. *Sociology of Religion*, 64(2): 207–222. <https://doi.org/10.2307/3712371>
- Rosta G. (2011). Vallásosság a mai Magyarországon. *Vigilia*, 76(10), 741–750.
- Rosta G. & Pusztai G. (2022). Az egyházi oktatás hatása a fiatalok vallásosságának alakulására. *Educatio*, 31(3), 425–444.
- Schanda B. (2022). Néhány alkotmányjogi megfontolás az apasággal kapcsolatban: A család mint a társadalom alapja. *Iustum Aequum Salutare*, 18(3), 139–152. https://ias.jak.ppke.hu/20223sz/09_SchandaB_IAS_2022_3.pdf
- Spéder Zs. (2011). Ellentmondó elvárások között... In Nagy I. & Pongrácz T. (szerk.): *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről* (pp. 207–228). TÁRKI.
- Székely A. (2008). A vallásosság alakulása Magyarországon 1995–2006 között: A vallásosság összefüggései a gyermekszámmal. Vallásosság és lelki-egészségi állapot. In Kopp Mária (szerk.). *Magyar lelkiállapot 2008: Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban* (pp. 373–381). Semmelweis Kiadó.
- Székely A., Kovács K. T. & Székely B. A. (2022). A vallásosság és a lelki egészség összefüggéseinek alakulása a Hungarostudy kutatások tükrében. In Engler Á., Purebl Gy., Susánszky É. & Székely A. (szerk.). *Magyar lelkiállapot 2021: Család – egészség – közösség* (pp. 375–395). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért.
- Székely A., Major E. & Székely B. A. (2023). A házassággal kapcsolatos attitűdök és a vallásosság kapcsolata a Hungarostudy 2021 kutatás eredményei alapján. *Máltai Tanulmányok*, 5(4), 36–52. <https://doi.org/10.56699/MT.2023.4.3>
- Tomka M. (2008). Röviden a szlovákiai és magyarországi vallásosságról. In Császár M. & Rosta G. (szerk.). *Ami rejtve van s ami látható: Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára* (pp. 473–488). PPKE BTK Szociológia Intézet.

Függelék

1. táblázat: A templomba járás gyakorisága nem, településtípus, végzettség, korcsoportok valamint felekezet szerint csoportosítva. ISSP-felmérések (1994, 2002, 2012 és 2022)

		Hetente többször	Havonta többször	Évente többször	Ritkábban, mint évente	Nem jár templomba
Város	2002 (n = 638)	0,8%	11,6%	20,4%	33,5%	33,7%
	2012 (n = 668)	0,9%	7,9%	12,9%	32,6%	45,7%
	2022 (n = 742)	1,5%	7,0%	24,9%	20,8%	45,8%
Község	2002 (n = 369)	1,9%	13,6%	23,8%	32,8%	27,9%
	2012 (n = 344)	1,5%	10,2%	18,3%	35,8%	34,3%
	2022 (n = 284)	0,7%	7,0%	22,9%	21,5%	47,9%
Nincs érettségi	1994 (n = 1048)	12,0%	7,7%	26,6%	26,9%	26,7%
	2002 (n = 620)	1,1%	11,6%	19,7%	34,5%	33,1%
	2012 (n = 580)	1,2%	9,5%	17,2%	30,9%	41,2%
	2022 (n = 515)	0,8%	7,8%	24,1%	18,4%	48,9%
Érettségi	1994 (n = 316)	7,6%	3,8%	28,8%	29,1%	30,7%
	2002 (n = 342)	1,2%	12,6%	25,1%	31,6%	29,5%
	2012 (n = 294)	0,3%	5,1%	10,9%	40,5%	43,2%
	2022 (n = 339)	1,2%	4,4%	23,3%	23,3%	47,8%
Felsőfok	1994 (n = 127)	10,2%	2,4%	25,2%	29,1%	33,1%
	2002 (n = 45)	2,2%	20,0%	22,2%	28,9%	26,7%
	2012 (n = 137)	1,5%	12,4%	12,4%	31,4%	42,3%
	2022 (n = 172)	2,3%	9,9%	26,7%	24,4%	36,6%

		Hetente többször	Havonta többször	Évente többször	Ritkábban, mint évente	Nem jár templomba
18-29	1994 (n = 293)	3,4%	3,8%	28,3%	24,2%	40,3%
	2002 (n = 222)	0,0%	9,5%	22,1%	36,5%	32,0%
	2012 (n = 179)	0,6%	3,9%	7,3%	26,8%	61,5%
	2022 (n = 117)	0,0%	1,7%	17,9%	17,1%	63,2%
30-39	1994 (n = 313)	5,1%	3,2%	32,9%	29,4%	29,4%
	2002 (n = 177)	0,6%	6,2%	24,9%	35,6%	32,8%
	2012 (n = 223)	0,9%	8,5%	11,2%	33,6%	45,7%
	2022 (n = 256)	0,8%	6,6%	19,1%	25,0%	48,4%
40-49	1994 (n = 269)	6,7%	4,5%	27,5%	34,2%	27,1%
	2002 (n = 169)	0,6%	9,5%	23,1%	37,3%	29,6%
	2012 (n = 169)	0,6%	4,1%	14,8%	34,9%	45,6%
	2022 (n = 154)	1,3%	5,2%	22,7%	21,4%	49,4%
50-64	1994 (n = 341)	15,2%	9,4%	23,8%	26,7%	24,9%
	2002 (n = 258)	1,9%	15,1%	22,9%	30,6%	29,5%
	2012 (n = 255)	0,4%	6,7%	15,3%	40,8%	36,9%
	2022 (n = 273)	2,6%	5,1%	23,8%	20,5%	48,0%
65+	1994 (n = 275)	24,4%	11,3%	22,2%	23,6%	18,5%
	2002 (n = 183)	2,7%	20,8%	14,8%	26,8%	35,0%
	2012 (n = 185)	2,7%	20,5%	25,4%	29,7%	21,6%
	2022 (n = 228)	0,9%	14,0%	35,5%	18,4%	31,1%

		Hetente többször	Havonta többször	Évente többször	Ritkábban, mint évente	Nem jár templomba
Nincs felekezet	2012 (n = 200)	0,0%	0,0%	0,5%	10,5%	89,0%
	2022 (n = 255)	1,2%	1,6%	4,7%	8,6%	83,9%
Katolikus	2012 (n = 623)	1,0%	11,1%	17,3%	41,1%	29,5%
	2022 (n = 562)	1,1%	8,4%	29,5%	27,8%	33,3%
Protestáns	2012 (n = 159)	0,6%	9,4%	23,9%	35,8%	30,2%
	2022 (n = 191)	1,6%	8,9%	37,2%	18,8%	33,5%
Egyéb	2012 (n = 16)	18,8%	25,0%	12,5%	25,0%	18,8%
	2022 (n = 14)	0,0%	28,6%	7,1%	7,1%	57,1%
Nem tartozik felekezethez	2012 (n = 200)	0,0%	0,0%	0,5%	10,5%	89,0%
	2022 (n = 798)	1,2%	1,6%	4,7%	8,6%	83,9%
Felekezethez tartozik	2012 (n = 255)	1,3%	11,0%	18,6%	39,6%	29,5%
	2022 (n = 767)	1,2%	8,9%	31,0%	25,0%	33,9%
Férfi	1994	5,5%	5,5%	27,8%	30,4%	30,8%
	2002	0,2%	10,8%	21,3%	32,1%	35,7%
	2012	0,8%	4,2%	11,7%	33,7%	49,6%
	2023	0,4%	5,6%	22,5%	20,3%	51,1%
Nő	1994	15,8%	7,3%	26,2%	25,0%	25,7%
	2002	2,1%	13,9%	21,9%	34,3%	27,9%
	2012	1,1%	12,6%	17,6%	33,7%	35,0%
	2023	1,8%	8,4%	26,0%	21,7%	42,1%
Elemszám	1994 (1491)	163 (10,93%)	96 (6,44%)	402 (26,96%)	411 (27,57%)	419 (28,10%)
	2002 (1008)	12 (1,19%)	125 (12,40%)	218 (21,63%)	335 (33,23%)	318 (31,55%)
	2012 (1011)	10 (0,99%)	88 (8,70%)	149 (14,74%)	341 (33,73%)	423 (41,84%)
	2023 (1027)	12 (1,17%)	73 (7,11%)	250 (24,34%)	216 (21,03%)	476 (46,35%)

Férfiak és nők vezető szerepben

Bevezetés

Tanulmányunk célja a nők és férfiak vezetői szerepkörének vizsgálata az ISSP-adatbázis alapján. Kérdésünk, vajon kimutatható-e nemi preferencia a válaszadók körében a vezetői alkalmasságot illetően, s ha igen, miben különböznek az egyik vagy másik nemet előnyben részesítők csoportjai. További kérdésünk, hogyan ítélik meg általában a női munkavállalást, a különböző munkaformákat a vezetői prioritások fényében, s hogyan vélekednek az otthoni munkamegosztásról.

Szakirodalmi összefoglaló

A férfiak és nők gazdasági aktivitása, foglalkoztatottsága, munkaerőpiaci részvételének jellegzetességei sok szempontból eltérőek. Tanulmányunkban nem térünk ki ezekre részletesen, csupán a vezetői szerepkörök nemi megközelítéséhez esetlegesen kapcsolódó tendenciákat érintjük. A 25–49 éves nők foglalkoztatási rátája 2011 óta folyamatosan javul (a világvárvány miatt bekövetkezett kisebb visszaeséstől eltekintve): 2023-ban a nők 84 százaléka volt foglalkoztatott, 2011-ben ez az arány 10 százalékponttal volt alacsonyabb.¹ A KSH vonatkozó adatsorai szerint megállapítható, hogy a három vagy több gyermeket nevelők körében volt a legnagyobb a bővülés, hiszen 2011-ben 47 százalékuk tartozott a foglalkoztatottak közé, 2023-ban pedig már a 67 százalékuk. Jelentősen nőtt a kisgyermeket nevelők foglalkoztatottsága (például a kétévesnél fiatalabb gyermeket nevelőké 66 százalékról 78 százalékra), ami a reintegráció feltételeinek javulására utal. A férfiak foglalkoztatási rátája szintén erőteljesen növekedett az elmúlt közel másfél évtizedben: 2011-ben még csak 54 százalékon állt,

2023-ban pedig már 70 százalékon.² A részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya a 15–64 éves foglalkoztatottakon belül 2023-ban 4 százalék volt, ez az érték a nők esetében magasabb (5,9%), mint a férfiaknál (2,4%).³

Egyes foglalkozások esetében megfigyelhető az úgynevezett horizontális és vertikális szegregáció jelensége. A horizontális szegregáció az egyes foglalkozások nemek szerinti elkülönülése, a vertikális szegregáció pedig a foglalkoztatási hierarchiában való elkülönülés, amely szintén vizsgálható a férfiak és a nők arányában. Előbbit, azaz a gazdasági szektorokban és ágazatokban mutatkozó nemi elkülönülést két lehetséges okra vezetnek vissza: egyfelől a nők beáramlása miatt a férfiak jobb pozícióban lévő szektorokra vagy pozíciókra váltanak, a másik vélemény szerint viszont az érintett területek presztízsének csökkenése miatt maradtak üresen ezek az állások, amelyeket a nők töltöttek fel (Nagy, 1997). A munkaerőpiaci szegregáció az eltérő nemi szocializáció eredménye is lehet, melynek során a fiúkat és lányokat kisgyermekkoruktól a nemi sztereotípiáknak megfelelő szerepekre készítik fel, majd a nemi sztereotípiák szerinti szocializáció az iskolában folytatódik implicit módon, amikor is a fiúkat a vezetésre, irányításra, a reáltudományok művelésére, a lányokat pedig humán és szociális területek, gondozást, empátiát igénylő szakmák felé orientálják (Thun, 1996).

A vertikális szegregáció vizsgálatához a KSH nyilvántartásában elérhető a foglalkoztatottak száma nemi bontásban, foglalkozási főcsoportok szerint.⁴ Az ezer főben megadott adatokat százalékban kifejezve elmondható, hogy 2023-ban a szellemi

¹ https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/munoo25.html

² https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/munoo97.html

³ https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/munoo21.html

⁴ https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/munoo10.html

foglalkoztatottak 58 százaléka, míg a fizikai állásokban foglalkoztatottak 38 százaléka volt nő. A szellemi foglalkozásúakon belül az irodai és ügyviteli (ügyműködési) típusú állások kétharmadát nők töltik be, a felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozásoknak pedig a felét (53%). A gazdasági, igazgatási, érdekképviseleti vezetők és törvényhozók között a női képviselőt bő egyharmados (37%). 2020-ban az EU 27 országában a női vezetők aránya menedzseri pozíciókban átlagosan 37 százalék volt, de a magasabb vezetői beosztásokban már csak 18 százalékos volt a nők aránya (Eurostat 2020). Férfiaknak és nőknek is biztosított lehet a karrierútja, a nők mégis láthatatlan akadályba, „üvegplafonba” ütköznek, és ugyanazon munkahelyen belül egy azonos végzettségű és képességű nő és férfi közül az utóbbi jut előre. A nők karrierje gyakrabban kerül stagnáló szakaszba, és korábban éri el azt a szerkezeti holtponthoz, amely jellemzően a középvezetői szintnek felel meg (Koncz, 2016). Az üvegplafon-jelenség kialakulásának magyarázatára több elmélet született. Az egyik elméletcsoport alapja a nemspecifikus megközelítés, mely a nők eltérő beállítódásával érvel. A szervezeti működést középpontba állító elméletek ezzel szemben nem a személyes jellemzőkben keresik az okokat, hanem a szervezeti arányokban és működésben, amely befolyásolja a kisebbségben lévő női vezetők kommunikációját, munkáját és hatalmi relációit. Egyes kutatók szerint pedig a személyi és szervezeti okok együttesen alakítják az üvegplafon-jelenséget (Kürtösi, 2004). Lakossági felmérésekből ugyanakkor az is kiderül, hogy a család és karrier kérdésénél sok esetben a család élvez prioritást, ha a kettő közti egyensúly nem teremthető meg (például Pongrácz, 2001; Engler, 2018). A munka és a magánélet egyensúlyának megtalálása ugyanakkor segíti a vezetővé válást és a vezetői pozíció megtartását (Nagy, 2017).

A vezetői pozíciókban tapasztalható nőhiányt a nők saját döntésen alapuló távolmaradása is okozhatja, mivel a vezetői pozícióval járó többletmunka már fenntarthatatlanná tenné az addig többé-kevésbé kialakított egyensúlyt a szülői és nemi szerepekben (Elgarte, 2010). Ezt igazolják azok a kutatások, amelyek vezető szerepet betöltő nők körében zajlottak, ahol feltűnően magas az elváltak (vagy hajadonok) aránya, akik karrierjük építése miatt nem

terveznek újabb (illetve egyáltalán) házasságot (lásd Nagy, 1997). A családos vezető beosztású nők mögött pedig körvonalazódik egy olyan családi háttér, amely részben vagy egészben átveszi az otthoni munkavégzést, vagy más módon nyújt támogatást (Utasi, 1989; Nagy és Sebők, 2018). Továbbá árnyalhatja a képet, hogy a nők milyen prioritásokat állítanak fel a szakmai pályafutásuk során és a magánéletükben. Az egyik ezzel kapcsolatos tipizálásban beszélhetünk családi, munkaerőpiaci vagy kettős kötődésű karrierről (Koncz, 2016), illetve munkaközpontú, családközpontú vagy adaptív nőkről (Hakim, 2003). Catherine Hakim szerint ezek a munka–magánélet-stratégiák lényegében a szakmaválasztás eredményeiként alakulnak ki, vagy eleve indokolták a képzési irányt.

A Blaskó Zsuzsa (2005) kutatása során kirajzolódó úgynevezett többlépcsős karrier-modell az ideális megoldás a válaszadók szerint: a női karrierút elején (még nincs gyermek) és végén (a gyermekek elhagyják a szülői házat) a nők teljes állásban dolgoznak, a közte lévő időszakban pedig az anyai teendők kapjanak hangsúlyt. Ennek megfelelően az iskoláskor előtt a nők maradjanak otthon, vagy részmunkaidőben dolgozzanak (a válaszadók véleménye közel fele-fele arányban oszlik meg), majd ha a legkisebb gyermek is iskolába jár, fokozatosan térjenek vissza a munka világába, a megkérdezettek harmada szerint teljes állásban, ötven százalékuk szerint részmunkaidőben, de egytizedük továbbra is az otthon maradáást javasolta. A karrierépítési megfontolásokat, illetve a karrier és a magánélet összeegyeztetését természetesen számos tényező határozza meg, többek között az iskolai végzettség (Nagy és Paksi, 2014), a foglalkozási terület (Paksi, 2014), a családi jellemzők (Susánszky és Ádám, 2022), a családi és közösségi támogatás (Engler, 2017), valamint a munkahely (Abendroth és Dulk, 2011).

2022 augusztusában a KINCS havonta ismétlődő omnibuszkutatásának keretein belül megkérdeztük a magyar embereket, hogy elismerik-e a női vezetőket, és támogatják-e őket a pályájukon. A magyar lakosság szívesen fogadja a nők közéleti szerepvállalását, többségük (57%) azon a véleményen van, hogy több nőnek kellene politikai szerepet vállalnia, és szinte ugyanennyien (55%) vannak azok is, akik szerint nem túlzó a politikai tisztséget vállaló nők aránya Magyarországon (KINCS, 2023).

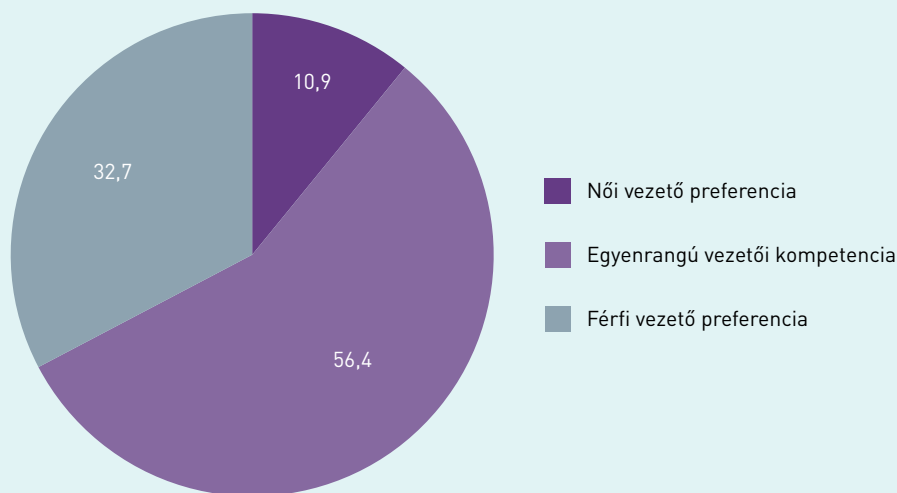
Módszertan

Az ISSP 2022-es felvételét használtuk az elemzésünkhöz, amelynek az alapját képező kérdés arra vonatkozott, hogy a férfiak vagy a nők alkalmasabbak-e bizonyos vezetői pozíciók betöltésére. A kérdőívben három konkrét eset jelent meg: miniszter az ország kormánykabinetjében; egy egyetem rektora; egy nagyvállalat felső vezetője. A válaszkategóriák ötfokú skálán a következők voltak: 1 – a nők sokkal alkalmasabbak; 2 – a nők valamivel alkalmasabbak; 3 – a nők és férfiak egyformán alkalmasak; 4 – a férfiak valamivel alkalmasabbak; 5 – a férfiak sokkal alkalmasabbak. A három vezetői pozícióra érkezett válaszokat egy indexben összesítettük, amelynek minimumértéke 3 (egyértelmű női vezetői preferencia), maximumértéke 15 (egyértelmű férfi vezetői preferencia) lehetett. Az index átlaga 9,9 volt. Ezt az indexet „vezetői nemi preferencia skálának” neveztük el. A kereszt-táblás és varianciaanalízissel végzett elemzések

miatt három csoportot hoztunk létre az indexből: az index átlagát (azaz a 9 vagy 10 értéket elérőket) úgy tekintettük, hogy ők egyenrangú vezetői kompetenciájúnak gondolják mindkét nemet, az átlag alatti „pontszámot kapók” inkább a női vezetőket preferálják, míg az átlag feletti „pontszámot elérők” a férfi vezetőket részesítik előnyben.

A női vezetőket a minta 10,9 százaléka preferálja (110 fő), az egyenrangú vezetői kompetenciákban bízókat 56,4 százalékot tesznek ki (572 fő), míg a férfiak alkalmasságát hangsúlyozók aránya 32,7 százalék (332 fő) (1. ábra). Válaszhiány miatt tizenhárom főt egyik kategóriába sem lehetett besorolni. A továbbiakban ezeket a csoportokat fogjuk alaposabban megvizsgálni olyan kutatási kérdések mentén, hogy vajon milyen demográfiai jellemzőkkel lehet őket leírni, vagy milyen attitűddel rendelkeznek a nők munkavállalásával és a családban betöltött női-férfi szerepekkel kapcsolatban.

1. ábra: A női, a férfi és az egyenrangú vezetői kompetenciába sorolt válaszadók megoszlása a teljes mintában (n = 954)

Az adatok forrása: ISSP, 2022 adatbázis

Eredmények

Tanulmányunk e szakaszában a vezetői nemi preferencia skála alapján kialakított, fent említett három csoport részletes bemutatása következik. Előbb a demográfiai háttérüket tekintjük át annak felderítésére, hogy melyik vezetői nemi preferencia milyen társadalmi csoportot takar. Ezt követően

olyan speciális, férfi-női szerepekre vonatkozó kérdésekkel vetjük össze a három csoportot, mint a női munkavállalás megítélése vagy a háztartási feladatok beosztása a családon belül.

A szakirodalom alapján a következő hipotéziseket állítottuk fel:

H1: A válaszoló neme és a vezetőkkel kapcsolatos nemi preferenciája összefügg, azaz a női vezetőket inkább a nők, a férfi vezetőket inkább a férfiak tartják alkalmasnak (Nagy és Vicsek, 2006).

H2: A női vezetőt preferálók körében magas a gyermektelen nők aránya, feltehetően azért, mert ők maguk is karrierorientáltak (Hakim, 2003; KINCS, 2023).

H3: Azt is várjuk, hogy a magasabban iskolázott válaszadók több esélyt adnak a nőknek (is), így magasabb lesz az arányuk a női vezetőt preferálók, valamint a két nemet egyenrangú vezetői kompetenciájúnak vélők csoportjaiban (KINCS, 2023).

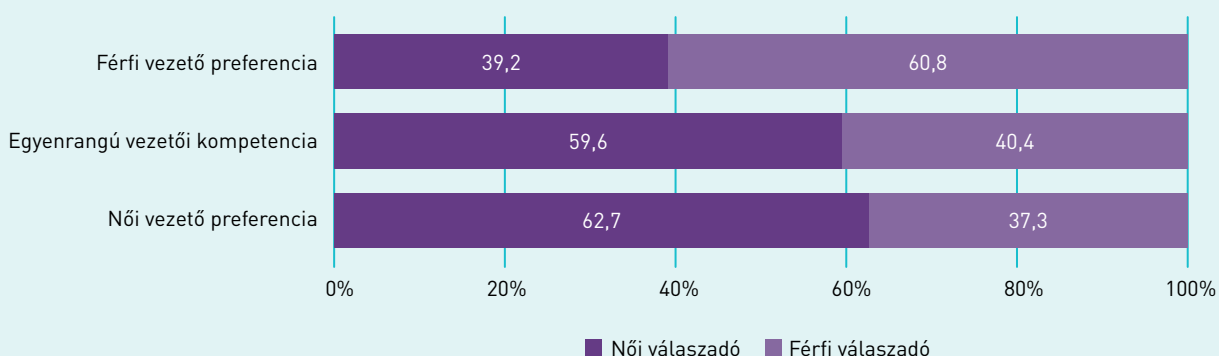
H4: Végül Nagy Beáta és Vicsek Lilla (2006) nyomán azt várjuk, hogy a hagyományos családi munkamegosztást támogatók inkább férfivezető-pártiak.

A vizsgált csoportok demográfiai háttere

E fejezet célja, hogy jellemezni tudjuk a módszertani részben bemutatott három vezetőipreferencia-csoportot nem, életkor, családi állapot, gyermekszám, anyagi helyzet, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás és településtípus alapján. Ehhez keresztábrák elemzéseket és varianciaanalízist használtunk.

A női vezetők alkalmasságát hangsúlyozók többsége (62,7%) nő, a férfi vezetői preferenciát képviselők többsége (60,8%) férfi. A mindkét nemet egyaránt megfelelőnek találók nemi megoszlása: 59,6 százalék nő, 40,4 százalék férfi. (2. ábra)

2. ábra: A női, a férfi és az egyenrangú vezetői kompetenciába sorolt válaszadók megoszlása nemek szerint (n = 954)

Az adatok forrása: ISSP, 2022 adatbázis

A vezetői kompetenciák megítélésében az életkori megoszlás egyes képet mutat, de bizonyos mértékű tendencia kiolvasható.⁵ A férfiak számára bizalmat szavazók életkori elrendeződésében a legfeltűnőbb a 41–50 évesek nagy aránya, de a 31–40 évesek is magas arányban találhatók meg közöttük, tehát a két középgeneráció. A két nemet egyenrangú vezetői potenciállal elgondolók csoportjában a 19–30 éves korosztály felülreprezentált, s érdekes módon a vártnál nagyobb arányban jelenik meg közöttük a hatvanegy évesek és annál idősebbek csoportja is, azaz a legfiatalabb és legidősebb korosztály tagjai. A női vezetőket preferálók esetében

az 51–60 éves korosztály jelenik meg a vártnál magasabb arányban.

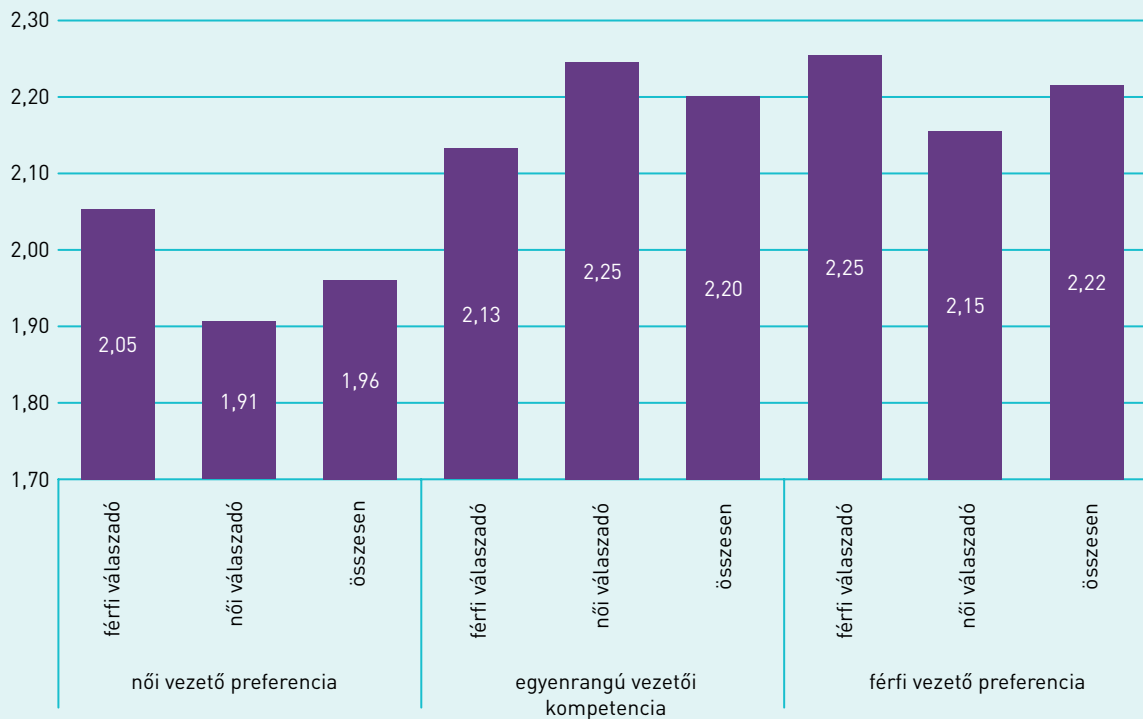
Családi állapot és a gyermekszám szerint nem találunk szignifikáns összefüggést. Ugyanakkor elmondható, hogy gyermektelenek nagyobb arányban fordulnak elő a női vezetőket preferálók között, és itt találjuk legalacsonyabb arányban a három vagy több gyermeket nevelőket. Az egyes csoportokban az átlagos gyermekszám hasonló, a kategóriák sorrendjében: női vezető preferencia: 1,2; egyenrangú vezetői preferencia: 1,3; férfi vezetői preferencia: 1,4.

⁵ A százalékos arányok mellett az adjusted standardized residual értékét is figyelembe vettük. Ha ez 2 feletti, az azt jelenti, hogy több elem került az adott cellába, mint véletlen elrendeződés esetén várható lett volna, tehát az adott cellaérték felülreprezentált.

A meglévő, felnevelt gyermekek száma mellett fontos rápillantani az ideálisnak vélt gyermekszámra is (3. ábra). Ez ugyan nem demográfiai kategória, de jelzi a családdal kapcsolatos beállítódást. A kérdőívben feltejt kérdés így hangzott: Ön szerint általánosságban hány gyermek ideális egy családban? Tehát nem a válaszadók által tervezett gyermekszámra kérdezett rá, hanem az általában ideálisnak vélt gyermekszámra érdeklődött. Átlagosan

a legkisebb gyermekszámot a női vezetőket preferálók adták meg (1,96). Érdekes, hogy a csoporton belül a női válaszadók által megadott érték jóval alacsonyabb, mint a férfiaké: a női vezetőket preferáló női válaszadók ideálisnak vélt gyermekszáma átlagosan 1,91. A legmagasabb ideálisnak vélt gyermekszámot az egyenrangú vezetői kompetenciákban bízó nők és a férfi vezetőt preferáló férfiak adták (2,25).

3. ábra: Az ideálisnak vélt gyermekszám átlagai a vezetői preferenciák és azon belül nemi bontás alapján (n = 954; p = 0,004)

Az adatok forrása: ISSP, 2022 adatbázis

Gazdasági aktivitás szerint az egyes csoportokon belül felülreprezentáltak az aktívak, ezen belül az alkalmazottak. A női vezetőket preferálók csoportja esetében is az alkalmazottak vannak a vártnál⁶ kicsivel többen, a munkanélküliek pedig kicsit kevesebben. A két nemet egyaránt vezetői kvalitásúnak tekintő csoportban látványosan kevesen vannak a munkanélküliek, míg felülreprezentáltak a gyermekük után ellátásban részesülők és a tanulók, de még a nyugdíjasok esetében is enyhe

felülreprezentáltság figyelhető meg. A férfi vezetőket preferálók csoportján belül a munkanélküliek erősen felülreprezentáltak, kicsit a vállalkozók is, míg a szülési szabadságon lévők és a diákok erőteljesen alulreprezentáltak.

A relatív anyagi helyzetet három csoportba sorolva (átlagos, átlag alatti és feletti) nem találunk szignifikáns eltérést. Ugyanakkor elmondható, hogy a női vezetőket preferálók csoportján belül leginkább átlag feletti egzisztenciájú alanyokat találunk (38 százalék,

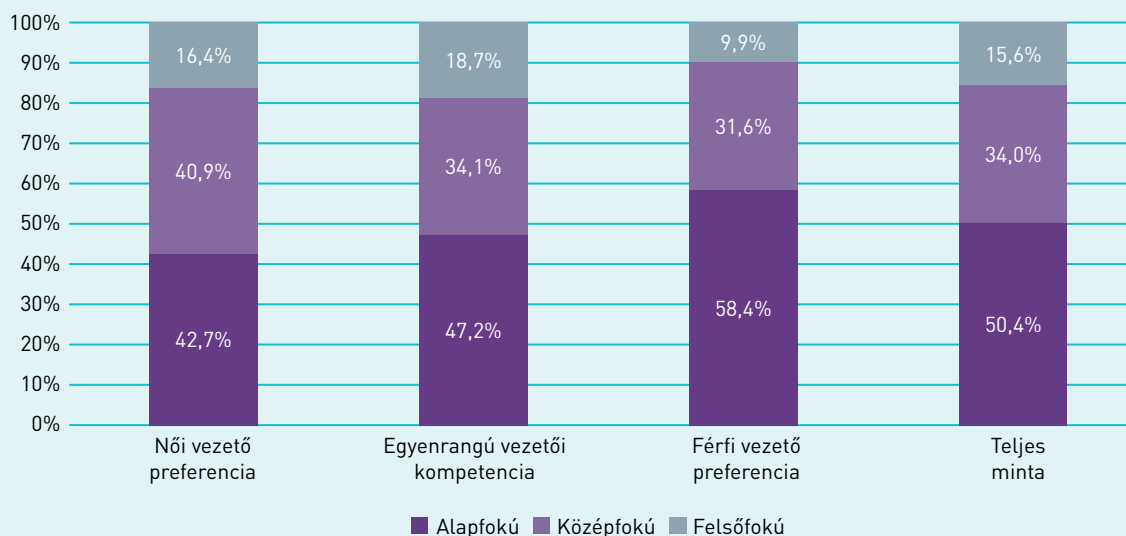
⁶ Itt szintén az adjusted standardized residual értékeket vettük figyelembe a százalékos megosztások mellett. Ha az érték -2 vagy annál kisebb volt, az a vártnál alulreprezentáltabb, ha $+2$ vagy annál nagyobb, akkor az adott cellaérték a vártnál felülreprezentáltabbnak értelmezhető.

míg a másik két csoportban 30 százalék és 27 százalék). Az egyenrangú alkalmasságot feltételező válaszadók között a legmagasabb az átlag alatti színvonalon élők aránya (40%). A férfi vezetői preferencia kategóriában szintén magas ez az arány (38%).

Iskolai végzettség szerint elmondható, hogy a minta sajátossága miatt mindhárom csoportban a legmagasabb arányban alapfokú végzettségűeket találunk. Igaz ugyan, hogy a női vezetőket preferálók csoportjában árnyalatnyi a különbség az alap- és a középfokú végzettségűek között, de a vártnál felülreprezentáltak a középfokú végzettségűek. Arányszámokban kifejezve: az alapfokú végzettségű válaszadók legnagyobb arányban a férfi

vezetőket preferálóknál jelennek meg (58,4%), 42,7 százalékkal képviseltetik magukat a női vezetőket preferálók között, és 47,2 százalékkal a férfiakat és nőket egyenrangú vezetőként számontartók körében. Ezzel összefüggésben a férfi vezetőket preferálók csoportjában alulreprezentáltak a felsőfokú végzettségűek. Az érettségizettek részaránya a női vezetőket preferálók között magasabb (41%), mint a két nemet (34,1%) és a férfiakat (31,6%) alkalmasnak tartók között. A felsőfokú végzettségű alanyok az egyenrangú vezetői kompetencia és a női vezetői kompetencia csoportjában jelennek meg magasabb arányban (18,7%; 16,4%), előbbi csoportban a vártnál erősen felülreprezentáltakban.

4. ábra: A három vezetői preferenciájú csoport megoszlásai a legmagasabb iskolai végzettség alapján (n = 1014; p = 0,001)

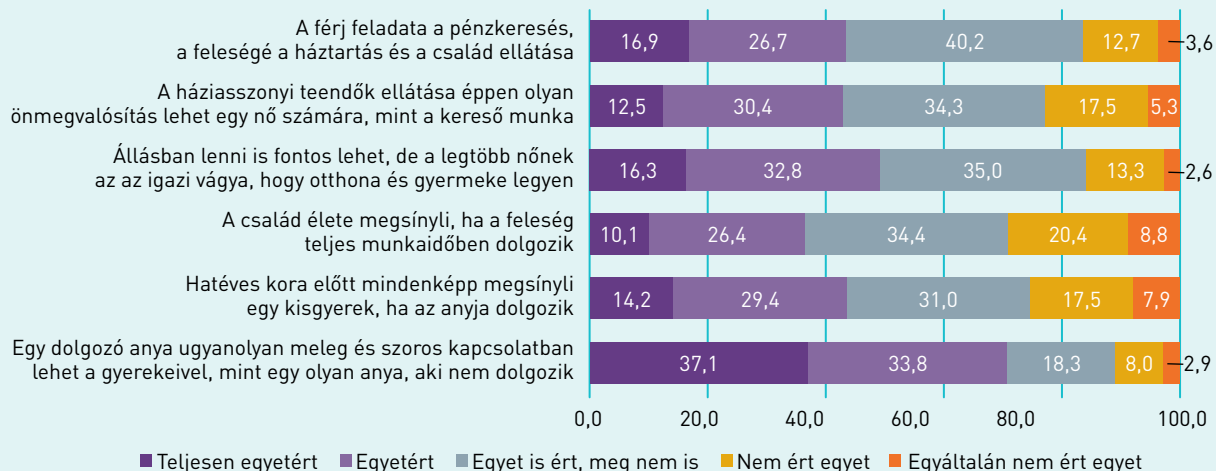
Az adatok forrása: ISSP, 2022 adatbázis

A női vezetőket alkalmasabbnak tartó válaszadók nagyobb arányban érkeznek kisvárosból (46,7%), mint ahogy a másik két csoportban látjuk (egyenrangú vezetői kompetencia: 34,6%, férfi vezetői preferencia: 31,6%). A vezetésben az egyenrangúságot támogató válaszadói csoportban a községekben, falvakban élők dominálnak (28,4%), akiknek az aránya a férfiakat előnyben részesítőknél belül sem sokkal marad el (27,7%), a nőket preferálók körében inkább (21,8%). A férfi vezetőket előnyben részesítők között 38,8 százalék nagyvárosi lakos, a női vezetőket priorizálóknál ez az arány 31,8 százalék, a mindkét nemet alkalmasnak tartóknál pedig 35,5 százalék.

A női munkavállalás megítélése

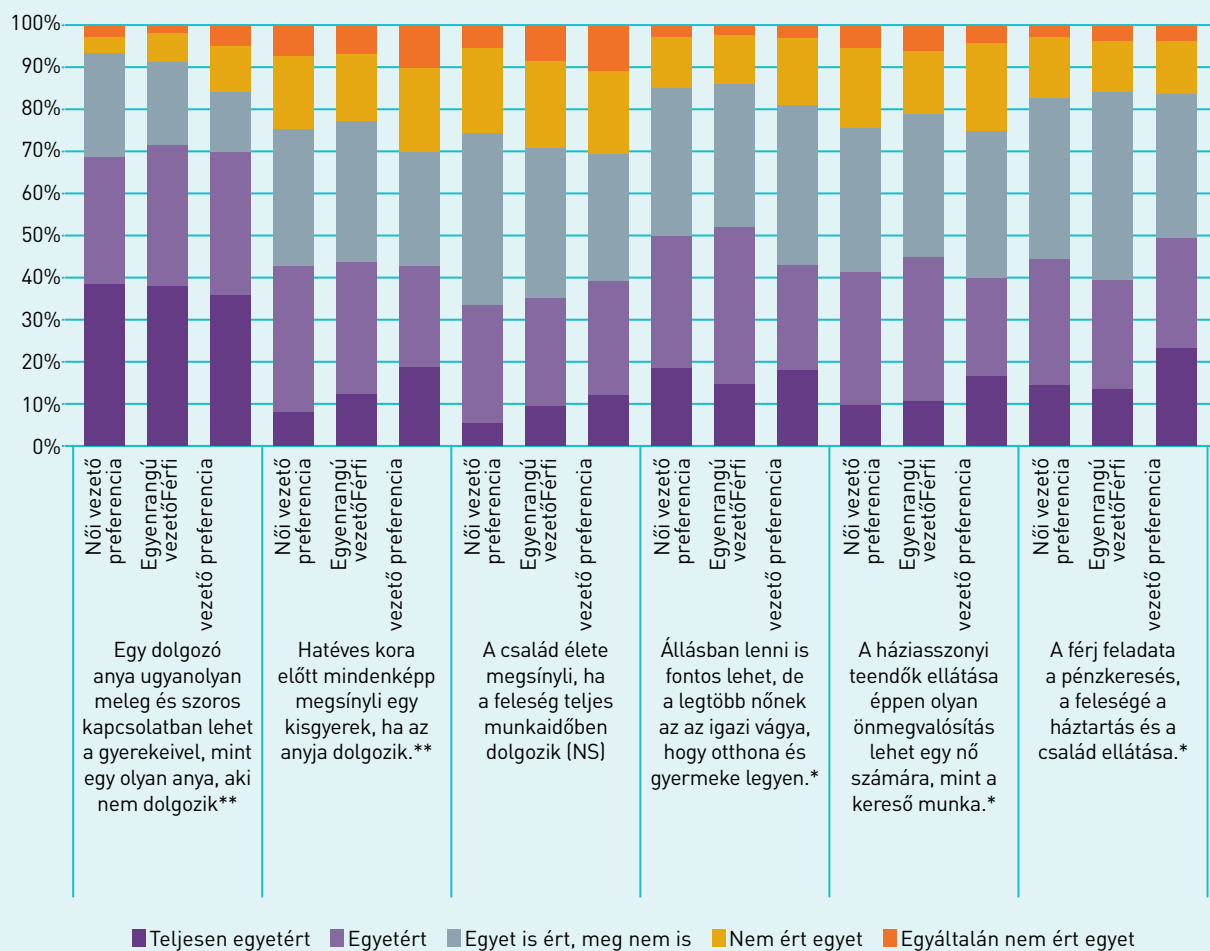
A kérdőív egy teljes blokkban foglalkozott annak felmérésével, hogy a válaszadók hogyan értékelik a nők munkavállalását és annak a családra, illetve a gyerekekre gyakorolt hatását. Hat kijelentést értékelhettek ötfokú Likert-skálán, ahol az 1 a teljes egyetértést, az 5 a teljes egyet nem értést jelentette. A hat kijelentés a következő volt: (1) Egy dolgozó anyja ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyerekeivel, mint egy olyan anyja, aki nem dolgozik. (2) Hatéves kora előtt mindenképp megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik. (3) A család élete megsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik. (4) Állásban lenni is fontos lehet,

5. ábra: A nők munkavállalására vonatkozó kijelentések értékelése a teljes mintán vizsgálva (n=1027)

Az adatok forrása: ISSP, 2022 adatbázis

6. ábra: A nők munkavállalására vonatkozó kijelentések értékelése a vezetőkkel kapcsolatos nemi preferenciák szerinti bontásban. Oszlopszázalékok (n = 1012; ***p ≤ 0,001; **p ≤ 0,01; *p ≤ 0,05)

Az adatok forrása: ISSP, 2022 adatbázis

de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthon és gyermeke legyen. (5) A háziasszonyi teendők ellátása éppen olyan önmegvalósítás lehet egy nő számára, mint a kereső munka. (6) A férj feladata a pénzkeresés, a feleségé a háztartás és a család ellátása. Az alábbiakban az 5. ábrán látható az egyes állítások megítélése a teljes mintában, míg a 6. ábrán a kijelentéseket a vezető beosztások nemi preferenciái alapján vizsgáljuk meg részletesen (6. ábra). A többség úgy gondolja, hogy egy dolgozó anya ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyerekeivel, mint aki nem dolgozik, de a férfi vezetőt preferáló válaszadók között arányaiban szignifikánsan több az olyan, aki ezzel részben (10,9%) vagy teljesen nem ért egyet (4,8 százalék, a női vezetőt preferáló 2,8 százalékához és az egyenrangúak 1,8 százalékához képest). A különböző vezetői preferenciákon belül a válaszadók neme szerint nincs szignifikáns különbség a véleményekben.

Azzal a kijelentéssel, hogy a gyermek hatéves kora előtt mindenképp megsínyli, ha az anyja dolgozik, nagyobb arányban értettek egyet teljesen a férfi vezetőket előnyben részesítő válaszadók, de összességében a teljes minta véleménye inkább az „egyet is ért, meg nem is” és az „egyetért” kategóriákban a legmarkánsabb. Megnéztük az összefüggést a válaszadók neme szerinti bontásban. Az látszik, hogy a női vezetőt preferáló férfiak inkább hajlanak arra a véleményre, hogy a kisgyerek megsínyli, ha hatéves kora előtt az anyja dolgozni kezd, mint a női vezető előnyben részesítő nők ($p = 0,038$). Az egyenrangú vezetői preferenciájú férfiak és nők között a leglátványosabb különbség az, hogy a férfiak a nőkhöz képest nagyobb arányban jelezték, hogy „egyáltalán nem értenek egyet” azzal, hogy a hat év alatti gyermek megsínyli az anya munkába állását ($p = 0,013$). Az anya munkavállalásának a családi életre kifejtett negatív hatására vonatkozó vélemény és a vezetői nemi preferenciája között nem volt szignifikáns összefüggés. Összességében a teljes mintában a többség „egyet is ért, meg nem is” azzal, hogy a család élete megsínyli, ha az anya munkába áll.

A következő kijelentés esetében (a legtöbb nő igazi vágya a gyermek) a többség hajlik arra, hogy egyet értsen. Érdekes, hogy a „teljesen egyetért” kategória arányai szinte teljesen megegyeznek a férfi, illetve a női vezetőt preferáló körében (18,5%, 18,2%), míg az „egyetért” kategóriát a női és az egyenrangú preferenciájúak választották nagyobb arányban. Ez tehát megint részben ellentmondásos:

a női vezetőket preferálóakra jobban jellemző, hogy szerintük a nők igazi vágya nem a munkába állás, hanem a családról, otthonról való gondoskodás. Ha további nemek szerinti bontásban is megvizsgáljuk a kérdést, azt látjuk, hogy a női vezetőt preferáló férfiak véleménye egységesebb: többségük egyetért vagy egyetért meg nem is azzal, hogy a legtöbb nő igazi vágya nem a fizetett munka, hanem az otthonteremtés és a gyermekekről való gondoskodás. A női vezetői preferenciájú nők véleménye már polarizáltabb: a vártnál többen (26,1 százalék, a férfiak 7,5 százalékához képest) értettek egyet teljesen ezzel, és szintén a vártnál többen jelentek meg a „nem ért egyet” kategóriában is (17,4 százalék, a férfiak 2,5 százalékával szemben).

A háziasszonyi szerepet mint önmegvalósítási formát viszont már egységesen elutasítják a női vezetőt preferáló (azon belül is erősebben a női válaszadók), míg a férfi vezetőt preferáló inkább határozottan egyetértnek. Viszont feltűnik egy érdekes belső ellentmondás a férfi vezetőket preferáló között: bár ők értenek teljesen egyet legnagyobb arányban azzal, hogy a háziasszonyi teendők ellátása lehet ugyanolyan egy nő számára, mint a kereső munka, az ő csoportjukban választották a legmagasabb arányban a „nem ért egyet” kategóriát is. Minden vezetőipreferencia-csoportban a nők voltak azok, akik magasabb arányban jelezték, hogy egyáltalán nem értenek egyet ezzel az állítással ($p = 0,051$).

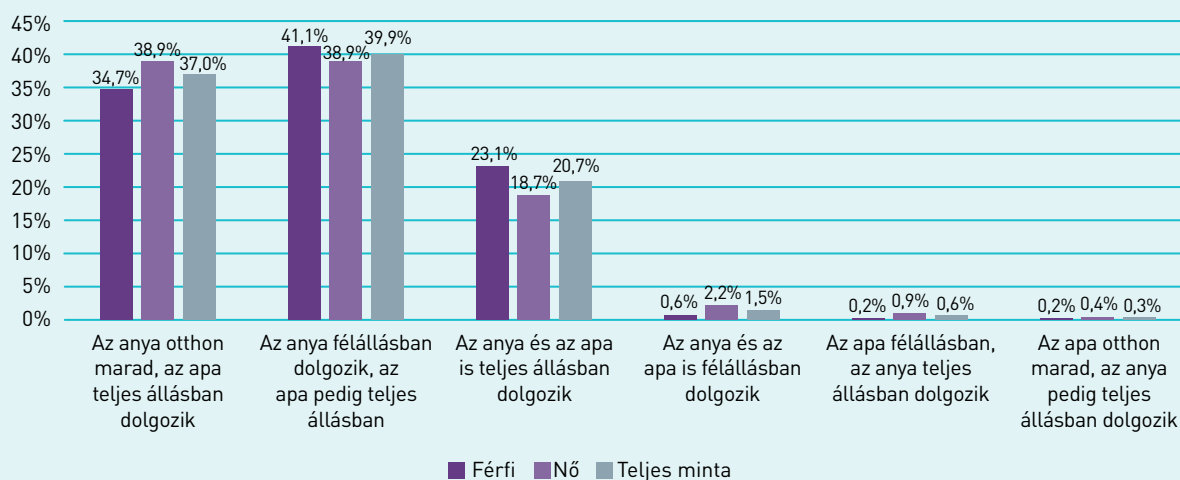
A klasszikus nemi szerepfelosztásra vonatkozó utolsó itemmel a válaszadók összességében inkább egyetértnek. A három vizsgált csoport véleménye szignifikánsan eltér egymástól: a férfi vezetőket preferáló sarkosabban egyetértnek azzal a kijelentéssel, hogy a férfiak dolga a pénzkeresés, a nőké pedig a háztartás vezetése és a család ellátása, míg az egyenrangú vezetői preferencia esetén a középső válaszkategória („egyet is ért, meg nem is”) volt a legjellemzőbb válasz. E kérdésben a férfi vezetőt preferáló esetében mutatkozott szignifikáns nemi különbség. Bár a férfi vezetői preferenciájú férfiak és nők általában inkább arra hajlanak, hogy a férfi szerepe a pénzkeresés, a nőé pedig a háziasszonyi feladatok ellátása, a férfi vezetői preferenciájú nők nagyobb arányban jelezték, hogy egyáltalán nem értenek ezzel egyet (6,2 százalékuk, a férfiak 2 százalékához képest). Ez egyébként a legmagasabb teljes egyet nem értési arány a többi vezetői preferenciához képest is.

Munkaformák

A női munkavállalás kérdéskörében fontos terület a munkavégzés kerete, a munkaformák közötti választás lehetősége, a döntési helyzetbe bekalkulálva a családi életciklus adott szakaszát. A kérdőív egyik tételében mindkét szülő ideális munkaformájáról kérdezték a válaszadókat. Az eredeti megfogalmazás így hangzott: Vegyünk egy családot, ahol van egy, még nem iskoláskorú gyermek. Ön szerint mi a legjobb módja annak, hogy megszervezzék az életüket? A válaszadók az előzőekben is tárgyalt teljes vagy részmunkaidő, illetve az otthon maradás között választhattak, a szülői foglalkoztatást tekintve különböző kombinációkban. A kitöltők egyetlen válaszlehetőséget jelölhettek be.

Legnagyobb arányban (40%) az anya félállásban dolgozik, az apa pedig teljes állásban párosítást jelölték be a megkérdezettek, ezután pedig kis különbséggel (37%) az anya otthon marad, az apa teljes állásban dolgozik opciót. A hat év alatti gyermeket (is) nevelő család szempontjából a válaszadók huszada tartja szerencsésnek a két teljes munkaidős foglalkoztatást. Az olyan eshetőségek, amelyek szerint az apa félállásban dolgozik vagy otthon marad, igen alacsony értéket értek el (1,5%). A férfi mint fő kenyérkereső elgondolása tehát egyértelműen kirajzolódik az eredményekből.

7. ábra: A férfi és női munkavállalás megítélése nemek szerinti bontásban és a teljes mintában (n = 1017; p = 0,065)

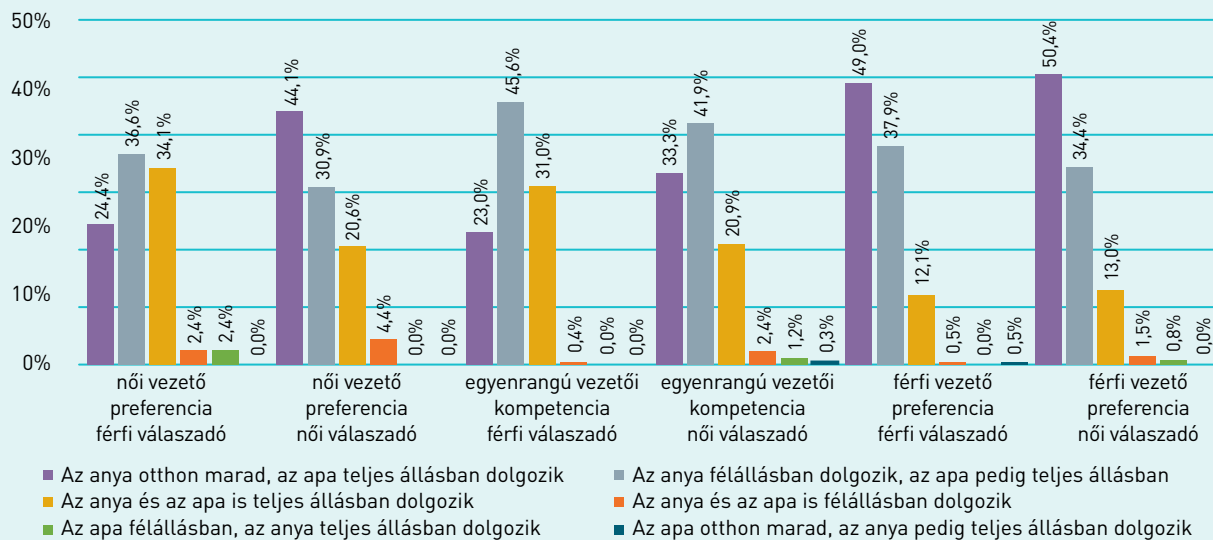
Az adatok forrása: ISSP, 2022 adatbázis

A munkaformák elgondolásának nemek és vizsgálati csoportok szerinti összefüggéseit az 8. ábra mutatja be. Az apa atipikus foglalkoztatásának elképzelése⁷ a női vezető preferálók csoportjában jelenik meg leginkább, de itt is igen kis mértékben (2,5–4%). Az apa teljes és az anya részmunkaidős munkaerőpiaci alkalmazását minden vizsgált csoportban inkább a férfiak látják célravezetőnek, az anya otthon maradását az apa teljes idejű foglalkoztatásával pedig a nők részesítik előnyben. Ez utóbbit illetően a női és az egyenrangú vezetői csoportokon belül markáns eltérések adódnak

a férfiak és a nők véleménye között: a női vezetőket preferálók csoportjában csaknem kétszer annyi nő teszi le a voksát a női munkaerőpiaci inaktivitás mellett (44%), mint férfi (24%). Az előző kérdéshez hasonlóan tehát itt is azt tapasztaljuk, hogy a női vezetőkben potenciált látó nők korántsem tűnnek karrierorientáltaknak, ha a magánéletet és a szakmai tapasztalatszerzést kell mérlegre tenni. Az egyenrangú vezetői kompetencia csoportjában a női válaszadók az otthon maradás „terhére” inkább a részmunkaidőt tartják megfelelőnek.

⁷ Az apa atipikus foglalkoztatása: az apa otthon marad, az anya pedig teljes állásban dolgozik; az apa félállásban, az anya teljes állásban dolgozik; az anya és az apa is félállásban dolgozik.

8. ábra: A férfi és női munkavállalás megítélése a vizsgált csoportokban nemek szerint (n = 1003; p = 0,000)

Az adatok forrása: ISSP, 2022 adatbázis

A gyakorlatban leginkább érvényes teljes munkafarmájú, kétkeresős családmodell elképzelése a női vezetőket támogató férfiaknál a legjellemzőbb, ami megerősíti, hogy ők támogatják a nők aktív munkaerőpiaci részvételét, akár kisebb gyermekek mellett is. Ezt jelzi, hogy a női vezetőket preferáló férfi válaszadók körében kismértékű a nők otthon maradásának a támogatottsága, pontosan feleakkora, mint a férfi vezetőket preferáló férfiaknál.

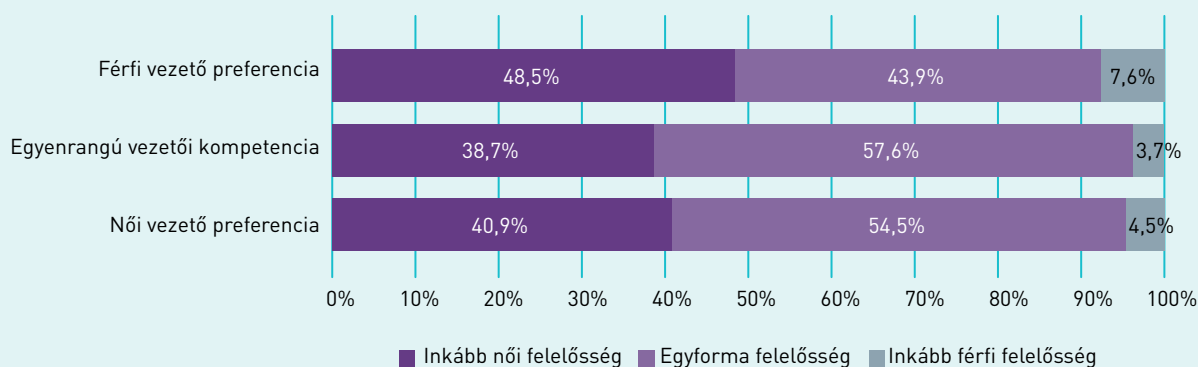
Az otthoni feladatmegosztás

Egy önálló kérdés vonatkozott arra, hogy a válaszadók szerint a férfiaknak vagy a nőknek kellene több felelősséget vállalniuk az otthonról és a családot illetően. Öt válaszkategória közül lehetett választani.⁸ A könnyebb értelmezhetőség érdekében a nőkre és férfiakra vonatkozó kategóriákat egybevontuk. A teljes mintában a válaszadók fele úgy gondolja, hogy egyforma a két nem felelőssége az otthonról és a családot illetően (az összes válaszadó 52,8 százaléka). Az inkább a női felelősséggel egyetértők aránya is magas (az összes válaszadó 42,1 százaléka), ami arra utal, hogy a nemek közötti egyenlőbb feladatmegosztás mellett azért inkább női feladatként tekintenek az otthonról és a családról való gondoskodásra.

A kérdést megvizsgáltuk keresztábra-elemzéssel a vezetői nemi preferenciák szerint, és szignifikáns eredményt kaptunk. A fentebb ismertetett arány a három vezetőipreferencia-csoportban első látásra közel azonos, mégis szignifikáns a véleménykülönbség közöttük (9. ábra). Az egyenrangú vezetői kompetencia „hívei” szerint az otthonról és a családot illetően inkább egyforma a két nem felelőssége. A férfi vezetőket preferáló többsége női feladatnak tekint a családról és az otthonról való gondoskodást, ugyanakkor ebben a csoportban a legmagasabb azok aránya is, akik szerint a férfiaknak több felelősséget kell vállalniuk az otthonról és a családot illetően, hiszen ez az arány az esetükben 7,6 százalék, míg az egyenrangúak csoportjában 3,7 százalék, a női vezetőket preferáló csoportjában pedig 4,5 százalék. Az ábrán nem jelenítettük meg, de érdekes adalék, hogy az egyenrangú vezetői kompetencia csoportján belül mutatkozott szignifikáns eltérés a férfiak és a nők véleménye között (p = 0,001): a férfiak inkább az egyforma felelősségben hisznek, s bár a nők is ezt a kategóriát jelölték meg a legmagasabb arányban, az is látszik, hogy az „inkább női felelősség” válaszkategóriát több nő jelölte meg.

⁸ A nőknek sokkal több felelősséget kell vállalniuk; a nőknek valamivel több felelősséget kell vállalniuk; a nőknek és férfiaknak egyforma felelősséget kell vállalniuk; a férfiaknak valamivel több felelősséget kell vállalniuk; a férfiaknak sokkal több felelősséget kell vállalniuk.

9. ábra: A „Kinek kell felelősséget vállalnia az otthon és a családot illetően?” kérdés a vezetői nemi preferencia szerinti bontásban. Százalékok (n = 1011; p = 0,001)

Az adatok forrása: ISSP, 2022 adatbázis

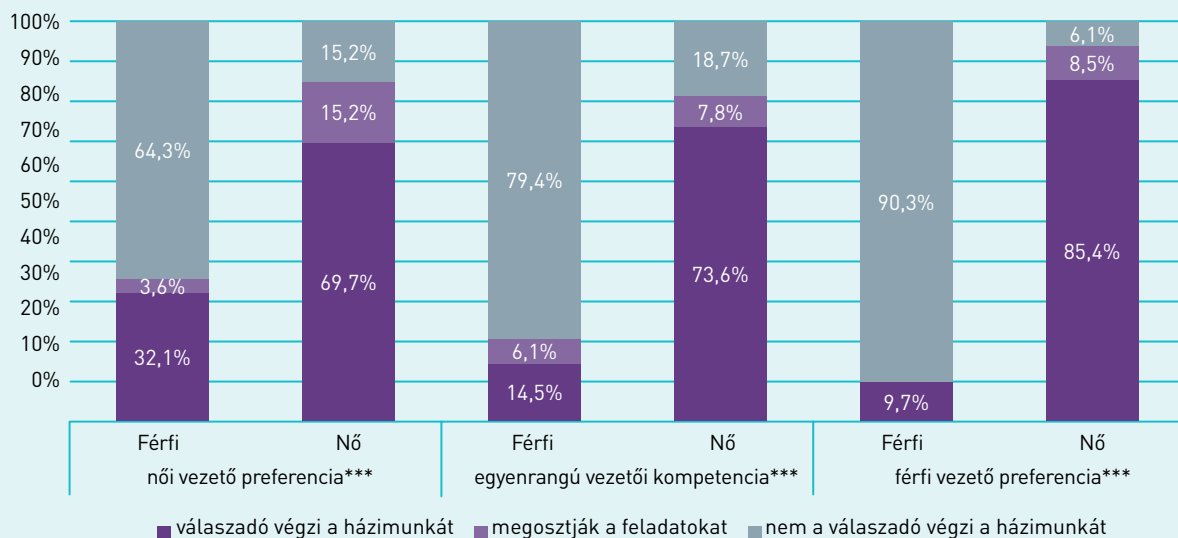
Egy másik blokk a feladatok családon belüli megosztására kérdezett rá, ezek a kérdések viszont inkább a házi- és más fizetetlen munkákra vonatkoztak (betegápolás, családi események szervezése). Itt a válaszkategóriák arra vonatkoztak, hogy kinek a feladata a válaszadó családjában a felsorolt ellátása: mindig a válaszadóé; általában a válaszadóé; egyformán végzik a párjával; általában a párja végzi; mindig a párja végzi; valaki más végzi az adott feladatot. Az itemek a következők voltak: mosás; társasági és családi programok szervezése; betegápolás; bevásárlás; takarítás; főzés. Az egyszerűbb értelmezhetőség érdekében két csoportba vontuk össze a válaszkategóriákat: a válaszadó végzi az adott tevékenységet, vagy nem (egyedül) az ő felelősége (azaz együtt végzik, a párja végzi, más végzi). Előbb egy indexet hoztunk létre az itemek összeadásával, ez „a háztartási munkák beosztása (a válaszadó saját életében) index” nevet kapta,⁹ majd a khí-négyzet-próbához hármass felosztást alkottunk belőle. Így létrejött egy válaszadói csoport, amelynek tagjaira az jellemző, hogy többnyire ők végzik a házimunkát, lett egy csoport, amelynek tagjai megosztják a házimunka végzését, s végül egy harmadik csoportban jellemzően nem a válaszadó végzi a felsorolt feladatokat. Fontos megjegyezni, hogy ezeket a kérdéseket csak azoknak tették fel, akik házastárssal, élettárssal élnek. A vezetői nemi preferenciák szerinti csoportokkal e téren is szignifikáns összefüggés mutatkozott. A női vezetőt

preferálók csoportjában a legmagasabb azok aránya, akik megosztják a házimunkát (10%), őket követik az egyenrangú kompetencia csoportjába tartozók (7,1%), legkevésbé pedig a férfi vezetőt preferálókra (3,1%) igaz, hogy megosztják a háztartással kapcsolatos munkákat.

Mivel nem volt egyértelmű, hogy az a válaszadó, aki úgy jelzett, hogy többnyire rá hárul az adott feladatok ellátása, férfi-e vagy nő, nemi bontásban is megnéztük az előbbi összefüggést (10. ábra). Mindhárom vezetőipreferencia-csoporton belül szignifikáns eltérés volt a két nem házimunkavégzésében. Látványos a férfi vezetőt preferálók esetében a két nem közötti különbség: a férfi vezetőt preferáló férfiaknak csak a tizede végez egyedül házimunkát, s nem volt köztük olyan, aki megosztotta volna párjával a feladatokat, így a maradék 90,3 százalék úgy nyilatkozott, hogy többnyire a párja egyedül (vagy más) végzi a házimunkát. A férfi vezetőt preferáló nők nyilatkozata alapján az látszik, hogy jelentős többségük egyedül végzi a házimunka nagy részét. A házimunka egyenlőtlen nemi megosztása az egyenrangú vezetői kompetencia hívei körében is látványos: a csoport női válaszadójának 73,6 százaléka maga végzi a házimunkát, ezzel inverz módon a férfi válaszadók 79,4 százaléka nem egymaga végzi a házimunka nagy részét. A házimunkát megosztók aránya e csoporton belül is alacsony. Ha csak a három csoport férfi válaszadóit nézzük, akkor látszik, hogy a női vezetőt preferáló

⁹ Az indexet a logisztikus regressziós elemzésben használtuk.

10. ábra: A házimunka megosztása a vezetői nemi preferenciákon belüli nemi megoszlás alapján
($n = 611$; $***p \leq 0,001$; $**p \leq 0,01$; $*p \leq 0,05$)

Az adatok forrása: ISSP, 2022 adatbázis

férfiak azok, akik a legmagasabb arányban végzik egyedül a házimunka nagy részét. A női vezető preferáló nők körében pedig azoknak volt a legmagasabb az aránya a többi csoporthoz képest, akik úgy nyilatkoztak, hogy meg szokták osztani a házimunkát a párjukkal, de azért ebben az esetben is rájuk hárult a házimunka többsége.

A vezetői nemi preferenciát befolyásoló tényezők

Végül lineáris regressziós modelleket is felállítottunk, hogy megvizsgáljuk, milyen tényezők hathatnak a vezető beosztású emberekkel kapcsolatos nemi preferenciára. Független változónk a módszertani fejezetben bemutatott „vezetői nemi preferencia skála” volt, ahol az alacsony szám a női vezetői preferenciára, a magas pontszám a férfi vezetői preferenciára utalt. Magyarázó változóként az előbbieken ismertetett elemzések során létrehozott indexeket és újonnan kialakított dummy változókat vontunk be, hogy a korábban bizonyított összefüggések

vizsgálata mellett ok-okozati hatásokat is tesztelni tudjunk. Előbb csak néhány demográfiai változó hatását teszteltük, majd a második lépcsőben már bevontunk a nemi szerepekre vonatkozó indexeket is. Dichotóm változók a következők voltak: a válaszadó neme, iskolai végzettsége; a nő felelőssége-e az otthon és a család ellátása; a klasszikus nemi szerepfelosztást vallja-e a válaszadó. A magas mérési szintű változók közé tartozik a gyermekszám, a relatív anyagi helyzet, az „ideáltipikus nemi szerepek index” és „a háztartási munkák beosztása (a válaszadó életében) index”. Az „ideáltipikus nemi szerepek index” korábban be nem mutatott változó. Ez a kérdőív egy olyan blokkját fogja egybe, mely egy hipotetikus családi élethelyzetre vonatkozik (a szülők együtt nevelik ötéves gyermeküket), s ebben az esetben az apa és az anya feladatait kellett a válaszadóknak priorizálniuk.¹⁰ A létrejött skálán a magas értékek az apai szerep felelőségének hangsúlyozását, az alacsony értékek az anyai felelőség kiemelését jelzik.

¹⁰ A kérdés így szólt: Kérem, gondoljon egy olyan családra, ahol egy apa és egy anya nevel egy ötéves gyermeket. Ön szerint melyik szülőnek kellene elvégeznie a következőket? A válaszkategóriák így szóltak: főként az anyának a feladata, inkább az anyának, az anyának és apának egyformán, inkább az apának, főként az apának a feladata. A bevont itemek a következők voltak: gondoskodnia a család anyagi biztonságáról; a gyermekről gondoskodnia napi szinten; játszania a gyermekkel, és részt venni annak szabadidős tevékenységeiben; időt szakítania arra, hogy meghallgassa a gyermeket, és tanácsot adjon neki, amikor problémái vannak.

1. táblázat: A vezetői nemi preferenciákra ható tényezők (regressziós együtthatók)

	1. modell	2. modell
	β	β
Nem (férfi = 1, nő = 0)	0,217***	0,133**
Élete folyamán hány gyermeket nevelt (skála)	0,025	-0,003
Relatív anyagi helyzet (skála)	-0,087*	-0,081
Iskolai végzettség (1 = diplomás, 0 = nem diplomás)	-0,093*	-0,106**
A nő felelőssége az otthon és család (1 = nő felelőssége 0 = nem (csak) a nő felelőssége)		0,131**
Ideáltipikus családi nemi szerepek index		0,053
A háztartási munkák beosztása (válaszadó saját életében) index		0,137**
Klasszikus nemi szerepfelosztás (1 = apa teljes állásban, anya otthon, vagy maximum félállásban, 0 = más szerepfelosztások)		0,194***
R ²	0,065	0,134

*** $p \leq 0,001$; ** $p \leq 0,01$; * $p \leq 0,05$

Az adatok forrása: ISSP, 2022 adatbázis

Az első modellben (1. táblázat) azt látjuk, hogy a nemnek, a relatív anyagi helyzetnek és az iskolai végzettségnek volt szignifikáns hatása, míg a gyermekszámnak nem volt. A férfiakra inkább jellemző a férfi vezetői preferencia, míg a diplomás válaszadók vagy azok, akik jobbnak érzik az anyagi helyzetüket, inkább a női vezetői preferencia felé hajlanak. A második modellben a demográfiai jellemzők mellett megjelennek a nemi szerepekre, női munkavállalásra vonatkozó itemek is. A nem és az iskolai végzettség hatása ugyanúgy megjelent a második modellben is. Azok, akik úgy gondolják, hogy az otthon és a család ellátása elsősorban női feladat, inkább férfi vezetőt preferálnak. A családban betöltött ideális nemi szerepek indexe nem mutatott szignifikáns hatást a vezetői nemi preferencia választására. Viszont a válaszadó saját életére vonatkozó kérdés, azaz hogy a háztartási munka

elvégzése mennyire hárul rá vagy a párjára, már szignifikánsan hat a vezetői nemi preferenciára: minél kevésbé jellemző, hogy a válaszadó végzi a házimunka jelentős részét, annál jellemzőbb, hogy a férfi vezetőket preferálja. Végül a klasszikus családi szerepfelosztást mérő dummy változónk arról tanúskodik, hogy akik azt gondolják, hogy a férfinak kell teljes állásban lennie, a nőnek pedig otthon (vagy legfeljebb félállásban dolgoznia a munkaerőpiacon), azok szintén a férfi vezetőket részesítik előnyben.

Tehát összességében a női vezetői preferenciát erősíti, ha a válaszadó nő, diplomás, ha az a véleménye, hogy a családról és az otthonról való gondoskodás nem kizárólag a nő feladata, ha részt vesz a háztartási munkák elvégzésében, és ha támogatja a kisgyermekes nők munkába állását.

Összegzés

Tanulmányunk célja az volt, hogy az ISSP 2022 adatbázisának a felhasználásával feltárjuk a magyar társadalom hozzáállását a vezető beosztásban dolgozók (miniszter, rektor, nagyvállalat vezetője) neméhez, azaz hogy vannak-e kifejezetten női vezetőket és férfi vezetőket előnyben részesítők, valamint van-e olyan csoport, amelynek tagjai mindkét nemet alkalmas vezetőnek tartják. A válaszadónak több mint a felét végül ez utóbbi csoportba lehetett besorolni az általunk létrehozott „a vezetői

nemi preferencia” indexszel. A válaszadók harmada inkább a férfi vezetőket részesíti előnyben, míg tizedük inkább a női vezetőket.

Demográfiai szempontból a női vezetőket preferáló csoport tagjai jellemzően nők, 51–60 évesek, kevesebb gyermek vállalását tartják ideálisnak, inkább kisvárosban élnek, körükben a legmagasabb a középfokú iskolai végzettségűek aránya, és alkalmazottak. A két nemet egyenrangú vezetői kompetenciákkal rendelkezőnek ítéelő csoport tagjai 19–30

évesek vagy hatvanegy év feletti, és jellemzően nők. A szerintük ideálisnak tartott gyermekszám a minta átlagához közelít. Körükben a legmagasabb a diplomások aránya, és jellemzően nagyvárosban élnek. A férfi vezetőket támogató csoport tagjainak többsége férfi, és közülük a vártnál többen tartoznak a 31–50 éves korcsoportba. Alkalmazottak, de arányaiban köztük találjuk a legtöbb vállalkozót. Ebben a csoportban a legmagasabb az ideálisnak vélt gyermekszám. Ők élnek a legnagyobb arányban nagyvárosban, és itt a legnagyobb az alapfokú iskolai végzettségük aránya.

A fizetett és a házimunkával kapcsolatos különböző attitűdkérdések¹¹ vonatkozásában a legérdekesebb megállapításaink a három csoport tekintetében a következők: A férfi vezetőket preferálók – talán nem meglepő módon – konzervatívabb értékeket vallanak. Ugyanakkor arra is fény derült, hogy köztük a legmagasabb azok aránya, akik szerint a férfiaknak több felelősséget kell vállalniuk az otthont és a családot érintő kérdésekben. A női preferenciájú csoport tagjai elutasítják, hogy a háziasszonyi szerep női önmegvalósítási forma lenne, ugyanakkor szerintük a nők igazi vágya nem a munkába állás, hanem a családról való gondoskodás. A csoporton belül markáns nemi különbség látszik: a női vezetőket preferáló nők nem támogatják az édesanyák gyors munkaerőpiaci reintegrációját. Ez azt jelzi, hogy a női vezetőkben potenciált látó nők korántsem olyan karrierorientáltak, ha a gyermeknevelés, a család ellátása és a fizetett munka között kell választani. A női vezetőket választó férfiak viszont támogatják a teljes munkaformájú kétkeresős családmodellt, és körükben kismértékű a nők otthon maradásának a támogatottsága. Ezt erősíti az az eredmény is, hogy a válaszadók a saját életükben is megosztják a házimunkát, sőt, ők azok, akik a legmagasabb arányban végzik egyedül a házimunka nagy részét a másik két csoport férfi válaszadóival összevetve. Az egyenrangú vezetői kompetencia hívei körében más kérdésekben is megmutatkozik a törekvés a munkavállalás vagy a házimunkát érintő egyenlőbb munkamegosztásra. Például a legnagyobb arányban e csoport tagjai gondolták azt, hogy az otthont és a családot illetően

inkább egyforma a két nem felelőssége, s különösen igaz ez a csoport férfi válaszadóira. Ugyanakkor a gyakorlatban kicsit árnyalódik a kép. A válaszadók saját életére vonatkozó kérdésnél a házimunka egyenlőtlen megosztása ez esetben is látványos: a házimunkát megosztók aránya alacsony, s ebben a csoportban is többnyire a nőkre hárul az otthoni feladatok nagy része.

A lineáris regressziós modell azt erősítette meg, hogy a női vezetőket inkább előnyben részesítik a nők, a diplomások, azok, akiknek a véleménye szerint a családról és az otthonról nem kizárólag a nőknek kell gondoskodniuk, hanem ez közös feladat; azok, akik többet végeznek háztartási munkát, s azok, akik támogatják a kisgyermekes nők munkába állását.

Összességében a keresztábra-elemzés mellett a regressziós elemzés is igazolta az első hipotézist, miszerint a válaszoló neme és vezetői nemi preferenciája összefügg. Láthattuk, hogy a női vezetőket inkább a nők, a férfi vezetőket inkább a férfiak tartják alkalmasnak. Második hipotézisünket, miszerint a gyermekszám és a női vezetői preferencia összefüggene, a regressziós elemzés és a varianciaanalízis sem igazolta. Ugyanakkor az ideálisnak vélt gyermekszám terén a varianciaanalízis megerősítette, hogy a női vezetőt preferálók szignifikánsan kevesebb gyermekvállalását tartják ideálisnak. Harmadik hipotézisünket a keresztábra-elemzés és a lineáris regresszió is megerősítette: egyrészt az egyenrangú vezetői preferencia támogatói között volt a legmagasabb a diplomával rendelkező válaszadók aránya, másrészt a lineáris regresszió is arra utalt, hogy a diploma megléte gyengíti a férfi vezetői preferenciát. Végül a negyedik hipotézisünk, mely a családi munkamegosztásra vonatkozott, szintén igazolódott mind a keresztábra-elemzések, mind a regresszió alapján: a férfi vezetőket preferálók inkább a hagyományos családi munkamegosztást támogatják. A három csoportból a női és férfi vezetők preferálóiát vizsgálva felfigyeltünk arra, hogy a vezetői preferencia mögött húzódoó okok nem mutatnak egységes mintázatot. Mind a szerepfelfogások, mind a demográfiai jellemzők további típusokra tagolhatják e csoportokat, így érdemes ebben az irányban folytatni az elemzést.

¹¹ A nők munkavállalása; az ideális női munkaformák; az apa és anya munkamegosztásának megítélése; az ideálisnak tartott, valamint a válaszadók életében megvalósuló házimunka-megosztás.

Felhasznált irodalom

- Abendroth, A. & Dulk, L. (2011). Support for the work-life balance in Europe: The impact of state, workplace and family support on work-life balance satisfaction. *Work, Employment & Society*, 25(2), 234–256. DOI: <https://doi.org/10.1177/0950017011398892>
- Blaskó Zs. (2005). Dolgozzanak-e a nők? A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai 1988, 1994, 2002. *Demográfia*, 48(2–3), 159–186.
- Elgarte, J. (2010). Az alapjövedelem és a nemi szerepek szerinti munkamegosztás összefüggései. *Esély*, 20(5), 61–67.
- Engler Á. (2017). *A család mint erőforrás*. Gondolat Kiadó.
- Engler Á. (szerk.) (2018). *Család és karrier: Egyetemi hallgatók jövőtervei*. Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ.
- Eurostat (2020): Only 1 manager out of 3 in the EU is a woman... even less in senior management positions. *Newsrelease*, 40/2020, 6 March 2020. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10474926/3-06032020-AP-EN.pdf/763901be-81b7-ecd6-534e-8a2b83e82934>
- Hakim, C. (2003). A New Approach to Explaining Fertility Patterns: Preference Theory, *Population and Development Review*, 29(3), 349–374. <http://www.jstor.org/stable/3115278>. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2003.00349.x>
- KINCS (2023). *A nők vezetői szerepvállalásának megítélése a magyarok körében*. Kutatási jelentés. Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért. https://www.koppmariaintezet.hu/docs/KINCS_2022_Omnibusz_Noi_vezetok_megitelese_2023_03_01.pdf
- Koncz K. (2016). A női karriertípusok és jellemzőik. *Opus et Educatio*, 3(1), 30–39. DOI: <https://doi.org/10.3311/ope.115>
- Kürtösi Zs. (2004). Nők a felsővezetésben: hozhat-e újat a kapcsolathálózati megközelítés? *Szociológiai Szemle*, 14(2), 77–95.
- Nagy B. (1997). Karrier női módra. In Lévai K. & Tóth I. Gy. (szerk.). *Szerepváltozások: Jelentés a nők helyzetéről 1997* (pp. 35–51). Társaság – Munkaügyi Minisztérium
- Nagy B. (2017). Létezhet-e munka-magánélet egyensúly vezető állásban? *Szociológiai Szemle*, 27(3), 75–103.
- Nagy B. & Paksi V. (2014). A munka-magánélet összehangolásának kérdései a magasan képzett nők körében. In Spéder Zs. (szerk.). *A család vonzásában: Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére*. KSH NKI, 159–175.
- Nagy B. & Sebők A. (2018). Női és férfi vezetők. In Fazekas K. & Szabó-Morvai Á. (szerk.). *Munkaerőpiaci tükrök 2017* (pp. 65–68). MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- Nagy B. & Vicsek L. (2006): Mit ér a női vezető szava? Férfi és női vezetők megítélése önkormányzati dolgozók körében. *Századvég*, 11(41), 123–160.
- Paksi V. (2014). Miért kevés a női hallgató a természet- és műszaki tudományi képzésekben? Nemzetközi kitekintés a „szivárgó vezeték” metaforára. *Replika*, 85(4)–86(1), 109–130.
- Pongrácz T. (2001). A család és a munka szerepe a nők életében. In Nagy I., Pongrácz T. & Tóth I. Gy. (szerk.). *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001* (pp. 30–45). TÁRSASÁG – Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkárság.
- Susánszky A. & Ádám Sz. (2022). Munka-család konfliktus alakulása a 18–40 évesek körében. *Kapocs*, 12(1), 63–70.
- Thun É. (1996). „Hagyományos” pedagógia, feminista pedagógia. *Educatio*, 5(3), 404–416.
- Utasi Á. (1989). *Családok és életstílusok*. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.

Szerzők

Bencze Ádám *kutató-elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS); egyetemi tanársegéd, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar (DE BTK); PhD hallgató, Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola (DE HTDI)*

Dr. Bocz János *kutató-elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Dr. Dusa Ágnes Réka *kutató-elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Prof. Dr. Engler Ágnes *kutatóközpont-vezető Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS); Debreceni Egyetem tanszékvezető*

Dr. Gábos András *vezető kutató, TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.*

Ifj. Székely András *kutató, Végeken Egészséglélektani Alapítvány, Mathias Corvinus Collegium, Tanuláskutató Intézet*

Kapdebo Ágnes *szakpolitikai elemzési főmunkatárs, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS); PhD hallgató Semmelweis Egyetem Doktori Iskola Egészségtudományi Doktori Tagozat (SE DI)*

Dr. Kopasz Marianna *tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet*

Kozák Kőkény *kutató-elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Ludescher Melinda *kutató-elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Major Enikő *egyetemi tanársegéd, Debreceni Református Hittudományi Egyetem; PhD hallgató, Debreceni Egyetem*

Dr. Medgyesi Márton *vezető kutató, TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.*

Nyírády Adrienn *szakpolitikai elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Orosz Adrienn *PhD hallgató, Semmelweis Egyetem Doktori Iskola Mentális Egészségtudományi Tagozat*

Dr. Papházi Tibor *kutató-elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

dr. Pári András *kutatási vezető, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS); egyetemi tanársegéd Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE); PhD hallgató Pécsi Tudományegyetem Demográfiai és Szociológiai Doktori Iskola (PTE-DSZDI)*

Székely András *tudományos munkatárs, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Tomka Zsófia *kutatási asszisztens, TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.*

Trásy Lilla *kutató-elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS)*

Uhljár Péter *kutató-elemző, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS), PhD hallgató; Budapesti Corvinus Egyetem – Fenntartható Fejlődés Intézet*

Kiadja:
Kopp Mária Intézet a Népesedésért
és a Családokért (KINCS)
VII. évfolyam

Felelős kiadó:
Fűrész Tünde elnök

Szerkesztők:
Pári András, kutatási vezető (KINCS),
Medgyesi Márton, vezető kutató (TÁRKI)

Szerkesztőbizottság:
Aczél Petra, Andok Mónika, Bagdy Emőke, Bartus Tamás, Bögre Zsuzsanna,
Dávid Beáta, Demény Pál, Engler Ágnes, Forisek Péter, Lentner Csaba,
Mészáros József, Pusztai Gabriella

Lektorok:
Hátz Milán, Korinek Livia, Szigeti László, Tompa Zsófia

Szerkesztőségi titkár:
Korinek Livia elnöki koordinációs vezető
Szerkesztőség: kapocs@koppmariaintezet.hu
ISSN 1588-7227 (nyomtatott)
ISSN 2732-0154 (pdf)

A Kiadó kötetei (nyomtatott és e-könyv formátumban) megrendelhetők
a KINCS könyvesboltjában: www.ekonyv.koppmariaintezet.hu

Grafikai tervezés és tördelés: Protzner György
Nyomda: Gelbert Eco Print Kft.

KINCS
KOPP MÁRIA INTÉZET
A NÉPESEDÉSÉRT
ÉS A CSALÁDOKÉRT

KINCS

| KOPP MÁRIA INTÉZET
A NÉPESEDÉSÉRT
| ÉS A CSALÁDOKÉRT

www.koppmariaintezet.hu